

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

A close-up portrait of John R. Searle, an older man with a receding hairline, smiling slightly. The image is in a dark, monochromatic red tone.

JOHN R. SEARLE
Söylemek ve
Anlatmaya Çalışmak

Çeviren: **R. Levent Aysever**

Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak
Söz Edimleri Kuramı İncelemeleri
John R. Searle

Çeviri
R. Levent Aysever

ISBN 978-9944-795-37-1

John R. Searle
Expression and Meaning

© Cambridge University Press 1979
© BilgeSu Yayıncılık

1.Baskı, 2011 (1.500 adet)

Binekteşi Sok 24/1
Küçükesat-Ankara
Tel : 312. 425 93 76
Faks : 312. 425 93 77
e-mail: bilgesu@bilgesuyayincilik.com.tr

Kapak
Ali İmren

Dizgi
Turgut Kaya

Baskı
Özkan Matbaacılık
Tel: 312. 395 48 91

Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak

John R. Searle

Çeviri
R. Levent Aysever

BilgeSu
Ankara 2011

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	9
Giriş	11
Denemelerin İlk Sunumları.....	14
1. Bir Edimsöz Edimleri Taksonomisi	21
2. Dolaylı Söz Edimleri	59
3. Kurgusal Söylemin Mantıksal Konumu	91
4. Eğretileme	111
5. Düz Anlam	161
6. Gönergesel ve Niteleyici	185
7. Söz Edimleri ve Dilbilimde Son Gelişmeler	217
Kaynakça	241
Adlar Dizini	243
Sözlükçe.....	245

Thomas ve Mark'a

TEŞEKKÜR

John Simon Guggenheim Vakfına ve California Üniversitesi İnsanbilimleri Enstitüsüne, bu kitapta yer alan denemeler ve onlarla bağlantılı başka konular üzerinde çalışmalar yapmamı sağlayan destekleri için müteşekkirim. Öğrencilerim, meslektaşlarım ve dostlarımla bu sorunlar üzerine yaptığım tartışmalardan çok yararlandım, özellikle de Herbert Dreyfus'a müteşekkirim. Dizin için Susan Eason'a, dizgi için Savannah Ross'a ayrıca birer teşekkür borçluyum. Hepsinden de çok, sürekli yardım ve önerileri için karım Dagmar Searle'e teşekkür etmek istiyorum.

GİRİŞ

Bu denemeler, *Speech Acts*'ta¹ (Searle, 1969) başlayan bir araştırma hattının uzantıları. Birçoğu, aslında, söz edimleri kuramının önemli sorunlarından bazılarını (örneğin eğretileme, kurgu, dolaylı söz edimleri ve söz edimi türlerinin sınıflandırılması sorunlarını) tartışacağım; bütün bu tartışmaları dil felsefesinin hangi bakımlardan zihin felsefesine dayandığını, özellikle de söz edimlerinin belli yönlerinin nasıl zihnin Yönelmişliğinden kaynaklandığını göstermeyi düşündüğüm genel bir anlam kuramının içine yerleştireceğim daha geniş bir yapıtın bölümleri olarak tasarlanmıştı. Ne var ki, Yönelmişlik üzerine olan asıl bölümün kendisinin müsveddeleri şimdiden bir kitap boyutuna ulaştı. Yönelmişlik boynuzu dil kulağını geçince, bu çalışmaları ayrı bir cilt halinde basmak iyi bir fikir gibi geldi bana. Dolayısıyla bu kitap birbiriyle bağlantısız denemelerin yer aldığı bir derleme değil; bu giriş bölümünde asıl amacım işte bu denemeler arasında nasıl bir bağ olduğu göstermek.

Dili kullanmanın kaç yolu vardır? Bu, dil felsefesinin en belirgin sorularından biridir. Wittgenstein, bu soruya dilin kullanım türlerini sıralayan sonlu bir listeyle verilebilecek bir yanıtı olmadığını düşünüyordu: "Peki kaç tür tümce vardır? ... *Sayısız* [unzählige] türü vardır" (1953, para. 23) Fakat bu oldukça şüpheli sonuç bizde kuşku uyandırmalıdır. Hiç kimsenin sayısız türde ekonomik sistem, ya da evlilik düzenlemesi, ya da sayısız türde siyasal parti olduğunu söyleyebileceğini sanmıyorum; peki dil, sınıflandırmalara, insanın toplumsal yaşamının başka herhangi bir yönünden neden daha fazla dirençli olsun? İlk denemede, edimsöz edimini (yani, edimsöz gücü ve önerme içeriğine sahip tam bir edimsöz edimini) çözümleme birimi olarak alırsak, ki çok farklı gerekçelerle böyle yapmak zorundayız diye de düşünüyorum (bkz Searle 1969, I. Böl.), dili kullanmanın beş genel biçimi olduğunu savunmaktayım. İnsanlara şeylerin nasıl

---

¹ *Söz Edimleri*, çev. R. Levent Aysever (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000). (ç.n.)

olduğunu söyleriz (Kesinleyiciler),² insanlara bir şeyler yaptır-
maya çalışırız (Yönelticiler), bir şeyler yapma sorumluluğu
yükleniniz (Yükleyiciler), duygu ve tutumlarımızı dışavururuz
(Dışavurucular), sözcelemlerimiz aracılığıyla dünyada değişik-
likler meydana getiririz (Beyanlar).

Söz konusu denemede kullandığım, bir bakıma deneysel bir
yöntem. Orada sadece dilin kullanımlarına bakıp bu beş tip
edimsöz ereğini saptıyorum, mevcut söylemi incelediğim de
sözcelemelerin bu başlıklar altında toplanabileceği saptamasın-
da, ya da en azından iddiasında bulunuyorum. Ama her felse-
feci mutlaka bilir ki, birtakım kategorilerin ortaya atıldığı yerde,
o kategorilerden yapılacak aşkın bir tümdengelimin, başka bir
deyişle dilin önümüze neden yalnızca o kategorileri koyduğu-
nun kuramsal bir açıklamasının yapılması da gerekir.³ Bu kate-
gorileri ortaya atmanın zihnün yapısından yola çıkarak gerek-
çelerini sıralama işi bir sonraki kitabı bekliyor. Ama bir ve aynı
sözcelemin çoğu kere birden fazla kategoriye girmesi bu kitap
için çözülme bekleyen acil bir sorun. Örneğin, size “Bayım,
ayağıma basıyorsunuz” dediğimi düşünün. Böyle bir bildirim-
de bulunduğumda çoğu zaman yalnız Kesinleyici bir edimde
bulunmam, ayrıca dolaylı bir biçimde ayağınızı ayağımın üze-
rinden çekmenizi rica eder, hatta belki emrederim. Dolayısıyla
Kesinleyici sözcelem, ayrıca dolaylı bir Yönelticidir. Peki böyle
bir sözcelem bunu nasıl yapıyor, başka bir deyişle, konuşan kişi
ile dinleyen kişi nasıl oluyor da hiç zorlanmadan düz Kesinle-
yici tümce anlamından, asıl kastedilen dolaylı Yöneltici sözce-
lem anlamına geçiyor? İkinci deneme olan “Dolaylı Söz Edim-
leri”, bu denemeler toplamının belki de ana teması olan bir nok-

² Makalenin ilk yayımında ‘Temsil-ediciler’ terimini kullanmıştım, ama
şimdi ‘Kesinleyici’ terimini yeğliyorum, çünkü bir önerme içeriğine
sahip her söz edimi bir anlamda bir şeyin temsildir.

³ Elbette dünyada mevcut yaklaşık iki bin doğal dilin hepsinin de bu
beş tip edimsöz ereğini ifade edecek sözdizimsel araçlara sahip oldu-
ğunu iddia etmiyorum. Bildiğim kadarıyla, söz gelişi Yükleyiciler için
sözdizimsel araçlar gelişmiş dillerde rastlanmak or-
tadır. <https://www.kennethwilson.com>

tayı, yani sözcelenen anlatımın sözcelem anlamının düz anlamından farklı olduğu durumlarda düz tümce anlamı ile konuşan kişinin kastettiği sözcelem anlamı arasındaki ilişkiyi deşiyor. Dolaylı söz edimleri özel durumunda konuşan kişi söylediğı şeyi anlatmak ister ama ayrıca ondan daha fazlasını da anlatmaya çalışır; 2. bölümün amacı işte bu tür örtük iletişimi olanaklı kılan ilkeleri tek tek belirlemek.

Çağdaş dilbilimcileri ilgilendirdiğı kadarıyla bu denemeden çıkarılabilecek başlıca yöntemsel sonuç, sözü edilen durumları açıklamak için koyut olarak birtakım alternatif derin yapılar varsaymamıza ya da fazladan bir konuşma koyutları kümesi düşünmemize ihtiyacımızın olmamasıdır; son denemede bu yöntemsel dersler üzerinde daha açık bir şekilde yeniden durulacak. İlk iki denemeden çıkan daha genel nitelikte bir başka ders de, edimsöz fiilleri çözümlemesini edimsöz edimleri çözümlemesiyle karıştırmamamız gerektiğidir. Edimsöz ereğı konusunda bir sınırlama getirilmesi mümkün olmayan; yani edimsöz ereğı geniş bir alana yayılan, bunun için de özgün bir edimsöz gücünün adı olarak alınması mümkün olmayan birçok edimsöz fiili vardır. Söz gelişi 'ılan etmek', 'ihzas etmek' ve 'sezdiride bulunmak' edimsöz edimi türlerini değil, daha çok, çeşitli edimsöz edimlerinin yerine getirilebildiğı bir edimsöz üslubunun ya da tarzının adıdır. Bana öyle geliyor ki, edimsöz edimi kuramında yaygın başlıca yanlış edimsöz fiillerinin belirleyici özellikleri ile edimsöz edimlerinin belirleyici özelliklerini birbirine karıştırmaktır. Austin'inki (1962) de dahil olmak üzere gördüğüm taksonomilerin birkaçında edimsöz edimleri taksonomisi, edimsöz fiilleri taksonomisiyle karıştırılmış durumda; hele hele son zamanlarda kimi felsefeciler (örneğin Holdcroft, 1978), 'ihzas etmek' gibi kimi fiillerin bir söz edimini kasıtlı olarak belirttik olmayan bir biçimde yerine getirme tarzının adı olmasına bakıp bundan bazı anlam türlerinin doğaları gereğı dilegetirilemez oldukları gibi hatalı bir sonuç çıkarıyorlar; böylece dilegetirilebilirlik ilkesini, yani anlatılmak istenen her şeyin dilegetirilebileceğı ilkesini reddetme hatasına düşüyorlar. Oysa,

örneğin ihsas etmenin, anlamın bir parçası olmadığını söylemek demek, ihsas etmenin, edimsöz gücünün ve önerme içeriğinin de bir parçası olmadığını söylemek demektir. Edimsöz edimleri, deyim yerindeyse, doğal kavramsal türlerdir ve kullandığımız gündelik dilde bitkilerle hayvanları adlandırıp betimleyen anlatımların doğal biyolojik türleri tam olarak karşıladığını ne kadar düşünüyorsak, kullandığımız gündelik dilin fiillerinin de edimsözlerin kavram alanını tam kavramsal bağlantı noktalarından ayırdığını da o kadar düşünebiliriz.

2. Bölüm “Dolaylı Söz Edimleri” düz tümce anlamı ile konuşan kişinin kastettiği sözcelem anlamı arasındaki bağla ilgili tartışmalarla başlıyor. Bu bağlar ayrıca kurgu ve eğretileme üzerine olan 3. ve 4. bölümlerde de incelenmektedir. Kurgu ve eğretileme ilk denemede listesi çıkarılan söz edimleri anlamında ayrı birer söz edimi değil; bu kategoriler dil pastasını tamamen farklı bir yönde kesiyorlar. Dil felsefesinin bakış açısından kurgu sorununu şöyle dile getirebiliriz: konuşan kişi nasıl oluyor da (düz ya da düz olmayan) belirli bir anlamı olan bir tümce sözceliyor ama o anlamın taşıdığı doğruluk koşullarından sorumlu olmuyor? Kurgusal söylem örneğin yalandan nasıl ayrılıyor? Yine aynı bakış açısından eğretilemeyle ilgili ana sorun da şu: konuşan kişi nasıl oluyor da sözcelediği anlatımların anlattığından oldukça farklı bir şeyi düzenli bir biçimde anlatıp iletebiliyor? Düz anlatım anlamından eğretilmeli sözcelem anlamına nasıl varıyoruz? Her iki bölümde de bu tür dil kullanımlarını yöneten ilkelerle ilgili dizgeli bir açıklama getirmeye çalışıyorum ama iki durum için ulaştığım sonuçlar oldukça farklı. Kurgu (en azından felsefi güçlük derecesi bakımından) çözümü biraz kolay, eğretileme ise çözümü zor bir sorun. Hem “karşılaştırmacı” hem de rakip “etkileşimci” eğretileme kuramları konusundaki kuşkuğarımın haklı görüleceğinden eminim, ama kendi getirdiğim açıklamanın da, büyük ihtimalle eğretilemenin üretilip kavranmasında işe karışan ilkelere hepsini dile getirmemiş olduğum için en nihayetinde yetersiz olduğundan aynı ölçüde eminim. Ayrıca ilkelerimin belki de

en ilginç diye görülebilecek 4. ilke, altlarında açık birtakım benzerlikler ya da başka çağrışım ilkeleri olmasa bile belli birtakım eğretilene türlerinin işlemlerini olanaklı kılan, birçoğu psikolojik temelli çağrışım kümelerinin olduğu yollu bir önermeye indirgenecek kadar basit bir “ilke” değildir.

İlk dört bölüm, her anlatımın, ister sözcük ister tümce biçiminde olsun, düz bir anlama sahip olduğu kabulünden yola çıkıyor; ancak günümüz felsefesiyle dilbiliminde bu düz anlam kavramı kullanılırken hangi sayılıtlardan yola çıkıldığı 5. bölümde, yani “Düz Anlam”da ayrıntılı bir biçimde inceleniyor. Bu bölümde bir tümcenin düz anlamının, her türlü bağlamdan bağımsız olarak taşıdığı anlam, “boş bağlam”da sahip olduğu anlam olarak anlaşılabileceğini ileri süren kurama karşı çıkıyorum. Bu görüşün karşısında düz anlam kavramının, ancak ve ancak, kendileri düz anlamın bir parçası olarak sunulmayan bir sayılıtlar ve uygulamalar arkaplanı söz konusu olduğunda bir uygulama alanı bulabileceğini savunuyorum. Dahası bu sonuçun, konuşan kişinin kastettiği anlam ile düz tümce anlamı arasında yapılan ayrımı merkeze alan ayrımlar dizgesini –düz ve eğretilmeli sözcelemeler, kurgu ve kurgu-dışı, dolaysız ve dolaylı söz edimleri arasında yapılan ayrımları– zayıflatmadığını da iddia ediyorum. İletişimi olanaklı kılan bu uygulamalar ve sayılıtlar arkaplanının varlığı kabul edilmek koşuluyla, dilin işleyişi konusunda getirilecek eksiksiz bir açıklama için bütün bu ayrımlar gereklidir. Elbette söz konusu her ayrımı bulanıklaştıran birçok sınır durum olabilir, ama söz konusu ayrımları yöneten ve ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmaları bu kitabın ana amaçlarından biri olan ilkelere açıklık kazandırmak da mümkündür.

Frege’den beri gönderme konusu, dil felsefesinin ana sorunu olarak görülmektedir. Ben gönderme derken, *göndermenin* dışında yükleme, doğruluk, ya da kaplam diye bir şeyi kastetmiyorum; onunla kastettiğim, belgeli betimler ve özel adlar gibi anlatımlarla bu tür anlatımların göndermede bulundukları şeyler arasındaki ilişki. Artık bunun dil felsefesinin ana sorunu ola-

rak görülmesinin bir hata olduğunu düşünmekteyim, çünkü genel bir Yönelmişlik kuramının, yani zihnin genel olarak dünyadaki nesnelerle nasıl bir bağlantı içinde olduğunu söyleyen bir kuramın parçası olduğunu gösteremedikçe yeterli bir dilsel gönderme kuramı ortaya koyamayız. Fakat gönderme kuramının sınırları dahilinde çok iyi tanımlanmış birtakım sorunların eldeki mevcut araçlarla bir eleştiri süzgecinden geçirilebileceği düşüncesiyle 6. bölüm “Göndergesel ve Niteleyici”de belgili betimleri kuşatan sorunlardan bazılarına değiniyorum. Son zamanlarda etkili olan bir görüşe göre, belgili betimlerin göndergesel ve niteleyici kullanımları arasında temel bir dilsel ayrım, hangisinin kullanıldığına bağlı olarak sözcelemlerin doğruluk koşullarını değiştirecek ölçüde temel bir ayrım vardır. Ben, bu ayrımın yanlış yorumlandığını ve aslında eldeki dilsel verilerin bu kitap boyunca konuşan kişinin sözcelediği anlatımların anlamı ile bu kişinin kastettiği anlam arasında yapılan genel bir ayrıma işaret ettiğini, kastedilen anlamın söz konusu olduğu durumlarda da kastedilen anlamın kişinin sözcelediği anlatımların düz anlamını içerebildiğini ama düz anlamın kastedilen anlamı eksiksiz biçimde yansıtamadığını savunmaktayım.

“Söz Edimleri Kuramı ve Dilbilimde Son Gelişmeler” başlıklı son bölümde, çağdaş dilbilim çerçevesinde daha önce yazılan denemelerin kimi yöntemsel içerimlerini bütün boyutlarıyla ortaya çıkarmaya çalışıyorum. Ben, bu denemelerde yapılan iki şeyden ikisinin de, yani söz edimi görüngülerini açıklamak için Ross’un (1970) İngilizce gibi doğal dillerin bütün tümcelerine uygulanabileceğini ileri sürdüğü edimseli-silme çözümlemesi görüşünde olduğu gibi fazladan birtakım derin yapılar varsaymanın da, Gordon ve Lakoff’un (1971) dolaylı söz edimlerine uygulanabileceğini ileri sürdükleri konuşma koyutları görüşünde olduğu gibi ek birtakım kurallar ya da konuşma koyutları varsaymanın da hatalı olduğunu; ayrıca, görünüşte oldukça farklı biçimsel işleyişlere sahip olmalarına rağmen, bu iki şey yapılırken de, elimizde karşımızdaki verileri açıklayacak, her şeyin üzerinde, uygun ve yeterli çözümleme ilkeleri olduğu

halde fazla ve gereksiz bir düzenek varsayma hatasına düşüldüğünü savunuyorum.

Speech Acts yayımlandıktan sona geçen on yıl içinde dil felsefesinde üç sorun kümesiyle karşı karşıya kaldım. Birincisi, elimizdeki söz edimleri kuramı çerçevesinde ortaya çıkan özel sorunları içeriyor. İkincisi, bir bütün olarak kuramın zihin felsefesindeki köklerini ortaya çıkarma sorunu; üçüncüsü ise, modern mantık, özellikle de kümeler kuramın olanaklarını kullanarak kuramı yanlışsız formüle edebilme meselesi. Bu kitap söz konusu sorunlardan tamamen ilki üzerinde. *Intentionality*'de (Cambridge Üniversitesi yayınları arasında yakında çıkacak)⁴ ikincisine ilişkin bir açıklama getirmeyi amaçladım; edimsöz mantığının temellerini ortaya koyacak olan üçüncüsü üzerinde ise şu sıralar Daniel Vanderveken ile çalışmaktayım⁵.

---

⁴ Kitap 1983 yılında yayımlandı. (ç.n.)

⁵ Bu çalışmanın ürünü olan *Foundations of Illocutionary Logic* 1985 yılında Cambridge Üniversitesi yayınları arasında çıktı. (ç.n.)

DENEMELERİN İLK SUNUMLARI VE BASIMLARI

Bu kitaptaki materyalin hemen hemen tümü daha önce Berkeley'deki derslerle seminerlerde ve başka birtakım üniversitelerde davetli olarak verdiğim derslerle konferanslarda sunuldu. "Bir Edimsöz Edimleri Taksonomisi" ilk olarak 1971 yılında New York Buffalo'da Dilbilim Enstitüsünce düzenlenen Yaz Forumundaki bir derste sunuldu, ardından da Avrupa'da ve Birleşik Devletler'de çeşitli derslerde konu olarak işlendi. İlk kez, 1975 yılında Minnesota Üniversitesi Yayınları arasında çıkan *Language, Mind and Knowledge, Minnesota Studies in the Philosophy of Science*'ın Keith Gunderson'un editörlüğünü yaptığı VII. Cildinde (s. 344-69) basıldı. Ayrıca aynı yıl içerisinde *Language and Society* dergisinde "Bir Edimsöz Edimleri Sınıflaması" (A Classification of Illocutionary Acts) başlığıyla yayımlandı.

"Dolaylı Söz Edimleri", ilk kez, 1975 yılında Academic Yayınevi tarafından basılan *Syntax and Semantics*'in Peter Cole ve Jerry Morgan'ın editörlüğündeki 3. Cildinde yayımlandı. Ayrıca, Dilbilim Enstitüsünce 1974 yılında Amherst'te düzenlenen Yaz Dönemi Forumundaki bir derste de konu olarak işlenmişti.

"Düz Anlam", kısmen ilk kez, 1977 yılında Viyana'da toplanan Uluslararası Dilbilim Kongresinin Söz Edimi Çalışma Grubunda ve ayrıca Viyana'daki Kongreden çok kısa bir süre sonra Macaristan'da Döbögökö'de düzenlenen Söz Edimleri Konferansında sunuldu. İlk kez, Haziran 1978'de, *Erkenntnis*'in 13. Cildinin 1. Sayısında (s. 207-24) yayımlandı.

"Kurgusal Söylemin Mantıksal Konumu", Minnesota, Virginia ve Louvain dahil olmak üzere çeşitli üniversitelerde verilen derslerde konu olarak işlendikten sonra, ilk kez, *New Literary History*'nin 1974-75 tarihli VI. Cildinde (s. 319-32) yayımlandı.

"Eğretileme", ilk olarak 1977 yılında Illinois Üniversitesinde bu konuda düzenlenen bir konferansta sunuldu. 1979 yılı içerisinde Cambridge Üniversitesi Yayınları arasında Andrew Ortony'nin

editörlüğünde çıkacak olan *Metaphor and Thought* başlıklı konferans bildirileri kitabında yayımlanacak.

“Göndergesel ve Niteleyici”, aslında *Monist*’in 1979 yılın içerisinde çıkacak olan Gönderme ve Doğruluk konulu özel sayısı için kaleme alındı.

“Söz Edimleri Kuramı ve Dilbilimde Son Gelişmeler”, New York Bilimler Akademisinin düzenlediği Gelişimsel Dilbilim ve İletişim Bozuklukları konulu konferansın açış konuşmasıydı. 1987 yılında Doris Aaronson ve Robert W. Rieber’in editörlüğünde basılan *Akademi Yıllıkları*’nın 263. Cildinde (s. 27-38) yayımlandı.

1. Bölüm

BİR EDİMSÖZ EDİMLERİ TAKSONOMİSİ

I. Giriş

Bu bildirinin ana amacı, açıklamalı bir edimsöz edimleri sınıflaması geliştirip bu edimleri belli birtakım ana kategorilere ya da tiplere ayırmak. Yanıtlanacak soru şu olacak: Kaç tür edimsöz edimi vardır?

Bir taksonomi geliştirmek için yapılacak her girişim Austin'in edimsöz edimlerini hüküm-belirticiler, serimleyiciler, davranış-belirticiler, erk-belirticiler ve sorumluluk-yükleyiciler diye beş ana kategoriye ayıran edimsöz edimleri sınıflamasını hesaba katmak zorunda olduğu için, bu bildirinin ikinci amacı hangi bakımlardan yeterli hangi bakımlardan yetersiz olduğunu göstermek üzere Austin'in sınıflamasını değerlendirmek. Dahası, temel semantik ayrımların sözdizimsel sonuçları olması muhtemel olduğu için, bu bildirinin bir üçüncü amacı da, bu farklı temel edimsöz türlerinin İngilizce gibi doğal bir dilin sözdiziminde nasıl belirdiğini göstermek.

Bundan sonrasında, *How to Do Things with Words*¹ (Austin, 1962), *Speech Acts*² (Searle, 1969) ve "Austin on Locutionary and Illocutionary" (Searle, 1968) gibi çalışmalarda yapılan edimsöz edimleri çözümlemelerinde sunulan genel çözümleme kalıbını benimseyeceğim. Özellikle de, sözcelemlerin edim-

---

¹ *Söylemek ve Yapmak*, çev. R. Levent Aysever (İstanbul: Metis Yayınları, 2009). (ç.n.)

² *Söz Edimleri*, çev. R. Levent Aysever (Ankara: Ayraç Kitabevi, 2000). (ç.n.)

söz güçleri (F) ile önerme içerikleri (p) arasında yapılan ve
 $F(p)$

biçiminde simgeleştirilen ayrımı benimseyeceğim. Buna göre, bu bildirinin amacı F 'nin farklı türlerini sınıflandırmak olacaktır.

II. Edimsöz Edimlerinin Farklı Türleri Arasındaki Çeşitli Farklılık Noktaları

Böylesi bir taksonomi denemesi, bir edimsöz edimini (bir edimsöz türünü) diğerinden ayıran birtakım ölçütler olduğu kabulünden yola çıkar. Eldeki sözcelemelerden birinin aktarımda bulunmaya, birinin öndeyide bulunmaya, birinin de söz vermeye girdiğini söyleyebilmemizi sağlayan ölçütler nelerdir? Daha yüksek dereceden türler geliştirmek için, öncelikle *söz vermek*, *öndeyide bulunmak*, *aktarımda bulunmak* gibi edimsöz türlerinin birbirlerinden nasıl ayrıldıklarını bilmemiz gerekir. Bu soruya yanıt vermeye çalışan birisi, birbirinden oldukça farklı birden fazla ayrım ilkesi, yani şu sözcelemin gücünü şu sözcelemin gücünden farklı olduğunu söyleyebilmemizi sağlayan çeşitli ayrımlar olduğunu görür. Bu nedenle, 'edimsöz gücü' sözündeki güç eğretilmesi, farklı edimsöz güçlerinin tek bir güç eksenini üzerindeki farklı noktalar olduğunu düşündürdüğü için yanıltıcı olabilir. Aslında doğrusunu söylemek gerekirse, birbirini kesen birkaç ayrı güç çizgisi bulunmaktadır. Bununla bağlantılı bir başka karıştırma nedeni de, edimsöz fiillerini edimsöz edimleriyle karıştırma eğiliminde oluşumuz. Örneğin eşanlamlı olmayan iki edimsöz fiiliyle karşılaştığımız yerde, onların mutlaka iki farklı türden edimsöz edimi olmaları gerektiğini düşünmeye başlarız. Buradan itibaren edimsöz fiilleriyle edimsöz edimleri arasındaki açık ayrımı sürekli göz önünde tutmaya çalışacağım. Edimsözler tek tek dillerin değil, dilin bir parçasıdır. Edimsöz fiilleri ise her zaman Fransızca, Almanca, İngilizce ya da başka bir belirli dilin parçasıdır. Edimsöz fiilleri farklılıkları edimsöz edimleri farklılıkları açısından iyi kılavuzlardır, ama tamamen güvenilir kılavuzlar da değildirler.

Edimsöz edimlerinin birbirinden ayrıldığı (en az) on iki önemli boyutu vardır. Hepsini şöyle bir hızla sıralamak gerekirse:

1. *Edimin (edim türünün) ereğindeki (ya da amacındaki) farklılıklar.* Bir emrin ereği ya da amacı, onun konuşan kişiye bir şey yaptırma girişimi olduğu şeklinde dile getirilebilir. Bir şeyin nasıl olduğunu (doğru ya da yanlış, tam ya da eksik bir biçimde) temsil etmek, bir betimlemenin ereği ya da amacıdır. Konuşan kişinin bir şey yapma yükümlülüğü üstlenmesi verilen bir sözün ereği ya da amacıdır. Bu farklılıklar, benim *Speech Acts*'ın (Searle, 1969) 3. bölümünde yaptığım edimsöz edimleri çözümlemesindeki temel koşullara karşılık gelmektedir. Aslında temel koşulun, bir taksonominin en sağlam temelini oluşturduğuna inanmaktayım. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta var: 'erek' ya da 'amaç' terimiyle her edimsöz ediminin tanım gereği bir etkisöz niyetiyle birlikte bulunduğu anlatılmak istenmediği gibi bu terimlerin seçimi böyle bir düşünceden de kaynaklanmıyor. En önemli edimsöz edimlerinin birçoğu, hatta belki neredeyse hiçbiri için tanım gereği ilgili edimsöz fiiliyle birlikte bulunan asli herhangi bir etkisöz niyeti söz konusu değildir; örneğin bildirimler ile söz vermelerin tanımlarında dinleyen kişilerde etkisöz etkileri yaratma girişimi olmak diye bir yan bulunmaz.

Bir edimsöz türünün ereğine ya da amacına *edimsöz ereği* diyeceğim. Edimsöz ereği, edimsöz gücünün bir parçasıdır ama onunla aynı şey değildir. Bu nedenledir ki, örneğin ricaların edimsöz ereği, buyruklarınkiyle aynıdır: her ikisi de dinleyen kişilere bir şey yaptırma girişimleridir. Fakat edimsöz güçleri çok açık bir biçimde birbirinden farklıdır. Genelde, edimsöz gücünün, içlerinden biri ama en önemlisi edimsöz ereği olan birden fazla ögenin bir bileşkesi olduğu söylenebilir.

2. *Söz ile dünya arasındaki uydurma doğrultusundaki farklılıklar.* Kimi edimsözler, edimsöz ereklerinin bir gereği olarak sözü (daha açık söylemek gerekirse, önerme içeriklerini) dünyaya uydurmak, diğerleri de dünyayı söze uydurmak zorundadır.

Kesinlemeler ilk kategoriden, söz vermeler ve ricalar ise ikinci kategoriden edimsözlerdir. Bu ayrıma bildiğim en iyi örneği Elizabeth Anscombe (1957) veriyor. Elinde karısının verdiği ve üzerinde “fasulye, tereyağı, domuz pastırması, ekmek” yazan bir alışveriş listesiyle süpermarkete giden bir adam düşünelim. Yine düşünelim ki bu adam elinde alışveriş listesi süpermarkette dolaşp yazılanları tek tek alırken bir dedektif de onun aldığı her şeyi yazıyor. Marketten çıkarılarken hem adamın hem dedektifin elinde birbirinin aynı, ama işlevi birbirinden oldukça farkı iki liste olacaktır. Alışveriş yapanın elindeki liste söz konusu olduğunda listenin amacı, deyim yerindeyse, dünyayı söze uydurmak; adamın yaptığı düşünülen şey de eylemlerini elindeki listeye uydurmaktır. Dedektif söz konusu olduğunda listenin amacı sözü dünyaya uydurmak; dedektifin yaptığı düşünülen şey de elindeki listeyi alışveriş yapan adamın eylemlerine uydurmaktır. Bu, “hata”nın her iki durumda oynadığı role bakarak da ayrıca gösterilebilir. Eğer dedektif eve gider de adamın domuz pastırması yerine domuz pirzolası aldığını görürse, yapacağı tek şey ‘domuz pastırması’ sözünün üstünü çizip yerine ‘domuz pirzolası’ yazmak olacaktır. Oysa alışveriş yapan adam eve gider de karısı ona domuz pastırması alması gerekirken domuz pirzolası aldığı uyarısında bulunursa, listedeki ‘domuz pastırması’ sözünü silip yerine ‘domuz pirzolası’ yazarak hatasını düzeltemez.

Bu örneklerde liste bize edimsözün önerme içeriğini verir, edimsöz gücü de bu içeriğin dünyayla nasıl bir ilişki içinde olduğunu belirler. Bu yöndeki farklılığa *uydurma doğrultusunda* farklılık demeyi öneriyorum. Dedektifin listesi *dünyadan-söze-doğru* bir uydurma doğrultusuna sahiptir (bildirimler, betimlemeler, kesinlemeler ve açıklamalar böyledir); alışveriş yapan adamın listesi ise *sözden-dünyaya-doğru* bir uydurma doğrultusuna sahiptir (ricalar, buyruklar, ant içmeler, söz vermeler böyledir). Dünyadan-söze-doğru olan uydurma doğrultusunu ↓ biçimindeki aşağı yönde okla, sözden-dünyaya-doğru olan uydurma doğrultusunu ise ↑ biçiminde yukarı yönde okla göster-

receğim. Uydurma doğrultusu her zaman edimsöz ereğinin bir sonucudur. Taksonomimizi bütünüyle uydurma doğrultusundaki bu farklılığa dayanarak yapsaydık çok hoş olurdu, ama bizim taksonomide büyük bir rolü olmakla birlikte ben onu ayrımların hepsinin temeli haline getirmeyi başaramadım.

3. *Dışavurulan ruhsal durumlardaki farklılıklar.* *p* olduğu bildiriminde, açıklamasında, kesinlemesinde ya da iddiasında bulunan kişi, *p* olduğu inancını dışavurur; *a* yapmaya söz veren ya da ant içen, *a* yapma tehdidinde ya da vaadinde bulunan kişi, *a* yapma niyetini dışavurur; dinleyen kişi *D*'ye *A* yapmasını emreden, buyuran ya da rica eden kişi, *D*'nin *A* yapması yollu bir arzusunu (isteğini, dileğini) dışavurur; *A* yaptığı için özür dileyen biri, *A* yapmış olmaktan duyduğu üzüntüyü dışavurur; vb. Genelde, bir önerme içeriği olan bir edimsöz edimi yerine getirildiğinde, konuşan kişi o önerme içeriğiyle ilgili bir tutumunu, bir ruhsal durumunu vb. dışavurur. Burada bir noktarın gözden kaçırılmaması gerekiyor: kişinin içten olmadığı, yani dışavurduğu inanç, arzu, niyet, üzüntü ya da memnuniyetin o kişide söz konusu olmadığı durumlarda bile bütün bu söylenenler geçerlidir; böyle durumlarda kişi yine de bir inancını, bir arzusunu, bir niyetini, bir üzüntüsünü ya da memnuniyetini dışavurmuş olur. İlgili belirttik edimsel fiilin ve dışavurulan ilgili ruhsal durumun taşınmadığının birlikte söylenmesinin dilsel olarak (çelişik olmamakla birlikte) kabul edilebilir olmaması, dilsel bakımdan tam da bunu gösterir. Bunun içindir ki, kişi "*p* olduğunu bildiriyorum, ama *p* olduğuna inanmıyorum", "*p* yapmaya söz veririm, ama *p* yapmaya niyetli değilim" gibi şeyler söyleyemez. Ancak bunun, yalnızca birinci tekil kişi edimsel kullanımda geçerli olduğunu unutmayalım. "*p* olduğu bildiriminde bulundu, ama aslında *p* olduğuna inanmıyordu", "*p* yapmaya söz verdim, ama aslında yapmak niyetinde değilim" vb. denebilir. Belirli bir edimsöz edimi yerine getirilirken dışavurulan ruhsal durum, ilgili edimin, *Speech Acts*'ın 3. Bölümünde çözümlemesi yapılan *içtenlik koşuludur*.

Eğer dışavurulan farklı ruhsal durumları (içtenlik koşulun-

daki farklılıkları) temele alarak bir edimsöz edimleri sınıflaması yapılmaya çalışılacak olsaydı, bu uzun bir uğraşı gerektirirdi. Nitekim, *inanç*, yalnız bildirimleri, kesinlemeleri, mütalaaları, açıklamaları değil, koyut almaları, beyanları, tümevarımları, uslamlamaları da içine alacaktır. *Niyet*, söz vermeleri, ant içmeleri, tehdit etmeleri, vaatte bulunmaları içerir. *Arzu* ya da *istek* ricaları, emirleri, buyrukları, teklifleri, duaları, niyazları, yakarıları ve temennileri içerir. *Memnuniyet* öyle çok şeyi kapsamaz: tebrikleri, kutlamaları, hoşgeldinleri ve birkaç şeyi daha içerir.

Bundan böyle, ilgili sözcüğün ilk harfinin (gerekirse ikinci, üçüncü harflerini de ekleyerek) büyük yazımını dışavurulan ruhsal durumu göstermek için kullanacağım: örneğin *inancı* göstermek için *İn*, isteği göstermek için *İs*, niyeti göstermek için *N* harflerini kullanacağım.

Bu üç boyut –edimsöz ereği, uydurma doğrultusu ve içtenlik koşulu– bana en önemlileri geliyor; taksonominin çok büyük bölümünü onları merkeze alarak kuracağım, ama dikkate alınması gereken birkaç başka boyut daha var.

4. *Edimsöz ereğinin sunuluş gücü ya da şiddetindeki farklılıklar.* ‘Sinemaya gitmemizi öneriyorum’ ile ‘Sinemaya gitmemiz konusunda ısrar ediyorum’ aynı edimsöz ereğine sahip, ama bu aynı erek farklı şiddetlerde sunuluyor. Aynı şeyler, ‘Parayı Bill’in çaldığına dinim üzerine yemin ederim’ ile ‘Parayı Bill’in çaldığını tahmin ediyorum’ için de geçerli. Aynı edimsöz ereği ya da amacı boyutunun değişik şiddet ya da sorumluluk dereceleri olabilir.

5. *Konuşan ve dinleyen kişilerin sözcelemin edimsöz gücüyle bağlantılı konumları ya da görevlerindeki farklılıklar.* Eğer bir general bir erden odayı temizlemesini isterse, bu büyük bir ihtimalle bir buyruk ya da emirdir. Eğer bir er bir generalden odayı temizlemesini isterse, bu olsa olsa bir öneri, bir talep ya da bir rica olabilir, bir emir ya da buyruk değil. Edimsöz gücünün bu yönü, *Speech Acts*’ın 3. bölümünde yaptığım çözümlemedeki hazırlayıcı koşullardan birine karşılık gelmektedir.

6. *Sözcelemin konuşan ve dinleyenin yararıyla ilişkisindeki farklılıklar.* Örneğin, övünme ile dövünme, tebrik ile başsağlığı arasındaki farkları düşünün. Birinci ve ikinci ikilide fark, sırasıyla konuşan ve dinleyen kişilerin yararına olma ve olmama farkı olarak görünüyor. Edimsöz gücünün bu yönü *Speech Acts*'taki çözümlemeye göre, hazırlayıcı koşulun bir başka türüdür.

7. *Sözcelemin, söylemin geri kalanıyla ilişkisindeki farklılıklar.* Kimi edimsel anlatımlar, sözcelemin söylemin geri kalanıyla (ayrıca bir de içinde geçtikleri bağlamla) ilişkisini kurmaya yararlar. Örneğin, '... cevabını veriyorum', '... çıkarımında bulunuyorum', '... sonucuna varıyorum' ve '... itiraz ediyorum' edimsel anlatımlarını düşünün. Bu anlatımlar, sözcelemlerin öteki sözcelemlerle ve içinde geçtikleri bağlamla ilişkisini kurmaya yararlar. İşaret ettikleri özellik en çok bildirimlerin bulunduğu sınıfa giren sözcelemlerde görünmektedir. Kişi bir önermeyi sadece bildirmek dışında, başkasının söylediği bir şeye itiraz olarak, daha önce sorulmuş bir soruya cevap olarak, öncül nitelikli birtakım önermelerin sonucu olarak vb. ileri sürebilir. 'Bununla birlikte', 'ayrıca' ve 'dolayısıyla' anlatımları da aynı şekilde söylemle ilişkilendirme işlevi görürler.

8. *Edimsöz gücü belirtme araçlarının önerme içeriğinde yarattıkları farklılıklar.* Örneğin, bir aktarım ile bir öndeyi arasındaki fark, öndeyinin gelecek, buna karşılık bir aktarımın geçmiş ya da şimdi hakkında olmasıdır. Bu fark, *Speech Acts*'ta açıklandığı biçimiyle önerme içeriği koşullarındaki farklılıklara karşılık gelmektedir.

9. *Her zaman söz edimi olması gereken edimler ile söz edimi olarak yerine getirilebilmekle birlikte öyle yerine getirilmesi zorunlu olmayan edimler arasındaki farklar.* Örneğin, şeyler "Bunları A, bunları da B olarak sınıflandırıyorum" diyerek sınıflandırılabilir. Ama şeyleri sınıflandırabilmek için bir şey söyleme zorunluluğu da yoktur; bu iş için bütün A'lar A kutusunu, bütün B'ler B kutusuna atılıp geçilebilir. Bir tahminde bulunmak, bir tanı koymak ve bir sonuç çıkarmak da böyledir. "... tahmininde bulunuyorum", "... tanısını koyuyorum" ve "... sonucunu çı-

karıyorum” diyerek bir tahminde bulunabilir, bir tanrı koyabilir, bir sonuç çıkarabilirim; ama bütün bunları yapabilmek için bir şey söylemek her zaman gerekli de değildir. Bir binanın önünde durup yüksekliğiyle ilgili bir tahminde bulunup geçebilirim, herhangi bir şey söylemeden size şizofreni başlangıcı tanısı koyabilirim, ya da yanımda oturan adamın oldukça sarhoş olduğu sonucunu çıkarabilirim. Bu durumlarda ortada herhangi bir söz edimi, hatta içsel bir söz ediminin olması da zorunlu değildir.

10. *Yerine getirilmesi için birtakım dil-dışı kurumları gerektiren edimler ile gerektirmeyen edimler arasındaki farklılıklar.* Edimin yerine getirilebilmesi için dil-dışı bir kurum, genellikle de, konuşan ve dinleyen kişilerin o kurum içinde bir konumlarının olmasını gerektiren çok sayıda edimsöz edimi vardır. Nitekim kutsamak, aforoz etmek, vaftiz etmek, suçlu ilan etmek, köşe koşucusunu oyundan atmak, üç kozsuz deklare etmek, ya da savaş ilan etmek için konuşan herhangi yaşlı birinin, dinleyen herhangi yaşlı birine “Seni kutsuyorum”, “Seni aforoz ediyorum” vb. demesi yeterli olmayacaktır. Kişilerin ilgili dil-dışı kurum içerisinde bir yerlerinin olması gerekir. Austin zaman zaman bütün edimsöz edimlerinin böyle olduklarını kabul ediyormuş gibi konuşur ama hepsinin böyle olmadığı açıktır. Yağmur yağdığı yollu bir bildirimde bulunmak, ya da gelip sizi göreceğime söz vermek için tek yapmam gereken şey dilin kurallarına uymaktır. Ayrıca herhangi bir dil-dışı kurum gerekli değildir. Belli söz edimlerinin bu özelliği, yani dil-dışı kurumları gerekli kılmaları, 5 numaralı özellikle, yani belli söz edimlerinin konuşanın ve dinleyenin belli bir konumda olmalarını gerektirmesiyle karıştırılmamalıdır. Dil-dışı kurumlar çoğunlukla bir şekilde edimsöz gücüyle bağlantısı olan konumlar yaratır, ama bütün konum farklılıkları kurumlardan kaynaklanmaz. Nitekim silahlı bir soyguncu elinde bir silah olması yüzünden kurbanının ellerini yukarı kaldırmasını rica, temenni, ya da istiham ediyor diye değil, *emrediyor* diye alınır. Ama onun buradaki konumu, bir kurum içerisindeki yerinden değil, elinde bir silah olmasından kaynaklanmaktadır.

11. Kendisine karşılık gelen edimsöz fiilinin edimsel bir kullanımı olduğu edimler ile böyle olmayan edimler arasındaki farklılıklar. Edimsöz fiillerinin çoğunun edimsel kullanımları vardır –söz gelişi ‘bildirmek’, ‘söz vermek’, ‘emretmek’, ‘... sonucunu çıkarmak’ böyledir. Örneğin, “Övünüyorum” ya da “Tehdit ediyorum” diyerek övünme ya da tehdit etme ediminde bulunulamaz. Her edimsöz fiili, edimsel fiil değildir.

12. Edimsöz ediminin yerine getirilme üslubundaki farklılıklar. Kimi edimsöz fiilleri bir edimsöz ediminin yerine getirildiği özel üslubu belirtmeye yararlar. Nitekim, söz gelişi, (bir konuyu) ilan etmek ile (bir konuda) sır vermek arasında edimsöz ereği ya da önerme içeriği bakımından değil ancak edimi yerine getirme üslubu bakımından bir fark olması lazımdır.

III. Austin’in Taksonomisinin Zayıflıkları

Austin ayırdığı beş edimsöz kategorisini, elde ettiği bir dizi oturmuş sonuç olarak değil, daha çok geçici bir tartışma zemini olarak ortaya atar. “Bunlardan herhangi birini” der, “hiçbir biçimde tartışmasız şeyler olarak ileri sürmüyorum.” (Austin, 1962, s.151). Ben onların mükemmel bir tartışma zemini oluşturduklarını düşünüyorum, ama aynı zamanda, birtakım zayıflıkları olduğu için bu taksonominin ciddi bir biçimde gözden geçirilmesi gerektiğini de düşünüyorum. Austin’in beş edimsöz kategorisi şöyle:

Hüküm-belirticiler. Bunlar, “birbirlerinden ayrılabilirdikleri kadarıyla, değerler ya da olgularla ilgili, kanıtlara ya da gerekçelere dayanarak resmi ya da gayri resmi bir karar vermeyi içerir”. Bu sınıfa giren fiil örnekleri: aklamak, kanaatine varmak, hesap etmek, betimlemek, çözümlemek, tahmin etmek, tarihlendirmek, sıralamak, değerlendirmek, karakterize etmek.

Erk-belirticiler. “Bir erk-belirtici, belirli bir davranış şeklinin lehine ya da aleyhine karar vermeyi, ya da belirli bir davranış şeklinden yana olmayı içerir”, “bir şeyin şöyle şöyle olduğu yargısından farklı olarak bir şeyin şöyle şöyle olduğu kararı-

dır". Bazı örnekler: emretmek, buyurmak, yönetmek, niyaz etmek, yakarmak, salık vermek, temenni etmek, tavsiyede bulunmak. Ricalar da bunlara açık bir örnektir, ama Austin onu listesine almamıştır. Austin, yukarıda sayılanların dışında şunlara da listesinde yer vermektedir: atamak, işten çıkarmak, aday göstermek, veto etmek, (davayı vb.) bitirmek, (davayı vb.) devam ettirmek; bunların yanı sıra, ilan etmek, uyarıda bulunmak, ifşaatta bulunmak, hak tanımak.

Sorumluluk-yükleyiciler: "Bir sorumluluk-yükleyicinin bütün ereği" diyor Austin, "konuşan kişiye bir davranış şeklinin sorumluluğunu yüklemektir." Bunların bazı açık örnekleri: söz vermek, ant içmek, vaatte bulunmak, mukavele yapmak, sözleşme yapmak, garanti vermek, benimsemek, yemin etmek.

Serimleyiciler: "Görüşleri açıklamayı, temellendirmeler yapmayı, kullanışlara ve göndermelere açıklık getirmeyi içeren serimleme edimlerinde kullanılırlar." Austin, şunlar da dâhil olmak üzere bunlara birçok örnek verir: doğrulamak, yadsı-mak, vurgulamak, tasvir etmek, yanıtlamak, aktarımda bulunmak, kabullenmek, karşı çıkmak, olduğunu teslim etmek, be-timlemek, sınıflandırmak, saptamada bulunmak ve diye adlan-dırmak.

Davranış-belirticiler: Austin'in hiç de tatminkar bulmadığı bu sınıf ("insanı hayrete düşüren bir sınıf" diyor ona), "başka birinin davranışına ya da başına gelenlere reaksiyon gösterme ve başka birinin geçmişteki ya da hemen biraz önceki davranış şekli karşısında tutum takınmayı ve takınılan tutumları ifade etmeyi içerir."

Austin'in listesinde yer verdiği örnekler arasında yer alanlar: özür dilemek, teşekkür etmek, esef etmek, üzüntülerini bildir-mek, tebrik etmek, kutlamak, hoş geldin demek, tasvip etmek, eleştiri getirmek, kutsamak, ilenmek, sağlığına demek. Biraz tuhaf ama şunları da sayıyor: hodri meydan demek, sıkıysa yap demek, protesto etmek, meydan okumak.

Bu listede ilk dikkati çeken şey, onda edimsöz edimlerinin değil, edimsöz fiillerinin sınıflandırılıyor olması. Austin, farklı

edimlerle ilgili olarak yapılan bir sınıflamanın *eo ipso* bir edimsöz edimi türleri sınıflaması olduğunu, eşanlamlı olmayan iki fiilin farklı edimsöz edimlerine işaret ediyor olması gerektiğini farz ediyor gibidir. Fakat böyle olduğunu düşünmek için hiçbir neden yok. Göreceğimiz gibi, kimi fiiller, söz gelişi, bir edimsöz ediminin yerine getirilme tarzını belirtirler. Örneğin 'ilan etmek' böyle bir fiildir. Emirler, verilen sözler, aktarımlar ilan edilebilir, ama ilan etmek emir vermekle, söz vermekle ve aktarımda bulunmakla aynı şey değildir. İlan etmek, biraz öngöründe bulunmak olacak ama, bir edimsöz edimi tipinin değil, bir edimsöz ediminin yerine getirilme biçiminin adıdır. Bir ilan asla yalnızca bir ilan değildir. Aynı zamanda bir bildirim, bir emir vb. olması gerekir.

Austin'in yaptığı listelerin birer edimsöz fiilleri listesi olduğu ve farklı edimsöz edimlerinin listesi olması gerekmediği kabul edilse bile, bana öyle geliyor ki, şu eleştirileri yöneltmek mümkün.

1. İlki küçük bir kusur, ama belirtilmeye değer. Listelenen fiillerin hepsi edimsöz fiili değil. Örneğin, 'duygularını paylaşmak', 'diye görmek', 'yöneliminde olmak', 'niyetinde olmak' ve 'yapacağım/edeceğim'. 'Niyetinde olma'yı alalım: edimsel olmadığı çok açık. "Niyetindeyim" demek, niyetinde olmak değildir. Üçüncü tekil kişi olarak söylediğinde de bir edimsöz edimini adlandırmaz: '... niyetindeydi' bir söz ediminin aktarımı değildir. Elbette *bir niyeti dışavurmak* gibi bir edimsöz edimi vardır, ama buna karşılık gelen edimsöz fiili, 'bir niyeti dışavurmak'tır. Niyetinde olmak asla bir edimsöz edimi değildir; bir niyeti dışavurmak ise, her zaman olmasa da, çoğunlukla öyledir.

2. Taksonominin en önemli zayıflığı basitçe söylemek gerekirse şu: taksonominin dayandığı açık ya da tutarlı hiçbir ilke ya da ilke dizisi yok. Austin, yalnızca Sorumluluk-yükleyiciler söz konusu olduğunda edimsöz ereğini açık ve tartışmasız bir biçimde bir kategorinin temeli olarak kullanıyor. Serimleyiciler, söylediklerinden anlaşıldığı kadarıyla, söylem bağıntıları (benim 7. boyut) ~~acısından tanımlanmış~~ ~~görünüyor~~. Erk-belirtici-

ler, en azından kısmen yetki kullanımı açısından tanımlanmış görünüyor. Kurumsal noktaların (benim 10. boyut) yanı sıra konumla ilgili her iki noktaya da (benim yukarıda sözünü ettiğim 5. boyut) yapılan tanımlamada örtük olarak yer verilmiş. Davranış-belirticiler bana kalırsa iyi tanımlanmış görünmüyor (eminim Austin'in kendisi de bana katılırdı), ama yapılan tanım tutumların dışavurumunun (benim 3. boyut) yanında konuşan ve dinleyen için iyi ya da kötü olan şey anlayışını da (benim 6. boyut) içeriyor gibi.

3. Açık hiçbir sınıflandırma ilkesi olmadığı ve edimsöz edimleri ile edimsöz fiilleri hep birbirine karıştığı için kategoriler arasında büyük kesişmeler bulunmakta, kimi kategoriler büyük ölçüde farklı türden fiillerden oluşmaktadır. Sorun, ne sınır aşımalarının olması –nesnesi dünya olan her sınıflandırmada sınır aşımalarının olması muhtemeldir– ne de ender birkaç durumda birden fazla kategoriye ait tanımlayıcı özelliğin bulunmasıdır; sorun daha çok, sınıflandırma ilkeleri bir sisteme dayalı olmadığından çok büyük sayıda fiilin kendisini pat diye birbirlerine karşıt iki farklı kategoride birden bulmasıdır. Örneğin, herkesin betimleme kuramında çok önemli bir fiil olan 'betimlemek' fiilini alalım. Austin ona hem hüküm-belirticiler hem de serimleyiciler listesinde yer veriyor. Yaptığı tanımlar düşünüldüğünde bunun nedenini anlamak kolay: betimlemek, hem bir karar verme hem de bir serimleme edimi olabilir. Ama o zaman da, "görüşleri açıklamayı ... içeren bir serimleme edimi", aynı zamanda, onun verdiği oldukça özel anlamda, "kanıtlara ya da gerekçelere dayanarak resmi ya da gayri resmi bir karar verme" edimi olmalı. Gerçekten de onun verdiği serimleyiciler listesine (s. 161-62) şöyle bir bakmak, bu listede yer alan fiillerin çoğunun 'betimleme'nin tanımına uyduğu kadar hüküm-belirticilerin onun tarafından verilen tanımına da uyduğunu göstermek için yeterlidir. Söz gelişi 'doğrulamak', 'yadsımak', 'bildirmek', 'sınıflandırmak', 'saptamada bulunmak', 'ile bitirmek' ve 'çıkarmasında bulunmak' fiillerine bakalım. Bunların hepsine serimleyiciler listesinde yer verilmiştir, ama onlara

aynı şekilde kolaylıkla hüküm-belirticiler listesinde de yer verilebilirdi. Hüküm-belirtici olmadığı açık olan birkaçında, ya fiilin anlamı söylem bağıntılarıyla ilişkilidir, örneğin 'ile başlamak', 'konusuna gelmek' böyledir; ya da ortada bir kanıt ya da gerekçelere dayanma diye bir sorun yoktur, örneğin 'koyut olarak almak', 'ihmal etmek', 'diye adlandırmak' ve 'tanımlamak' böyledir. Fakat bütün bunlardan sonra da, özellikle listedeki fiillerin birçoğunun -'ile başlamak', 'konusuna gelmek', 'ihmal etmek' fiillerinin- bir edimsöz ediminin adı olmadığı da hesaba katılırsa, ortada ayrı bir kategoriye gerekli kılan yeterince neden kalmıyor.

4. Yalnızca kategoriler birbirleriyle çok fazla kesişmiyor, kimi kategoriler de oldukça farklı türden fiilleri içinde barındırıyor. Nitekim Austin, 'hodri meydan demek', 'sıkıysa yap demek', 'meydan okumak' fiillerini 'teşekkür etmek', 'özür dilemek', 'esef etmek' ve 'hoş geldin demek' fiilleriyle birlikte davranış-belirticiler listesinde sayıyor. 'Hodri meydan demek', 'sıkıysa yap demek' ve 'meydan okumak' dinleyen kişinin daha sonraki eylemleriyle ilişkilidir ve daha sonra açıklayacağım gibi hem sözdizimsel hem semantik gerekçelerle 'emir vermek', 'buyruk vermek' ve 'yasaklamak' ile aynı kategoriye girerler. Ancak 'emir vermek', 'buyruk vermek' ve 'ısrar etmek' fiillerinin bulunduğu aileyi aradığımızda, onları 'veto etmek', 'kiralamak' ve 'tenzili rütbe etmek' fiilleriyle birlikte erk-belirticilerin arasında buluyoruz. Ama bunlar da, yine daha sonra göstermeye çalışacağım gibi, iki farklı kategoriye aittirler.

5. Bu sakıncalarla bağlantılı bir başka zorluk da, tanımları, Austin'in açıkça kastettiği gibi, yalnızca bir fikir vermek amacıyla oldukça gevşek bir biçimde yapılmış tanımlar olarak alsak bile, söz konusu beş sınıfta sayılan fiillerin hepsinin verilen tanımlara uygun olmamasıdır. Nitekim, 'aday göstermek', 'atamak' ve 'aforo etmek' "bir davranış şeklinin lehine ya da aleyhine karar vermek" demek değildir, hele hele "ondan yana olmak" demek hiç değildir. Bu fiilleri kullananlar *bir şeyden yana olmazlar*, Austin'in kendisinin de söyleyebileceği gibi, bu fiille-

rin adlandırdığı eylemleri *yerine getirirler* o kadar. Yani, birine bir şey yapması için emretmenin, buyurmanın ya da ısrar etmenin, o kişinin o şeyi yapmasından yana olmak demek olduğunu savunabiliriz, ama birini aday göstermenin ya da atamanın, bundan yana olmak demek olduğunu savunamayız. Sizi kürsü başkanı atadığımda sizin kürsü başkanı olmanızdan yana olmuş olmam, sizi kürsü başkanı *yaparım*.

Özetle, Austin'in taksonomisinde, birbiriyle bağlantılı (en az) altı sorun var. Artan önem sırasına göre belirtmek gerekirse: fiiller ile edimler sürekli birbirine karışıyor, bütün fiiller edimsöz fiili değil, kategoriler arasında çok fazla kesişme var, kategorileri oluşturan fiiller aynı türden değil, kategorileri oluşturan fiillerin birçoğu kategoriler için verilen tanımlara uymuyorlar, en önemlisi de, tutarlı bir sınıflama ilkesi yok.

Bu altı suçlamanın tamamını yeterince temellendirdiğimi düşünmüyorum, başka amaçları olan bu bildirinin sınırları içinde de bunu yapmaya girişmeyeceğim. Bununla birlikte yerine başka birini sunduğumda Austin'in taksonomisi hakkındaki kuşkularımın daha açık hale gelip güç kazanacağına inanıyorum. Benim önerdiğim şey, edimsöz ereğini, onun doğal sonuçlarını, uydurma doğrultusunu, bir de dışavurulan içtenlik koşullarını yapılacak sınıflamaya temel saymak. Böyle bir sınıflamada diğer boyutlar –yetki sahibinin rolü, söylem bağlantıları vb.– kendi ait oldukları yere yerleşecektir.

IV. Alternatif Taksonomi

Bu bölümde, edimsöz edimlerinin temel saydığım kategorilerini sıralayacağım. Bunu yaparken de benim sınıflamanın Austin'inkiyle bağlantılarını kısaca tartışacağım.

Kesinleyiciler: Kesinleyici sınıfına giren edimlerin ereği ya da amacı, konuşan kişiyi bir şeyin sözü edildiği gibi olduğu, yani dile getirilen önermenin doğruluğu konusunda bir sorumluluk yükler. Kesinleyici sınıfının bütün üyeleri, *doğru* ile *yanlış*tan oluşan değerlendirme boyutunda değerlendirilebilir. Bu sınıfın

bütün üyelerinde ortak olan edimsöz ereğini göstermek için Frege'nin kesinleme imini, uydurma doğrultusunu göstermek için de yukarıda belirtilen simgeleri kullanırsak, bu sınıfı şöyle simgeleştirebiliriz:

$$1- \downarrow \dot{I}n(\ddot{o})$$

Uydurma doğrultusu dünyadan-söze-doğrudur; dışavurulan ruhsal durum (p olduğu yolu) İnançtır. Hemen üzerine basa basa belirtmemiz gerek: “inanç” ve “sorumluluk yüklemek” gibi sözler, burada edimlerin boyutlarını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır; deyim yerindeyse sınırlayan-terimler olmaktan çok sınırlanan-terimlerdir. Nitekim p olduğunu *ortaya atmak* ya da p olduğunu *bir varsayım olarak ileri sürmek* ile p olduğunda *ısrar etmek* ya da p olduğu konusunda *kutsal bir değer üzerine yemin etmek* arasında bir fark vardır. İncanın ve yüklenen sorumluluğun derecesi sıfıra yakın, hatta sıfır olabilir, ama p olduğunu *varsayma* ile p olduğunu *açıkça bildirme* edimlerinin aynı çizgide oldukları halde rica etme edimine benzemedikleri de ortadadır ya da ortaya çıkacaktır. *Kesinleyicilerin*, temeli edimsöz ereği kavramında bulunan tamamen ayrı bir sınıf olarak varlığı kabul edilirse, Doğru-Yanlış boyutunda değerlendirilebilir görünen edimsözlere işaret eden çok sayıdaki edimsel fiilin varlığı da, onların edimsöz gücünün edimsöz ereği dışındaki başka boyutlarına işaret ettikleri olgusuna dayanarak kolayca açıklanabilir. Örneğin ‘övünmek’ ile ‘yakınmak’ı alalım. Bunların ikisi, konuşan kişinin yararıyla ilişkili olmaları gibi ek bir boyuta (yukarıdaki 6. koşul) sahip iki farklı kesinleyiciye işaret ediyor. ‘Sonuç çıkarmak’ ile ‘çıkarımda bulunmak’ da birer kesinleyicidir, ama bu kez kesinleyici edimsöz edimi ile söylemin geri kalan bölümü ya da sözcelem bağlamı arasında belirli bir ilişki olması gibi ek bir boyuta (yukarıdaki 7. koşul) sahiptirler. Bu sınıf Austin’in çok sayıdaki hüküm-belirticisinin yanında serimleyicilerinin çoğunu içeriyor, çünkü şimdiye kadar anlaşılmış olabileceği gibi, hepsi de aynı edimsöz ereğine

sahipler, birbirlerinden de yalnızca edimsöz gücünün öteki yönleriyle ayrılıyorlar. Bir edimsözün kesinleyici olup olmadığını anlamanın en kısa yolu, (başka şeylerin de yanı sıra) onu gerçekten doğru ya da yanlış olarak nitelendirip nitelendiremediğimize bakmaktır. Edimsözlerin beşinci sınıfına geldiğimizde anlaşılacağı gibi, bunun bize gerekli ve yeterli koşulları vermediğini de hemen ilave etmem gerekir.

Öyle umut ediyorum ki, kesinleyicilerle ilgili bütün bu noktalar, adında biraz tereddüt ettiğim benim ikinci edimsöz sınıfını ele alırken daha iyi anlaşılacaktır.

Yöneltiler. Bunların edimsöz ereği, konuşan kişinin dinleyen kişiye bir şey yaptırma girişimi olmalarına dayanır (bu girişimin derecesi değişik değişiktir, bu yüzden de yöneltiler, daha doğru bir ifade kullanmak gerekirse, girişimin içerdiği sınırlanan-terimin sınırlayan-terimleridir). Sizi bir şey yapmaya davet ettiğimde ya da size bir şey yapmanızı önerdiğimde olduğu gibi hiç de iddialı olmayan “girişimler” de olabilirler, bir şey yapmanızı ısrar ettiğimde olduğu gibi çok sert girişimler de. Bu sınıfa girenlerin edimsöz ereklerini belirtme aracı olarak ünlem işaretini kullanacak olursak şöyle bir simgeleştirme yapabiliriz:

! ↑ $Is(D, A \text{ yapar})$

Uydurma doğrultusu sözden-dünyaya-doğrudur, içtenlik koşulu ise istektir (ya da dilektir, arzudur). Önerme içeriği de, her zaman, dinleyen kişi D 'nin gelecekteki A gibi bir eylemidir. *Talep etmek, emretmek, buyurmak, rica etmek, yalvarmak, niyaz etmek, dua etmek, temenni etmek* bir de ayrıca (*yapmaya*) *davet etmek, (yapmasına) izin vermek ve tavsiye etmek* bu sınıfa giren edimleri adlandıran fiillerdir. Benim düşünceme göre, bunların dışında Austin'in davranış-belirticiler arasında saydığı *hodri meydan demek, sıkıysa yap demek ve meydan okumak* da bu sınıfa giriyor. Austin'in erk-belirticilerinin birçoğu da bu sınıfta aittir. K 'nın D 'ye yanıt verdirme, yani bir söz ediminde bulunmasını sağ-

lama girişi oldukları için, sorular yönelticilerin bir alt sınıfıdır.

Sorumluluk-yükleyiciler: Austin'in sorumluluk-yükleyiciler tanımına bana kusursuz geliyor, bunun için de onun sorumluluk-yükleyiciler arasında saydığı 'yapacağım/edeceğim', 'niyetinde olmak', '(günlü) ...den yana olmak' vb. fiillerinin bu sınıfa girmediği gibi küçük bir itirazla tanımını olduğu gibi benimseyeceğim. Sorumluluk-yükleyiciler, ereği konuşan kişiyi gelecekteki bir davranış şeklinden (değişik derecelerde) sorumlu kılan edimsöz edimleridir. Genel olarak bu sınıfın üyelerini 'S' ile gösterirsek şöyle bir simgeleştirmeye gidebiliriz:

$$S \uparrow N(K, A \text{ yapar})$$

Uydurma doğrultusu sözden-dünyaya-doğru, içtenlik koşulu Niyettir. Önerme içeriği her zaman konuşan kişi K'nın gelecekte A gibi bir eylemde bulunmasıdır. Sorumluluk-yükleyiciler ile yönelticilerin uydurma doğrultusu aynı olduğu için onların gerçekte aynı kategoriye girdiklerini gösterebilseydik elimizde daha zarif bir taksonomi olabilirdi. Ben bunu yapamadım, çünkü söz vermenin ereği konuşan kişiye bir şey yapma sorumluluğu yüklemekken (burada kişinin kendine bir şey yaptırmaya çalışması gerekmez) rica etmenin ereği dinleyen kişiye bir şey yaptırmaya çalışmaktır (burada da dinleyen kişiye bir şey yapma sorumluluğu yüklenmesi ya da onun bir şey yapmaya mecbur edilmesi gerekmez). Bu iki kategoriyi birbirinde eritmek için söz vermenin aslında bir tür kendine rica etme olduğu (bu fikri Julian Boyd verdi), ya da rica etmenin dinleyen kişiye bir sorumluluk yüklemek olduğu gösterilmelidir (bu fikri de William Alston ile John Kearns verdi). Ama ben bu iki çözümlemeyi de yapamadım, bu da beni aynı uydurma doğrultulu iki farklı kategoriyi içinde barındıran zarif olmaktan uzak kendi çözümüme götürdü.

Bir dördüncü kategoriye dışavurucular diyorum.

Dışavurucular: Bu sınıfın edimsöz ereği, önerme içeriğinde belirtilen durumla ilgili olarak içtenlik koşulunda belirtilen ruh-

sal durumu dışavurmaktır. 'Teşekkür etmek', 'tebrik etmek', 'özür dilemek', 'başsağlığı dilemek', 'esef etmek' ve 'hoş geldin demek' tipik dışavurucu fiillerdir. Dikkat edin: dışavurucular da bir uydurma doğrultusu yoktur. Dışavurucu bir edimde bulunurken konuşan kişi ne sözleri dünyaya ne de dünyayı sözlerle uydurmaya çalışır; bu tür edimlerde, daha çok, dile getirilen önermenin doğru olduğu varsayılır. Nitekim, örneğin ayağınıza bastığım için özür dilediğimde amacım ne ayağınıza basıldığını ileri sürmek ne de basılmasını sağlamaya çalışmaktır. Bu durum açık bir biçimde (İngilizcenin³) sözdiziminde kendini

---

³ Searle, bu kitapta yer alan yazılarında, sık sık, söz edimleri kuramının dil hakkında, daha açık bir ifadeyle bütün doğal diller hakkında olduğunu, ama bu kuramın içerdiği genellemelerin İngilizce, Fransızca, Almanca vb gibi her doğal dilin sözdizimindeki yansımalarının her zaman aynı olmayabileceğini vurguluyor. Kuramın birtakım genellemelerinin bir doğal dilin (İngilizcenin) sözdizimindeki yansımalarının ele alındığı bunun gibi bölümlerde, yapılan İngilizcenin sözdizimine ilişkin incelemeler olduğu için, önce İngilizce örnek tümceler verildi, arkasından da () işaretleri içerisinde "Türkçe" karşılıkları belirtildi. İngilizce örnek tümceler parantez içerisinde verilen Türkçe karşılıklarının bazıları "tuhaf" gelebilir. Bu "tuhaf"lığın bir bölümünün nedeni, bu bölümlerde örnek tümceler sözdizimlerinden bahsedildiği dikkate alınarak, örnek tümceler "Türkçelerinin" İngilizce asıllarının içeriğinden çok *biçimini* yansıtmaya özen gösterilmesi. Bir başka neden ise örnek verilen İngilizce tümceler bizzat kendileri, yani söz konusu tümceler İngilizce açısından da sorunlu oluşu. Searle böyle tümceleri başlarına * (asteriks) işareti koyarak göstermektedir.

Bu bölümlerde söz edimleri kuramı çerçevesinde İngilizcenin sözdizimiyle ilgili olarak yapılan saptamaların Türkçenin sözdizimi söz konusu olduğunda da geçerli olup olmadığını söylemek uzman dilbilimcilerin işi, ama yapılan bu saptamaların önemlice bölümünün, bazen birtakım değişikliklerle, Türkçenin sözdizimine de uygun düşüyor olması, en azından kuramın kendisi açısından, çok olağan, hatta olması gereken bir durumdur. Doğrusu, çevirisi sırasında en azından "hissedilen" bu oldu. Searle'ün İngilizce bir tümce için yaptığı bir saptamaya, o tümcenin İngilizce aslı belirtilmeden doğrudan verilen (çevirinin büyük bir bölümünde bu yapıldı) Türkçe karşılığına, ya da o

göstermektedir: tipik dışavurucu fiiller edimsel olarak kullanıldıklarında yantümce almazlar, fiilin dönüşerek isimleşmesini (ya da bir başka bir isimleşmeyi) gerektirirler. Örneğin,

* I apologize that I stepped on your toe (Özür dilerim ki ayağına bastım)

demek yerine,

I apologize for stepping on your toe (Ayağına bastığım için özür dilerim)

demek dil açısından daha uygundur. Aynı şekilde ne

* I congragulate that you won the race (Tebrik ederim ki yarışı kazandın)

ne de

* I thank you that you paid me the money (Teşekkür ederim ki parayı ödedin)

denebilir. Bunların yerine

I congratulate you on winning the race (congratulations on wining the race) (Yarışı kazandığın için tebrik ederim (Yarışı kazandığın için tebrikler))

I thank you for paying me the money (thanks for paying me the money) (Parayı ödediğin için teşekkür ederim (Parayı ödediğin için teşekkürler))

denmesi gerekir.

Ben bu sözdizimsel olguların dışavurucularda hiçbir uydur-

---

tümcenin parantez içerisinde verilen (çevirinin çok sınırlı bir bölümünde bu yapıldı) “tuhaf” olmayan Türkçe karşılığına bakarak “hak veren” okur da bunu hissedecektir. (ç.n.) <https://rantey.org>

ma doğrultusunun olmamasının bir sonucu olduğunu ileri süreceğim. Bir dışavurucuda, dile getirilen önermenin doğru olduğu varsayılır. Dolayısıyla bu sınıfın simgeleştirilmesi şöyle olmalı:

$$Dv \emptyset (R) (K/D + \text{özellik})$$

Bu simgeleştirmede '*Dv*' bütün dışavurucularda ortak olan edimsöz ereğini, '*Ø*' boş küme işareti hiçbir uydurma doğrultusu olmadığını, *R* harfi bu sınıfa giren edimsöz edimleri yerine getirildiğinde dışavurulan birbirinden farklı birçok olanaklı ruhsal durumu göstermekte; önerme içeriği de *K* ya da *D'*ye bir özellik (bir eylem olması gerekli değildir) atfedildiğini belirtmektedir. Söz gelişi, yalnızca ayağa basıldığı için özür dilenmez, kötü bir görünüm için de özür dilenabilir. Ancak, bir dışavurucunun önerme içeriğinde belirtilen özellik *K* ya da *D'*yle ilişkili olmalıdır. Sizinle özel bir bağlantısı olmadığı sürece Newton'un birinci hareket yasası için sizden özür dilemem söz konusu olamaz.

Bütün edimsöz edimlerini bu dört sınıfta toplayabilseydik elimizde daha ekonomik bir taksonomi olur, bu da bizi *Speech Acts*'ta kabul ettiğimiz genel çözümleme şemasını destekleyen birtakım ek sonuçlara götürebilirdi. Ama taksonomi burada bitmiş gibi görünmüyor. Geride hala sınıflandırılması gereken önemli bir grup edim var: bunlar öyle edimler ki, bu tür edimlerde edimsöz gücünü belirtme aracı, dile getirilmiş olan önermenin temsil ettiği durumu gerçeğe dönüştürmekte ya da o duruma gerçeklik kazandırmakta; kişi bir durumun var olduğunu ilan ederek o duruma varlık kazandırmaktadır. Bu tür edimler söz konusu olduğunda kişi, deyim yerindeyse, "bir şey söyleyerek o şeyi yapar". Örneğin "İstifa ediyorum", "Kovuldun!", "Seni aforoz ediyorum", "Bu savaş gemisine Missouri adını veriyorum", "Sizi başkan atıyorum", "Şu andan itibaren savaş ilan edilmiştir" diyerek bu tür edimlerde bulunuruz. Edimseller konusundaki ilk tartışmalardan beri bu tür edimler hep söz konusu edilmiştir, ama bana kalırsa, literatürde yeterince üzerle-

rinde durulmadığı gibi başka tür edimsöz edimleriyle ilişkileri de genellikle yanlış anlaşıldı. Ben bu edimlere “beyanlar” demeyi öneriyorum.

Bu sınıfa giren edimlerden birinin başarılı bir biçimde yerine getirilmesi önerme içeriğiyle gerçeklik arasında bir karşılıklılık yaratır, edimin başarılı bir biçimde yerine getirilmesi önerme içeriğinin dünyaya karşılık gelmesinin garantisi olur. Beyanların tanımlayıcı özelliği, işte budur: ancak ve ancak sizi başkan atama edimini başarılı bir biçimde yerine getirirsem başkan olursunuz, ancak ve ancak sizi aday gösterme edimini başarılı bir biçimde yerine getirirsem aday olursunuz, ancak ve ancak savaş ilan etme edimini başarılı bir biçimde yerine getirirsem savaş başlar, ancak ve ancak sizi evlendirme edimini başarılı bir biçimde yerine getirirsem evlenmiş olursunuz.

Beyanda bulunmak için kullanılan birçok tümcenin yüzey yapısı, önerme içeriği ile edimsöz gücünü birbirinden ayıran hiçbir sözdizimsel araç içermediği için bu noktayı bizden gizliyor. Nitekim, ‘Kovuldun’ ve ‘İstifa ediyorum’ edimsöz gücü ile önerme içeriğini birbirinden ayırmamamıza izin veriyor gibi görünmüyor, ama ben bir beyanda bulunmak için kullandıklarında bu tümcelerin gerçekte şöyle bir semantik yapıya sahip olduklarını düşünüyorum:

I declare : your employment is (hereby) terminated (Beyan ediyorum: (şu andan itibaren) işinize son verildi)

I declare: my position is (hereby) terminated (Beyan ediyorum: (şu andan itibaren) görevim sona erdi)

Beyanlar, göndermede bulunulan nesne ya da nesnelerin konumunda ya da durumunda, sırf başarılı bir beyanda bulunduğu için bir değişiklik ortaya çıkarırlar. Beyanlar bu özelliği öteki kategorilerden ayrılır. Austin’in edimseller ile saptayıcılar arasında yaptığı ayrımı ilk ortaya attığından beri bu konuda yürütülen tartışmalarda beyanların bu özelliği yeterince anlaşılmadı. Saptayıcılar ile edimseller arasındaki ilk ayrım, kullandığımızda bir şey söylemiş olduğumuz sözcelem (sap-

tayıcılar, bildirimler, kesinlemeler vb) ile kullandığımızda bir şey yapmış olduğumuz sözcelemeler (söz vermeler, bahse girmeler, uyarıda bulunmalar vb) arasında bir ayrım olduğunu varsayıyordu. Benim beyan dediklerim edimseller sınıfında yer almaktaydı. Bu ayrımı yıkan Austin'in olgunluk dönemi yapıtı *How to Do Things with Words* oldu. Nasıl evlendirmek (bir "edimsel") belli birtakım şeyler söylemekten ibaretse, nasıl söz vermek (bir başka "edimsel") belli birtakım şeyler söylemekten ibaretse, bir bildirimde ("saptayıcı" diye düşünülen bir edimde) bulunmak da belli birtakım şeyler söylemekten ibarettir. Austin'in gördüğü, buna karşılık birçok felsefecinin göremediği, bu ikisi arasında tam bir koşutluk olduğuydu. Söz vermek, bahse girmek, uyarmak ya da benzeri bir edimde bulunmak nasıl bir edimsöz ediminde bulunmaksa, bildirimde bulunmak da öyledir. Her sözcelem bir ya da birden fazla edimsöz ediminde bulunmayı içerecektir.

Tümcedeki edimsöz gücü belirtme aracı, başka şeylerin yanı sıra, önerme içeriği ile gerçeklik arasındaki uydurma doğrultusunu belirleyecek şekilde önerme içeriğini etkiler. Kesinleyiciler söz konusu olduğunda uydurma doğrultusu dünyadan söze doğrudur, yönelticiler ile sorumluluk-yükleyiciler söz konusu olduğunda ise sözden dünyaya doğrudur; dünya ile sözün birbirine uygunluğu varsayılan bir şey olduğu için dışavurucularda edimsöz gücünün belirlediği herhangi bir uydurma doğrultusu yoktur. Dünya ile söz birbirine uygun olmadıkça sözcelem başarılı olamaz. Ama beyanlarla birlikte çok özel bir ilişkiyle karşı karşıyayız. Bir beyanda bulmak, beyanın başarılı olmasıyla birlikte dünya ile söz arasında hemen bir uygunluk yaratır. Peki, bunu olanaklı kılan nedir?

Dikkat edilirse, şimdiye kadar gözden geçirdiğimiz bütün örnekler, beyanın başarılı bir biçimde yerine getirilebilmesi için gerekli olan dil-dışı bir kurumu, dilin oluşturucu kurallarına ilave bir oluşturucu kurallar dizgesini varsayıyor. Konuşan ve dinleyen kişilerin, dil edincini oluşturan kurallara hakim olması, genellikle, bir beyanda bulunmak için yeterli olmaz. Onlara ilave olarak dil-dışı bir kurumun varlığı ve konuşan ile dinle-

yen kişilerin bu kurumda özel bir yerlerinin olması gerekir. Birinin aforoz etmesi, atamada bulunması, sahip olduğu malları miras bırakması ya da savaş ilan etmesi, ancak kilise, hukuk, özel mülkiyet, devlet gibi kurumların olması ve konuşan ile dinleyen kişilerin bu kurumların içinde bir yerlerinin olmasıyla olanaklıdır. Her beyanın dil-dışı bir kurumu gerektirdiği ilkesinin iki tür istisnası vardır. Birincisi doğaüstü beyanlardır. Örneğin Tanrının “Işık olsun!” demesi bir beyandır. İkinci olarak, örneğin “... diye tanımlıyorum, kısaltıyorum, adlandırıyorum, çağırıyorum” ya da “... unvanı veriyorum” dendiğinde olduğu gibi dilin kendisini ilgilendiren beyanlar vardır. Austin zaman zaman bütün edimsellerin (söz edimleri kuramı çerçevesinde ise bütün söz edimlerinin) dil-dışı bir kurumu gerekli kıldığını ileri sürüyor gibi, ama durum belli ki böyle değil. Beyanlar çok özel bir söz edimleri kategorisidir. Yapılarını şöyle simgeleştireceğiz:

$$B \updownarrow \emptyset (\emptyset)$$

Bu simgeleştirmede B beyanların edimsöz ereğini belirtmektedir; beyanların kendine özgü özelliği nedeniyle uydurma doğrultusu hem dünyadan söze doğru hem de sözden dünyaya doğrudur; hiçbir içtenlik koşulu yoktur, bunun için içtenlik koşulunun belirtildiği yerde boş küme simgesi bulunmaktadır; önerme değişkeni olarak da her zaman olduğu gibi ‘ $\emptyset$ ’ harfini kullandık.

Burada bir uydurma doğrultusu okunun bulunma gerekçesi, tamamen, beyanların dili dünyayla eşleştirme çabası olmasıdır. Ancak bunu (kesinlemelerde olduğu gibi) var olan bir durumu betimleyerek yapmadıkları gibi, (yönelticilerde ve sorumluluk-yükleyicilerde olduğu gibi) birinin gelecekte bir durum yaratmasına çalışarak da yapmazlar.

Beyan sınıfına girenlerin kimileri, kesinleyiciler gibi belirli bir sınıfa girenlerle çakışabilir. Böyle olur, çünkü birtakım kurumsal durumlar söz konusu olduğunda yalnızca gerçeği sap-tamamız yetmez, delil toplama süreci tamamlandıktan sonra gerçeğin ne olduğu hakkında karar verecek bir yetkeye de ihti-

yaç duyarız. Tartışmanın en sonunda bitmesi ve bir kararın çıkması gerekir, yargıçlarla hakemlerin olmasının nedeni de budur. Yargıçlar da, hakemler de olgusal iddialarda bulunurlar: “Oyun dışısın”, “Suçlusun” derler. Böyle iddialar elbette dünyadan söze olan uydurma doğrultusunda değerlendirilebilirler. Oyuncu gerçekten oyun dışı kaldı mı? Gerçekten cinayeti o adam mı işledi? Bunlar, dünyadan söze doğru olan uydurma doğrultusunda değerlendirilebilirler. Ama ikisi de aynı zamanda beyan gücündedir. Eğer hakem sizin oyun dışında kaldığınızı söylerse (ve karar onay görürse) oyunda gerçekten ne olup bitmiş olursa olsun beyzbol oyunu gereği artık oyun dışı kalırsınız; yargıç sizi suçlu ilan ederse (ve kararı onaylanırsa) hukuk gereği artık suçlusunuzdur. Bütün bunlarda anlaşılmayacak hiçbir şey yoktur. Kurumlar, kurum oldukları içindir ki, bu tür beyanlarda bulunma gücüne sahip kişilerce yerine getirilmiş edimsöz edimlerini gerekli kılarlar. Kimi kurumlar, iddianın doğruluğu konusundaki tartışmanın bir yerde son bulması ve verilen kararın kesinleşmesini bekleyen bir sonraki adımın atılması için, beyan gücünde ileri sürülmüş kesinleyici savlar ister: tutuklu serbest kalır ya da hapishaneye gönderilir, takım hücum hakkını kaybeder ve sayı olur. Beyanların bu türünü “kesinleyici beyanlar” diye adlandırabiliriz. Diğer beyanlardan farklı olarak, kesinleyicilerle aynı içtenlik koşulunu paylaşırlar. Yargıçlar, jüriler ve hakemler, makul olmak gerekirse, yalan söyleyebilirler, ama savaş ilan eden, ya da sizi bir göreve atayan biri söz konusu edimsöz edimini yerine getirirken yalan söyleyemez. Bu durumda, kesinleyici beyanları şöyle simgeleştirebiliriz:

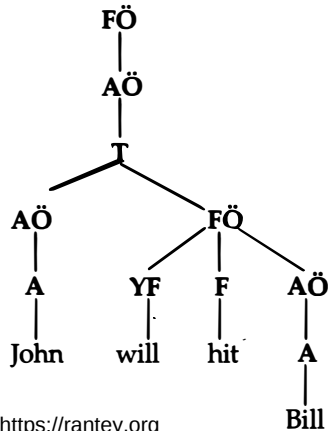
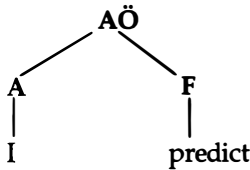
$$B_a \downarrow \uparrow \dot{I}n(\ddot{o})$$

Bu simgeleştirmede, B_a beyan gücündeki kesinleyicilerin edimsöz ereğini, ilk ok kesinleyicilerin uydurma doğrultusunu, ikinci ok beyanların uydurma doğrultusunu, $\dot{I}n$ içtenlik koşulunun inanç olduğunu göstermekte, p de önerme içeriğini temsil etmektedir. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

V. Sınıflandırmanın Sözdizimindeki Birtakım Yansımaları

Buraya kadar edimsöz edimleri sınıflandırdım, kanıt ve örnek olsun diye de fiillerle ilgili olguları kullandım. Bu bölümde ise İngilizcenin sözdizimiyle bağlantılı bazı noktaları ayrıntılı bir biçimde ele almak istiyorum. Eğer IV. bölümde belirtilen ayrımların gerçekten işaret ettikleri bir şeyler varsa, bunların birtakım sözdizimsel sonuçlarının da olması beklenir. Ben de şimdi, bu beş kategoride yer alan belirtik edimsel tümcelerin derin yapılarını incelemeyi düşünüyorum; yani bu beş kategoriye özgü edimsöz fiillerinin edimsel kullanımlarını içeren tümcelerin sözdizimsel yapılarını incelemeye almak istiyorum. Gözden geçireceğimiz tümcelerin hepsi, edimsel bir fiil içeren bir ana tümce ile bir yan tümceden oluşacağı için, şu bilinen yapı ağaçlarını şöyle kısaltacağım: örneğin '**I predict John will hit Bill**' (Tahmin ederim John Bill'e vuracak' tümcesi) aşağıda Şekil 1'de gösterilen derin yapıya sahiptir. Ben onu şöyle kısaltacağım: **I predict + John will hit Bill** (Tahmin ederim + John Bill'e vuracak).

T

Yalnızca ilgili fiille sınırlı kalan zorunlu ya da zorunlu olmayan öğeleri ise parantez içinde vereceğim. İki öğeden birinin seçilmesi gerektiği yerde bu iki öğeyi kesme işaretiyle vereceğim: örneğin, **'I/you'** (ben/sen) gibi.

Kesinleyiciler: **'I state that it is raining'** (Bildiriyorum ki yağmur yağıyor) ve **'I predict he will come'** (Tahmin ediyorum gelecek) gibi tipik kesinleyici tümcelerin derin yapısı, kısaca şöyle:

I Fiil (that) + T

Bu sınıf, sınıf olarak, daha başka bir kısıtlama getirmiyor; bununla birlikte belirli fiiller, alt T boğumu konusunda birtakım kısıtlamalar getirebilir. Örneğin **'predict'** (tahmin etmek), alt T boğumunda yardımcı fiilin gelecek zamanda olmasını, ya da en azından geçmiş zamanda olmamasını gerektirir. **'Describe'** (betimlemek), **'call'** (... diye adlandırmak), **'classify'** (sınıflandırmak) ve **'identify'** (saptamak) gibi kesinleyici fiiller, birçok beyan fiili gibi, farklı sözdizimsel yapılara bürünür; onları daha sonra ele alacağım.

Yöneltiliciler: **'I order you to leave'** (Sana <burayı> terketme emri veriyorum), **'I command you to stand at attention'** (Sana esas duruşta bekleme buyruğu veriyorum) gibi tümceler şöyle bir derin yapıya sahiptir:

I Fiil you + you Gelecek Zaman Kipinde Gönüllü Olarak Yapılan Fiil (AÖ) (Belirteç)

Dolayısıyla, **'I order you to leave'** (Sana <burayı> terketme emri veriyorum), **'I order you + you will leave'** (Ben sana emrediyorum + sen <burayı> terk edeceksin) derin yapısından, "eşdeğer AÖ, yani tekrarlayan **'you'** (sen) silinir" ilkesiyle üretilmiş bir yüzey yapıdır. Dikkat edin: benim **'dare'** (hodri meydana demek), **'defy'** (sıkıysa yap demek), **'challenge'** (meydan okumak) fiillerini yöneltilici fiiller arasında saymamın, Austin'in

onları ‘**apologize**’ (özür dilemek), ‘**thank**’ (teşekkür etmek), ‘**congratulate**’ (tebrik etmek) gibi fiillerin yanına koymasına itiraz etmemin nedeni, onların, tipik birer yönlütici olan ‘**order**’ (emretmek), ‘**command**’ (buyurmak) ve ‘**request**’ (rica etmek) fiilleriyle aynı sözdizimsel biçime sahip olmalarıydı. Onlar gibi ‘**invite**’ (davet etmek) ve ‘**advise**’ (tavsiye etmek) fiilleri de (anlamlarından belirli birinde) yönlüticilerin sözdizimine sahiptir. ‘**Permit**’ (izin vermek) de yönlüticilerin sözdizimine sahiptir, ama açık söylemek gerekirse, birine bir şey yaptırmaya çalışmaktan çok kişinin bir şeyi yapması konusunda daha önce var olan kısıtlamaların kaldırılmasını içerir; dolayısıyla önerme içeriği olumsuz olan bir yönlüticinin edimsöz değillesidir ve mantıksal yapısı itibarıyla

¬!(¬p)

biçiminde simgeleştirilebilir.

Sorumluluk-yükleyiciler: ‘**I promise to pay you the money**’ (Sana parayı ödeme sözü veriyorum), ‘**I pledge allegiance to the flag**’ (Bayrağa sadık kalma andı içiyorum), ‘**I vow to get revenge**’ (İntikamımı alma yemini ediyorum) gibi tümceler:

I Fiil (**you**) + I Gelecek Zaman Kipinde Gönüllü Olarak Yapılan Fiil (AÖ) (Belirteç)

biçiminde bir derin yapıya sahiptir. Dolayısıyla, ‘**I promise to pay you the money**’ (Sana parayı ödeme sözü veriyorum), ‘**I promise you + I will pay you the money**’ (Ben sana söz veriyorum + ben sana parayı ödeyeceğim) derin yapısından “tekrarlayan eşdeğer AÖ ‘**I**’ (ben) silinir” ilkesiyle üretilmiş bir yüzey yapıdır. ‘**I promise you to come on Wednesday**’ (Sana Çarşamba günü gelme sözü veriyorum) ile ‘**I order you to come on Wednesday**’ (Sana Çarşamba günü gelme emri veriyorum) arasındaki sözdizimsel farkın, ilkinde ‘**come**’ (gelmek) fiilinin derin yapı öznesinin ‘**promise**’ (söz vermek) fiili gereği ‘**I**’ (ben), ikincisinde ‘**come**’ (gelmek) fiilinin derin yapı öznesinin ise ‘**or-**

der' (emir vermek) fiili gereği '**you**' (sen) olması olduğunu görüyoruz. Sorumluluk-yükleyicilerin hepsinde edimsel fiilin dolaylı nesnesinin her zaman '**you**' (sen) olmadığı unutulmamalıdır. '**I pledge allegiance to the flag**'(Bayrağa sadık kalma andı içiyorum) söz konusu olduğunda tümcesinin derin yapısı '**I pledge to you flag + I will be allegiant**' (Sana ant içiyorum bayrağa + sadık kalacağım) değildir. Tümce

I pledge + I will be allegiant to the flag (Ant içiyorum + bayrağa sadık kalacağım)

derin yapısına sahiptir.

Emir kipi gibi, '**order**' (emretmek) ve '**command**' (buyurmak) gibi tipik yöneltici fiillerin de alt T boğumunun derin yapı öznesi olarak '**you**'yu ('sen'i) gerekli kıldığı yollu tamamen söz-dizimsel birtakım temellendirmeler var, ama ben sorumluluk-yükleyicilerin de alt T boğumunun derin yapı öznesi olarak '**I**'ı gerekli kıldığını gösterecek herhangi bir temellendirme bilmiyorum. Gerçekten de, '**I promise that Henry will be here on Wednesday**' (Sana söz veririm ki Henry Çarşamba günü burada olacak) gibi tümceleri, eğer böyle bir sözceleme gerçek bir söz verme edimi diye kabul ediyorsak,

I promise that I will see to it that Henry will be here next Wednesday (Sana söz veririm ki Henry'nin gelecek Çarşamba günü burada olması konusunda *ilgileneceğim*)

anlamında yorumlamamız gerekir, ama ben ilk tümcenin derin yapısının ikincideki italik bölümü içerdiğini gösterecek tam bir söz-dizimsel temellendirme bilmiyorum.

Dışavurucular: Daha önce de söylendiği gibi, dışavurucular alt T boğumundaki fiilin isimleşmesini gerektirirler. Nitekim,

I apologize for stepping on your toe (Ayağına bastığım için özür dilerim) Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

I congratulate you on winning the race (Yarışı kazandığın için tebrik ederim)

I thank you for giving me the money (Bana parayı verdiğin için teşekkür ederim)

deriz. Böyle tümcelerın şöyle bir derin yapıya sahiptirler:

I fiil you + I/you FÖ □ isim-fiil

Tekrarlamak gerekirse, fiildeki zorunlu isimleşmenin açıklaması, hiçbir uydurma doğrultusunun olmamasıdır. Uydurma doğrultusuyla ilgili sorulara izin veren standart biçimler, yani ki-tümceleri ve masterlar böyle durumlarda kullanılamaz. Bu nedenle,

* I congratulate you that you won the race (Tebrik ederim ki yarışı kazandın)

* I apologize to step on your toe (Ayağına basmaya özür dilerim)

denilmesi imkansızdır. Ancak, olanaklı bütün dönüşümler de fiilin isimleşme dönüşümü değildir. Burada tek söz konusu olan, **that(ki)**-tümcelerinin ya da masterlı ifadelerin kullanılmaması gereğidir; nitekim ya

I apologize for behaving badly (Kötü davrandığım için özür dilerim)

ya da

I apologize for my bad behaviour (Kötü davranışım için özür dilerim)

diyebiliyoruz, ama

* I apologize that I behaved badly (Özür dilerim ki kötü davrandım)

* I apologize to behave badly (Kötü davranmaya özür dilerim)

diyemiyoruz.

Beyanlara geçmeden önce, bu noktada yukarıdaki örneklerden farklı bir sözdizimine sahip kesinleyici fiillerle ilgili irdelemeye yeniden dönmek istiyorum. Tipik bir kesinleyicinin sahip olduğu sözdizimsel biçimin

I Fiil (that) + T

olduğunu söylemiştim. Fakat hem **'class'** (sınıflara ayırmak), **'classify'** (sınıflandırmak), **'identify'** (saptamak) hem de **'diagnose'** (tanı koymak), **'call'** (... diye adlandırmak), **'describe'** (betimlemek) kesinleyici fiillerine baktığımızda onların bu kalıba hiç uymadıklarını görmekteyiz. Söz gelişi

I call him a liar (Onu yalancı diye adlandırıyorum)

I diagnose his case as appendicitis (Ona apandisit tanısı koyuyorum)

I describe John as a Fascist (Onu faşist diye betimliyorum)

tümcelerinde geçen **'call'** (... diye adlandırıyorum), **'describe'** (betimliyorum) ve **'diagnose'** (tanı koyuyorum) fiillerini alalım. Bunların genel olarak sahip oldukları sözdizimsel kalıbın

I fiil AÖ₁ + AÖ₂ (yüklem değerinde)

olduğunu, onları

*I call that he is a liar (Ona diyorum ki o bir yalancı)

*I diagnose that his case is appendicitis⁴ (Tanı koyuyorum ki o apandisit)

*I describe that John is a Fascist (Betimliyorum ki o bir faşist)

biçiminde kullanamadığımızı görmekteyiz.

Dolayısıyla, kesinleyici fiillerin önemli bir grubunda, öteki örneklerde söz konusu olmayan bir dizi keskin sınırlamalar var gibi görünüyor. Bu durum, bu fiillerin hatalı bir biçimde **'state'** (bildirmek), **'assert'** (kesinlemede bulunmak), **'claim'** (iddia etmek) ve **'predict'** (öndeyide bulunmak) fiilleriyle birlikte kesinleyiciler olarak sınıflandırıldığı, onlar için ayrı bir sınıfa gereksinim olduğu sonucuna varmamızı haklı çıkarabilir mi? Bu fiillerin varlığının, Austin'in serimleyicilerden ayrı bir hüküm-belirticiler sınıfı gerektiği yollu iddiasını bize kanıtladığı savunulabilirdi, ama Austin yukarıda sözü edilen fiillerin pek çoğunu serimleyiciler arasında saydığı için böyle bir sonuç kesinlikle çok tuhaf kaçardı. O, **'describe'** (betimlemek), **'class'** (sınıflara ayırmak), **'identify'** (saptamak), ve **'call'** (... diye adlandırmak) fiillerini serimleyicilere; **'diagnose'** (tanı koymak) ve **'describe'** (betimlemek) fiillerini hüküm-belirticilere dahil etmektedir. Birçok hüküm-belirtici ile serimleyicinin ortak bir sözdizimine sahip oluşu, ayrıca bir hüküm-belirticiler sınıfına gereksinim olduğu sonucuna pek de izin vermiyor gibi. Fakat Austin'in taksonomisini bir yana bıraksak bile geride yanıtlanması gereken bir soru var: bu sözdizimsel olguları açıklamak için ayrı bir semantik kategoriye ihtiyacımız var mı? Bana kalırsa, bu fiillerin dağılımının daha basit bir açıklaması bulunuyor. Kesinleyici söylemde, dikkatimizi çoğu kez söylemin belli bir noktası üzerinde toplarız. Sorun yalnızca kesinlemede bulunduğumuz önerme içeriğinin ne olduğu değil, aynı zamanda o önerme içeriğinde göndermede bulunulan *nesne*(ler) hakkında ne söylediğimizdir de: yalnızca ne bildirdiğimiz, ne iddia ettiğimiz, ne ka-

---

⁴ Öğrencilerimin bazıları karşı çıkıp bunun geçerli bir kalıp olduğunu ileri sürdüler.

rakterize ettiğimiz ya da ne kesinlemediğimiz değil, daha önce göndermede bulunulan tartışma konusu *şeyi* nasıl betimlediğimiz, nasıl adlandırdığımız, o *şeyle* ilgi nasıl bir tanı koyduğumuz, nasıl bir saptamada bulunduğumuzdur da. Örneğin ortada bir tanı koyma ya da betimleme sorunu varsa, bu her zaman bir kişiye ya da hastalığına tanı koyma, bir manzarayı, bir topluluğu ya da bir kişiyi betimleme sorunudur. Bu kesinleyici edimsöz fiilleri, bir konuyu o konu hakkında söylenenlerden ayırmamızı sağlayan araç işlevi görürler. Fakat tamamen sözdizimsel olan bu ayırım, ayrı bir kategori oluşturmayı haklı çıkaracak kadar büyük bir semantik ayrıma işaret etmez. Burada söylediklerime ilaveten, yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi fiilen betimleme, tanı koyma vb. edimlerini gerçekleştiren tümceler nadir görülen belirtik edimseller olduklarını, genellikle kesinleyici sınıf için standart olan bildiri kipinin kullanıldığını hatırlatmak gerek.

He is a liar (O bir yalancıdır)

He has appendicitis (Apandisiti var)

He is a Fascist (O bir Faşisttir)

sözcelemlerinin hepsi, suçlamada, saptamada ve nitelemede bulunurken olduğu gibi adlandırma yaparken, tanı koyarken ve betimlemede bulurken de kullandığımız tipik birer *bildirim*-dir. Dolayısıyla benin vardığım sonuç, kesinleyici edimsöz fiilleri için iki tipik sözdizimsel kalıp olduğu, bunlardan birinin önerme içeriğine diğerinin ise önerme içeriğinde göndermede bulunulan nesne ya da nesnelere odaklandığı, ama semantik bakımdan ikisinin de kesinleyici olduğu yönünde.

Beyanlar. Hem 'call' (... diye adlandırıyorum), 'describe' (betimliyorum) ve 'diagnose' (tanı koyuyorum) fiilleri için ayrı bir semantik kategori oluşturma gereği iddiasının geçersiz olduğunu göstermek amacıyla, hem de beyanları oluşturan birçok fiilin de sahip olduğu kalıp olması nedeniyle

I fiil AÖ₁ + AÖ₂ (yüklem değerinde)

sözdizimi kalıbından söz ediyorum. Gerçekten, beyan sınıfına giren belirtik edimseller için birkaç farklı sözdizimsel kalıp olduğu görülüyor. Aşağıdakilerden üçünün en önemlileri olduğuna inanıyorum.

1. **I find you guilty as charced** (İşlediğin fiilden seni suçlu ilan ediyorum)

I now pronounce you man and wife (Şimdi sizi karı koca ilan ediyorum)

I appoint you chairman (Seni başkan atıyorum)

2. **War is hereby declared** (Şu andan itibaren savaş ilan edilmiştir)

I declare the meeting adjourned (Toplantının ertelendiğini ilan ediyorum)

3. **You're fired** (Kovuldun)

I resign (İstifa ediyorum)

I excommunicate you (Seni aforoz ediyorum)

Bu üçünün sözdizimsel yapıları, sırasıyla şöyle:

1. I fiil AÖ₁ + AÖ₂ (yüklem değerinde)

Dolayısıyla, bunu örneklerimize uygularsak, şu sonuçları elde ederiz:

I find you + you be guilty as charced (İlan ediyorum + işlediğin fiilden suçlu ol)

I pronounce you + you be man and wife (İlan ediyorum + siz karı-koca ol)

I appoint you + you be chairman (Seni atıyorum + sen başkan ol)

2. **I declare + T**

Dolayısıyla, bunu örneklerimize uygularsak, şu sonuçları elde ederiz:

I/We hereby declare + a state of war exists (Şu andan itibaren ilan ediyorum/ ediyoruz + bir savaş durumu var)

I declare + the meeting be adjourned (İlan ediyorum + toplantı iptal edil)

Bu, beyanların en saf biçimidir. Yetkili olan konuşmacı, yürürlükte olduğunu söyleyerek, durumun gerçek olduğunu beyan ediyorum diyerek, önerme içeriğinde belirtilen duruma gerçeklik kazandırır. Semantik bakımdan bütün beyanlar bu niteliktedir ama ilk sınıfa girenlerde bahse konu olan şey üzerinde odaklaşma sözdiziminde '**decribe**' (betimlemek), '**characterize**' (nitelendirmek), '**call**' (diye adlandırmak) ve '**diagnose**' (tanı koymak) gibi kesinleyici fiillerde gördüğümüz değişikliğin aynısını yaratır, üçüncü sınıfa girenlerde ise sözdizimi semantik yapıyı bile perdeler.

3. Bunların sözdizimsel yapısı en yanıltıcısıdır. Verdiğimiz

I fire you (Seni kovuyorum)

I resign (İstifa ediyorum)

I excommunicate you (Seri aforoz ediyorum)

örneklerinde olduğu gibi, son derece yalın bir yapıdır:

I fiil (AÖ)

Ancak bunların semantik yapıları 2. sınıfa girenlerinkiyle aynı görünüyor. Eğer '**You're fired**' (Kovuldun) bir aktarım olarak değil, birini kovma ediminin yerine getirilmesi olarak sözcelenmişse,

I declare + your job is terminated (İlan ediyorum + işin sona erdi)

anlamına gelir. Aynı şekilde, **'I hereby resign'** (Şu andan itibaren istifa ediyorum)

I hereby declare + my job is terminated (Şu anda ilan ediyorum + işim sona erdi)

anlamına gelir. **'I excommunicate you'** (Seni aforoz ediyorum)

I declare + your membership in the church is terminated (İlan ediyorum + kilise üyeliğın son buldu)

anlamına gelir. Bu tümcelerin sözdizimsel yapılarının akıl karıştırıcı yalnlığının açıklaması, bana öyle geliyor ki, beyan gücü ile önerme içeriğini içerisinde birlikte barındıran edimsel görünümlere sahip fiillerin varlığıdır.

VI. Sonuçlar

Artık birtakım genel sonuçlar çıkarabilecek durumdayız.

1. Edimsöz fiili dediğimiz fiillerin birçoğu, edimsöz ereğine değil, edimsöz ediminin başka bir yönüne işaret ederler. **'Insist'** (ısrar etmek) ve **'suggest'** (ortaya atmak) fiillerini alalım. Sinemaya gitmemiz konusunda ısrar edebilirim, ya da sinemaya gitme fikrini ortaya atabilirim; ama yanıtın 16. sayfada bulunduğu konusunda ısrar edebilirim, ya da yanıtın 16. sayfada bulunduğunu fikrini ortaya atabilirim. Bunların ilk ikisi yöneltici, son ikisi ise kesinleyicidir. Bu, ısrar etmek ile ortaya atmanın hem kesinleyicilerden ve yönelticilerden tamamen farklı edimsöz edimleri olduğunu mu gösterir, yoksa hem kesinleyici hem yöneltici olduklarını mı? Ben, bu iki sorunun yanıtının hayır olduğunu düşünüyorum. Hem **'insist'** (ısrar etmek) hem de **'suggest'** (ortaya atmak) edimsöz ereğinin sunulduğu yoğunluk derecesine işaret etmektedir. Aynı bir edimsöz ereğine işaret etmemektedirler. Aynı şekilde, **'announce'** (ilan etmek), **'hint'** (ihyas etmek) ve **'confide'** (sır vermek) ayrı edimsöz ereklere değil, daha çok bir edimsöz ediminin yerine getirilme şekline

ya da tarzına işaret etmektedir. Çelişkili görünebilir ama böyle fiiller edimsöz fiilleridir fakat edimsöz ediminin türlerinin adı değildir. Başka nedenleri de var ama en çok bu nedenle edimsöz edimleri taksonomisini edimsöz fiilleri taksonomisinden dikkatle ayırmamız gerekir.

2. IV. bölümde edimsöz edimlerini sınıflandırmaya çalıştım, V. bölümde de her kategorinin üyelerini gösteren fiillerin sözdizimsel özelliklerinin bazılarını ortaya çıkarmaya çalıştım. Ama edimsöz fiillerini sınıflandırmaya girişmedim. Biri çıkıp bunu yapmaya kalksaydı, sanırım şunlar gün yüzüne çıkardı:

(a) Öncelikle, biraz yukarıda belirtildiği üzere, bazı fiiller hiçbir şekilde edimsöz ereğine işaret etmez, bazı başka yönlere işaret eder. Örneğin, **'insist'** (ısrar etmek), **'suggest'** (ortaya atmak), **'announce'** (ilan etmek), **'confide'** (sır vermek), **'reply'** (karşılık (yanıt) vermek), **'answer'** (yanıtlamak), **'interject'** (araya girmek), **'remark'** (değininde bulunmak), **'ejaculate'** (haykırmak) ve **'interpose'** (müdahale etmek) böyledir.

(b) Birçok fiil, edimsöz ereğinin yanında başka bazı özelliklere daha işaret eder. Örneğin, **'boast'** (övünmek), **'lament'** (dövünmek), **'threaten'** (tehdit etmek), **'criticize'** (eleştirmek), **'accuse'** (suçlamak) ve **'warn'** (uyarmak) fiillerinin hepsi birincil edimsöz ereklarının üzerine iyi ya da kötü olmaklık özelliğini ekler.

(c) Az sayıda fiil birden fazla edimsöz ereğine işaret eder. Örneğin bir *protesto* hem bir itirazın ifadesidir hem de bir değişiklik talebidir.

Bir yasa yayımlamak hem bir beyan (önerme içeriği yasa halini alır) hem de bir yöneltici (yasa niyet bakımından yönelticidir) konumundadır. Kesinleyici beyan niteliğindeki fiiller bu sınıfa girmektedir.

(d) Az sayıda fiil birden fazla edimsöz ereği alabilir. Örneğin İngilizce **'warn'** (uyarmak) ve **'advise'**⁵ (tavsiye etmek/duyur-

⁵ Türkçede 'yemin etmek' fiili için benzer bir şey söylenebilir. 'Yarın geleceğime yemin ederim' bir sorumluluk-yükleyici olarak, 'Kitabın masanın üzerinde olduğuna yemin ederim' ise bir kesinleyici olarak sözcelenir. (ç.n.)

mak) fiillerini alalım. Dikkat edin, bu iki fiil İngilizcede hem yönelticilerin hem kesinleyicilerin sözdizimini kabul etmektedir:

(yöneltici) **I warn you to stay away my wife!** (Karımdan uzak durman için seni uyarıyorum)

(kesinleyici) **I warn you that the bull is about to charge** (Seni uyarıyorum, boğa saldırmak üzere)

(yöneltici) **I advise you to leave** (Gitmeni tavsiye ederim)

(kesinleyici) **Passangers are hereby advised that the train will be late** (Trenin geç geleceği yolculara duyurulur)

Dolayısıyla, bana öyle geliyor ki, ‘**warning**’ (uyarmak) ile ‘**advising**’ (tavsiye etmek/duyurmak) (sizin yararınıza ya da zararınıza olduğuyla ilintili olarak) bir şeyin olduğunu ya da (sizin yararınıza ya da zararınıza olduğu için) olan şey konusunda bir şey yapmanızı size söylemek olabilir. Zorunlu değil ama aynı anda bunun ikisi de olabilir.

3. Bu tartışmadan çıkarılacak en önemli sonuçta şu. Wittgenstein’in (ya da onun olanaklı yorumlarından birinin) ve başka birçok kişinin iddia ettiği gibi sonsuz ya da belirsiz sayıda dil oyunu ya da dil kullanımı yoktur. Daha doğrusu, bir dil oyununu ya da dil kullanımını bir başkasından ayırmak için başvurulacak ölçütler konusundaki korkunç karışıklık sınırsız dil kullanımı kuruntusuna yol açmıştır. Edimsöz ereğini dilin kullanımlarını sınıflandırmak için kendisine dayanılacak temel kavram olarak kabul edersek dille yaptığımız temel şeylerin sayısının oldukça sınırlı olduğu görülür: insanlara şeylerin nasıl olduğunu anlatırız, insanlara bir şeyler yaptırmaya çalışırız, bir şeyler yapma konusunda sorumluluk yükleniriz, duygularımızı ve tutumlarımızı dışavururuz, sözcelemlerimiz aracılığıyla değişiklikler meydana getiririz. Sık sık da aynı sözcelemle aynı anda bunların birden fazlasını yaparız.

2. Bölüm

DOLAYLI SÖZ EDİMLERİ

GİRİŞ

Bir şey anlatmaya çalışmanın en yalın biçimi, konuşan kişinin bir tümce sözcelediği, düz anlamıyla da tam olarak söylediği şeyi anlatmaya çalıştığı durumdur. Böyle durumlarda konuşan kişi dinleyen kişide belirli bir edimsöz etkisi yaratma yönelimindedir; ama aynı anda da bu etkiyi dinleyen kişiye onda bu etkiyi yaratma yönelimini kavratarak yaratma yönelimi, bu yönelimini de dinleyen kişinin tümcenin sözcelenişini yöneten kurallara ilişkin bilgisi aracılığıyla kavratma yönelimi içinde bulunur. Ancak işin kötü yanı, bir şey anlatmaya çalıştığımız her durum bu kadar yalın değildir: birkaç örnek vermek gerekirse, ihsaslar, imalar, ironiler, eğretilmeler söz konusu olduğunda konuşan kişinin sözceleminin anlamıyla tümcenin anlamı değişik biçimlerde farklılaşır. Böyle durumların önemli bir bölümü, konuşan kişinin bir tümce sözceleyip söylediği şeyi anlatmaya çalıştığı, ama onun yanı sıra başka bir şey daha anlatmaya çalıştığı durumlardır. Örneğin, konuşan kişi, dinleyen kişiye bir şey yapmasını rica ederken ‘Senden o şeyi yapmanı istiyorum’ tümcesini sözceleyebilir. Bu arada sözcelem bir bildirim olarak tasarlanmıştır, ama aslında bir rica, bir bildirimde bulunmak yoluyla yapılan bir rica olarak tasarlanmıştır. Böyle durumlarda, belli bir tür edimsöz edimine ait edimsöz gücü belirticini içeren bir tümce, bu edimsöz ediminin *yanı sıra* başka bir çeşit edimsöz ediminde *daha* bulunmak için sözcelenilmektedir. Ayrıca, konuşan kişinin bir tümce sözceleyip söylediği şeyi anlatmaya çalıştığı ama bu arada da ayrıca farklı bir

önerme içeriğine sahip farklı bir edimsöz anlatmaya çalıştığı durumlar söz konusu olabilir. Örneğin, konuşan biri 'Tuza uzanabilir misin?' tümcesini sözceleyip onu yalnız bir soru olarak değil, aynı zamanda tuzu uzatma ricası olarak da tasarlayabilir.

Böyle durumlarda sözcelemin bir rica olarak tasarlandığını vurgulamak gerekir; yani konuşan kişi dinleyen kişide kendisinden bir ricada bulunulduğu bilgisini yaratma yönelimi; bu bilgiyi de, dinleyen kişinin, konuşan kişi olarak kendisinin onda bu bilgiyi yaratma yöneliminde olduğunu kavramasını sağlayarak yaratma yönelimi içindedir. Bir sözcelemin iki edimsöz gücüne sahip olduğu bu durumlar, söz gelişi, konuşan kişinin dinleyen kişiye kendisinden bir şey yapmasını istediğini söylediği, dinleyen kişinin de sonradan, kendisinden bir ricada bulunulmamasına, böyle bir düşüncede olunmamasına, ya da kendisinin söyleneni bir rica olarak anlamamasına rağmen, konuşan kişi sırf kendisinden istediği için o şeyi yaptığı durumlardan keskin bir hatla ayrılacaktır. Burada ele alınacak olanlar, dolaylı söz edimleridir; yani bir başka edimsöz ediminde bulunularak dolaylı bir şekilde yerine getirilen edimsöz edimleridir.

Dolaylı söz edimlerinin ortaya çıkardığı problem, konuşan kişinin bir şey söyleyip hem söylediği şeyi hem de o ayrıca söylediğinden başka bir şeyi daha anlatmaya çalışmasının nasıl mümkün olduğu problemidir. Bir şey anlatmaya çalışmak kısmen dinleyen kişinin anlamasını sağlama yönelimine bağlı olduğu için, duyup anladığı tümcenin o duyduğundan başka bir şey anlattığı durumda dinleyen kişinin dolaylı söz edimini anlamasının nasıl olanaklı olduğu problemin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Kimi tümcelerin neredeyse her zaman uylaşımsal bir biçimde dolaylı rica olarak kullanılması, problemi daha da karmaşık hale getirmektedir. 'Tuza uzanabilir misin?' ya da 'Ayağımın üzerinden inseydin memnun olurum' gibi bir tümcenin sözcelenmesi halinde bunun bir rica olmadığını düşünmek doğrusu epey bir hayal gücü isterdi.

Speech Acts'ta (1969, 3. Bölüm) böyle sözcelemlerin birçoğu-

na, bunların, dolaylı olarak yerine getirilmek için kullanıldıkları söz edimlerinin başarılı bir biçimde yerine getirilme koşullarıyla –hazırlayıcı koşullar, önerme içeriği koşulları ve içtenlik koşullarıyla– ilgili oldukları; dolaylı söz edimlerinde bulunmak için kullanılmalarının diğer koşullarından biri teyit ya da soru konusu edilerek temel koşulun geçerli olduğunun belirtilmesine dayandıkları şeklinde bir açıklama getirilebileceğini ileri sürmüştüm. O zamandan beri, içlerinde “konuşma koyutları”nın, ya da başka derin yapıların var olduğu kabulü de olmak üzere çeşitli açıklamalar ileri sürüldü. *Speech Acts*’ta (1969) ortaya atılan ilk yanıt artık bana eksik geldiği için şimdi onu biraz daha geliştirmek istiyorum. Savunmak istediğim varsayım kısaca şu: Dolaylı söz edimlerinde konuşan kişi, dinleyen kişiye, o dinleyen kişinin ussalığı ve çıkarımda bulunma gücünün yanı sıra o dinleyen kişiyle karşılıklı olarak paylaştıkları hem dilsel olan hem de dilsel olmayan arkaplan bilgilerine dayanarak gerçekte söylediğinden daha fazlasını iletir. Daha açık olmak gerekirse, dolaylı söz edimlerinin dolaylı olan bölümünü açıklamak için lazım olan gereçler, bir söz edimleri kuramı, karşılıklı konuşmayla ilgili (bazıları Grice (1975) tarafından ele alınan) birtakım genel ilkeler ve dinleyen kişinin çıkarımda bulunma yeteneğinin yanında konuşan ve dinleyen kişilerin olgu konusundaki ortak arkaplan bilgileridir. Herhangi bir konuşma koyutunun varlığını kabul etmek gerekmediği gibi (söz edimleri kuramına ilave olarak da gerekmez, söz edimleri kuramının bir parçası olarak da gerekmez), gizli herhangi bir buyruk gücünün ya da başka birtakım anlam belirsizliklerinin varlığını da kabul etmek gerekmez. Ancak kimi durumlarda uyuşmanın çok özel bir rolü olduğunu da göreceğiz.

Dolaylı söz edimleri problemi, anlam ve söz edimleri kuramıyla bağlantısı dışında başka bir nedenle daha felsefede önemlidir. Etik alanında, genellikle, ‘iyi’, ‘haklı’, ‘yapmalı / etmeli’ ve benzerlerinin, bir şekilde buyurucu ya da “eylemlere yön verici” bir anlam taşıdıkları kabul edilmiştir. Bu görüş, ‘Yapmalısın’ gibi tümcelerin çoğu zaman dinleyen kişiye bir şey yapma-

sını anlatmak amacıyla sözcelenmesinden kaynaklanmaktadır. Fakat ‘Tuza uzanabilir misin?’ tümcesinin tuzu uzatma ricası olarak sözcelenebiliyor olmasından ‘yapmalı / etmeli’nin buyurucu bir anlam taşıdığı ne kadar sonuç olarak çıkarsa, ‘Yapmalısın’ gibi tümcelerin yöneltici¹ olarak sözcelenebiliyor olmasından da ‘yapmalı / etmeli’nin buyurucu bir anlam taşıdığı o kadar sonuç olarak çıkar. Çağımızın ahlak felsefesindeki birçok kargaşa böyle dolaylı söz edimlerinin yapısını anlayamamaktan kaynaklanmaktadır. Sözdizimsel sonuçları nedeniyle konunun ayrıca dilbilimcileri ilgilendiren bir yönü de var, ama ben işin bu yönünü çok kısa geçeceğim.

TİPİK BİR ÖRNEK

Genel dolaylı söz görüngüsünün tipik bir örneğini ele alarak başlayalım:

1. Öğrenci X: Bu gece sinemaya gidelim
2. Öğrenci Y: Sınava çalışmak zorundayım.

Anlamı bakımından, özellikle de ‘-elim/-alım’ın anlamı yüzünden, 1’in sözcelenmesi bir teklifte bulunmak demektir. Tıpkı,

3. Bu gece pizza yiyelim
ya da
4. Bu gece buz pateni yapmaya gidelim

örneklerinde olduğu gibi, genelde, bu kalıptaki tümceler düz olarak sözcelenediklerinde bir teklifte bulunuluyor demektir. Yukarıdaki bağlamda 2’nin sözcelenmesi ise normal olarak söz konusu teklifin reddedilmesi demek olabilir ama bunun nedeni anlamı değildir. Anlamı bakımından yalnızca Y kişisi hakkında

---

¹ “Yöneltici” söz edimleri, emir, buyruk, rica, niyaz, yalvarma, dua etme, temenni, talimat ve yasaklama gibi edimleri içerir. Bu kavramla ilgili daha fazlası için bkz. Searle 1975a ve bu kitapta 1. Bölüm.

bir bildirimdir. Bu biçimdeki bildirimler, bir teklife yanıt diye verildikleri durumlarda bile, normal olarak bir teklifin reddedilmesi demek değildir. Nitekim Y kişisi normal bir bağlamda

5. Bu gece patlamış mısır yemek zorundayım
ya da
6. Ayakkabılarımı bağlamak zorundayım

demiş olsaydı, bu sözcelemelerin ne ilki ne de ikincisi yapılan teklifin reddedilmesi demek olurdu. Bu durumda, X'in ilgili sözcelemin yaptığı teklifin reddi olduğunu nasıl bildiği sorusu ortaya çıkıyor. Ama bu, sorunun yalnızca bir bölümü. Bir de, Y'nin 2'yi kendisine yapılan teklifi reddetme yönelimi ya da kastiyle sözcelemesini olanaklı kılanın ne olduğu sorusu var. Birtakım yeni terimler kullanarak bu örnek durumda olup biteni anlatacak olursak, Y'nin sözcelemiyle yerine getirdiği *birincil* edimsöz ediminin X tarafından yapılan teklifi reddetmek olduğunu, Y'nin de bunu sınava hazırlanmak zorunda olduğu yollu bildirimde bulunmak biçiminde *ikincil* bir edimsöz ediminde bulunmak suretiyle yaptığını söyleyebiliriz. *Düz* anlamıyla sözcelenmesi söz konusu ikincil edimsöz ediminde bulunmak sayılan bir tümce sözceleyerek o ikincil edimsöz ediminde bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlara, ikincil edimsöz ediminin *düz* olduğunu, birincil edimsöz ediminin ise *düz* olmadığını ekleyebiliriz. Hadi, X'in ikincil edimsöz edimini tümce-nin sözcelenişinden anladığını bildiğimizi kabul edelim. Peki, *düz* olan ikincil edimsöz edimini anladıktan sonra *düz* olmayan birincil edimsöz edimini nasıl anlıyor? Ancak bu, daha geniş bir sorunun parçası: (bu daha geniş soru çerçevesinde) birincil edimsözünü anlatmaya çalışmak, X'in bunu anlamasını sağlama yöneliminde olmak demek olduğuna göre, Y'nin, söz konusu ikincil edimsöz anlamına gelen bir tümce sözceleyip söz konusu birincil edimsözünü anlatmaya çalışmasını olanaklı kılan nedir?

Düz olan edimsözden birincil edimsözünü çıkarmak için atılması gereken adımları kısaca aşağıdaki gibi sıralamak müm-

kün. (Elbette, normal bir konuşma sırasında bu akılyürütme-deki adımları hiç kimse bilerek atmaz.)

1. Adım: Y'ye bir teklifte bulundum, o da bunun karşılığında sınavı çalışması gerektiği yollu bir bildirimde bulundu (konuşma sırasında olanlar).

2. Adım: Y'nin konuşmaya katıldığını, dolayısıyla uygun karşılıklar verme yöneliminde olduğunu kabul ediyorum (karşılıklı konuşma ilkeleri).

3. Adım: Uygun karşılık, kabul, red, karşı teklif ya da ayrıntılarla ilgili tartışma olabilir (söz edimleri kuramı).

4. Adım: Fakat onun düz sözcelemi bunlardan hiçbirini değil, dolayısıyla uygun bir karşılık değil (1. ve 3. adımlardan çıkarım).

5. Adım: Bu durumda, belki de söylediğinden fazlasını anlatmaya çalışıyor. Verdiği karşılık uygun bir diye kabul edilirse, birincil edimsöz ereği düz olanından farklı olmalı (2. ve 4. adımlardan çıkarım).²

Bu kritik bir adım. Dinleyen kişinin, birincil edimsöz ereklere, düz olan edimsöz ereklere farklı olduğu durumlarda bir çıkarım stratejisi yoksa, dolaylı söz edimlerini anlamasının hiçbir yolu yoktur.

Adım 6: Bir sınavı çalışmanın normal olarak bir gecenin büyük bölümünü gerektirdiğini, sinemaya gitmenin de normal olarak bir gecenin büyük bir bölümüne mal olduğunu biliyorum (olguya ilgili arkaplan bilgileri).

Adım 7: Dolayısıyla, kendisinin bir gece içinde hem sinemaya gitmesi hem sınavı çalışması büyük olasılıkla mümkün olmayabilir (6. adımdan çıkarım).

Adım 8: Bir teklif ya da başka bir sorumluluk yükleyici için gerekli hazırlayıcı koşullardan biri, önerme içeriği koşulunda ifade edilen edimi yerine getirebilecek durumda olmaktır (söz edimleri kuramı).

² "Edimsöz ereği" kavramı ve onun edimsöz gücüyle ilişkisi konusunda daha fazlası için bkz. Searle 1975a ve bu kitapta 1. Bölüm.

Adım 9: Dolayısıyla, kendisinin hem yapması gerekeni yapması hem de teklifi kabul etmesinin büyük bir olasılıkla mümkün olmadığı sonucunu içeren bir şey söylediğini biliyorum (1., 7. ve 8. adımlardan çıkarım).

Adım 10: Dolayısıyla, birincil edimsöz ereği büyük bir olasılıkla teklifi reddetmek (5. ve 9. adımlardan çıkarım).

Hepsini 10 adım halinde sıralamak biraz bilgiçe gelebilir, ama söylenebilecek her şeyi henüz söylemedim –örneğin içtenlik sayılısının rolünü ya da değişik adımlara eklenebilecek olmazsa olmaz koşulları irdelemiş değilim. Ayrıca, sonucun olasılıklı olduğunu da unutmayalım. Evet olasılıklı, ama öyle de olması gerekiyor. Çünkü verilen karşılığın yapılan teklifin reddi olması zorunlu değil. Y sözlerini,

7. Sınava çalışmak zorundayım, ama her neyse hadi sinemaya gidelim
ya da

8. Sınava çalışmak zorundayım, ama sinemadan geldikten sonra çalışırım

diye pekala sürdürebilirdi.

Çıkarım stratejisi, önce birincil edimsöz ereğinin düz edimsöz ereğinden ayrı olduğunu, sonra da bu birincil edimsöz ereğinin ne olduğunu saptamaktır.

Bu bölümün iddiası şu: yukarıdaki örneği açıklamak için kullanılan kuramsal malzeme, dolaylı söz edimleri genel görüşünü açıklamaya yeterli olacaktır. Bu kuramsal malzeme de, karşılıklı olarak paylaşılan arkaplan bilgisini, söz edimleri kuramını, konuşmayla ilgili belli birtakım genel ilkeleri içermektedir. Örnek durumu, 2 tümcesinin belirsiz, ya da “bağlamca belirsiz” olduğunu varsaymadan, ya da X’in sözcelemin birincil edimsöz gücünü anlayabilmesini açıklamak için birtakım “konuşma koyutlarının”nın varlığını kabul etmenin gerekli olduğu düşüncesinden hareket etmeden açıklamaya çalıştık özellikle.

Böyle bir durumla irdelemekte olduğumuz durum arasındaki temel fark, irdelediğimizizin, örnekte eksik olan genel bir *biçimsel* yapıya sahip olmasıdır. Bu genel yapıyı, söz konusu tümceleri yüzey yapılarındaki *biçimsel* öğeleri siyah harflerle yazarak göstereceğim. Dolaylı söz edimleri söz konusu olduğunda yapılacak en iyi şey yönelticileri incelemektir; çünkü konuşmalarda o bildiğimiz nezaket şartı nedeniyle normal koşullarda ('Odadan çık' gibi) doğrudan emir tümcelerinin ya da ('Sana odadan çıkmanı emrediyorum' gibi) doğrudan belirtik edimsellerin kullanılmasını kaba bulur, bu yüzden böyle edimsöz edimlerini yerine getirmenin ('Acaba odadan çıkmanı istememin bir sakıncası olur mu?' gibi) birtakım dolaylı yollarını bulmaya çalışırız. Söz konusu olan yönelticiler olduğunda, dolaylılığın baş nedeni nezakettir.

Dolaylı Yöneltici Edimlerde Bulunulurken "Uyulaşımsal Olarak" Kullanılan Bazı Tümceler

Öyleyse, dolaylı olarak ricada bulunmak ya da emir vermek gibi dolaylı yöneltici edimlerde bulunmak için kullanılan çok bildik tümcelerin kısa bir listesini yaparak işe başlayalım. Şöyle bir bakıldığında, bu tümcelerin birtakım kategoriler altında toplanmaya oldukça elverişli oldukları görülüyor.³

1. Grup: D'nin E'yi yerine getirme yeteneğiyle ilgili tümceler

Tuza uzanabilir misin?

Tuzu uzatabilir misin?

Biraz daha sessiz olabilir miydin?

Biraz daha sessiz olabildin.

Şimdi gidebilirsin.⁴

En üst raftaki kitaba uzanabilecek misin?

Bir dolar bozman olanaklı mı?

³ Bundan böyle 'dinleyen kişi' ve 'konuşan kişi' için sırasıyla *D* ve *K*, 'eylem' ya da 'edim' için de *E* kısaltmasını kullanacağım.

⁴ Bu bir izin de olabilir.

2. Grup: K'nın, D'nin E'yi yapmasını arzu etmesi ya da istemesiyle ilgili tümceler

Şimdi gitmeni arzu ederdim.

Bunu benim için yapmanı isterim, Henry.

Benim için yapsaydın / yapabilseydin memnun olurum.

Bize yardım etseydin / edebilseydin çok minnettardum.

Bir daha yapmamayı tercih ederim.

Parayı hemen geri ödersen çok müteşekkirdim).

Umarım yaparsın umarım.

Dilerim yapmazsın.

3. Grup: D'nin E'yi yapmasıyla ilgili tümceler

Görevliler bundan böyle akşam yemeklerinde kravat takacaklardır.

Şu korkunç tangirtiyi keser misin?

Lütfen ayağımın üzerinden iyilikle iner miydin?

Şu gürültüyü hemen kesmez misin?

Mısır gevreğini yemeyecek misin?

4. Grup: D'nin E yapma arzusu ya da istekliliği üzerine tümceler

Benim için bir tavsiye mektubu yazmak ister miydin?

Orada masanın üzerinde duran şu çekici bir el atıp uzatmak ister misin?

Bu kadar gürültü yapmamanın bir sakıncası olur muydu.

Gelecek Çarşamba gelmek senin için uygun olur muydu?

Bana parayı gelecek Çarşamba ödemen senin için büyük bir sıkıntı olur muydu?

5. Grup: E yapma gerekçeleriyle ilgili tümceler

Annene daha nazik davranman lazım.

Burayı hemen terk etmelisin.

Böyle çekiçlemeye devam etmek zorunda mısın?

Bu kadar çok makarna yemen mi lazım.

John'un kravatını takman mı gerekiyordu?.

Şimdi gitsen iyi olurdu.

Şimdi gitsen iyi olmaz mıydı?

Burada neden durmayalım?

Neden bir kez daha denemiyorsun?

Neden sessiz olmuyorsun?

Odayı hemen terk etseydin senin (hepimiz) için iyi olurdu.

Burayı hemen terk etseydin kalbin kırılmazdı.

Çeneni kaparsan kendine iyilik etmiş olursun.

Parayı verseydin iyi olurdu.

Şehirden ayrılman fikir olarak kulağa iyi geliyor.

Sadece biraz sussaydın hepimiz daha iyi durumda olurduk.

Bu sınıf, biçimsel olarak herhangi bir genel yapıya sahip olmayan ama koşullar uygun olduğunda hiç kuşkusuz dolaylı rica olarak sözcelenebilen birçok örneği de içinde barındırmaktadır:

Ayağıma basıyorsun.

O şapka başında oldukça sinema perdesini görmem mümkün değil.

Şu aşağıdakileri de bu sınıfa sokmak mümkün görünüyor:

Elinle yeme diye sana kaç kez söyledim (daha kaç kez söylemem gerek.

Ağzın açık yeme diye sana defalarca söylemiş olmam gerek.

Evin içinde sapka giyme diye daha önce sana milyon kere söylemediysem ne olayım.

6. Grup: Bu öğelerden birini bir başkasının içine yerleştiren tümceler ile belirttik bir yöneltici edimsöz fiilini bu bağlamlardan birinin içine yerleştiren tümceler.

Bana bir tavsiye mektubu yazmanı isteseydim, sana büyük bir sıkıntı vermiş olur muydum?

Biraz daha az gürültü yapmanı söyleseydim acaba çok şey mi istemiş olurdu?

Şapkanı çıkarmanı isteyebilir miydin?

Bizi yalnız bırakmanı istememin umarım bir sakıncası yoktur.

Daha az gürültü yapabilseydin memnun olurdu.⁵

Bu çok geniş bir sınıf, çünkü bu sınıfta yer alan kalıpların çoğu, öteki sınıflarda yer alan kalıpların belirli bir bölümünün değişik tokuş edilmesiyle elde ediliyor.

Bazı Olgusal Kabuller

Ele aldığımız tümcelerle ilgili birkaç bariz olguyu dile getirerek başlayayım. Aşağıdakilerin birer olgu olduğuna herkes katılmayacaktır; gerçekten de mevcut açıklamaların çoğunun gerisinde bu yargılardan bir ya da birkaçının yadsınması yatıyor. Yine de, kuramsal olmaktan çok sezgisel bir bakışla bakıldığında, aşağıdakilerin her birinin söz konusu tümcelerle ilgili doğru gözlemler oldukları teslim edilebilir ve inanıyorum ki bu önsezilerden ancak çok ciddi karşı savlarla yüz yüze geldiğimizde vazgeçebiliriz. Ben sonuç olarak bütün bu olgulara, onlarla tutarlı birtakım açıklamalar getirilebileceğini göstermeye çalışacağım.

1. Olgu: Ele aldığımız tümcelerin anlamlarında buyruk gücü bulunmamaktadır. Bu nokta kimi zaman felsefeciler ile dilbilimciler tarafından reddediliyor ama bu kalıplardan birini sözceleyip hemen arkasından bu sözcelemin bir buyruk gücü taşımadığını iddia etmenin bir tutarsızlık yaratmaması bunun en güçlü kanıtıdır. Örneğin

Bunu benim için yapmanı dilerim, Bill, ama <sakın yanlış anlama> yapmanı istiyor, rica ediyor, emrediyor, ya da söylüyor değilim.

---

⁵ Bu kalıp 2. Grupta da mümkün.

Sana sadece soruyorum, Bill: Neden bezelye yemiyorsun? Ama anlamı istiyorum ki, bunu sorarken sana bezelye yemeni söylemiyorum; yalnızca yememen gerektiğini düşünmenin nedenlerini bilmek istiyorum.

2. *Olgu: Ele aldığımız tümceler, edimsöz güçlerinin buyruk olup olmadığı konusunda bir belirsizlik taşımazlar. Sezgilerimizle bakarsak bu çok açık, ama neyse ki Ockhamlının usturasını kullanmak bizi bu tümcelerde bir belirsizlik olduğu iddiasında olanlara olmadığını ispat külfetinden kurtarıyor. İnsan gerekli olmadıkça anlamı çoğaltmaz. Ayrıca, unutmayalım ki, "bağlamca belirsiz" oldukların söylemek de yararsız, çünkü burada bütün anlatılmak istenen, her zaman bir tümcenin anlattığı şeyden yola çıkarak konuşan kişinin o tümceyi sözceleyerek anlatmak istediği şeyi bulamayacağımız; bu da tümcelerde bir belirsizlik olduğunu ileri sürmek için yeterli bir gerekçe değil.*

3. *Olgu: Ele aldığımız tümceler 1. ve 2. olgulara rağmen, düzenli bir biçimde, genelde, normal olarak –aslında ben uylaşımsal bir biçimde olduğunu iddia edeceğim– yöneltici edimlerde bulunmak için kullanılırlar. Bu tümcelerle yöneltici edimsözler arasında, 'Sınava çalışmak zorundayım' ile bir teklifi reddetmek arasındaki olduğu ölçüde sistematik bir ilişki vardır. Bunların çeşitli buyruklar vermek için düzenli bir biçimde kullanıldıklarının başka bir kanıtı da, çoğunda, tümcelerin başına, sonuna ya da fiilin yanına 'lütfen' ifadesinin eklenmesidir. Örneğin,*

Lütfen, şu gürültüyü kesmeni istiyorum.

Bana lütfen bir dolar ödünç verebilir misin?

Bu tümcelerden birine 'lütfen' eklenmesi, açıkça ve doğrudan doğruya, sözcelemin yöneltici bir edimsöz gücü taşıdığına işaret eder –tümcenin geri kalan bölümünün düz anlamı yöneltici olmasa bile.

1., 2. ve 3. olgular nedeniyle bütün bu durumlarda ortada herhangi bir sorun yoktur.

4. *Olgu: Ele aldığımız tümceler bilinen anlamında birer deyim de-*

*ğildir.*⁶ ‘John nalları dikti’deki ‘nalları dikti’yi o çok bilinen deyimlere örnek verebiliriz. Bunların birer deyim olarak kullanılmadıklarının benim bildiğim en güçlü kanıtı, dolaylı yönelticiler olarak kullanıldıklarında onlara düz anlamlarıyla sözcelenmişler gibi bir karşılık verilebilmesidir: ‘Henry, neden sessiz olmuyorsun?’ sorusuna, pekala ‘Evet, Sally, sessiz olmamamın birkaç nedeni var. İlki, ...’ gibi bir karşılık verilebilir. ‘Yapardı’ ve ‘yapabilirdi’ kalıplarının dolaylı söz edimlerindeki kullanımları bunun dışında kalabilir, ama bu konu üzerinde daha sonra duracağım.

Bizim tümcelerin birer deyim olmadıklarının başka bir kanıtı da, ‘John nalları dikti’ başka dillere bire bir ‘John öldü’ diye çevrilemezken, tümcelerimizin, kesinlikle her zaman değil ama çoğu zaman kaynak dildeki örneklerle aynı yapıya ve aynı dolaylı edimsöz gücüne sahip tümcelere çevrilebilmesi. Nitekim, örneğin ‘Pourriez-vous m’aider?’ ve ‘Können Sie mir halfen?’ Fransızca ve Almancada dolaylı rica olarak sözcelenebilmektedir. Bazılarının eşdeğer dolaylı edimsöz gücü potansiyeliyle çevrilebilmesine karşılık bazılarının çevrilememesi problemine daha sonra değineceğim.

5. *Olgu: Ele aldığımız tümcelerin deyim olmadıklarını söylemek, deyim değerinde olmadıklarını söylemek değildir.* Verilen bütün örnekler konuşma dilinde⁷ deyim değeri taşırlar, ayrıca da –daha da kafa karıştırıcı olan– deyim değerinde kullanılırlar. Genelde, deyim değerinde olmayan eşdeğerleri ya da eşanlamlıları aynı edimsöz edimi potansiyeline sahip olmayabilir. Nitekim ‘Orada masanın üzerinde duran çekici bir el atıp uzatmak ister misin?’ bir rica olarak sözcelenebilir ama ‘Orada masanın üzerinde duran şu çekici bir el atıp uzatmayı arzulaman şu anda söz konusu mu?’ dolaylı bir rica adayı olmasını hemen hemen bütün bağlamlarda ortadan kaldırabilecek resmi ve ağdalı bir üsluba

⁶ Bu tür söz alışverişlerinde, örneğin teklif ya da ricalardaki ‘... var mısın?’ gibi birtakım deyimlerin kullanıldığı da olur: ‘Bu gece sinemaya gitmeye var mısınız?’, ‘Bana bir bira ısmarlamaya var mısınız?’

⁷ Kaynak metinde “konuşma İngilizcesinde” deniyor. (ç.n.)

sahiptir. Dahası, ‘Şu çekici bir el atıp uzatabilecek misin?’ deyim değerinde olmasına rağmen ‘Şu çekici bir el atıp uzatabilir misin?’ ile aynı dolaylı rica potansiyeline sahip değildir. Bu tümcelerin deyim değerinde olmaları ve deyim değerinde birer rica olarak kullanılmaları, dolaylı söz edimlerindeki rolleri bakımından son derece önemlidir. Bu olguların birbirleriyle bağlantıları konusunda sonra biraz daha bir şeyler söyleyeceğim.

6. *Olgu: Ele aldığımız tümcelerin, dolaylı bir ricada bulunulmadan düz olarak sözcelendikleri durumlar da vardır.* Nitekim, ‘Tuzu uzanabilir misin?’ sizin yapıp yapamadıklarınızla ilgili basit bir soru olarak (söz gelişi, incinen kolunuzun iyileşme durumunu öğrenmek isteyen bir ortopedist tarafından) sözcelenebilir. ‘Senden çıkmanı istiyorum’, karşı tarafı çıkmaya yöneltme niyeti taşımadan, sadece kişinin istekleriyle ilgili basit bir bildirim olarak sözcelenebilir. Örneklerimizden bazıları, ilk bakışta bu koşulu karşılamıyormuş gibi görünebilir; söz gelişi:

Burada neden durmayalım?

Biraz hayal gücüyle, bu tümcelerin birer yöneltici olarak değil de basit birer soru olarak sözcelendikleri durumlar düşünmek çok kolay. Birinin ‘Burada durmamamız lazım’ dediğini varsayalım. Böyle bir durumda, ‘Burada neden durmayalım?’ aynı zamanda bir teklifte bulunmak amacıyla sorulmuş bir soru olmaz, sadece yerinde sorulmuş bir soru olurdu. Benzer biçimde biri önceden ‘Elbette şu tangırtıyı yapmaktan hiç hoşlanmıyorum’ demiş olsaydı, ‘(Peki, o zaman) Neden sessiz olmuyorsun?’ aynı zamanda sessiz olunma ricasında bulunmak amacıyla sorulmuş bir soru olmaz, sadece yerinde verilmiş bir karşılık olurdu.

Unutulmamalıdır ki, bu tümcelerin dolaylı soru olarak sözcelendikleri durumlardaki tonlamaları, çoğu zaman, düz edim-söz güçleriyle sözcelendikleri durumlardaki tonlamalarından farklı olur. Dolaylı rica olarak sözcelendiklerinde, dolaysız (düz) yönelticilerin tonlama şekliyle sözcelenirler.

7. *Olgu: Ele aldığımız tümceler, rica olarak sözcelendikleri durumlarda düz anlamlarını taşımayı sürdürürler, o düz anlamlarıyla ve o düz anlamlarını taşıyor olarak sözcelenirler.* Rica olarak sözcelendiklerinde “bağlamca” farklı anlamlara sahip olduklarının iddia edildiğini görmüştüm, ama ben bunun açıkça yanlış olduğuna inanıyorum. ‘Senden bunu yapmanı istiyorum’ diyen biri düpedüz sizden o şeyi yapmanızı istediğini anlatmaya çalışır. Ama burada gözden kaçırılmaması gereken nokta şu: kişi, dolaylı anlatma şekillerinde her zaman olduğu gibi, yalnızca söylediği şeyi değil, onun dışında başka bir şeyi daha anlatmaya çalışmaktadır. Dolaylı söz edimlerinde söylenene eklenen bu şey, ilave ya da farklı bir *tümce* anlamı değil, *konusan kişinin kastettiği* anlamdır. Ele aldığımız tümcelerin dolaylı rica olarak sözcelendiklerinde düz anlamlarını koruduklarının kanıtı, (4. Olguyu ele alırken belirttiğimiz gibi) düz olarak sözcelendiklerinde uygun düşecek karşılıkların, dolaylı söz edimi olarak sözcelendiklerinde uygun düşecek karşılıklar olmasıdır. Örneğin,

Tuzu uzatabilir misin?

Kusura bakma, uzatamam; masanın ta öbür ucunda.

Evet, uzatabilirim (Buyur).

8. *Olgu: Önceki olgunun sonucu olarak, ele aldığımız tümcelerden biri bir yöneltici olan birincil edimsöz ereğiyle sözcelendiğinde düz edimsöz edimi de yerine getirilmiş olur.* Böyle durumların hepsinde de bir soru sormak ya da bir bildirimde bulunmak *yoluyla* yöneltici bir sözcelemede bulunur. Fakat kişinin birincil edimsöz yöneliminin yöneltici olduğu gerçeği, onun bir soru sormakta ya da bir bildirimde bulunmakta olduğu gerçeğini değiştirmez. Böyle sözcelemlerin daha sonraki aktarımlarının düz edimsöz edimlerinin aktarımı olması 8. Olgunun bir kanıtıdır.

Nitekim, örneğin ‘Senden hemen çıkmanı istiyorum, Bill’ sözcelemleri, ‘Bana çıkmanı istediğini söyledi, ben de çıktım’ sözcelemleriyle aktarılabilir. Ya da, ‘Tuza uzanabilir misin?’ sözcelemleri, ‘Bana tuza uzanıp uzanamayacağımı sordu’ sözcelemleriyle

aktarılabılır. Benzer biçimde, ‘Bunu benim için yapabilir miydin, Henry; bunu ben, Cynthia ve çocuklar için yapabilir miydin?’ sözcelemi, ‘Bana bunu kendisi, Cynthia ve çocuklar için yapıp yapamayacağımı sordu’ sözcelemiyle aktarılabılır.

Bu nokta kimi zaman yadsınmaktadır. Düz edimsöz edimlerinin, ilgili tümceler düz olmayan bir birincil edimsöz ediminde bulunmak için kullanıldıklarında her zaman kusurlu olduklarının, ya da “iletilmediklerinin” ileri sürüldüğünü gördüm. Bizim örneklere bakacak olursak, düz edimsözler her zaman iletilmekte, ama bazen (genellikle değil) kusurlu olabilmektedir. Örneğin, ‘Tuza uzanabilir misin?’ gibi dolaylı bir söz edimi sözcelemi, konuşan kişinin yanıtı zaten bildiği anlamında kusurlu olabilir. Ama bu kalıptaki her sözcelemin kusurlu olması da gerekmez. (Söz gelişi, ‘Bana bir dolar bozuvarebilir misin?’ sözcelemi böyledir.) Sonra, düz sözcelem kusurlu olduğunda bile dolaylı söz edimi onun kusurlu olmasına bağlı değildir.

Dolaylılığın Söz Edimleri Kuramı Açısından Açıklaması

Sinemaya gitme teklifiyle ilgili örnekle bütün diğer durumlar arasındaki fark, bütün o diğerlerinin sistematik olmasıdır. Bu durumda yapmamız gereken şey, her bir örneği, ilk örnekte başvuru olan araçların bütün diğerleri için de yeterli olduğunu ve diğerlerinin sistematik yapılarını açıkladığını gösterecek biçimde betimlemek.

Ben, söz edimleri kuramının, anlamının bir parçası olarak belli bir edimsöz gücüne sahip olan bütün bu tümcelerin, farklı bir edimsöz gücüyle bir edimde bulunmak için kullanılmalığının nasıl mümkün olduğu konusuna basit bir açıklama getireceğine inanıyorum. Her çeşit edimsöz edimi için, edimin başarı ve yerinde olmasını sağlayan bir dizi koşul vardır. Bunu örneklendirmek için bir yöneltici ve sorumluluk yükleyici türlerine ait (Searle, 1969: 3. Bölüm) iki çeşit edimin koşullarını vereceğim.

Edimsöz edimlerinin yöneltici sınıfının yerindelik koşulları ile dolaylı yöneltici edimlerde bulunmak için kullanılan tümce çeşitleri arasında yapılacak bir karşılaştırma, 1-6 Gruplarına giren tümcelerin aslında üç çeşit olduklarını gösterir: dolaylı bir edimsöz ediminin yerine getirilmesinin yerindelik koşullarıyla ilgili olanlar, edimin yerine getirilme gerekçeleriyle ilgili olanlar, bir de bir öğeyi bir başkasını içine yerleştirenler. Dolayısıyla, *D*'nin *E* edimini yerine getirebilecek durumda olması (1. Grup) hazırlayıcı koşullardan biri, *K*'nın *D*'nin *E* edimini yerine getirmesini arzu etmesi (2. Grup) içtenlik koşulu, *E* ediminin *D*'ye yüklenmesi (3. Grup) önerme içeriği koşulu olduğuna göre, 1-3 Gruplarına giren bütün tümceler, dolaylı edimsöz edimlerinin yerindelik koşullarına dair tümcelerdir.

	Yöneltici (Rica etmek)	Sorumluluk Yükle-yici (Söz vermek)
Hazırlayıcı koşul	<i>D, E edimini yerine getirebilecek durumdadır.</i>	<i>K, E edimini yerine getirebilecek durumdadır. D, K'nın E ediminde bulunmasını ister.</i>
İçtenlik koşulu	<i>K, D'nin E ediminde bulunmasını ister.</i>	<i>K, E ediminde bulunma yönelimindedir.</i>
Önerme içeriği koşulu	<i>K, D'ye gelecek bir E edimi yükler.</i>	<i>K, K'ya gelecek bir E edimi yükler.</i>
Temel koşul	<i>K'nın, D'nin E ediminde bulunmasını sağlamaya yönelik bir çabası sayılır.</i>	<i>K'nın, E ediminde bulunma sorumluluğu yüklenmesini sayılır.</i>

Yapmayı istemek en başta gelen bir şey yapma gerekçesi olduğuna göre, *E* yapma gerekçeleriyle ilgili olan 4. ve 5. Gruplar

birbirine benzemektedir. 6. Grup ise yalnızca görünürde özel bir sınıf, çünkü öğeleri ya edimsel fiillerdir, ya da zaten yerin-delik koşulları ve gerekçelerle ilgili öteki iki kategori içinde yer almaktadır.

Bu sonuncuları şimdilik bir yana bırakıp listemize ve koşul kümelerine baktığımızda kendiliğinden şu genellemeler ortaya çıkıyor:

1. *Genelleme: K, D'nin E edimini yerine getirebilecek durumda olmasıyla ilgili koşulun geçerli olup olmadığını sorarak ya da geçerli olduğunu belirterek dolaylı bir ricada (ya da başka bir yöneltici edimde) bulunabilir.*

2. *Genelleme: K, önerme içeriği koşulunun geçerli olup olmadığını sorarak ya da geçerli olduğunu belirterek dolaylı bir yöneltici edimde bulunabilir.*

3. *Genelleme: K, içtenlik koşulunun geçerli olduğunu belirterek dolaylı bir yöneltici edimde bulunabilir, ama geçerli olup olmadığını sorarak dolaylı bir yöneltici edimde bulunamaz.*

4. *Genelleme: K, E ediminde bulunmak için iyi ya da çok önemli gerekçelerin olduğunu belirterek ya da olup olmadığını sorarak dolaylı bir yöneltici edimde bulunabilir; fakat gerekçe D'nin E ediminde bulunmayı istemesi, arzu etmesi vb ise ancak D'nin E ediminde bulunmayı isteyip istemediğini, arzu edip etmediğini vb sorarak bunu yapabilir.*

1-6 Gruplarındaki tümcelerle edimsöz edimlerinin yöneltici sınıfı arasındaki ilişkinin sistematik yapısını açıl原因an işte bu genellemelerin varlığıdır. Bunların birer genelleme olduğunu, kural olmadıklarını gözden kaçırmamak gerekir. Edimsöz edimlerinin kuralları (ya da bir bölüm kuralı) daha önce koşullar listesinde belirtilmişti. Yani, söz gelişi, dinleyen kişinin edimi yerine getirebilecek durumda olmaması halinde yöneltici edimin kusurlu olduğu, yönelticiler sınıfına giren edimsöz edimlerinin kurallarından biridir; ancak hazırlayıcı koşulun geçerli olup olmadığı sorularak yöneltici bir edimde bulunabileceği kesinlikle bir edimsöz edimleri ya da konuşma kuralı değildir. Üzerimize düşen kuramsal görev, yukarıdaki genellemelerin, başka birtakım bil-

gilerle, yani olguya ilişkin arkapalan bilgileriyle birlikte söz konusu kuralların bir sonucu olduğunu göstermektir.

Daha sonraki görevimiz, bir dolaylı rica örneğine, bir önerinin reddedilişine açıklama getirirken gösterdiğimiz titizliğin en azından aynısını göstererek bir açıklama getirmeye çalışmaktır. En basit olan örneği alalım: Yemek masasında X Y'ye tuzu uzatıp uzatamayacağını sorma yoluna gidiyor ve Y'ye "Tuzu uzatabilir misin?" diyor. Peki böyle bir durumda, Y, X'in kendisine sadece tuzu uzatma becerisiyle ilgili bir soru sormadığını, kendisinden tuzu uzatmasını rica ettiğini nasıl biliyor? Unutmayalım ki, her söylenen şey tuzu uzatma ricası olarak anlaşılmaz. Nitekim, X "Tuz sodyum klorürden oluşur" ya da "Tuz Tetra dağlarından çıkarılır" demiş olsaydı, çok özel bir sahne kurulmadıkça, Y'nin bu sözcelemelerin ikisini de tuzu uzatma ricası olarak alması pek de mümkün olmazdı. Yine unutmayalım ki, normal bir konuşmada, Y'nin "Tuzu uzatabilir misin?" sözcelemesinin bir tuzu uzatma ricası olduğu sonucuna varmak için bilinçli bir çıkarım sürecinden geçmesi zorunlu değildir. Bu sözcelemleri bir rica olarak alır geçer. Verilen örneklerin bir şekilde anlamlarının bir parçası olarak buyurucu bir güç taşıdıkları, "bağlamca belirsiz" oldukları gibi yanlış bir sonucun benimsenmesinin başlıca nedeni belki de böyle olmasıdır. Bizim yapmamız gereken şey, gizli buyurucu güçler ya da konuşma koyutları varsayma hatasına düşmeden, 1-8 olgularına tamıyla tutarlı bir açıklama getirmek. Y'nin örnekteki sözcelemesinden onun bir rica olduğu sonucunu çıkarması için gerekli adımların en önemlileri kabaca şunlar olabilir:

1. Adım: *X⁸ bana tuzu uzatmayı becerip beceremeyeceğim konusunda bir soru sordu (konuşma sırasında olan şey).*
2. Adım: *X'in benimle karşılıklı konuşma halinde olduğunu, dolayısıyla sözcelemesinin belli bir amacı ya da hedefi olduğunu farz ediyο-*

---

⁸ Metinde 'Y ... sordu' deniyor; fakat örnekte soruyu soran X, dinleyen ve sözcelemin bir rica olduğu sonucunu çıkaracak adımları atması gereken Y olduğuna göre 'X' denmesi gerekiyordu. Bunun için 'X' diye düzeltildi. Nitekim aşağıda 7. adımda 'X ... sordu' denmektedir. (ç.n.)

rum (karşılıklı konuşma ilkeleri).

3. Adım: Konuşmanın geçtiği sahne, benim tuzu uzatma becerimin konu edilebileceği bir durumu göstermiyor (olguyla ilgili arkaplan bilgisi).

4. Adım: Ayrıca, büyük bir olasılıkla sorunun yanıtının olumlu olduğunu zaten biliyor (olguyla ilgili arkaplan bilgisi). (Bu adım, 5. adımı atmayı kolaylaştırır, ancak asıl atılması gerekli adımlardan biri değildir).

5. Adım: Öyleyse, sözceleme büyük bir olasılıkla yalnızca bir soru değil. Büyük bir olasılıkla gizli bir edimsöz gücü var (1., 2., 3. ve 4. adımlardan çıkarım). Peki, bu ne olabilir?

6. Adım: Yöneltili bir edimsöz ediminin hazırlayıcı koşullarından biri, D'nin, önerme içeriğinde yüklenen edimi yerine getirebilecek güç ve beceriye sahip olmasıdır (söz edimleri kuramı).

7. Adım: Öyleyse X, olumlu yanıtı benden tuzu uzatmamı rica etmenin hazırlayıcı koşulunun yerine gelmiş olmasını gerektiren bir soru sordu (1. ve 6. adımlardan çıkarım).

8. Adım: Şu anda yemekteyiz, insanlar da normal olarak yemeklerde tuz kullanırlar, kendileri tuzu oradan oraya uzatırlar, başkalarına da tuzu oraya buraya uzattırırlar (arkaplan bilgisi).

9. Adım: Öyleyse, gereğinin yerine getirilmesini çok büyük bir olasılıkla benden istediği bir ricanın hazırlayıcı koşullarından birinin geçerli olduğu imasında bulunuyor (7. ve 8. adımlardan çıkarım).

10. Adım: Öyleyse, makul başka bir edimsöz ereği olmadığına bakılırsa, büyük bir olasılıkla benden kendisine tuzu uzatmamı rica ediyor (5. ve 9. adımlardan çıkarım).

Bütün örneklerin benzer bir çözümlemeye tabi tutulabileceği, bu bölümün bir varsayımdır. Bu çözümlemeye göre, "Tuz sodyum klorürden oluşur" ya da "Tuz Tetra dağlarından çıkarılır" diyerek değil de "Tuzu uzatabilir misin?" diyerek sizden tuzu uzatmanızı isteyebilmemin nedeni, sizin tuzu uzatabilecek bir güç ve beceriye sahip olmanızın sizden tuzu uzatmanızı rica etmenin hazırlayıcı koşullarından biri olması, diğer iki tümceyle söylenenlerin ise sizden tuzu uzatmanızı rica etmekle böyle

bir bağlantısının olmamasıdır. Fakat elbette bu yanıt tek başına yeterli değildir, çünkü sizin güç ve becerilerinizle ilgili her soru bir rica değildir. Dolayısıyla dinleyen kişinin, sözcelemin ne zaman sadece sizin güç ve becerilerinizle ilgili bir soru olduğunu, ne zaman sizin güç ve becerilerinizle ilgili bir soru sormak yoluyla bulunulmuş bir rica olduğunu anlamasını sağlayan bir vasıtaya gereksinimi vardır. Genel konuşma ilkeleri (olguyla ilgili arkaplan bilgileriyle birlikte) işte tam bu noktada işe karışır.

Burada iki nokta çok önemli, ya da ben öyle olduğunu düşünüyorum: birincisi, ilgili tümcenin anlamının bir parçası olan edimsöz ereğinin dışında örtük bir edimsöz ereğinin varlığını saptamaya yönelik bir strateji; ikincisi ise, bu örtük edimsöz ereğinin ne olduğunu ortaya çıkaracak bir vasıttadır. İlki, konuşan ile dinleyen kişilerin bilgilerini işleme soğan konuşma ilkeleriyle kurulur; ikincisi ise, arkaplan bilgileriyle birlikte söz edimleri kuramından çıkarılır. Yukarıdaki genellemeler, bu iki şeyin, kendisi aracılığıyla dinleyen kişinin birincil edimsöz ereğini ikincil edimsöz ereğinden ayırabildiği bir stratejiyi içinde barındırdıkları olgusuyla açıklanabilir ancak.

Bu dolaylı kalıpları kullanmanın (tek olmasa bile) ana nedeni, nezakettir. Unutmayalım ki, hemen yukarıdaki örnekte kullanılan ‘... yapabilir/edebilir misin?’ kalıbı en az iki bakımdan nazik bir ifade. Birincisi, bir emir tümcesi kullanmış olsaydı söz konusu olabileceği gibi, X Y’nin güç ve becerilerini bildiği zannına kapılmamaktadır; ikincisi, evet-hayır sorularının “Hayır” demeye imkan tanıyan sorular olmasına bakılırsa, ifade kalıbı Y’ye reddetme fırsatı tanımaktadır (en azından tanıyormuş gibi görünmektedir).⁹

Bazı Sorunlar

Bu bölümde savunulmakta olduğum tezi kanıtladığının söylenemeyeceğini vurgulamalıyım. Buraya kadar, olgularla tu-

⁹ Bu noktaya dikkatimi çeken Dorothea Franck oldu.

tarlı bir çözümleme modeli önermekten başka bir şey yapmadım. Bu çözümleme modelinin birçok durumda başarılı olduğu gösterildi diye kabul edilse bile, geride çözülmesi gereken hala birkaç sorun var:

1. *Sorun:* Söz konusu çözümleme modelinin yarattığı çok büyük bir problem var: Dolaylı söz edimlerinin kendileri aracılığıyla tasarlanıp anlaşıldığı –söz edimleri kuramı, karşılıklı konuşma ilkeleri, ortak arkaplan bilgileriyle bağlantılı– mekanizmalar, savunmuş olduğum gibi, son derece genel geçer mekanizmalarsa ve herhangi bir sözdizimsel kalıba bağlı değillerse, neden birtakım sözdizimsel kalıplar diğerlerinden daha başarılı oluyorlar? “En üst raftaki şu kitabı bir el atıp uzatabilir misin?” diyerek sizden bir şey yapmanızı isteyebildiğim halde neden aynı şeyi “Şu anda, en üst raftaki şu kitabı bir el atıp uzatabilecek güç ve beceriye sahip olman söz konusu mu?” diyerek yapamıyorum, ya da çok kolayca yapamıyorum?

Hatta şu gibi tümce çiftleri arasında taşıdıkları dolaylı edim-söz gücü potansiyeli bakımından açıkça bir fark da vardır:

E yapmak ister misin?

E yapmayı arzular mısın?

ya da

E yapabilir misin?

E yapabilecek misin?

Örneğin, dikkat edilirse, bu tümce çiftlerinin ilk tümcelerine ‘lütfen’ sözünü ikincilerinden daha rahat ekleyebiliyoruz. Bu tümce çiftlerinin tamı tamına aynı anlamı taşıyan tümcelerden oluşmadıkları, bütün tümcelerin dolaylı birer rica olarak da kullanılabildikleri dikkate alındığında taşıdıkları dolaylı edim-söz gücü potansiyeli bakımından aralarındaki farkı açıklamak artık iyice zorunlu hale geliyor. Kısacası, kimi tümcelerin buy-

ruk değeriinde deyimler olmaması ama deyim değeriinde rica kalıbı işlevi görmeleri nasıl söz konusu olabiliyor?

Yanıtın ilk bölümü şu: Söz edimleri kuramı ve karşılıklı konuşma ilkeleri, gerçekten de, dolaylı söz edimlerinin tasarlanması ve anlaşılması konusunda bize bir çerçeve çiziyor. Ancak yine bu çerçeve bize gösteriyor ki belli birtakım ifade kalıpları, dolaylı söz edimlerinde bulunmak amacıyla kullanılıp uylasımsal olarak kabul gören, deyim değeriinde söz kalıpları haline gelme eğilimi taşıyabilmektedir. Düz anlamlarını koruyarak uylasımsal kullanımlar kazanırlar, örneğın ricada bulunurken kullanılan nazik deyiş biçimleri haline gelirler.

Anlam ile kullanım arasında yapılması gereken bir ayırım olduğı konusu, sanıyorum, bugüne kadar artık iyice anlaşılmuştır; fakat kendileri birer anlam uylasımlı olmayan kullanım uylasımları olabileceğı genellikle çok az insanın farkında olduğı bir şey. Berın iddiam, ‘yapabilir/edebilir misin’, ‘yapabilir/edebilir miydin’, ‘yapmanı/etmeni istiyorum’ ve benzeri başka birçok söz kalıbının ricada bulunmanın uylasımsal yolları oldukları (bu anlamda da birer deyim olduklarını söylemenin yanlış olmadığı), ama aynı zamanda bir buyruk anlamı da taşımadıkları (bu anlamda da birer deyim oldukların söylemenin yanlış olduğı) yönünde. Ricalarda dolaylılığın en önde gelen nedeni nezakettir, belli birtakım söz kalıplarında da dolaylı ricalarda bulunulurken kullanılan uylasımsal nitelikli nazik deyiş biçimleri haline gelme yönünde doğal bir eğilim vardır.

Eğer bu yerinde bir açıklamaysa, dolaylı konuşma kalıpları söz konusu olduğunda neden diller arasında farklılıklar bulunduğunu da açıklamaya yardım edebilir. Mekanizmalar şu ya da bu dile özgü değildir, ama aynı zamanda da bir dilde görülen standart biçimler, o dilden başka bir dile çevrildiklerinde dolaylı söz edimi potansiyelini her zaman korumazlar. Nitekim ‘Şu kitabı bir el atıp uzatabilir misin?’ İngilizcede dolaylı rica işlevi görür ama Çekçe’ye çevirisi olan ‘*Mužete mi podat tu Knížku?*’ Çekçe bir rica olarak sözcelenirse kulağa çok tuhaf gelir.

Yanıtın ikinci bölümüyse şu: bir sözcelemin makul bir do-

laylı söz edimi adayı olabilmesi için her şeyden önce tümcenin deyim değeri taşıması gerekir. ‘En üst raftaki şu kitaba uzanabilecek misin?’ tümcesinin rica olarak sözcelenebildiği koşulları düşünmek çok kolaydır. Fakat ‘Şu anda, en üst raftaki şu kitabı bir el atıp uzatabilecek güç ve beceriye sahip olman söz konusu mu?’ tümcesinin aynı şekilde kullanılabilirdiği birtakım durumlar düşünmek çok zordur. Peki, neden?

Öyle sanıyorum ki, bu olguya, konuşma buyruklarından sözculemlerin deyim değeri olup olmadıklarını belirleyen başka birisinden yola çıkarak bir açıklama getirilebilir. Bir kişi deyim değeri olmayan bir tümce sözcelse, dinleyen kişi bunun özel bir sebebi olduğunu varsayar ve bunun sonucunda normal bir konuşmada geçerli olan çeşitli sayılıtlar askıya alınır. Nitekim, eski dili kullanarak “Richard Nixon denen zat-ı muhterimi tanır mısınız?” dersem, muhtemelen ‘Richard Nixon’u tanır mısın?’ sözculemine verdiğiniz karşılığını vermezsiniz.

Grice’ın ortaya attığı konuşma buyruklarından başka “Ortada tersini yapmak için özel bir gerekçe bulunmadıkça söylediğin sözlerin deyim değeri olsun”¹⁰ diye ifade edilebilecek bir konuşma buyruğu daha var gibi görünüyor. Dolaylı söz edimlerinin olanağını yaratan bildik konuşma sayılıtları, söylenen sözlerin deyim değeri taşımadıkları durumlarda, bu konuşma buyruğu gereğince askıya alınırlar.

Sonuç olarak 1. Sorun’un iki parçalı bir çözümü var: Bir tümcenin, bir dolaylı söz edimi olarak kullanılmaya uygun bir aday tümce olabilmesi için deyim değeri taşıması gerekir. Fakat deyim değeriindeki tümceler sınıfında yer alan kimi kalıplar, dolaylı söz edimlerinde bulunmak için başvurulmuş uyuşumsuz araçlara dönüşüp yerleşik hale gelirler. Söz gelişi, nezaketin başlıca dolaylı söz gerekçesi olduğu yönelticilerde belirli kalıplar uyuşumsuz nazik rica sözculemleri olarak kullanılmaktadır. Hangi kalıpların bu hale bürüneceği ise büyük bir olasılıkla dilden dile değişecektir.

¹⁰ Bu buyruk, Grice’ın “tarz buyrukları”nın bir devamı olarak da görülebilir.

2. *Sorun:* İçtenlik koşulu ile ötekiler arasında neden bir bakımsızlık vardır? İçtenlik koşulunun geçerli olduğunu belirterek bir dolaylı rica ediminde bulunabilmekteyiz, onun geçerli olup olmadığını sorarak bulunamamaktayız; ama önerme içeriği koşullarıyla hazırlayıcı koşulların hem geçerli olduğunu belirterek hem de geçerli olup olmadığını sorarak dolaylı yöneltici edimlerde bulunabilmekteyiz. Neden?

Örneğin, 'Yapmanı istiyorum' gibi bir sözcelem bir rica olabilmekte, ama 'Yapmak istiyor muyum?' gibi bir sözcelem olamamaktadır. İlkine 'lütfen' sözü eklenebilmekte, ikincisine ise eklenememektedir. Gerekçeler söz konusu olduğunda da benzer bir asimetri vardır: 'Bizi yalnız bırakmak ister misin?' bir rica olabilmektedir ama 'Bizi yalnız bırakmak istersin' olamamaktadır.¹¹ Ayrıca ilkine 'lütfen' sözü eklenebilmekte, ikincisine ise eklenememektedir. Peki bu olgular nasıl açıklanabilir?

Zannederim sorunun yanıtı şu: Normal koşullarda diğer insanlara, edimin gerektirdiği temel ruhsal durum içerisinde bulunup bulunmadıklarını sormak tuhaf kaçır; aynı şekilde, kendilerine hitap edildikleri sırada diğer insanların edimin gerektirdiği ruhsal durum içerisinde bulunduklarını belirtmek de tuhaf kaçır. Siz, normal olarak, benim istediğim, inandığım, yöneliminde olduğum vb. şeylerin neler olduğunu asla benden daha iyi belirtebilecek bir durumda olamazsınız; ben de, normal olarak sizin istediğiniz, inandığınız, yöneliminde olduğunuz vb. şeylerin neler olduğunu asla sizden daha iyi belirtebilecek bir durumda olamam. Bunun içindir ki, benim kendi ruhsal durumumu size sormam ya da sizin ruhsal durumunuzu size söylemem genel olarak tuhaf kaçır. Birazdan bu asimetrenin diğer söz edimi türleri dolaylı olarak yerine getirildiklerinde de karşımıza çıktığını göreceğiz.

3. *Sorun:* Bu bölüm dilimizdeki sözdizimi kalıpları üzerine bir bölüm olarak düşünülmedi ama listemizde yer alan tümce-lerin bazıları özel bir değerlendirmeyi hak edecek kadar da ilgi

---

¹¹ Bu nokta, 'istemek' sözünün "ihtiyacı olmak" anlamı söz konusu olduğunda geçerli değildir.

çekici. ‘... yapmaya var mısınız’ gibi bu kendine özgü örneklerin aslında buyruk değerinde deyimler oldukları ortaya çıksaydı bile düşüncemin ana hatlarını değiştirmezdi; olsa olsa dolaylı söz edimleri sınıfına girmeyen kimi örnekleri buyruk değerinde deyimler sınıfına kaydırırdı o kadar.

İlginç kalıplardan birisi, ‘Burada neden durmayalım?’ örneğindeki ‘neden yapmayalım’ kalıbıdır. Bu kalıp ‘Neden yapmıyorsun?’ kalıbından farklı olarak, buyruk tümcelerinin tabi olduğu kısıtlamaların aynısına tabidir. Örneğin, gönüllü olarak yapılan bir fiil gerektirir. Nitekim (birine benzemenin gönüllü bir eylem olduğuna inanılmadıkça) *‘Büyükanne neden benzemeyelim?’ denemez, ama ‘Büyükanne taklit etmemek neden?’ denebilir. Bu kalıp, ayrıca, yine buyruk tümceleri gibi, dolaysız nesnesi ikinci tekil kişi olduğunda fiilin dönüştürme olmasının gerektirir; örneğin ‘Yıkanmamak neden?’. Peki bu olgular ‘neden yapmayalım?’ ve ‘... neden?’ kalıplarının buyruk anlamı taşıdığını gösterir mi? Ben öyle olduklarını düşünmüyorum. ‘Neden yapmayalım’ kalıbındaki sözcelemelerin işleyiş biçimlerine benim getirdiğim açıklama şu: *K* kişisi, burada durma önerisinde bulunmak için “Burada neden durmayalım?” diye sorarken, kendisini dinleyen *D* kişisine, yapmama gerekçelerinin olmamasının bizzat yapma gerekçesi olduğu yollu örtük sayılıttan yola çıkarak yapmama gerekçelerini belirtmesi için meydan okumaktadır; dolayısıyla da, bir yapma gerekçesi zikretmenin, söz konusu olan şeyin yapılması konusunda dolaylı bir yöneltici edimde bulunmanın bir şekli olduğu yollu genelleme gereği dolaylı yoldan bir öneride bulunmaktadır. Bu açılmayı destekleyen birkaç olgu da var. Birincisi, daha önce görmüş olduğumuz gibi, bu kalıbın bir öneri olarak sözcelenmeyen düz bir sözcelem olarak kullanılması mümkündür; ikincisi bu öneriye düz sözceleme uygun bir karşılıkla yanıt verilebilir, örneğin “Evet, burada durmamak için bir kaç neden var. Öncelikle ...” karşılığı verilebilir. Üçüncüsü, bu tür sözcelemlerden biri, herhangi bir dolaylı edimsöz gücü aktarılmadan, “Bana orada neden durmamamız gerektiğini sordu” diye aktarılabilir.

Burada (teorik anlamıyla ‘gerekmek’ ya da ‘lazım gelmek’ değil) pratik anlamıyla ‘gerekmek’ ya da ‘lazım gelmek’ sözünün geçmesi, gönüllü olarak yapılan fiil şartına yeterli bir açıklama getirmektedir.

Dolaylı söz edimlerinde ‘yapar mıydın’ ve ‘yapabilir miydin’ sözlerinin geçtiği örnekler de bir başka sıkıntılı örnekler olarak karşımızda duruyor. Söz gelişi ‘Tuzu bana uzatır mıydın?’ ve ‘Bir el atıp şu kitabı bana uzatabilir miydin?’ sözcelemelerini düşünün. Bu kalıpları açımlayıp onların ‘Tuzu bana uzatır mısınız?’ ile ‘Bir el atıp şu kitabı bana uzatabilir misiniz?’ kalıplarından anlamca hangi bakımlardan ayrıldığını tam olarak anlatmak kolay değildir. Örneğin, bize zaman zaman bu anlatımların şart kipindeki kullanımının gerekli kıldığı söylenen koşul tümcecığının yeri neresi? Baktığımız koşul tümcecığının ‘isteseydim’ olduğunu varsayalım. Buna göre, ‘Tuzu bana uzatır mıydın?’, ‘İsteseydim tuzu bana uzatır mıydın?’ sözceleminin kısaltılmış halidir.

Fakat bu yaklaşımda en az iki sorun var. İlki, ‘yapabilir miydin’ söz konusu olduğunda hiç makul görünmüyor, çünkü ne yapma gücü ve becerisinde ne de yapma olasılığı içinde olduğunuz şeyler sizden o şeyi yapmanızı istememi şart olarak koşar. İkinci, ‘yapar mıydın’ söz konusu olduğunda bile yetersizdir, çünkü ‘İsteseydim tuzu bana uzatır mıydın?’ sözceleminin dolaylı edimsöz edimi potansiyeli ‘Tuzu bana uzatır mıydın?’ sözcelemininkiyle aynı değildir. Evet, her iki kalıbın da dolaylı yöneltici kullanımı olduğu açıktır, ama bu iki kalıbın eşdeğerde olmadıkları da aynı ölçüde açıktır. Dahası, bu ‘yapar mıydın’ ve ‘yapabilir miydin’li soru kalıplarının dolaylı yöneltici olarak kullanılmayıp doğrudan soru olarak kullanıldıkları durumlar, gözden geçirmekte olduğumuz durumlardan çok farklı görünüyorlar. Örneğin, ‘Demokrat Partiden birine oy verir miydin?’ ya da ‘Radikal biriyle evlenebilir miydin?’ sözcelemlerini alalım. Dikkat edin, bu tümceler sözcelendiklerinde ‘Hangi koşullarda?’ ya da ‘Duruma bağlı’ sözleri pekala uygun bir karşılık olabilirdi. Oysa bu sözler, bizim şu ünlü yemek masası sahne-

sinde sözcelenecek ‘Tuzu bana uzatır mıydın?’ tümcesi karşısında hiç de uygun düşmezdi.

‘Yapabilir miydin’ kalıbı, ‘yapar mıydın’ kalıbı ile yapma olasılığı içinde ya da yapma güç ve becerisinde olunan şeyler açısından açılabilir gibi görünüyor. Nitekim ‘Radikal biriyle evlenebilir miydin?’, “Senin köktenci biriyle evlenmen olası olur muydu?” gibi bir anlama gelir. ‘Yapar mıydın’ kalıbı da, normal koşullarda, ‘yapar mısın’ gibi, bir istek ya da arzunun dışavurumu ya da geniş zaman kipinde bir fiil¹² olarak açılabilir.

Bu kalıpların karşımıza çıkardığı zorluk, şart kipinin doğasının yarattığı genel zorluğun özel bir biçimi gibi görünüyor; karşımıza çıkan bütün bu durumların bize bu kalıpların bir buyruk anlamı taşıdıklarını gösterdiğini söylemek yerinde olmaz. ‘Yapar mıydın’ ve ‘yapabilir miydin’ sözlerinin bir buyruk anlamı taşıdıklarını kabul ettiğimiz gibi onların birer sorumluluk-yükleyici olduğunu da kabul etmek zorundayız: çünkü ‘Yardımcı olabilir miydin?’ ile ‘Biraz daha şarap ister miydiniz?’ sözcelemelerinin ikisi de en nihayetinde birer tekliftir. Fakat ben, anlamı gereksiz yere çoğaltması nedeniyle bu sonucu kabul edilebilir bulmuyorum. Böyle bir sonuç, kavramlar bağlamında Ockhamlının usturasını işlevsiz kılıyor. ‘Tuzu uzatabilir miydin?’, ‘**Could I be of assistance?**’ ‘Yardımcı olabilir miydin?’, ‘Gürültü yapmayı keser miydin?’ ve ‘Biraz daha şarap ister miydiniz?’ sözcelemelerindeki ‘yapabilir miydin’ ile ‘yapar mıydın’ sözlerinin eşanlamlı olduklarını düşünmek daha yerindedir. Ancak, bu kalıplarla ilgili gerçekten doyurucu gelecek bir açıklama, şart kipiyle ilgili doyurucu bir açıklamayı gerekli kılıyor. Dolaylı rica kalıplarının en makul açıklaması şudur: baskılanmış koşul tümcecikleri olan ‘eğer istersen’ ya da ‘eğer arzu edersen’ nezaket ifadelerinden başka bir şey değildir.

---

¹² Burada bahse konu olan sözcükler ‘would’ ve ‘will’ olduğu için kaynak metinde “gelecek zaman yardımcı fiili” deniyor. (ç.n.)

Açıklamanın Uzantıları

Burada önerilen genel yaklaşımın yalnızca yönelticilerde değil, diğer dolaylı söz çeşitlerinde de işe yarayacağını göstererek bitirmek istiyorum bu bölümü. Literatürde sık sık kullanılan açık örnekler içtenlik koşullarıyla bağlantılı olanlar. Genellikle, bir edimsöz ediminin içtenlik koşulunun (gerçekleşip gerçekleşmediğini sorarak yapamayız ama) gerçekleştiğini belirterek o edimsöz edimde bulunmamız mümkündür. Birkaç örnek vermek gerekirse:

Üzgünüm yaptım. (*özür dileme*)

Sanırım / Galiba yan odada. (*kesinleme*)

Kazandın, çok memnunum. (*tebrik*)

Bir dahaki sefere daha sıkı çalışmak niyetindeyim, hocam. (*söz verme*)

Yardımdan dolayı minnetarım. (*teşekkür*)

Ama öyle sanıyorum ki, yönelticiler dışında bize en zengin örnekleri sorumluluk-yükleyiciler veriyor. Dolaylı yoldan sorumluluk-yükleyici edimlerde (özellikle teklifte bulunma ve söz verme edimlerinde) bulunmak için kullanılan tümce örneklerini inceleyince, yöneltici edimleri incelediğimizde karşımıza çıkan kalıpların neredeyse aynısını görmekteyiz. Dolaylı yoldan bir teklifte bulunmak (ya da, kimi durumlarda, söz vermek) amacıyla sözcelenebilen aşağıdaki tümceleri alalım.

I. Hazırlayıcı koşullarla ilgili tümceler:

A. K'nın ilgili edimde bulunabilecek durumda olmasıyla ilgili olanlar:

Sana yardım edebilir miyim?

Senin için onu yapabilirim.

Senin için onu yapabildim.

Yardımcı olabilir miydim?

B. D'nin, K'nın ilgili edimde bulunmasını isteme-

siyle ilgili olanlar:

Biraz yardım ister miydiniz?

Hemen gitmemi ister misin, Sally?

Bir dahaki sefere geldiğimde biraz daha getirmemi istemez miydiniz?

Salı günü gelmemi mi tercih ederdin?

II. İçtenlik koşuluyla ilgili tümceler:

Onu senin için yapmak niyetindeyim.

Onu senin için gelecek hafta onarmayı planlıyorum.

III. Önerme içeriği koşuluyla ilgili tümceler:

Onu senin için yaparım.

Onu gelecek sefer uğradığında sana vereceğim.

Parayı hemen vereyim mi?

IV. K'nın E ediminde bulunma arzusuyla ya da istekliliğiyle ilgili tümceler:

Elimden geldiğince sana bir faydam olsun istiyorum.

(Eğer sen istersen) benim gönlüm yapmaya dünden razı.

V. K'nın diğer E ediminde bulunma gerekçeleriyle ilgili tümceler:

Sanırım seni yalnız bıraksam iyi olur.

Sana biraz yardımda bulunsam iyi olmaz mıydı?

Cynthia, senin benim yardımuma ihtiyacın var.

Temel ruhsal durumlar konusunda daha önce belirtilen noktaların bu durumlarda da geçerli olduğuna dikkat edelim: Kişi içinde bulunduğu ruhsal durumu soru konusu yaparak değil ama belirterek dolaylı bir edimsöz ediminde bulunabilir; kişi kendisini dinleyen kişinin edimin gerekli kıldığı ruhsal durum içinde olduğunu belirterek değil ama o ruhsal durum içinde olup olmadığını soru konusu yaparak dolaylı bir edimsöz ediminde bulunabilir.

Nitekim 'Odadan çıkmamı ister misin?' sözcelemi odadan çıkma konusunda yapılmış bir teklif olabilir ama 'Odadan çıkmamı istiyorsun' sözcelemi olamaz. (Bununla birlikte, 'Odadan çıkmamı istiyorsun, değil mi?' biçiminde tümcenin sonuna 'de-

ğil mi?’ sorusu eklenmesi durumunda bu olabilir.) Benzer biçimde, ‘Sana yardım etmek isterim’ bir yardım teklifi olarak sözcelenebilir ama ‘Sana yardım etmek ister miyim?’ bir yardım teklifi olarak sözcelenemez.

Dolaylı sorumluluk-yükleyiciler çoğu zaman ayrıca bir koşul tümcesi de içerir:

Daha fazla bilgi istersen bana bir bildir.

Yardımcı olabilirsem, bundan çok memnun olurum.

Yardıma ihtiyacın olursa, büroma telefon et.

Koşul tümcelerinin olduğu durumlarda öncül ya hazırlayıcı koşullardan biriyle, ya da ‘Çarşamba günü gelmek benim açımdan daha iyi olacaksa bana bir bildir’ sözceleminde olduğu gibi E ediminde bulunma gerekçesinin olup olmadığıyla ilgilidir. Koşul tümcelerinin yanı sıra, bir de katlamalı dolaylı anlatım örneklerinin olduğunu da unutmamak gerekir. Nitekim, ‘Sanırım sana yardım etmem lazım’ tümcesini, dolaylı bir kesinleme ediminde bulunmak yoluyla dolaylı biçimde yapılmış bir yardım teklifi olarak sözcelemek mümkündür. Bütün bu örnekler insana yukarıdaki genellemelere şu genellemeleri de ekleme gereğini hissettiriyor.

5. Genelleme: K, kendisinin E ediminde bulunma gücü ve becerisiyle ilgili hazırlayıcı koşulun geçerli olup olmadığını sorarak, ya da geçerli olduğunu belirterek dolaylı biçimde sorumluluk-yükleyici bir edimde bulunabilir.

6. Genelleme: K, D’nin E ediminin K tarafından yapılmasını arzuladığı ya da istediği yollu hazırlayıcı koşulun geçerli olduğunu belirterek değil ama geçerli olup olmadığını sorarak dolaylı biçimde sorumluluk-yükleyici bir edimde bulunabilir.

7. Genelleme: K, önerme içeriği koşulunun geçerli olduğunu belirterek, bazı kalıplar söz konusu olduğunda da geçerli olup olmadığını sorarak, dolaylı biçimde sorumluluk-yükleyici bir edimde bulunabilir.

8. Genelleme: K, içtenlik koşulunun geçerli olup olmadığını sora-

rak değil ama geçerli olduğunu belirterek dolaylı biçimde sorumluluk-yükleyici bir edimde bulunabilir.

9. Genelleme: K, E ediminde bulunmak için iyi ya da önemli gerekçeleri olduğunu belirterek ya da olup olmadığını sorarak dolaylı biçimde sorumluluk-yükleyici bir edimde bulunabilir; ancak bu gerekçe K'nın E ediminde bulunmayı istemesi ya da arzulaması ise, K kendisinin E ediminde bulunmayı isteyip istemediğini sorarak değil, yalnızca istediğini belirterek dolaylı biçimde sorumluluk-yükleyici bir edimde bulunabilir.

Yaklaşımımın, bilindik açıklama modellerinden hiçbirine uygun düşmediğini vurgulayarak bitirmek istiyorum. Felsefecilerin kullandıkları modelde, normal olarak, açıklanmaya çalışılan görüngü için gerekli ve yeterli mantıksal koşullar kümesine; dilbilimcilerin kullandıkları modelde ise, normal olarak, açıklanmaya çalışılan görüngüyü doğuracak yapısal kurallar kümesine varılmaya çabalanır. Ben bu açıklama modellerinin ikisinin de mevcut problem için uygun olduğu kanaatinde değilim. Mevcut problem, bana biraz, algılayan kişinin kusurlu duyu girdileri temelinde bir nesneyi nasıl olup da kavradığına bir açıklama getirmeye çalışan, algıyla ilgili epistemolojik çözümler söz konusu olduğunda karşımıza çıkan problemlere benziyor gibi geliyor. 'Biri çıkıp, yalnızca, benim güç ve becerilerim hakkında bir soru sorduğunda nasıl oluyor da ben o kişinin benden bir ricada bulunduğunu biliyorum?' sorusunu, 'Bütün algıladığım otoyolda bizi hızla geçip gözden kaybolan bir ışık olduğu halde nasıl oluyor da ben o şeyin bir araba olduğunu biliyorum?' sorusuna benzetmek mümkün. Bu benzetme doğruysa, bizim problemin çözümü ne 'Elimde, karşıdaki kişinin bir ricada bulunduğunu çıkarımında bulunmayı olanaklı kılan bir ilksavlar kümesi var' yanıtı ne de 'Elimde, karşıdaki kişinin sözcelediği tümce için buyruk değerli bir derin yapı üreten sözdizimi kuralları kümesi var' karşılığı olabilir.

3. Bölüm

KURGUSAL SÖYLEMİN MANTIKSAL KONUMU

I

Benim kanaatime göre, bir dilde konuşmak ve yazmak “edim-söz edimleri” denen çok özel türden söz edimlerinde bulunmaya dayanır. Bunlar, bildirimde bulunmak, soru sormak, emir vermek, söz vermek özür dilemek, teşekkür etmek gibi edimlerdir. Yine benim kanaatime göre, sözcelediğimiz sözcüklerin ve tümcelerin anlamlarıyla o sözcükleri ve tümceleri sözcelerken yerine getirdiğimiz edimsöz edimleri arasında bir dizi sistematik ilişki vardır.¹

Durum bu olunca, kurgusal söylemin varlığı bu görüşü savunan kişinin karşısına çözmesi gereken çetin bir problem çıkartıyor. Bu problemi bir paradoks şeklinde ortaya koyabiliriz: nasıl oluyor da kurgusal bir anlatıda geçen sözcükler ve diğer öğeler hem olağan anlamlarını taşıyorlar hem de bu sözcüklerle ve diğer öğelerle bağlantılı olup da onların anlamlarını belirleyen kurallara uyulmuyor: nasıl oluyor da ‘Kırmızı Başlıklı Kız’ sözünde geçen ‘kırmızı’ hem kırmızı anlamına geliyor hem de ‘kırmızı’ ile kırmızı arasındaki bağı kuran kurallar geçersiz oluyor? Bu, yanıtını aradığımız sorunun yalnızca kaba bir anlatımı ve daha dikkatli bir biçimde ifade etmeye girişmeden önce daha etkin bir biçimde bu sorunun üzerine gitmemiz lazım. Ancak bundan da önce bir iki önemli ayırım yapmak gerekiyor.

---

¹ Bu ilişkiler konusunda bir kuram geliştirme denemesi için bkz. Searle 1969, özellikle 3-5 Bölümleri.

Kurgu ile yazın arasındaki ayrım: Bazı kurgusal yapıtlar aynı zamanda birer yazınsal yapıttır da, ama bazıları değildir. Günümüzde yazınsal yapıtların çoğu kurgusaldır, ama bütün yazınsal yapıtların kurgusal olduğu asla doğru değildir. Çoğu çizgi romanı ve fıkra kitabını, kurgusal olup da yazınsal olmayan yapıtlara örnek olarak verebiliriz; *In Cold Blood* ile *Armies of the Night* ise yazınsal olup da kurgusal olmayan yapıtlar olarak nitelendirilebilir. Yazınsal yapıtların çoğunun kurgusal olması nedeniyle, kurgusallığın tanımıyla yazınsallığın tanımının karıştırılması muhtemeldir, ama yazınsal olmayan kurgusal yapıtlarla kurgusal olmayan yazınsal yapıtların varlığı bunun bir hata olduğunu göstermeye yeter. Hatta ortada böyle örnekler olmasaydı bile, yazın ile kurgu birbirinden farklı kavramlar olduğu için, bu ikisini birbirine karıştırmak yine hata olurdu. Nitekim “yazınsal bir yapıt olarak Kitabı Mukaddes” tanrıbilim açısından sorunsuz bir tutuma işaret ederken “kurgusal bir yapıt olarak Kitabı Mukaddes” sorunlu bir sözdür.²

Aşağıda yazın değil kurgu kavramını çözümlemeye çalışacağım. Aslında, şimdi vereceğim birbiriyle bağlantılı üç nedenle, kurguyla ilgili yapacağım çözümlemeye koşut yazınla ilgili bir çözümleme yapmanın olanaklı olduğuna da inanıyorum.

Birincisi, bütün yazınsal yapıtlarda ortak olan ve yazınsal bir yapıtın yazınsal olması için gerekli ve yeterli koşulları oluşturan herhangi bir özellik ya da özellikler kümesi yoktur. Yazın kavramı, Wittgenstein’in terminolojisini kullanmak gerekirse, bir aile-benzerliğine işaret eder.

İkincisi, ben (burada kanıtlamaya girişmeyeceğim ama) ‘yazın’ın bir söylem parçasının içsel özelliklerinin değil, bir söylem parçası karşısında takındığımız tutumlar kümesinin adı olduğu kanaatindeyim. Böyle olmakla birlikte takındığımız tutumlar

---

² Burada ele alacağım ‘kurgu’ ve ‘yazın’ sözcüklerinin başka anlamları da vardır. ‘Kurgu’ (fiction), ‘Sanığın savunması tam bir kurguydu’ örneğinde olduğu gibi, “yalan” anlamına da gelirken; diğeri (literature), ‘Göndergesel bulanıklık konusundaki literatür çok geniştir’ örneğinde olduğu gibi, “yazılı materyal” anlamına da gelir.

elbette öyle rastgele tutumlar da değildir, en azından kısmen ilgili söylemin özelliklerinin bir sonucu olacaktır. Kabaca söylemek gerekirse, bir yapıtın yazınsal olup olmadığı okuyucuların, kurgusal olup olmadığı ise yazarların kararına bağlıdır.

Üçüncüsü, yazınsallık ile yazınsal-olmamaklık aynı çizgi üzerinde yer alırlar. İkisi arasında keskin herhangi bir sınır olmadığı gibi öyle bir sınır aramak da pek doğru olmaz. Nitekim Thukydides ile Gibbon yazınsal olduklarını kabul etmemiz kadar kabul etmemiz de olanaklı tarih yapıtları yazmışlardır. Conan Doyle'un *Sherlock Holmes* romanlarının kurgusal yapıtlar oldukları açıktır, ama onları İngiliz yazınının bir parçası saymak ya da saymamak bir takdir meselesidir.

Kurgusal sözler ile değişmeceli sözler arasındaki ayrım: Açıktır ki kurgusal sözlerde nasıl semantik kurallar daha sonra çözümlemesini yapmamız gereken bir şekilde değişikliğe uğratılmakta ya da askıya alınmakta ise değişmeceli sözler söz konusu olduğunda da semantik kurallar bir şekilde değişikliğe uğratılmakta ya da askıya alınmaktadır. Fakat aynı ölçüde açıktır ki kurgusal sözler söz konusu olduğunda olup bitenler, değişmece söz konusu olduğunda olup bitenlerden çok farklı ve onlardan tamamen bağımsızdır. Kurgusal yapıtlarda olduğu kadar kurgusal olmayan yapıtlarda da eğretilmeler olabilir. Hep kullandığımız bir dille söylemek gerekirse, anlatımların eğretilmeli kullanımlarının “düz-olmayan” kullanımlar, kurgusal sözcelemlerin ise “ciddi-olmayan” sözcelemler olduklarını söyleyebiliriz. Bariz bir yanlış anlamaya meydan vermemek için bir noktayı hemen belirtmek gerek: bu sözler kurgusal bir roman ya da şiir yazmanın ciddi bir etkinlik olmadığı anlamına gelmiyor; bununla daha çok, söz gelişi bize dışarıda yağmur yağdığını söyleyen bir roman yazarının yazı yazdığı sırada gerçekten dışarıda yağmur yağdığı fikrini ciddi ciddi ileri sürmediği anlatılmak isteniyor. Kurgunun ciddi olmaması işte bu anlamdadır. Bir iki örnek vermek gerekirse: Şu anda “Kurgu kavramı hakkında bir makale yazıyorum” dersem, bu düz anlamıyla ciddi

olarak sözcelenmiş sözdür. "Hegel felsefe pazarının temcit pilavıdır" dersem, bu ciddi olarak sözcelenmiş ama düz anlamıyla sözcelenmemiş sözdür. Bir anlatıya "Evvel zaman içinde uzak bir ülkede güzel bir kızı olan bilge bir Kral yaşarmış ..." diye başlarsam, bu düz anlamıyla sözcelenmiş ama ciddi olarak sözcelenmemiş sözdür.

Bu bölümün amacı, kurgusal sözcelemelerle ciddi sözcelemeler arasındaki ayrımı ortaya koymak; bu ilkinden apayrı başka bir ayırım olan değişmeceli sözcelemeler ile düz sözcelemeler arasındaki ayrımı ortaya koymak değil.

Çözümlemeye başlamadan önce son bir gözlemimi daha dile getireyim: Hangisi olursa olsun her konunun, sorunlarımıza daha bir çözüm getirmeden o konu üzerinde artık daha fazla düşünmemizi bize gereksiz hissettiren birtakım nakaratlar vardır. "Artan beklentilerin yarattığı devrim" gibi ezber sözler toplumsal değişim konusunda kafa yoran toplumbilimcilere ve başka bilim insanlarına bu konuda artık daha fazla düşünmeyi gereksiz hissettirebildiğini görmekteyiz. Aynı şekilde biz de "şüphenin askıya alınması" gibi sloganları ya da "mimesis" gibi ifadeleri sürekli tekrarlırsak, bu ezberler de kolayca kurgusal söylemin mantıksal konumu üzerinde artık daha fazla düşünmeyi gereksiz hissettirebilir. Böyle görüşler içlerinde bizim sorunumuzu barındırıyorlar, ama çözümünü barındırmıyorlar. Bir anlamda tam olarak şunu söylemek istiyorum: Tolstoy ya da Thomas Mann gibi ciddi olmayan edimsöz edimlerinde bulunan ciddi bir yazarı okuduğum sırada şüphelerimi askıya almam. Söz konusu olan Dostoyevski ise, şüphe duyargalarım *San Francisco Chronicle* söz konusu olduğunda olduğundan çok daha faaldir. Bir başka anlamdaysa aslında tam olarak şunu söylemek istiyorum: Evet "şüphelerimi askıya alırım" ama bizim sorunumuz, bunun tam olarak nasıl ve tam olarak hangi nedenle olduğunu anlatmak. Yaygın bir yanlış yoruma göre Platon kurgunun yalanlardan meydana geldiğini düşünmekteydi. Peki, böyle bir görüş hangi nedenlerle yanlışır?

II

Kurgu olan ile kurgu olmayan arasındaki farkı göstermek için rastgele seçilmiş iki paragrafı karşılaştırarak işe başlayalım. Kurgusal olmayan ilki Eileen Shanahan tarafından kaleme alınıp (15 Aralık 1972’de) *New York Times*’te yayınlanmış bir haber metninden:

Washington, 14 Aralık – Federal devletten, eyalet yönetimleriyle yerel yönetimlerden bir grup yetkili bugün Başkan Nixon’ un, federal devletin finansal yardımda bulunarak yerel yönetimlerin emlak vergilerini düşürmesini sağlayabileceği fikrini reddettiklerini belirtti.

İkincisi, Iris Murdoch’un *The Red and The Green* başlıklı romanından:

Yakın zaman önce ünlü Kral Edward süvari alayına atanmış olan teğmen Andrew Chase-White, 1916 Nisan’ının güneşli bir Pazar öğleden sonrasında Dublin’in dış mahallelerindeki bir bahçede kendinden memnun bir halde salına salına yürürken “Atlar olmadan geçecek on muhteşem gün daha!” diye düşündü.³

Her iki paragrafta da dikkat çeken ilk nokta, Murdoch’un romanından alınan paragrafta geçen ‘salına salına yürürken’ sözünü belki bir yana bırakmak gerekir ama paragraflarda geçen bütün sözcüklerin tamamen düz anlamda kullanılmış olmasıdır. Yazarların ikisi de düz bir biçimde konuşmaktadır (yazmaktadır). Peki, aralarındaki fark nedir? *New York Times*’tan alınma paragraftan başlayalım. Shanahan bir kesinlemede bulun-

---

³ Iris Murdoch, *The Red and The Green* (New York, 1965), s. 3. Bu makalede seçilen kurgusal söylem örnekleri, dil kuramlarının yalnızca seçilmiş birtakım özel örneklerle değil, mümkün olduğunca her metne ışık tutması gerektiği düşünüldüğü için bilerek rastgele seçildi.

yor. Kesinlemeler, belli birtakım çok özel semantik ve pragmatik kurallara göre gerçekleştirilen bir edimsöz edimi türüdür. Bu kurallar da şunlardır:

1. Temel kural: kesinlemede bulunan kişi dile getirdiği önermenin doğruluğu konusunda sorumluluk üstlenir.
2. Hazırlayıcı kurallar: konuşan kişi, dile getirdiği önermenin doğru olduğu konusunda bir kanıt ya da gerekçe sunabilecek durumda olmalıdır.
3. Dile getirilen önerme, sözcelem bağlamında hem konuşan hem de dinleyen kişinin gözünde apaçık bir biçimde doğru olmamalıdır.
4. İçtenlik kuralı: konuşan kişi dile getirilen önermenin doğruluğuna inandığı konusunda sorumluluk üstlenir.⁴

Dikkat edin, Shanahan bütün bu kurallara uymakla sorumludur. Eğer bunlardan herhangi birine uymayı ihmal ederse onun kesinlemesinin kusurlu olduğunu söylememiz gerekir. Eğer kurallarca belirlenen koşulları yerine getirmeyi ihmal ederse, söylediği şeyin yanlış, hatalı, ya da ters olduğunu; söylediği şeyle ilgili elinde yeterince kanıt olmadığını; hepimizin zaten bildiği bir şey olduğu için söylediği şeyin gereksiz olduğunu, ya da gerçekte söylediği şeye inanmadığı için yalan söylemekte olduğunu söyleriz. Konuşan kişi kuralların koyduğu standartlara ulaşamazsa, kesinlemelerde karşımıza çıkması muhtemel tipik aksaklıklar bu türdendir. Söz konusu kurallar sözcelemlere yönelik iç eleştiri ölçütlerini ortaya korlar.

Fakat dikkat edin, bu kuralların hiçbirisi Murdoch'tan alınan paragraf için geçerli değildir. Onun sözelemi, yakın zaman önce Kral Edward Süvarileri denilen bir birliğe atanmış Adrew Chase-White adındaki teğmenin 1916 Nisan'ının güneşli bir Pazar öğleden sonrasında bahçesinde salına salına yürüdüğü ve atlar olmadan geçecek on muhteşem gününün daha olduğunu

---

⁴ Bu ve benzeri kuralların ayrıntılı açıklaması için bkz. Searle 1969, 3. Bölüm.

düşündüğü önermesinin doğruluğunun sorumluluğunu üstlenmek demek değildir. Böyle bir önerme doğru olabilir de olmayabilir de, ama Murdoch'un onun doğruluğu konusunda üstlendiği herhangi bir sorumluluk yoktur. Dahası, doğruluğu konusunda bir sorumluluk üstlenmediği gibi, doğruluğuna kanıt gösterebilecek durumda olduğu konusunda da herhangi bir sorumluluk üstlenmemektedir. Ayrıca böyle bir önermenin doğruluğunun kanıtı olabilir de olmayabilir de, Murdoch'un elinde bir kanıt olabilir de olmayabilir de. Fakat bütün bunların, onun yerine getirdiği, kendisine bir kanıtı sahip olduğu konusunda herhangi bir sorumluluk yüklemeyen söz edimiyle de hiç ilgisi yoktur. Ayrıca, ortada önermenin doğruluğu konusunda yüklenilen bir sorumluluk olmadığı için önermenin doğruluğu konusunda zaten bir tahminimizin olup olmaması gibi bir sorun da yoktur. Yine ayrıca Murdoch bir an için söz konusu günde Dublin'de atlar hakkında düşünen öyle bir kişinin gerçekten olduğuna aslında inanmıyor olsa bile onun içtenliksiz olduğu ileri sürülemez.

Artık meselenin özüne inmiş durumdayız. Shanahan bir kesinlemede bulunuyor, kesinlemeler de kesinleme etkinliğini yöneten oluşturucu kurallarca tanımlanırlar; peki Murdoch'un hangi tür edimsöz ediminde bulunabilir? Özellikle de, kesinlemelere özgü kuralların hiçbirine uymadığına göre bulunduğu edim nasıl olur da kesinleme olabilir? Belirtmiş olduğum gibi Murdoch'un sözcelediği tümcenin anlamını o tümcenin öğelerini yöneten kurallar belirliyorsa ve bu kurallar söz konusu tümcenin düz bir biçimde sözcelenmesinin bir kesinleme olduğunu belirtiyorsa, üstelik üzerini vurgulayarak söylemiş olduğum gibi Murdoch'un tümceyi düz bir biçimde sözcelemiş olduğu da düşünülürse, elbette bu sözcelemin bir kesinleme olması gerekir; ama kesinlemelere özgü oluşturucu kurallara uyulmadığına göre bir kesinleme olması da mümkün değildir.

Sorumuza verilen hatalı bir yanıtı, bazı yazarlar tarafından gerçekten de ortaya atılan bir yanıtı gözden geçirmekle işe başlayalım. Bu yanıtı göre, Murdoch ya da başka roman yazarları

kesinlemede bulunmak gibi bir edimsöz ediminde bulunmazlar, öykü anlatmak ya da roman yazmak gibi bir edimsöz ediminde bulunurlar. Bu kuram açısından gazete haberleri belli bir edimsöz edimleri sınıfını (bildirimleri, kesinlemeleri, betimlemeleri, açıklamaları), kurgusal yazın ise başka bir edimsöz edimleri sınıfını (öykü, roman, şiir, oyun vb yazmayı) kapsar. Bir kurgu yazarı ya da anlatıcısının bu sayılanlara koşut kendi edimsöz edimleri dağarcığı vardır ama o bunlara ilave olarak soru sormak, ricada bulunmak, söz vermek, betimleme yapmak vb gibi standart edimsöz edimlerinde de bulunur. Ben bunun uygun bir çözümleme olmadığına inanıyorum. Yerine başka bir açıklama getirmeyi daha çok tercih ettiğimden uygun olmadığını göstermek için öyle büyük bir çaba göstermeyeceğim, ama uygun olmadığını anlatmak amacıyla, sözünü ettiğim türden bir açıklama getirmek isteyen birinin üstesinden gelmesi gereken ciddi bir güçlükten söz etmek istiyorum. Genellikle, ilgili tümceyi sözcelerken yerine getirilen edimsöz edimi (ya da edimleri), sözcelenen tümcenin anlamının bir fonksiyonudur. Örneğin, biliyoruz ki, 'John bir mil koşabilir' tümcesinin sözcelenmesi belli türden bir edimsöz ediminin, 'John bir mil koşabilir mi?' tümcesinin sözcelenmesi ise başka türden bir edimsöz ediminin yerine getirilmesidir. Çünkü yine biliyoruz ki bildiri kipindeki tümce kalıpları, soru kipindeki tümce kalıplarından başka bir şey anlatır. Fakat şimdi kurgusal bir yapıtta tümceler onların düz anlamlarının belirlediklerinden tamamen farklı söz edimlerinde bulunmak için kullanılıyor olsalardı tümcelerin başka bir anlamları daha olurdu. Dolayısıyla kurgusal yapıtların kurgusal olmayanlardan farklı edimsöz edimlerini kapsadıkları iddiasında bulunmak isteyen kişinin, kullanılan sözlerin kurgusal yapıtlarda normal anlamlarını taşımadıkları görüşünü de savunması gerekir. Buysa en azından ilk bakışta olanaksız bir görüştür, çünkü doğru olsaydı bir insanın kurgusal bir yapıtta yer alan bütün o sözlerle diğer öğelerin yeni anlamlarını öğrenmeden kurgusal yapıtı anlaması olanaksız olurdu; kurgusal bir yapıtta her tümce yer alabileceğine göre, bir dilde her

tümcenin bir kurgusal olan bir de kurgusal olmayan anlamı olurdu, dolayısıyla da kurgusal bir yapıtı okuyabilecek duruma gelebilmesi için o yapıtın yazıldığı dili konuşan kişinin o dili yeni baştan bir daha öğrenmesi gerekirdi. Söz konusu görüşü savunanların bütün bu itirazlara verebilecekleri çeşitli yanıtlar olabilir elbette, ama kurgunun tamamen yeni bir edimsöz edimleri kategorisini kapsadığı biçimindeki ilk savları kadar bunlar da savunulabilir olmaktan uzak olacaktır. Burada bir de onlara girmek niyetinde değilim.

Murdoch'a dönecek olursak, böyle bir edim olmadığına göre, roman yazmak gibi bir edimsöz ediminde bulunmuyorsa peki alıntılıdığımız paragrafta tam olarak ne yapıyor? Kesin ifadeler kullanarak söylemek kolay değil ama sorunun yanıtı bana belliymiş gibi geliyor. Onun kesinlemede bulunuyormuş gibi yaptığını, görünüşte kesinlemede bulunduğunu, isteksizce kesinlemede bulunduğunu, ya da kesinlemede bulunmayı taklit ettiğini söylemek mümkün. Bu ifadelerden herhangi birini diğerine tercih etmiyorum ama en az diğerleri kadar durumu iyi anlatan "yaparmış gibi yapmak" ifadesi üzerinden gidelim. Murdoch'un kesinlemede bulunuyormuş gibi yaptığını söylerken 'yaparmış gibi yapmak'ın birbirinden tamamen ayrı iki farklı anlamını birbirine karıştırmamak son derece önemli. 'yaparmış gibi yapmak'ın bir anlamına göre, birinin yapmadığı bir şeyi yaparmış gibi yaptığını ya da olmadığı bir şeymiş gibi gördüğünü söylemek, onun insanları bir şekilde aldatmaya çalıştığını söylemek demektir; ama 'yaparmış gibi yapmak'ın ikinci anlamına göre, birinin bir şey yaparmış gibi yaptığını ya da bir şeymiş gibi gördüğünü söylemek, kişinin o şeyi *görünüşte* yaptığını ya da *görünüşte* o şey olduğunu ama herhangi bir aldatma niyeti olmadığını söylemek demektir. Eğer Beyaz Saray'a girmeme engel çıkarmasınlar diye Gizli Servistekileri aldatmak amacıyla Nixon'muş gibi yapıyorsam birinci anlamda, bir taklit oyununu oynarken Nixon'muş gibi yapıyorsam ikinci anlamda yaparmış gibi yapıyorum demektir. Tümceler kurgusal yapıtlarda kullanılırken, işte bu ikinci anlamda yaparmış

gibi yapılır. Murdoch işte bu ikinci anlamda yaparmış gibi yapmakta, yani bizi aldatmaya niyeti taşımaksızın bir olaylar dizisini bize aktarıyormuş gibi yapmaktadır. Bütün bunlardan benim çıkaracağım ilk sonuç şu: kurgusal bir yapıtın yazarı, normal koşullarda kesinlemeler türüne giren⁵ bir dizi edimsöz ediminde bulunuyormuş gibi yapar.

Yaparmış gibi yapmak yönelimsel bir fiildir: yani içerisinde yönelim kavramını barındıran fiillerden biridir. Bir kişinin yaparmış gibi yapma yönelimi olmadan bir şey yaparmış gibi yaptığını söylediğimizde doğru bir şey söylemiş olmayız. Bu yüzden çıkardığımız ilk sonucu hemen arkasından bir ikincisi izliyor: bir metnin kurgusal bir yapıt olup olmadığını belirleme ölçütünü mutlaka yazarın edimsözel yönelimlerinde aramak gerekir. Bir metni kurgusal bir yapıt tanımlanmasını sağlayacak hiçbir metin içi, hiçbir sözdizimsel ya da semantik özellik yoktur. Onu kurgusal bir yapıt kılan şey, deyim yerindeyse, yazarın o metin karşısında takındığı edimsözel tutumdur, bu tutum da yazarın metni yazar ya da şu ya da bu biçimde kurarkenki karmaşık edimsözel yönelimleriyle ilgili bir konudur.

Bir zamanlar, kurgusal bir yapıt incelenirken yazarın yönelimlerinin dikkate alınmaması gerektiğini savunan bir yazınsal eleştiri okulu vardı. Belli bir yönelim katmanı düşünüldüğünde bu sıradışı görüş makul görülebilir; yapıtını çözümlerken belki gerçekten de yazarının örtülü niyetlerini hesaba katmamak gerekir ama en temel düzeyden bakıldığında bir eleştiride yazarın yönelimlerinin tamamen görmezden gelinebileceğini düşünmek saçma olur, çünkü bir metni, roman, şiir, hatta bir metin olarak tanımlamak zaten en nihayetinde yazarın yönelimleri hakkında bir iddiada bulunmaktır.

Buraya kadar bir kurgu yazarının gerçekte yerine getirmediği edimsöz edimlerini yerine getiriyormuş gibi yaptığına dik-

---

⁵ Kesinleyici edimsözler, bildirimde bulunmayı, kesinleme yapmayı, betimlemeyi, nitelendirmeyi, saptamayı, açıklamayı ve daha birçok başkasını içerir. Bu ve bağlantılı diğer kavramlar için bkz. Searle 1975a (bu kitabın 1. Bölümü).

kat çektim. Ama şimdi de akla ister istemez bu özel sahtecilik biçimini olanaklı kılanın ne olduğunu sorusu geliyor. Ne de olsa, insan dilinin, kurgunun olanağını yaratan tuhaf, özel ve heyecan verici bir yanı bu. Yine de hiçbirimiz kurgusal yapıtları tanımada ve anlamada asla zorluk çekmiyoruz. Peki ne oluyor da böyle bir şey olanaklı oluyor?

Shanahan'dan alınan *New York Times*'taki paragrafı irdelerken kendilerine uyulmasıyla Shanahan'ın sözceleminin (içten ve kusursuz) bir kesinleme haline geldiği bir dizi kural saptamıştık. Bu kuralları sözcükleri (ya da tümceleri) dünyaya bağlayan kurallar diye düşünmek bana yararlı görünüyor. Onları dil ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi kuran düşey kurallar olarak düşünebiliriz. Ben, bundan yola çıkarak, kurguyu olanaklı kılan şeyin, sözcükler ile dünya arasında daha önce sözünü ettiğimiz bu kurallar aracılığıyla kurulan bağı kıran semantik olmayan bir dildışı uylaşım kümesi olduğunu söyleyeceğim. Bu kurgusal söylem uylaşımlarını, düşey kurallar yoluyla kurulan bağı kıran yatay uylaşım kümesi olarak düşünebiliriz. Onlar, söz konusu kuralların yarattığı normal gereklilikleri askıya alırlar. Böylesi yatay uylaşım, anlam kuralları değildirler; konuşan kişinin dil edincinin parçası değildirler. Bundan ötürü sözcüklerin ya da dildeki başka öğelerin anlamlarını tahrif etmezler ya da değiştirmezler. Yaptıkları şey, daha çok, konuşan kişinin sözcükleri, onların düz anlamlarının normal koşullarda kendilerine yüklediği sorumlulukları yüklenmeden, düz anlamlarıyla kullanmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla çıkardığım üçüncü sonuç şu: kurgusal bir yapıtı meydana getiren yaparmış gibi yapılmış edimsözleri olanaklı kılan şey, edimsöz edimleriyle dünya arasında bir bağlantı kuran kuralların normal işleyişini askıya alan bir uylaşım kümesinin olmasıdır. Wittgenstein'in dilini kullanmak gerekirse, öykü anlatmak, bu bağlamda, aslında ayrı bir dil oyunudur; oynanması ayrı bir uylaşım kümesini gerekli kılar, ama bu uylaşım anlam kuralları değildir; ayrıca bu dil oyunu edimsöz dil oyunlarına koşut bir dil oyunu da değildir, edimsöz dil oyunları üzerinden oynanan asalak bir oyundur.

Kurguyu yalanla karşılaştırırsak bu nokta daha iyi anlaşılır. Ben, Wittgenstein'ın yalanın tıpkı ötekiler gibi öğrenilmesi gereken bir oyun olduğunu söylerken⁶ hatalı olduğunu düşünüyorum. Bana göre bu bir yanılgı çünkü yalan söylemek söz edimlerini yerine getirirken uyulması gereken düzenleyici kurallardan birini ihlal etmeye dayanır, üstelik her düzenleyici kural da içerisinde ihlal kavramını barındırır. Kural neyin ihlal olduğunu tanımladığı için önce kurala uymayı, sonra da ayrıca kuralı ihlal etmeyi öğrenmek gerekmez. Oysa yalanla karşılaştırıldığında kurgu çok daha karmaşıktır. Kurgu uyuşmalarının ayrı olduğunu anlamayan birine kurgu yalandan başka bir şey değilmiş gibi gelebilir. Kurguyu yalandan ayıran şey, yazarın, hiç aldatma yönelimi olmadığı halde doğru olmadığını bildiği bir bildirimde bulunuyormuş gibi görünmesini sağlayan ayrı bir uyuşmalar kümesinin olmasıdır.

Bir yazarın sözcükleri düz anlamlarıyla kullandığı halde o sözcüklerin düz anlamlarıyla bağlantı kuran kurallara uyma sorumluluğu yüklenmemesini olanaklı kılan şeyin ne olduğu sorusunu ele aldık. Bu soruya verilecek her yanıt bizi arkasından şu soruyu da sormak zorunda bırakıyor: bir yazarı yatay uyuşmalarla başvurmaya götüren hangi süreçlerdir? –onu yatay uyuşmaları devreye sokmaya iten hangi adımlardır? Söylemiş olduğum gibi, yazar aslında edimsöz edimleri yerine getirmiyor, yalnızca getiriyormuş gibi yapıyorsa, burada yapılan nasıl bir sahtecilik? Yaparmış gibi yapma kavramının şöyle bir genel yönü var: *gerçekte* daha yüksek düzey ya da daha karmaşık bir eylemin bir bölümünü oluşturan daha alt düzey ya da daha az karmaşık bir eylemde bulunarak o daha üst düzey ya da daha karmamış eylemde bulunuluyormuş gibi yapılabilir. Nitekim örneğin birine vururken yapılan tipik yumruk savurma hareketini gerçekten de yaparak birine vuruyormuş gibi yapmak mümkündür. Vuruyormuş gibi yapılır ama yumruk savurma hareketi gerçektir. Benzer biçimde çocuklar gerçekten de sürücü koltuğuna oturup direksiyonu çevirmek, vites kolunu da ileri geri oynatmak... suretiyle park halindeki bir arabayı sürü-

⁶ Wittgenstein 1953, parag. 249.

yormuş gibi yaparlar. Kurgusal yapıt yazma işinde de aynı ilkeler geçerlidir. Yazar birtakım tümceler sözcelemek (yazmak) suretiyle birtakım edimsöz edimlerinde bulunuyormuş gibi yapar. *Speech Acts*'ın (Söz Edimleri'nin) diliyle söylemek gerekirse *edimsöz ediminde* bulunuluyormuş gibi yapılır, ama *sözceleme edimi* gerçektir. Austin'in diliyle söylemek gerekirse, yazar gerçekten de *seslendirme* ve *dillendirme* edimlerinde bulunarak *edimsöz edimlerinde* bulunuyormuş gibi yapar. Kurgusal yapıtlardaki sözceleme edimlerini ciddi söylemlerdeki sözceleme edimlerinden ayırmak mümkün değildir, bu nedenle de bir söylem parçasını kurgusal bir yapıt haline getirecek hiçbir metinsel özellik yoktur. Bunu yapan şey, sözceleme edimini, kişiyi edimsöz edimini yerine getiriyormuş gibi yapıyor durumuna getiren yatay uylaşmaları kullanma yönelimiyle yerine getirmesidir.

Bu bölümde çıkaracağım dördüncü sonuç, dolayısıyla, üçüncüsünün gelişmiş bir biçimi olacak: edimsöz edimlerinde bulunuyormuş gibi yapıp kurgusal bir yapıt yazmak, işin aslında, sözcelemelerin normal edimsözel yükümlülüklerini askıya alan yatay uylaşmalara başvurma yönelimiyle sözceleme edimlerinde bulunmaya dayanır.

Birinci-tekil-kşi anlatıları ve tiyatro oyunları gibi iki özel durumu dikkate alırsak bütün bu noktalar daha iyi anlaşılacaktır. Murdoch'un romanından alınma bir paragrafla örneğini verdiğimiz türden standart üçüncü-tekil-kşi anlatılarında yazarın edimsöz edimlerinde bulunuyormuş gibi yaptığını söylemiştim. Ama şimdi bir de Sherlock Holmes'tan alınma şu aşağıdaki paragrafı ele alalım:

Bay Sherlock Holmes ile benim büyük üniversite kentlerimizin birinde birkaç hafta geçirmemize neden olan, şimdi ayrıntısına girmem gerekmeyen olaylar dizisi meydana geldiğinde 95 yılındaydık; şimdi anlatmaya başlayacağım küçük ama öğretici macera da tam bu sırada başımıza gelmişti.⁷

⁷ A. Conan Doyle, *The Complete Sherlock Holmes* (Garden City, NY: 1932), II, 596.

Bu paragrafta Sir Arthur yalnızca kesinlemelerde bulunuyormuş gibi yapmakla kalmıyor, ayrıca arkadaşı Sherlock Holmes hakkında kesinlemelerde bulunan, Afganistan seferine katılmış emekli bir subay olan Dr. John Watson'muş gibi de yapıyor. Yani, birinci-tekil-kışı anlatılarında yazar çoğu zaman kesinlemelerde bulunan başka biriymiş gibi de yapar.

Tiyatro metinleri bu bölümde savunduğum tezin ilginç özel örneklerini oluşturuyor bizim için. Onlarda yaparmış gibi yapan yazardan çok sahnedeki karakterlerdir. Yani oyunun metni birtakım sahte-kesinlemelerden oluşacaktır ama büyük oranda da oyunculara yönelik onların kesinlemelerde ve başka edimlerde nasıl bulunuyormuş gibi yapacaklarını söyleyen birtakım talimatlar içerir. Oyuncular, gerçekte olmadıkları biriymiş gibi yaptıkları gibi oynadıkları karakterlerin söz edimleriyle başka eylemlerini de yerine getiriyormuş gibi yaparlar. Oyun yazarı oyuncuların hem gerçekten hem de yapıyormuş gibi yapacakları eylemlerini ve konuşmalarını belirtir, ama oyun yazarının oyun metnini yazarkenki edimi, sahtekarlık yapmaktan çok numaradan bir yemek tarifi yazmaya benzer. Kurgusal bir anlatı bir olayın sözde anlatımıdır, oysa bir oyun, yani sahneye konmuş haliyle bir oyun, bir olayın sözde *anlatımı* değil, bizzat o sözde olaydır, oyuncular da oynadıkları karakterlerin *bizzat kendileriymiş* gibi yaparlar. Oyunun yazarı, bu anlamda, genelde kesinlemelerde bulunuyormuş gibi yapmaz; sonradan oyuncuların sözde bir şeyi nasıl canlandıracakları konusunda talimatlar verir. Galsworthy'nin *The Silver Box*'ından alınma şu aşağıdaki paragrafı alalım:

I. Oyun, I. Sahne. Perde kalkar, sahnede Barthwicklerin modern tarzda döşenmiş bol mobilyalı geniş yemek odası görünür; pencere perdeleri kapalıdır. Işıklar açıktır. Büyük ve yuvarlak yemek masasının üzerine içinde bir viski şişesi, bir soda sifonu ve gümüş bir sigaralık bulunan bir tepsi konmuştur. Vakit gece yarısından sonradır. Kapının dışından bir tıkırtı gelir. Kapı birden açılır, Jack Bartwick

düşer gibi içeri girer...

Jack: (Saygısızca) Hey! Ben geldim, evde kimse...⁸

Bu paragrafı Murdoch'un kiyle karşılaştırmak öğretici olur. Söylemiş olduğum gibi, Murdoch bize bir öykü anlatmaktadır; bunu yapmak için de 1919 yılı Dublin'inde yaşayan birisiyle ilgili bir dizi ciddi kesinlemede bulunuyormuş gibi yapmaktadır. Bu paragrafı okuduğumuzda, bahçesinde atları düşünerek salına salına yürüyen bir adam gözümüzde canlanır. Oysa Galsworthy oyununu yazdığında bize bir oyunla ilgili bir dizi sözde kesinlemede bulunmamaktadır. O, oyun sahneye konduğunda sahnede gerçekten olacaklarla ilgili bir dizi talimat sıralamaktadır. Galsworthy'den alınma paragrafı okuduğumuzda bir sahneyi, perdenin kalkışını, sahnenin bir yemek odası gibi döşenmiş oluşunu vb. gözümüzde canlandırırız. Yani bana, bir oyun metninin edimsöz gücünün bir kek tarifinin edimsöz gücüne benzediğini söyleyebiliriz gibi geliyor. Böyle bir metin, bir şeyin nasıl yapılacağı, yani oyunun nasıl sahneye konacağı konusundaki bir yönergeler dizisidir. Yaparmış gibi yapmakla ilgili öğeler oyunun sahneye canlandırılması aşamasında işe karışır: oyuncular Bartwick ailesinin şöyle şöyle yapan ve şöyle şöyle duyular taşıyan üyeleriymiş gibi yaparlar.

III

Yukarıdaki bölümlerde yapılan çözümlemeler, eğer yerinde çözümlemelerse, kurgusal yapıtların ontolojik yapılarıyla ilgili kimi geleneksel sorunları çözmemize yardımcı olacaklardır mutlaka. Söz gelişi "Holmes hiç evlenmediği için Bayan Holmes diye biri de asla olmadı, ama karısı evlenmelerinden kısa bir süre sonra öldüğü halde Watson geçmişte bir süre evli kaldığına göre Bayan Watson diye biri vardı" dediğimi düşünelim. Şimdi bu söylediğim doğru mu, yanlış mı; yoksa bir doğruluk

⁸ John Galsworthy, *Representative Plays*, (New York, 1924), s. 3.

değerinden mi yoksun; ya da o her neyse, bu söylediklerimde sorun ne? Bir yanıt verebilmek için yalnız ciddi söylemi yapmış olduğum şekilde kurgusal söylemden ayırmamız yetmez, bir de bu ikisini bir kurgu hakkındaki ciddi söylemden de ayırmamız gerekir. Ciddi bir söylemin bölümü olarak alacak olursak, sayılan insanların hiçbirisi (Watson, Holmes ve Bayan Watson diye birileri) asla var olmadığı için, elbette bu söylediğim doğru değildir. Fakat ilgili kurgu konusundaki söylemin bir bölümü olarak alacak olursak, bu önerme, Holmes ve Watson adındaki iki kurgusal karakterin evlilik hikayeleriyle ilgili hatasız bir anlam tım olduğu için, doğru olur. Söz konusu kurgusal yapıtların yazarı olmadığım için bu önermenin kendisi kurgunun bir parçası değildir. Holmes ve Watson diye birileri asla olmamıştır, ama bu, onların kurguda var olduklarını ve haklarında böyle sözler edilebileceğini reddetme gerekçesi olamaz.

Söz konusu kurgu hakkında bir bildirim olarak alındığında, yukarıdaki sözcelem, bildirimde bulunmakla ilgili oluşturuca kurallara uygun bir sözcelemdir. Unutmayalım ki, örneğin, Conan Doyle'un yapıtlarına gönderme yaparak yukarıdaki bildirimini doğrulayabilirim. Oysa, Sherlock Holmes ve Watson hakkında bir bildirimde bulunmadığı, yalnızca bir bildirimde bulunuyormuş gibi yaptığı için, ortada Conan Doyle'un söz konusu anlatıları yazarken onlar hakkında söylediklerini doğrulayabilecek durumda olup olmaması sorunu diye bir sorun yoktur. Yazar bu kurgusal karakterleri yaratmış olduğu için biz de birer kurgusal karakter olarak onlar hakkında doğru bildirimlerde bulunabiliriz.

Peki, bir yazarın deyim yerindeyse hiç yoktan birtakım kurgusal karakterler "yaratması" nasıl mümkün olmaktadır? Bu soruya yanıt verebilmek için Iris Murdoch'tan alınma paragrafa geri dönmekte yarar var. Murdoch burada "Teğmen Andrew Chase-White ... diye düşündü" diyordu. Yazar bu sözleri söylerken tipik bir gönderme anlatımı olan bir özel ad kullanmaktadır. Bütün tümceyi söylerken nasıl bir kesinlemede bulunuyormuş gibi yapmaktaysa, tümcenin bu bölümünde de gön-

dermede (başka bir söz ediminde daha) bulunuyormuş gibi yapmaktadır. Başarılı bir gönderme ediminde bulunmanın koşullarından birisi, ortada mutlaka konuşan kişinin göndermede bulunduğu bir nesnenin var olmasıdır. Dolayısıyla, yazar burada, göndermede bulunuyormuş gibi yaparak, ortada göndermede bulunduğu bir nesne varmış gibi yapmaktadır. Bir şey yapıyormuş gibi yapma edimine katıldığımız oranda, biz de 1916 yılında Dublin’de yaşayan Andrew Chase-White adında bir teğmen varmış gibi yaparız. Kurgusal karakteri yaratan şey, göndermede bulunuluyormuş gibi yapılmasıdır; yukarıdaki paragrafta söz edildiği şekilde Sherlock Holmes karakterinden bahsetmemizi olanaklı kılan ise bizim de yapıyormuş gibi yapmayı sürdürmemizdir. Bütün bunların mantıksal yapısı oldukça karmaşıktır, ama hiç anlaşılmaz da değildir. Ona göndermede bulunuyormuş (ve onun maceralarını anlatıyormuş) gibi yaparak Murdoch bir karakter yaratmaktadır. Ancak dikkat edelim, yazar kurgusal bir karaktere gerçekten göndermede bulunmamaktadır, çünkü daha önceden var olan böyle bir karakter yoktur; daha çok bir kişiye göndermede bulunuyormuş gibi yaparak kurgusal bir karakter yaratmaktadır. Kurgusal karakter bir kez yaratıldıktan sonra kurgusal anlatının dışında bulunan bizler de artık o kurgusal karaktere gerçekten göndermede bulunabiliriz. Yukarıda Sherlock Holmes hakkındaki bölümde ben kurgusal bir karaktere gerçekten göndermede bulundum (yani, sözcelemim gönderme kurallarına uygun). Gerçek bir Sherlock Holmes’e göndermede *bulunuyormuş gibi* yapmadım, kurgusal Sherlock Holmes karakterine *gerçekten göndermede bulundum*.

Kurgusal göndermelerin ilginç olan bir başka yönü de kurgusal bir yapıttaki her göndermenin sözde gönderme edimi olmamasıdır. Ancak Murdoch’un alıntılanan paragrafındaki Dublin göndermesinde, Conan Doyle’un Sherlock Holmes’lerdeki Londra göndermelerinde ya da alıntılanan paragraftaki (‘büyük üniversite kentlerimizin birinde’ sözleriyle) hangisi olduğunu belirtmeden yaptığı örtük Oxford veya Cambridge

göndermelerinde olduğu kimi göndermeler gerçek olabilmektedir. Kurgusal anlatıların çoğu kurgusal olmayan öğeler içerir: Sherlock Holmes'lerde Sherlock Holmes ile Watson'a yapılan sözde göndermelerin yanı sıra Londra'ya, Baker Caddesine ve Paddington İstasyonuna yapılanlar gibi gerçek göndermeler de vardır; Pierre ile Natasha'nın öyküsünü anlatan *Savaş ve Barış*, kurgusal karakterler hakkında kurgusal bir anlatıdır ama *Savaş ve Barış*'ın Rusya'sı gerçek Rusya, Napolyon'a karşı yürütülen savaş gerçek Napolyon'a karşı yürütülmüş olan gerçek savaştır. Peki, kurgusal olanla olmayanın ölçüsü nedir? Bu sorunun yanıtını, Murdoch'un romanı ile Shanahan'ın *New York Times*'teki haberi arasındaki farkları irdelerken söylediklerimizde yatmaktadır. Yazarın üstlendiği yükümlülüklerin ölçüsü nelerin yanılğı diye görüldüğüdür. Eğer Nixon diye biri hiç olmasaydı Shanahan (ve geri kalan herkes) yanılğı içinde olurdu. Oysa Andrew Chase-White diye biri hiç olmadığı halde Murdoch bir yanılğı içinde değildir. Aynı şekilde eğer Sherlock Holmes ile Watson Baker Caddesinden Paddington İstasyonuna coğrafi olarak olanaksız bir yoldan giderse Conan Doyle'un gaf yaptığını karar veririz, oysa Dr. John Watson betimlemesine uyan Afganistan savaşına katılmış hiçbir emekli subay olmadığı halde Conan Doyle bir gaf yapmış sayılamaz. Birtakım kurgu türleri, kısmen, kurgusal yapıtlarda işe karışan kurgusal olmayan yükümlülükler aracılığıyla tanımlanırlar. Söz gelişi, doğalcı roman, peri masalı, bilimkurgu yapıtı, gerçeküstü anlatı arasındaki fark, kısmen, yazarın gerçek olayları, yani Londra, Dublin ve Rusya gibi yerlerde olup bitmiş belirli olayları ya da insanların yaratması veya dünyada meydana gelmesi muhtemel olguları anlatma konusunda üstlendiği sorumluluğun derecesine göre belirlenmeye çalışılır. Örneğin Billy Pilgrim bir mikrosaniyede görünmez gezegen Tralfamadore'a gidiyorsa, *Slaughterhouse Five* romanının bilimkurgu özelliğine uygun düştüğü için bunu kabul edebiliriz; oysa Sherlock Holmes'un aynı şeyi yaptığı bir metin karşımıza çıkarsa, bu metnin, en azından, dokuz ciltlik Sherlock Holmes dizisiyle uyumsuz olduğunu biliriz.

Yazın kuramcıları, yazarın bir kurgusal dünyayı, yani romanın dünyasını ya da böyle bir şeyi nasıl yarattığı konusunda kaçamaklı sözler etme eğilimindedir. Bana kalırsa, artık daha anlaşılır sözler edebilecek durumdayız. Yazar, birtakım kişilere göndermede bulunuyormuş, onlarla ilgili birtakım olayları anlatıyormuş gibi yaparak kurgusal karakterler ve kurgusal olaylar yaratır. Gerçekçi ya da doğalcı romanlar söz konusu olduğunda, yazar yaptığı kurgusal göndermelerin içine gerçek yerlere ve olaylara yaptığı göndermeleri karıştırır ve böylece kurgusal anlatının mevcut bilginin sınırları dahilinde olduğunun düşünülmesinin olanağını hazırlar. Yazar, kurgunun yatay uyuşmalarının ciddi söylemin dikey uyuşmalarını ne ölçüde ortadan kaldıracığı konusunda okurla bir tür anlaşma yapar. Yazar başvurduğu ya da (devrimci yazın biçimleri söz konusuysa) ortaya attığı uyuşmalara uyduğu oranda o uyuşmaların sınırları içerisinde kalmış olur. Ontolojinin *olanakları* açısından bakılırsa her şey mümkündür: yazar istediği karakteri yaratır, istediği olayı kurar. Ontolojinin *kabuledilebilirliği* açısından bakılırsa bağdaşma ön önemli faktördür. Ancak evrensel bir bağdaşma ölçütü bulunmamaktadır: bir bilimkurgu yapıtında bağdaşık sayılan şeyler, doğalcı bir yapıtta bağdaşık sayılmazlar. Nelerin bağdaşık sayılacağı, kısmen, yatay uyuşmalar konusunda yazar ile okur arasındaki sözleşmeye bağlıdır.

Kurgusal anlatıların yazarları, kimi zaman anlatılarına, kurgusal olmadığı gibi anlatılarının bir parçası da olmayan birtakım sözcelemler eklerler. Ünlü bir örnek vermek gerekirse, Tolstoy *Anna Karanina*'ya, "Mutlu aileleri mutlu eden şeyler hep aynıdır, mutsuz aileleri mutsuz eden şeylerse aileden aileye değil ve farklılaşır" tümcesiyle başlar. Benim anlayışıma göre, bu kurgusal değil, ciddi bir sözcelemdir. Tam bir kesinlemedir. Romanın parçasıdır ama romanın kurgusal öyküsünün parçası değildir. Nabokov *Ada*'nın başında bilerek "Bütün mutlu aileler az çok birbirinden farklıdır; bütün mutsuz aileler de az çok birbirine benzer" diyerek bu tümceyi yanlış aktarırken doğrudan Tolstoy'la çelişir (ve onunla alay eder). Nabokov, Tolstoy'un

tümcesini alaycı bir tavırla yanlış aktararak yapıyor ama bunların ikisi de tam birer kesinlemedir. Bu tür örnekler bizi kurgusal yapıt ile kurgusal söylem arasında nihai bir ayırım yapmaya mecbur ediyor. Kurgusal yapıtların tamamen kurgusal söylemden oluşması gerekmez; genelde de zaten böyle olmazlar.

IV

Buraya kadar yaptığımız çözümlemede yanıtını bulunmayan çok önemli bir soru var: bütün bu zahmet neden? Yani, büyük ölçüde söz edimlerinde bulunuluyormuş gibi yapılan metinlere böyle büyük önem atfetmemizin, onlar üzerinde böyle uzun uzun durmamızın nedeni ne? Bu sorunun öyle basit, hatta tek bir yanıtının olduğunu düşünmediğimi duymak, buraya kadar benim düşünme tarzımı izleyen okur için şaşırtıcı olmayacaktır. Yanıtın bir bölümü, imgelemin insan hayatında oynadığı genellikle küçümsenen çok önemli rolle ve imgelemin ortak ürünlerinin insanın toplumsal hayatında oynadığı yine çok önemli rolle bağlantılı olabilir. Böyle ürünlerin oynadıkları rolün bir bölümünün kaynağı, kurgusal metinlerin, kendilerinde doğrudan belirtilmeyen ciddi (yani kurgusal olmayan) söz edimlerini başkalarına taşıyabilmesi gerçeği olabilir. Neredeyse her önemli kurgusal yapıt, kendisinde olmayan ama kendisi *aracılığıyla* aktarılan bir ya da bir dizi “mesaj” taşır. Kıssadan hisseler çıkararak son bulan çocuk anlatılarında ya da Tolstoy gibi bıktırıcı ölçüde eğitici olan yazarların metinlerinde kurgusal metnin taşımayı amaçladığı ana fikri (ya da en önemli ana fikri) oluşturan ciddi söz edimlerinin açık ifadelerini yakalamamız ancak böyle mümkündür. Yazın eleştirmenleri, geçici ve özel birtakım noktaları temele alarak bir yazarın yazınsal yapıtı oluşturan sözde söz edimlerinde bulunarak nasıl ciddi bir söz edimini başkalarına aktarabildiğine açıklamalar getirmişlerdir, ama henüz ortada böyle ciddi edimsözel yönelimleri sözde edimsöz edimleri aracılığıyla başkalarına taşıyan işleyişleri açıklayacak genel bir kuram yoktur.

4. Bölüm

EĞRETİLEME

Problem Tam Olarak Nedir?

Eğer birinin “Sally bir buzdolabıdır”¹ ya da “Sam bir domuzdur” dediğini duyarsanız, büyük bir olasılıkla konuşan kişinin bunları düz anlamlarıyla söylemediğini, eğretilmeli bir şekilde söylediğini varsayarsınız. Üstelik, büyük bir olasılıkla da, bu kişinin anlatmak istediği şeyi anlamakta da öyle büyük bir güçlük çekmezsiniz. Biri çıkıp “Sally 17 ile 23 arasındaki asal sayılardan biridir”, ya da “Bill bir ambar kapısıdır” derse yine onun eğretilmeli bir biçimde konuştuğunu varsayabilirsiniz ama bu kez onun ne demek istediğini çözmek çok daha zor olacaktır. Bu tür sözcelemelerin –konuşan kişinin, kendileri aracılığıyla eğretilmeli bir şekilde, sözcelemiş olduğu tümcenin düz olarak anlatmaya çalıştığı şeyden farklı bir şey anlatmaya çalıştığı sözcelemelerin– varlığı, bize, her dil ve iletişim kuramının yanıtlaması gereken bir dizi soruyu sordurur: Eğretileme nedir ve onu hem düz hem de diğer değişmeceli söylem biçimlerinden ayıran nedir? Eğretilmeli sözcelemler işlevlerini nasıl yerine getirirler, yani anlatmak istediklerini doğrudan söylemeyip eğretilmeli bir biçimde konuştukları zaman konuşan kişilerin dinleyen kişilere bir şey iletmelerini olanaklı kılan nedir? Ayrıca, neden kimi eğretilmeler işlevlerini yerine getirirken diğerleri yerine getirmezler?

---

¹ Kaynak metindeki tümce: ‘Sally is a block of ice’ (Sally bir buz kalıbıdır). (ç.n.)

Ben konuşmamda, hem meselenin özünü oluşturdukları, hem de bu temel sorular yanıtlanmadıkça diğerlerinin yanıtla-rını vermek bana olanaklı görünmediği için bu son soru dizisini –eğretilemelerin işlevlerini nasıl yerine getirdikleri problemi etrafında kümelenen soruları– ele almak istiyorum. Ama bura-daki problemi anlayabilmemiz için önce soruyu doğru bir şe-kilde sormamız gerekiyor.

Eğretilemelerin işlevlerini nasıl yerine getirdiklerini açıkla-ma problemi, daha genel olan, konuşan kişinin kastettiği anlam ile tümce ya da sözcük anlamının birbirinden nasıl ayrıldıkla-rını açıklama probleminin altında yer alan özel bir problemdir. Yani, hem konuşan hem de dinleyen kişilerin, konuşan kişinin sözcelediği sözlerin onun anlatmak istediği şeyi tamamen ve dolaysızca düz bir biçimde dile getirmediğini bildikleri ama yine de iletişimin başarılı olduğu durumlarda, belli bir söyleyip başka bir şey anlatmanın nasıl olanaklı olduğu genel probleminin altında yer alan özel bir problemdir. Konuşan kişinin kas-tettiği sözcelem anlamı ile düz tümce anlamı arasında bir kırıl-manın olduğu diğer bazı durumlar, ironiler ve dolaylı söz edimleridir. Bunların hepsinde konuşan kişinin anlatmak iste-diği şey, tümcenin anlattığı şeyle özdeş değildir ama şu ya da bu biçimde tümcenin anlattığı şeye bağlantılıdır.

Hemen işin başında belirtmekte yarar var: eğretileme prob-lemi, sözcük ve tümce anlamı ile konuşan kişinin kastettiği anlam ya da sözcelem anlamı arasındaki bağlantıyla ilgili bir problemdir. Konuyla ilgilenen birçok yazar eğretilemeli bir sözcelemen eğretileme ögesini, sözcelenen tümcenin ya da anlatımların içinde bulmaya çalışır; düz ve eğretilimeli diye iki tür tümce anlamı olduğunu düşünür. Fakat bir tümcenin ve sözcüğün yalnızca taşıdığı anlam vardır. Daha açık söylemek gerekirse, bir sözcüğün, bir anlatımın, ya da bir tümcenin eğretile-meli anlamından söz ettiğimiz her durumda, konuşan birinin o sözcüğü, anlatımı ya da tümceyi sözcelerken, bir biçimde o sözcük, anlatım, ya da tümcenin gerçekte anlattığından ayrı olarak anlatmak istemiş olabileceği bir şeyden söz ederiz. Dolayısıyla,

böyle durumlarda sözünü ettiğimiz şey, konuşan kişinin olası yönelimleridir. Hatta, Chomsky'nin 'Renksiz yeşil kavramlar öfkeyle uyuyor' örneği gibi saçma bir tümceye nasıl bir eğretilemeli yorum getirilebileceğini konuşurken de, sözünü ettiğimiz şey, düz olarak alındığında saçma olmakla birlikte konuşan birinin bu tümceyi sözceleyip onunla eğretilemeli bir biçimde bir şey anlatmasının nasıl olanaklı olduğudur. Konuşan kişinin birtakım sözcük, tümce ya da anlatımlar sözceleyerek anlatmaya çalıştığı şey ile o sözcüklerin, tümcelerin ya da anlatımların anlattığı şeyi kısa yoldan birbirinden ayırmak için ilkinde *konuşan kişinin kastettiği sözcelem anlamı*, ikincisine ise *sözcük ya da tümce anlamı* diyeceğim. Eğretilemeli anlam, konuşan kişinin kastettiği anlamdır her zaman.

Konuşan kişinin, eğretilemeli sözcelem, ironili sözcelem ve dolaylı söz edimleri kullanarak iletişim kurabilmesi için, kendilerine dayanarak söylediği şeyden daha fazlasını, ya da söylediğinden daha farklı bir şeyi anlatabilmesini olanaklı kılan bazı ilkelerin –dinleyen kişinin de bildiği ve onları kullanarak konuşan kişinin kendisine anlatmak istediği şeyi anlayabilmesini olanaklı kılan birtakım ilkelerin– olması gerekir. Tümce anlamı ile eğretilemeli sözcelem anlamı arasındaki ilişki rastgele ya da özel olmaktan çok sistematik bir ilişkidir. Bir eğretileme kuramı oluşturma görevimizi yerine getirirken yapmamız gereken şey, düz tümce anlamını eğretilemeli sözcelem anlamına bağlayan ilkeleri dile getirmeye çalışmaktır. İnsanların eğretilemeli sözcelem kullanıp onları anlamasını sağlayan bilgi, onların sözcüklerin ve tümcelerin düz anlamlarına ilişkin bilgilerinin ötesine uzandığı için, aradığımız ilkeler, geleneksel olarak anlaşıldığı biçimiyle bir anlam edinci kuramında yer bulan, ya da en azından kısmen yer bulan ilkeler değildir. Dinleyen kişi açısından eğretileme kuramı problemi, onun bütün duyduğu sözcük ve tümce anlamında bir tümce olduğu halde nasıl olup da dinleyen kişinin kastettiği sözcelem anlamını anlayabildiğini açıklama problemidir. Konuşan kişi açınsansa problem, onun nasıl olup da sözcelediği tümcenin sözcük ve

tümce anlamından farklı bir şeyi anlatabildiğini açıklama problemidir. Bütün bu açıklamaların ışığında yukarıda sorduğumuz “Eğretilmeli sözcelemler işlevlerini ne yolla yerine getirirler?” sorusunu yeniden şöyle sorabiliriz: Konuşan kişilerin eğretilmeli sözcelemler kurgulamasını, dinleyen kişilerin de onları anlamasını sağlayan ilkeler nelerdir? Bu ilkeleri, eğretilmeli sözcelemlerin, konuşan kişinin kastettiği anlamın düz anlamla çakışmadığı diğer sözcelem çeşitlerinden hangi bakımlardan ayrıldığını ortaya koyacak şekilde nasıl ifade edebiliriz?

Görevimizin bir bölümü eğretilmeli sözcelemlerin düz sözcelemlerden hangi bakımlardan ayrıldığını açıklamak olduğu için öncelikle düz sözcelemlerin bir tanımlamasını yapmamız gerekiyor. Eğretilme konusunda okumuş olduğum çoğu yazar –aslında bütün yazarlar– düz sözcelemlerin işlevlerini nasıl yerine getirdiklerini bildiğimizi varsayıyor, düz sözcelemler probleminin eğretilmeyle ilgili açıklamalarında sözü edilmeye değer bir problem olmadığını düşünüyorlar. Ama bunun da onlara bir bedeli oluyor: açıklamalarında eğretilmeli sözcelemleri onları düz sözcelemlerden ayıramayacak bir biçimde betimliyorlar.

Aslında düz bir biçimde yapılmış yüklemelerin eksiksiz bir açıklamasını verme problemi, son derece zor, karmaşık ve birtakım incelikler gerektiren bir problem. Ben düz sözcelemleri yöneten ilkelerin tam bir özetini yapmak gibi bir işe girişmeyeceğim, düz sözcelemlerin onları eğretilmeli sözcelemlerle karşılaştırırken öne çıkan temel yanlarına değineceğim. Ayrıca, yalın olması için, hem düz hem de eğretilmeli sözcelemlerle ilgili irdelemelerimi yalın örneklerle ve söz edimlerinden kesinleme edimi için kullanılan tümcelerle sınırlı tutacağım.

Konuşan birinin şöyle tümcelerle düz bir sözcelemde bulunduğu düşünün:

1. Sally uzun boyludur.
2. Kedi paspasın üzerinde.
3. Burada hava giderek ısınıyor.

Unutmayalım, bu örneklerin hepsinde de ilgili tümcenin düz anlamı, en azından kısmen, bir doğruluk koşulları kümesi belirler; ayrıca tümcelerdeki edimsöz gücü belirteçlerinin (bkz. Searle, 1969) hepsi de kesinleyici türüne girdiği için, bu tümcelerden birinin düz ve ciddi bir biçimde sözcelenmesi, konuşan kişiyi, ilgili tümcenin anlamının belirlediği doğruluk koşulları kümesinin ve bu doğruluk koşullarını belirleyen diğer etmenlerin geçerliliğinin sorumluluğunu yükleyecektir. Unutmayalım, dahası var: bu örneklerin her birinde ilgili tümce, belirli bir bağlamla ilgili belirli bir doğruluk koşulları kümesini belirler. Bunun içindir ki bu örneklerde şimdiki / geniş zaman, ya da 'bura' işaret zamiri gibi işaret edici bir öge bulunmakta, ya da 'kedi' ve 'paspas' gibi bağlama bağımlı belirtisel betimlemeler geçmektedir.

Bu örneklerde tümcenin bağlama bağımlı öğeleri tümcenin semantik yapısında kendilerini açıkça gösterirler: insan belirtisel anlatımları görebilir ve duyabilir. Fakat bu tümceler, başka birçok tümce gibi, ancak ve ancak, tümcenin semantik yapısında açıkça görülmeyen bir sayılıtlar arkaplanı temelinde bir doğruluk koşulları kümesi belirler. Bu, 'uzun' ve 'ısınmış' gibi görelî terimler içerdikleri için 1 ve 3 örneklerinde çok açıktır. Söz konusu terimler eski dilbilgicilerin "niteleyici" dedikleri, ancak ve ancak, konuşan kişi tarafından tümcenin geri kalan kısmında göndermede bulunulan şeyler hakkındaki olgusal sayılıtlar arkaplanı temelinde bir doğruluk koşulları kümesi belirleyen terimlerdir. Dahası, bu sayılıtlar ilgili tümcenin semantik yapısında açıkça görülmezler. Nitekim bir kadın, çok yerinde bir biçimde "kısa" diye betimlenebilecek bir zürafadan daha kısa olsa bile, çok yerinde bir biçimde "uzun" diye betimlenebilir.

Tümcenin düz anlamının kullanımının, o düz anlamın bir parçası olmayan birtakım olgusal arkaplan sayılıtlarına bağlı olması, daha çok, niteleyici terimler içeren tümcelere özgü bir durum olmakla birlikte son derece yaygın bir görüngüdür. 2 tümcesi, ancak ve ancak, kediler, paspaslar ve üzerinde olmak ilişkisi hakkındaki birtakım sayılıtlar elde bir kabul edilirse be-

lirli bir doğruluk koşulları kümesi belirler. Fakat bu sayılıtlar tümcenin semantik içeriğinin bir parçası değildir. Örneğin, kedi ile paspasın şu bildiğimiz üzerinde olmak ilişkisi içinde olduğunu, ama her ikisinin de dış uzayda, yani ancak kendisine dayanarak bir şeyin diğer bir şeyin “yukarısında” ya da “üzerinde” olduğunu söyleyebildiğimiz bir yerçekimi alanının dışında bulunduğunu düşünün. Kedi hâlâ paspasın *üzerinde* midir? Fazladan başka birtakım sayılıtlar olmadan, söz konusu tümce bu bağlamda belirli bir doğruluk koşulları kümesi belirlemez. Ya da bütün kedilerin birden havadan hafif yaratıklar haline geldiğini ve bizim kedinin de bizim paspas beline bağlı bir şekilde uçarak dolaştığını düşünün. Kedi hâlâ paspasın *üzerinde* midir?

‘Sinek tavanda’ tümcesinin doğruluk koşullarının ne olduğunu tereddütsüz biliriz ama ‘Kedi tavanda’ tümcesi için durum hiç de böyle değildir ve bu fark bir anlam meselesi değildir; olgularla ilgili arkaplan bilgimizin tümcelerin anlamlarını nasıl belirlediğiyle ilgili bir meseledir. Çoğu durumda bir tümcenin ancak ve ancak o tümcenin semantik içeriğinde görülmeyen bir sayılıtlar kümesiyle bağlantılı bir biçimde bir doğruluk koşulları kümesi belirlediğini genellikle söyleyebiliriz. Nitekim konuşan kişinin kastettiği anlamın tümce anlamıyla çakıştığı düz sözcelemlerde bile, konuşan kişinin düz sözceleme, ilgili tümcenin semantik içeriğinden daha fazla katkısı gerekir, çünkü semantik içerik, ancak ve ancak, konuşan kişinin varsaydığı bir sayılıtlar kümesiyle bağlantılı bir biçimde bir doğruluk koşulları kümesi belirler; ayrıca iletişimin başarılı olması için onun bu sayılıtların dinleyen kişinin de paylaştığı sayılıtlar olması gerekir. (Bu konuda daha fazlası için bkz. Searle 1978, bu kitabın 5. bölümü.)

Son olarak, yine unutmayalım: benzerlik kavramı, düz sözcelemeyle ilgili her açıklamada önemli bir rol oynar. Böyledir, çünkü herhangi bir genel terimin düz anlamı, bir doğruluk koşulları kümesi belirlerken, aynı zamanda nesneler arasında bir benzerlik ölçütü de belirler. Genel bir terimin bir dizi nesne için

doğru olduğunu bilmek, o nesnelerin söz konusu terimin belirttiği özellik bakımından birbirlerine benzer olduğunu bilmek demektir. Bütün uzun kadınlar, uzun olmak bakımından birbirlerine benzerler; bütün ısınmış odalar, ısınmış olmak bakımından birbirlerine benzerler; bütün kare nesneler, kare olmak bakımından birbirlerine benzerler.

Düz sözcelemelerin kimi yönleriyle ilgili bu kısa irdelemeyi özetlemek gerekirse, eğretilmeli sözcelemler konusunda getireceğimiz açıklamada akılda tutmamız gereken üç özellik var. İlki, düz sözcelemlerde konuşan kişi söylediği şeyi anlatmak ister; yani düz tümce anlamı ile konuşan kişinin kastettiği sözcelem anlamı aynı olur. İkincisi, genel olarak bir tümcenin düz anlamı, ancak ve ancak, o tümcenin semantik içeriğinin bir parçası olmayan arkaplan sayılırları kümesi temelinde bir doğruluk koşulları kümesi belirler. Üçüncüsü, düz bir biçimde yüklemeler konusunda getirilecek her açıklamada benzerlik kavramı çok önemli bir rol oynar.

Sözcelem anlamı ile tümce anlamının farklı olduğu durumlara dönersek, bunların çok çeşitli olduğunu görmekteyiz. Gerçekten de, örneğin 3 tümcesi, yalnızca sözcelemin üretildiği yerin giderek çok sıcak olmaya başladığını anlamak için (düz sözcelem) değil, ayrıca birinden bir pencere açmasını rica etmek için (dolaylı söz edimi), bulunulan yerin soğuk olduğundan şikayet etmek için (ironili sözcelem), ya da yapılmakta olan tartışmada giderek hakaret içeren konuşmalar yapılmaya başladığını belirtmek için (eğretilmeli sözcelem) de kullanılabilir. Eğretilmeli sözcelemler konusunda getireceğimiz açıklamada, onu yalnızca düz sözcelemlerden değil, şu ya da bu biçimde düz sözcelemden uzaklaşıldığı, ya da düz sözcelemin ötesine geçildiği bütün diğer durumlardan da nasıl ayrıldığını göstermemiz gerekecek.

Eğretilmeli sözcelemlerde konuşan kişinin anlatmaya çalıştığı şey, onun (sözcüğün belli bir anlamında) "söylediği" şeyden ayrı olduğu için, eğretileme örneklerimizde, çoğu durumda, iki tümce kullanmamız gerekecek: birincisi, eğretilmeli ola-

rak sözcelenen tümce; ikincisi, konuşan kişinin bu ilkinin sözceleyip onunla eğretilmeli bir biçimde bir şey anlatmaya çalışırken asıl kastettiği şeyi düz bir biçimde dile getiren tümce. Buna göre, 3 eğretilmesinde (EĞR),

3. (EĞR) Burada hava giderek ısınıyor

şu 3 açıklamasına (AÇM) karşılık gelmektedir.

3. (AÇM) Yapılmakta olan tartışmada giderek hakaret içeren konuşmalar yapılmaya başladı.

Bunun gibi diğer EĞR-AÇM çiftlerini de şöyle sıralayabiliriz.

4. (EĞR) Sally bir buzdolabıdır

4. (AÇM) Sally son derece duygusuz ve tepkisiz bir kişidir

5. (EĞR) Bir yağlı direğin tepesine tırmandım (Disraeli)

5. (AÇM) Başbakan olduktan sonra büyük güçlüklerle karşılaştım

6. (EĞR) Richard bir ayıdır²

6. (AÇM) Richard vahşi, kaba ve şiddete eğilimli biridir

Bu örneklerin hepsinde de açıklamaların az çok yetersiz olduğunu, açıklamalarda bazı noktaların yitip gittiğini unutmayalım. Zaten bize düşenlerden biri de, en güçsüz eğretilmelerin açıklamalarında bile hissettiğimiz bu yetersizliği açıklamak olacak. Ama yine de, açıklamaların konuşan kişinin anlatmaya çalıştığı şeye bir ölçüde yaklaşması gerekir; çünkü hepsinde de konuşan kişinin eğretilmeli kesinlemesi, ancak ve ancak, ona karşılık gelen ve 'AÇM' ile belirtilen tümce doğru ise doğru olacaktır. Elbette, daha karmaşık eğretilme örnekleri karşımıza

---

² Kaynak metindeki tümce: 'Richard is a gorilla' (Richard bir gorildir). (ç.n.)

çıkıldığında, açıklamanın yetersizliği konusundaki duygumuz da daha büyük olur. Söz gelişi, Emily Dickinson'ın şu mısralarını nasıl açmlayabiliriz?

7. (EĞR) Dolu bir tüfek gibi _
Dayalı durdu hayatım köşelerde
Bir gün sahibim geçerken gördü _tanıdı_
Ve götürdü beni beraberinde _³

Şu açıklamada birçok noktanın kaybolduğu açıktır:

7. (AÇM) Benim hayatım, henüz yaşanmamış ama yaşanmayı bekleyen (dolu bir silah) sıradan (dayalı ... köşelerde) hayatlardan biriydi, kaderimdeki sevgili (sahibim) gelenciye (geçerken gördü), ve yaşabileceklerimi görüp (tanıdı) beni alıp uzaklara götüreceği (götürdü ... beraberinde) ana (bir gün) kadar da öyle kaldı.

Fakat böyle bir durumda bile, doğruluk koşulları aynı olduğu için, yukarıdaki açıklama tümcesinin ya da bir benzerinin, konuşan kişinin kastettiği sözcelem anlamını büyük oranda dile getiriyor olması gerekir.

Kimi zaman eğretilemenin ne anlatmak istediğini tam olarak bildiğimizi düşünürüz ama o anlamı taşıyan hiçbir düz anlatım olmadığı için düz bir 'AÇM' tümcesi kuramayız. Nitekim

8. (EĞR) Gemi denizi yarı

gibi basit bir örnekte bile, eğretilemeli sözcelemde hiçbir bulanıklık olmadığı halde basit bir açıklama tümcesi kurmamız mümkün olmayabiliyor. Aslında eğretilemeler, birçok durumda, bu gibi semantik boşlukları doldurmaya yararlar. Kimi başka durumlarda da çok fazla sayıda açıklama tümcesi olabilir.

³ Ayşe Lahur Kırtunç çevirisi: *Rütbesi Yalmayak, Emily Dickinson'ın Şiirlerinden Seçmeler* (Ankara: Eflatun Yayınevi, 2009), s. 101. (ç.n.)

Örneğin, Romeo'nun

9. (EĞR) Juliet bir güneştir

sözünü söylerken anlatmak istediği şeye karşılık gelen çok sayıda açıklama tümcesi kurmak mümkündür. Fakat bu arada bir şeyi de unutmamak gerekir: evet açıklamalar yetersiz olmasına yetersizdir ama her açıklamayla karşılığı olduğu eğretilme arasında da bakışumlu bir ilişki vardır. Bir açıklamanın, ilgili olduğu eğretileninin zayıf bir açıklaması olduğunu söylemek demek, o eğretileninin o açıklamasının zayıf bir açıklama olduğunu söylemek demektir aynı zamanda. Ayrıca, verdiğimiz bazı eğretilme örneklerinin basmakalıp ya da artık eğretilme sayılamayacak ölü eğretilme örnekleri olması da bir sorun değildir. Ölü eğretilmeler bu inceleme açısından özellikle ilginç örneklerdir, çünkü çelişik gibi gelebilir ama onlar bir zamanlar canlı olan eğretilmelerdir. Onları ölü kılan sürekli kullanımdır, ama bu sürekli kullanım onların bir semantik ihtiyacı karşıladıklarının da kanıtıdır.

En basit özne-yüklem tümcelerini göz önünde bulundurarak söylemek gerekirse, konuşan kişinin 'S Pdir' biçiminde bir tümce sözceleyip onunla S'nin R olduğunu anlatmaya çalıştığı durumların bize genel eğretilme kalıbını verdiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, eğretilmeli bir biçimde yapılmış bir yüklemeyi çözümlerken üç farklı öge kümesini birbirinden ayırmamız gerekir. Öncelikle, ortada 'S' gibi bir özne anlatımı ve onu kendisine göndermede bulunmak için kullandığımız bir ya da bir dizi nesne vardır. İkinci olarak, ortada 'P' gibi sözcelemiş olduğumuz bir yüklem anlatımı, o anlatımın kendi doğruluk koşullarını karşılayan bir düz anlamı ve bu ikisine ek olarak eğer varsa ayrıca bir tanımı vardır. Üçüncü olarak, ortada konuşan kişinin kastettiği 'S Rdir' gibi bir sözcelem anlamı ve bu anlamın belirlediği bir doğruluk koşulları kümesi vardır. Bu en yalın kalıbını düşünürsek, eğretilme problemi, bu üç S, P ve R

kümeleri⁴ arasındaki ilişkiyi ortaya koyma; bunun yanında da konuşan ve dinleyen kişilerin kullandıkları, 'S Pdir' deyip S'nin R olduğunu anlatmaya çalışmanın ve sözcelenen 'S Pdir' tümcesiyle asıl kastedilen anlamın konuşan kişiden dinleyen kişiye aktarımının nasıl olanaklı olduğunu açıklayacak diğer bilgi ve ilkeleri saptama problemidir. Eğretilemeli sözcelemleri anlamak için elbette yalnızca bu üç küme yeterli değildir: konuşan kişi aslında S'nin R olduğu kesinlemesinde bulunmaktan daha fazlasını yapar. Eğretileme konusunda söyleyeceklerimizin tamamen yeterli sayılabilmesi için konuşan kişinin sadece S'nin R olduğu kesinlemesinde bulunmaktan nasıl daha fazlasını yaptığı, daha işin başında neden dolambaçlı yoldan S'nin R olduğu kesinlemesinde bulunmayı seçtiği konusuna da bir açıklama getirmemiz gerekir. Fakat bizim bu aşamada yapmaya çalıştığımız şey, işin en başından başlamak. Bir eğretileme kuramı, her şeyden önce, 'S Pdir' deyip S'nin R olduğunu anlatmaya çalışmanın ve S'nin R olduğunu iletmenin nasıl olanaklı olduğunu açıklamalıdır.

Artık bu yalın örneklerle bakarak düz sözcelemler ile eğretilemeli sözcelemler arasındaki farklardan birini belirtebiliriz: Düz sözcelemler söz konusu olduğunda konuşan kişinin kastettiği anlam ile tümce anlamı aynıdır; dolayısıyla göndermede bulunulan nesne hakkında ileri sürülen kesinleme, ancak ve ancak, ilgili genel terimin konuşan ve dinleyen kişilerin paylaştıkları bir arkaplan sayıltıları temelinde kullanılan anlamının belirlediği doğruluk koşullarını karşılırsa doğru olur. Dinleyen kişinin, sözcelemleri anlamak için, dilin kurallarına ve sözcelemin üretilme koşullarına ilişkin bilgisi, bir de konuşan kişiyle paylaştığı arkaplan sayıltılarından başka herhangi bir şeye ihtiyacı yoktur. Buna karşılık, eğretilemeli sözcelemler söz konusu olduğunda, bulunulan kesinlemenin doğruluk koşulları, tümce-

---

⁴ Bu kümeler hakkında konuşurken hiçbir biçimde kullanmak ve söz etmeyi birbirine karıştırmamak son derece önemli. Burada kimi zaman sözcüklerden, kimi zaman anlamlardan, kimi zaman göndermeler ile tanımlardan, kimi zaman da doğruluk koşullarından konuşacağız.

nin ve onun genel teriminin doğruluk koşulları tarafından belirlenmez. Dinleyen kişinin, eğretilmeli sözcelemi anlamak içinse dile ve sözcelemin üretilme koşullarına ilişkin bilgileri ile dinleyen kişiyle paylaşmakta olduğu arkaplan sayılıtlarından daha fazlasına ihtiyacı vardır. Onun, konuşan kişinin 'S Pdir' dediğinde S'nin R olduğunu anlatmak istediğini anlamasını sağlayan başka birtakım ilkelere, başka birtakım olgusal bilgilere, ya da birtakım ilkeler ve bilgiler bileşimine de sahip olması gerekir. Peki, bu fazladan öğeler nedir?

En genel hatlarıyla bakıldığında bu sorunun oldukça basit bir yanıtının olduğuna inanıyorum, ama sorunun yanıtını ayrıntılı bir biçimde ortaya koymak bu irdelemenin geri kalan bölümünün büyük bir bölümünü işgal edecek. Bütün eğretilmelerde etkin olan genel ilke şu: bir anlatımın düz anlamıyla sözcelenmesi ve o anlamı karşılayan doğruluk koşulları, eğretilmeye özgü değişik yollardan, bir başka anlamı ve o başka anlamı karşılayan başka bir doğruluk koşulları kümesini akla getirir. Eğretilme kuramının zor tarafı, kendilerine göre bir anlatımın sözcelenmesinin o anlatımın düz anlamının belirlediğinden farklı bir doğruluk koşulları kümesini eğretilmeli olarak akla getiren ilkelerin neler olduğunu açıklamak ve bu ilkeleri "akla getirmek" gibi eğretilmeli anlatımlar kullanmadan eksiksizce dile getirmektir.

Eğretilme Konusunda Bazı Yaygın Yanılgılar

Bir eğretilme kuramı taslağı çıkarmadan önce bu ve bir sonraki başlık altında biraz geri dönüp mevcut bazı kuramları gözden geçirmek istiyorum. Kabaca söylemek gerekirse, Aristoteles'ten bugüne bütün eğretilme kuramlarını ikiye ayırabiliriz.⁵ Karşılaştırmacı kuramlar eğretilmeli sözcelemlerde söz konusu olanın iki ya da daha fazla *nesne* arasında bir *karşılaştırma* ya da bir *benzerlik* olduğunu ileri sürerlerken (örn. Aris-

⁵ Bu sınıflandırmayı yaparken Breadsley'i (1962) izliyorum.

toteles; Henle 1965) etkileşimci kuramlar iki *semantik içerik*, eğretilmeli olarak kullanılan anlatımın semantik içeriği ile düz bağlam etrafındaki semantik içerik arasında bir *sözel karışıklık* (Breadesley, 1962) ya da bir *etkileşim* (Black, 1962) olduğunu iddia ederler. Ben, bu kuramların her ikisinin de, tamamen oldukları gibi kabul edilmeye çalışıldıklarında, çeşitli bakımlardan yetersiz olduklarını düşünüyorum; ama her ikisinde de söylenen birtakım doğru şeyler de var; bize düşen onlarda söylenen bu doğruları seçip çıkarmak. Ama ben öncelikle bu kuramlardaki bazı ortak hatalarla eğretileme konusunda yapılan irdellemelerde düşülen diğer hataları göstermek istiyorum. Burada amacım bir çekişme değil; yapmaya çalıştığım şey, daha çok, bir eğretileme kuramı geliştirmek için gereken temiz zemini yaratmak. Karşılaştırmacı kuramların özgün kusurunun, eğretilmede söz konusu olan karşılaştırmayı belirten bildirimin, eğretilmeli bildirimin *anlamının*, dolayısıyla da *doğruluk koşullarının* bir parçası olduğu savı ile eğretilmede söz konusu olan benzerliği belirten bildirimin, konuşan kişinin kendisine dayanarak eğretilmeyi yaptığı, dinleyen kişinin de kendisine dayanarak eğretilmeyi anladığı *çıkartım ilkesi*, ya da eğretilmeyi *kavrama* sürecinde bir basamak olduğu savını birbirinden ayıramaması olduğu söylenebilir. (Daha sonra, bu iki sav arasındaki fark konusuna uzun uzun değinilecek.) Semantik etkileşim kuramları, karşılaştırmacı kuramların zayıflıklarına bir tepki olarak geliştirildiler. Dolayısıyla onların zayıf noktası rakiplerinin zayıf noktasından biraz daha farklıdır: Onların kusuru, asla eğretilmeli olmayan tümce ya da sözcük anlamı ile eğretilmeli olması mümkün konuşan kişinin kastettiği anlam ya da sözcelem anlamı arasındaki ayrımın önemini yeterince kavrayamamalarıdır. Bu kuramlar, eğretilmeli anlamın, tümcede ya da tümceyle bağlantılı bir çağrışımlar kümesinde yerleşik olduğunu savunurlar. Sonuç olarak, burada belirtilmesi gerektiğine inandığım yarım düzine yanlış var:

Sık sık, eğretilmeli sözcelemlerde en az bir anlatımın anlamında bir değişiklik vardır, denir. Bense, tam tersine, eğretil-

melerde, kesin bir dille söyleyeyim, asla bir anlam değişikliği yoktur, diyeceğim. Gelişimsel açıdan söylemek gerekirse, eğretilmeler aslına bakılırsa semantik değişiklikler başlatır, ama bu gerçek bir anlam değişikliği ölçüsünde olur: öyle ki, bir sözcük ya da anlatım daha önce anlattığı şeyi anlatmaz hale gelir ve tam bu noktada ilgili söz de eğretilmeli bir söz değildir artık. Bu, bizim bir anlatımın ölü bir eğretilme haline gelip en sonunda bir deyim'e dönüşmesi, ya da ilk anlamından farklı yeni bir anlam kazanması sürecinden bildiğimiz bir şeydir. Oysa gerçek eğretilmeli sözcelemelerde , ortada eğretilmeli bir sözcelem olmasının tek nedeni, kullanılan anlatımların anlam değiştirmemesidir. Yukarıdaki iddiada bulunanların, *tümce* anlamını, *konusan kişinin* kastettiği anlamla karıştırdıkları anlaşılıyor. Eğretilmeli sözcelemler gerçekten de kullanılan sözcüklerin ya da tümcelerin anlattıklarından farklı bir şey anlatırlar, ama bunun nedeni kullanılan sözlerin anlamlarında bir değişiklik olması değil, konuşan kişinin onlarla farklı bir şey anlatmaya çalışıyor olmasıdır; konuşan kişinin kastettiği anlam, tümce ya da sözcük anlamıyla örtüşmez. Bu noktayı görmek önemlidir, çünkü eğretilmeyle ilgili ana problem, konuşan kişinin kastettiği anlam ile tümce anlamının nasıl birbirinden farklı olduklarını ve buna rağmen nasıl birbirleriyle bağlantılı olduklarını açıklamaktır. Sözcük ya da tümce anlamının eğretilmeli sözcelemelerde değişime uğramış olduğunu kabul ettiğimizde böyle bir açıklama mümkün olmaz.

Karşılaştırmacı görüşün ilkel biçimlerinin yanlış olduğunu göstermenin en basit yolu, eğretilmeli sözcelemlerin üretilmesinde ve anlaşılmasında ortada birbirleriyle karşılaştırılması gereken herhangi iki nesne olmasına hiç ihtiyaç olmadığını göstermektir. Eğretilmeli bir biçimde

4. (EĞR) Sally bir buzdolabıdır

dediğimde, buzdolapları üzerine bir nicelemede bulunuyor olmam zorunlu değildir. Bu sözcelemim düz anlamında

10. $(\exists x)$ (x bir buzdolabıdır)

nicelemesini ve Sally'yi x ile karşılaştırıyor olmamı sıkı-gerek-tirmez. Kaplamları boş olup da eğretilmeli olarak kullandığımız anlatımları alırsak bu nokta çok daha iyi anlaşılacaktır. Söz gelişi,

11. (EĞR) Sally bir canavardır

dediğimde, bu sözcelemim düz anlamında

12. $(\exists x)$ (x bir canavardır)

nicelemesini sıkı-gerektirmez. Ayrıca, olumsuz sözcelemlerin tıpkı olumlular gibi eğretilmeli olarak kullanılabildiklerini hatırlamak da bu durumu görmemize yardımcı olabilir. Örneğin,

13. Sally bir buzdolabı değildir

dediğimde, bu sözcelemim, kabul etmek gerekir ki, "Sana kendisiyle karşılaştırıp Sally'nin benzemediğini söyleten buzdolabı hangisi?" gibi saçma bir soruya neden olmaz. *En ilkel* şekliyle dikkate aldığımızda, karşılaştırmacı kuramda eğretilmeli olarak kullanılan anlatımların göndergesel niteliği konusunda tam bir kafa karışıklığı olduğunu söylemek zorundayız.

Şimdi bu, karşılaştırmacı kuramlara yöneltilecek küçük bir itiraz gibi gelebilir ama çok daha köklü bir itirazın yolunu da açıyor. Karşılaştırmacı kuramlar, genellikle, yapılan karşılaştırmayı belirten bildirimi, net bir biçimde, eğretilmeli bildirimin anlamının, dolayısıyla da eğretilmeli bildirimin doğruluk koşullarının bir parçası olarak görürler. Örneğin Miller (1979), eğretilmeli bildirimleri, kurulan benzerliklerle ilgili bildirimler olarak görme konusunda çok nettir; gerçekten de bu tür kuramlarda, *eğretilmeli* bildirimin anlamı daima bir benzerlik bildirimiyle verilmektedir. Dolayısıyla, onların gözünde ben, prob-

lemi doğru bir şekilde dile getirebilmiş bile değilim. Benim görüşüme göreyse, (basit özne-yüklem) eğretilmelerini açıklama problemi, konuşan ve dinleyen kişilerin 'S Pdir' biçimindeki düz tümce anlamından, 'S Rdir' biçimindeki eğretilmeli sözcelem anlamına nasıl geçtiklerini açıklama problemidir. Oysa onlara göre, ortada bir sözcelem anlamı yoktur; konuşan kişinin sözcelemiyle kastettiği anlamın, 'S R bakımından P gibidir' gibi net bir benzerlik bildirimi aracılığıyla dile getirilebilir olması gerekir; ya da Miller'ın düşüncesine göre, 'S Pdir' biçimindeki eğretilmeli bildirimin, 'Öyle bir F özelliğiyle öyle bir G özelliği vardır ki, Snin F olması Pnin G olmasına benzer' şeklinde çözümlenmesi lazımdır. Bu sav ve onun açık ifadesiyle ilgili sonra bir şeyler daha söyleyeceğim, ama bu noktada şunu belirtmem gerekiyor: Benzerlik, çoğu zaman, eğretilmelerde söz konusu olan *karşılaştırmalarda* önemli bir rol oynar, ama eğretilmeli bir kesinlemenin bir benzerlik *kesinlemesi* olması zorunlu değildir. Eğretilmeli kesinlemelerin her zaman benzerlik kesinlemeleri olmadığının en basit kanıtı yukarıda vermiştik: P teriminin gösterdiği hiçbir nesne olmadığı halde yine de doğru olan eğretilmeli kesinlemeler vardır; dolayısıyla doğru bir eğretilmeli bildirimin bir karşılaşma nesnesinin varlığını farzettğini düşünmek yanlıştır. Oysa, karşılaştırma nesnelerinin var olduğu durumlarda bile, eğretilmeli kesinlemenin her zaman bir benzerlik kesinlemesi olması zorunlu değildir. Ben, benzerliğin, eğretilmenin anlamıyla değil, üretilmesi ve anlaşılmasıyla ilgili olduğunu savunacağım.

Eğretilmeli kesinlemelerin benzerlik kesinlemeleri olmasının zorunlu olmadığının gösteren bir ikinci basit kanıt, eğretilmeli kesinlemelerin, çoğu durumda, eğretilmeli anlamı çıkarmak için kendisine dayanan benzerlik bildiriminin sonradan yanlış olduğu ortaya çıktığında bile doğru olmaya devam edebilmesidir. Nitekim

6. (EĞR) Richard bir ayıdır

deyip bununla anlatmak istediğim şeyin

6. (AÇM) Richard vahşi, kaba, şiddete eğilimli vesaire biridir

olduğunu varsayalım. Ayrıca, yine varsayalım ki dinleyen kişi 6(AÇM) çıkarımını yaparken

14. Ayılar vahşi, kaba, şiddete eğilimli vesairedir

kanaatini temel alıyor. Şimdi, karşılaştırmacı görüşe göre, 6(EĞR) ve 14,

15. Richard ve ayılar, çeşitli bakımlardan, yani vahşi, kaba, şiddete eğilimli olmak vesaire bakımlarından benzerdirler.

çıkartımını doğruluyor, bu 15 bildirimi de, dinleyen kişinin, benim 6(EĞR) eğretilemesini sözcelediğimde anlatmaya çalıştığım şeyin 6(AÇM) olduğu sonucunu çıkarırken yaptığı çıkarımın parçası olabilir. Fakat yine, ırabilim alanında yapılan çalışmaların, tam da belirttiğim gibi, ayıların hiç de sanıldığı gibi vahşi ve kaba olmadıklarını, kızdırılmadıkları zamanlarda tam tersine utangaç ve hassas olduklarını gösterdiğini varsayalım. Böyle bir saptama, 15 bildirimini, bu bildirim ayılar olduğu kadar Richard hakkında olduğu için, yanlış olduğunu gösterecektir elbette. Peki, bu saptama, 6(EĞR) eğretilemesini sözcelediğimde anlatmaya çalıştığım şeyin de yanlış olduğunu gösterir mi? Elbette göstermez, çünkü benim anlatmaya çalıştığım şey 6(AÇM) açılımıdır ve bu 6(AÇM) açılımı ayılar değil, Richard hakkındadır. 6(AÇM), ayılarla ilgili gerçeklerden bağımsız olarak doğru kalmaya devam edebilir; ama hiç kuşkusuz belli bir semantik içeriği aktarmak için kullandığımız anlatımın hangisi olacağını, bizim gerçek diye aldığımız şeyler belirler.

Toparlamak gerekirse, 'Richard bir ayıdır' sadece Richard hakkındadır, düz anlamıyla ayılar hakkında değildir. Burada 'ayı' sözcüğü, kendi anlamından başka olan bir semantik içeriği, henüz neler olduğunu söylemediğim bir ilkeler kümesi aracılığıyla aktarmaya yarar. Ama 15 düz anlamıyla hem Rich-

ard hem de ayılar hakkındadır ve ancak ve ancak Richard ve ayıların ikisi de paylaştıkları ileri sürülen özellikleri gerçekten taşıyorlarsa doğrudur. Dinleyen kişinin 6(EĞRT) eğretilmesinden 6(AÇM) açılımına geçme sürecinde 15 gibi bir kesinlemeyi adımlardan biri olarak kullanması pekâlâ mümkündür, fakat dinleyenin *kavrama sürecine* ilişkin olan bu olgudan, 15 bildiriminin 6(EĞR) eğretilmesinin *sözcelem anlamının* bir parçası olduğu sonucu çıkmaz. Aslına bakılırsa, ayıların eğretilmeli olarak kullanılan ‘ay’ ile aktarılma istenen özellikleri taşımadıklarının anlaşılması durumunda bile eğretilmeli bildirimin *doğru* olabilmesi, 15 bildiriminin 6(EĞR) eğretilmesinin *sözcelem anlamının* bir parçası olmadığını göstermektedir. Eğretilmeli bir kesinlemenin anlamca bir benzerlik bildirimine denk gelmesinin *asla ve asla* mümkün olmadığını söylemiyorum –böyle olup olmadığı konuşan kişinin yönelimlerine bağlı olarak değişebilir; benim söylediğim şey, bunun eğretilmelerin mutlak bir yanı olmadığı –bunun (yani eğretilmeli kesinlemelerin anlamca benzerlik bildirimlerine denk olmalarının) eğretilmeleri eğretilme yapan şey olmadığı. Kanıtım da son derece basit: Birçok durumda eğretilmeli bildirim ile ona karşılık gelen özdeşlik bildirimi anlamca birbirine denk değildir, çünkü doğruluk koşulları başka başkadır. Benim itiraz etmekte olduğum görüşle savunacağım görüş arasındaki fark budur. İtiraz etmekte olduğum görüşe göre, 6(EĞR) eğretilmesi, Richard ile ayıların bazı bakımlardan birbirlerine benzediklerini *anlatır*. Savunacağım görüşe göreyse, benzerlik bir anlam bileşeni işlevi görmez, bir kavrama stratejisi olarak kullanılır: 6(EĞR) eğretilmesi Richard’ın belli birtakım özellikleri olduğunu (onların neler olduğunu anlamak için ayıların çağrıştırdığı özelliklere bakmamı) söyler. Benim düşünceme göre, eğretilmeli bildirimin doğruluk koşulları belirtilirken *P* teriminin düz bir biçimde yer almasına hiç ihtiyaç yoktur.

Bu arada, benzer düşünceler benzetiler için de geçerlidir. Söz gelişi,

16. Sam ayı gibi davranıyor

dersem, bu benim

17. Ayılar Sam'inkileri andıran bir biçimde davranır

bildirimini doğru olduğunu savunmamı gerektirmez. Çünkü 16 bildiriminin ayılar hakkında olması gerekli değildir, ayrıca da onda geçen 'ayı' sözcüğünün eğretilemeli bir biçimde kullanıldığını söyleyebiliriz. Değişmeceli benzetileri düz benzerlik bildirimlerinden ayırırken dikkate almamız gereken noktalardan biri de belki budur. Değişmeceli benzetilerde konuşan kişinin mutlaka düz bir benzerlik bildiriminin doğru olduğunu da savunması gerekli değildir.

Semantik etkileşim görüşü de bana aynı ölçüde yetersiz geliyor. Eğretilemeli anlamın, eğretilemeli olarak kullanılan bir anlatım ile düz olarak kullanılan diğer anlatımlar arasındaki bir etkileşimin sonucu olduğu yolundaki görüşün gerisindeki sayıltılardan birisi, bütün eğretilemeli anlatımların, anlatımların düz olarak kullanıldıkları bir tümce içerisinde kullanılmalarının gerekli olduğudur. Bana işte bu sayıltı yanlış geliyor. Bu arada, eğretileme konusunda yapılan birçok irdelemede ortaya atılan terimlerin gerisinde de bu sayıltı yatıyor. Bize, örneğin, her eğretilemeli tümcenin bir "gidişat" ile bir "taşıyıcı" (Richards, 1936), ya da bir "çerçeve" ile bir "odak" (Black, 1962) içerdiği söylenmektedir. Ancak bir anlatımın her eğretilemeli kullanımın başka birtakım anlatımların düz kullanımlarıyla kuşatılmış durumda olduğu doğru değildir. Yukarıdaki 4 eğretilemesini alalım: "Sally bir buzdolabıdır" derken özel adını düz bir biçimde kullanarak Sally'e gönderme yaptık, ama böyle yapmayabilirdik de. Söz gelişi, karma eğretilemeye başvurup Sally'e "felaket habercisi" diyerek göndermede bulunduğumuzu düşünelim. Böyle bir durumda karma bir eğretilemeye başvurarak

18. Felaket habercisi bir buzdolabıdır

diyebilirdik. Eğer hala tümce içerisinde ‘-dır’ (is) gibi düz olarak kullanılan bir anlatım bulunduğunu düşünüyorsanız, bir başka karma eğretilmeye başvurarak Sally’nin durumuyla ilgili yepyeni örnekler oluşturmak hiç de zor değildir:

19. Felaket habercisi bir buzdolabında yaşar.

Karma eğretilmelerde üsluba karşı çıkılabilir, ama ben bu tür eğretilmelerin mantıksal bakımdan tutarsız oldukları düşüncesinde değilim. Elbette, eğretilmelerin büyük bir çoğunluğu, düz olarak kullanılan anlatımların bulunduğu tümceler içerisinde yer alırlar. Öyle olmasalardı onları anlamak epeyce zor olabilirdi. Ama bir anlatımın eğretilmeli her kullanımının diğer anlatımların düz olarak kullanıldığı bir tümce içerisinde yer alması mantıksal bir zorunluluk değildir. Birçok ünlü eğretilme örneği de bize bunu gösterir. Nitekim. Russell’ın tamamen içlemsiz tümcelere verdiği örnek ‘Dörtkenarlılık erteleme içiyor’ olan tümcesine, sık sık, savaş sonrasındaki yapılan dörtlü silahsızlanma konferanslarından birinin betimlemesi diye eğretilmeli bir yorum getirilir, ama bu yorumlamaya konu olan sözcüklerin hiçbirisi bu tümce içerisinde düz anlamıyla yer almaz; yani tümcede yer alan sözcüklerin hepsinde de konuşan kişinin kastettiği sözcelem anlamı düz sözcük anlamından farklıdır.

Ancak semantik etkileşim görüşüne yöneltilebilecek en ciddi eleştiri, onun, yanlış bir biçimde, sözcüklerin eğretilmeli olarak kullanıldığı her durumda, eğretilmeli olarak kullanılan anlatımla birlikte kullanılan diğer sözcüklerin düz anlamlarında kullanılmaları gerektiğini varsayıyor olduğu değildir; daha çok, eğretilmeli kullanımların düz kullanımlar arasında gerçekleştiği durumlarda bile, konuşan kişinin kastettiği eğretilmeli anlamın, tümcenin öğeleri arasındaki, “etkileşim” sözünün söz konusu olabilecek herhangi bir düz anlamında bir etkileşimin ürünü olmasının genel geçer bir durum olmamasıdır. Bir kez

daha 4. örneği alalım: Eğretilemeli kullanımında, “asıl özne” (‘Sally’nin) ile “tali özne”nin (‘buzdolabı’) anlamı arasında herhangi bir etkileşim söz konusu değildir. ‘Sally’ özel bir addır; onun, ‘buzdolabı’nın da taşıdığı herhangi bir anlamı yoktur. Aslında, aynı eğretilemeli yükleme ediminde bulunmak için başka anlatımlar da kullanılabilirdi. Nitekim,

20. Bayan Jones bir buzdolabıdır

ya da

21. Şurada köşede duran kız bir buzdolabıdır

tümceleri aynı eğretilemeli sözcelem anlamıyla sözcelenebilirdi.

Benim görüşüme göre, hem nesne karşılaştırmacı görüş hem de semantik etkileşim görüşü, birer genel kuram olarak yetersizdir. Başarısızlıklarına Frege’nin kullandığı terimlerle bir tanı koymamız istenseydi, şöyle diyebilirdik: karşılaştırmacı görüş eğretilemeyi göndergeler arası bir ilişki olarak açıklamaya çalışırken, etkileşimci görüş onu göndergelerin çağrıştırdıkları içlemlerle inançlar arasında bir ilişki olarak açıklamaya çalışmaktadır. Etkileşimci görüşü savunanlar, eğretilemeli sözcelemleri üretip anlarken işe karışan zihinsel süreçlerle semantik süreçlerin içerisinde göndergelerin kendilerinin yer almadığını; söz konusu süreçlerin yalnızca yönelimlerimiz düzeyinde olması gerektiğini, yani inançlar, anlamlar, çağrışımlar vb düzeyindeki ilişkileri içermesi gerektiğini söylerlerken çok yerinde bir saptamada bulunmaktadır. Ancak daha sonra bu ilişkilerin, düz bir çerçeve ile eğretilemeli bir odak arasında açıklanmamış ama eğretilemeli olarak betimlenmiş “etkileşim”⁶ ilişkileri olması ge-

⁶ Black’in (1979) etkileşime “sezdiri-bileşikleri” açısından getirdiği açıklamada bile, etkileşimin kendisine dayanarak işlevini yerine getirdiği ilkelerin açık bir ifadesi bulunmuyor. Kendi verdiği örnek ‘Evlilik sıfır toplamı bir oyundur’ da maalesef bir karşılaştırma eğretilemesine benziyor: ‘Evlilik, taraflardan birinin diğerinin kaybı pahasına kazan-

rektiğini söyleyerek bir hataya düşmektedirler.

Belirtmek istediğim son iki hata, eğretilmeler konusunda söylenen yanlışlarla değil, eğretilmeli sözcelemleri düz sözcelemlerden ayıramayan doğrularla ilgili. Kimi zaman, benzerlik kavramının eğretilmelerin çözümlenmesinde önemli bir rol oynadığı, kimi zaman da, eğretilmeli sözcelemlerin yorumlanma bağlamlarına bağımlı olduğu ileri sürülmektedir. Ancak, daha önce de gördüğümüz gibi, bu iddiaların her ikisi düz sözcelemler için de geçerlidir. Eğretilmeler konusunda yapılacak bir çözümlemenin, benzerlik ile bağlamın, eğretilmelerde düz sözcelemlerde oynadıklarından nasıl farklı bir rol oynadığını göstermesi gerekir.

Karşılaştırmacı Kuramın Geçerliliğiyle İlgili Bir Başka Sorgulama

Bir eğretilme kuramı geliştirmek için başvurulacak yollar-
dan biri eldeki kuramlardan birinin güçlü ve zayıf yanlarını
gözden geçirmek olabilir. Bu iş için kullanılabileceğimiz en uy-
gun aday, karşılaştırmacı kuramın Aristoteles'e kadar geri gi-
den, işin aslına bakılırsa büyük bir olasılıkla sağduyuya en ya-
kını diye düşünülebilecek bir biçimi olan, bütün eğretilmelerin
gerçekte, 'benzer' ya da 'gibi' sözcüğü silinmiş, benzerliğin
hangi bakımlardan olduğu belirtilmemiş birer düz benzeti ol-
duğunu söyleyen eğretilme kuramıdır. Bu görüşe göre, 'İnsan
bir kurttur' eğretilmeli sözcelemi, 'İnsan belirtilmeyen bir kı-
sım yönlerden bir kurda benzer' anlamına; 'Sen benim günü-
şimsin' eğretilmeli sözcelemi, 'Sen birtakım yönlerden benim
için günüşi gibisin' anlamına; 'Sally bir buzdolabıdır', 'Sally,
şu anda belirtilmeyen belli bakımlardan bir buzdolabına ben-
zer' anlamına gelir.

---

dığı ikili bir rekabet ilişkisi olan sıfır toplamı bir oyunu andırır.' Etki-
leşimden söz etmenin bu çözümlemeye nasıl bir katkı yaptığının zan-
nedildiğini anlamak zor.

Dolayısıyla bu kurama göre, eğretilemelerin dayandığı ilkelere, eksilti ilkesinin yanı sıra benzerlik belirten düz bildirimlerin ilkeleriyle de aynıdır. Eğretilemeyi düz benzetinin⁷ kısaltılmış bir biçimi diye anlayabiliriz. Düz benzetilerin kavranması için dilin bilgisi dışında herhangi bir bilgiye ihtiyaç olmadığına göre, eğretilemelerin kavranması için gerekli bilgilerin çoğu, dünyaya ilişkin düz anlamı anlaşılır kılan arkaplan bilgileriyle birlikte, konuşan ve dinleyen kişilerin dil edincinde zaten mevcuttur.

Bu görüşün birtakım kusurlu yönlerini, özellikle de, eğretilemeli bildirimlerin, anlamca, benzerlik belirten düz bildirimlerle eşdeğer olamayacaklarını, çünkü bu iki tür bildirimin doğruluk koşullarının çoğu durumda farklı olduğunu daha önce görmüştük. Ayrıca, yukarıdaki kuram (bir eğretilemeli anlam kuramı olarak değil de) bir eğretilemeleri kavrama kuramı olarak alınsa bile, benzeti kuramı açısından, geride yattığı iddia edilen benzetilerin düz birer benzerlik bildirimi olmasının önemli olduğunu da vurgulamamız gerekir. Eğer eğretilemeleri açıkladıkları kabul edilen benzeti bildirimlerinin kendileri eğretilemeli, ya da öyle olmadıklarında değişmeceli ise, bizim getirdiğimiz açıklama döngüsel bir açıklama demektir.

Yine de, bir kavrama kuramı olarak düşünersek, ilgili eğretilemeli sözcelem için gerçekten de eğretilemeli anlamın nasıl kavranacağını bir şekilde açıklar gibi görünen bir benzeti tümcesi oluşturmanın mümkün olduğu çok sayıda örnek bulmak mümkün gibi geliyor. Sonra, işin aslına bakılırsa, eğretilemeli sözcelemlerin çoğu durumda bulanık oldukları düşünülürse, benzeti bildiriminin *R*'nin alacağı değerleri bulanık bir şekilde belirliyor olması, gerçekten de, kuramın bir üstünlüğü diye görülebilir. Gerçekten de, 'S Pdir' deyip eğretilemeli bir biçimde 'S Rdir'i anlatmaya çalışırken *R*'nin ne olarak alınacağını *tam olarak* belli etmiş olmayız. Nitekim, örneğin Cavell (1976, s. 78-79)

---

⁷ "Düz benzeti" ile benzerlik belirten düz bildirimleri kastediyorum. "Benzeti"nin düz-olmayan karşılaştırmalarla sınırlı tutmak gerektiği de ileri sürülebilir, ama ben burada böyle kullanıyorum.

Romeo'nun 'Juliet güneştir' eğretilmesi üzerine yaptığı çözümlemenin bir yerinde, Romeo'nun, her gününün Juliet'le başladığını anlatmak istediği yollu bir açıklama vardır. Oyunun özel bağlamı bir yana bırakırsak, böyle bir okuma benim aklıma hiç gelmezdi. Ben söz konusu ifadede R'nin alabileceği değerler için güneşin başka özelliklerine bakardım. Bunları söylerken de ne Shakespeare'e ne de Cavell'e bir itirazda bulunuyorum; çünkü çoğu eğretilme gibi bu eğretilme de tam da bu anlamda açık uçludur.

Bununla birlikte, benzeti temelli eğretilme kuramının, bütün çekiciliğine rağmen önemli kusurları vardır. Birincisi, bu kuramın kusuru, R'nin değerlerini hesap ederken neler yapılması gerektiği konusunda bize tam olarak bir şey söylememekten (daha doğrusu çok az şey söylemekten) daha büyüktür: Kuram söz konusu değerleri hesap ederken neler yapılması gerektiği konusunda bize hiçbir şey söylemiyor. Yani kuramın en küçük bir açıklama gücü yoktur; çünkü bir eğretilme kuramına düşen görev, konuşan ve dinleyen kişilerin 'S Pdir'den 'S Rdir'e geçebildiklerini açıklamaktır ama bu kuram, R'ye ne düşünerek hangi değerleri yüklediğimizi bize söylemediği için, konuşan ile dinleyen kişileri ilk adım olan 'S R olmak bakımından Pye benzer' adımı attıktan sonra 'S Pdir'den 'S Rdir'e götüren süreci açıklamamaktadır. Benzerlik içi boş bir yüklem-dir: her şey, şu ya da bu bakımdan birbirine benzer. 'S Pdir' eğretilmesinin 'S P gibidir' düz önermesini ima ettiğini söylemek, bizim problemimizi çözmez. Sadece geciktirir. Belirtilmeden bırakılmış bir benzerlik üzerinden kurulmuş düz benzetileri anlama problemi, eğretilmeleri anlama probleminin ancak bir parçasıdır. Söz gelişi 'Juliet güneştir' sözcelemine, "Juliet büyük oranda gazdır", ya da "Juliet'in Dünya'dan uzaklığı 149,6 kilometredir" anlamına gelmediğini bildiğimizi bize düşündüren ne olabilir ki: bu iki özellik de güneşin en çok bilinen iki belirgin özelliği değil midir?

Yapılabilecek bir başka itiraz da şu: Benzetilerin düz anlamda alınmaları gereği, benzeti savının önemli bir yanıdır; ancak

bana öyle geliyor ki *S* ile *P* arasında düz anlamıyla kurulabilecek, amaca uygun hiçbir denk benzerliğin olmadığı çok sayıda eğretileme bulabiliriz. Ortada her zaman böyle benzetilerin olduğu doğruysa, onları eğretilemeli bir biçimde yorumlamamız zorunluymuş gibi görünüyor; bu durumda da getirdiğimiz açıklama döngüsel bir nitelik kazanabilir. ‘Sally bir buzdolabıdır’ örneğini alalım. Eğer buzdolabının çeşitli ayırıcı özelliklerini tamamen düz anlamlarıyla alıp sıralayacak olsaydık, hiçbirisi Sally için doğru olmazdı. Hatta insanların buzdolapları hakkındaki değişik kanaatlerini de onlara ilave etseydik, bu sonuncular da düz anlamlarıyla Sally için doğru olmazdı. Sally’nin *P*, yani bir buzdolabı olduğunu söyleyerek Sally’ye eğretilemeli olarak yüklemek istediğimiz şeyin *R* olduğu hiçbir durumda, düz anlamıyla alınıp da Sally’yi öyle (*R*) olmak bakımından bir buzdolabına benzer kılacak bir yüklem sınıfının (yani *R* yüklem sınıfının) varlığından söz etmek mümkün değildir. Duygusuz olmak buzdolaplarının bir özelliği değildir, çünkü buzdolapları böyle olabilecek şeylerden değildir; burada buzdolaplarının sözcüğün düz anlamında tepkisiz olduklarının söylenmek istendiği iddia edilirse de tek yapmamız gereken, söz gelişi ateş parçalarının da bu anlamda “tepkisiz” olduklarına, ama

22. Sally bir ateş parçasıdır

sözcelemine 4’üncünden oldukça farklı bir eğretilemeli sözcelem anlamı taşıdığına, dolayısıyla tepkisiz olma özelliğinin de 4’ün eğretilemeli sözcelem anlamını açıklamak için yetersiz olduğuna dikkat çekmektir. Ayrıca, düz anlamlarıyla kullanılmayan birçok benzeti vardır. Örneğin, ‘Benim aşkım, kızıl kırmızı bir güle benzer’ gibi bir sözcelem, düz anlamlarıyla hem benim aşkım hem de kızıl kırmızı güller için doğru olan ve konuşan kişinin kendi aşkının kızıl kırmızı bir güle benzediğini söylerken kastettiği şeyi dile getiren bir yüklem sınıfının olduğunu anlatıyor değildir.

Ancak, benzetti savını savunan birinin ondan bu kadar kolay vazgeçeceğini düşünmek de doğru olmaz. Birçok eğretileninin aynı zamanda diğer değişmeceli kullanımlara da örnek olarak verilebileceği söylenebilir. Çünkü 'Sally bir buzdolabıdır' yalnızca bir eğretilmelere değil, abartılara da örnek olarak verilebilir.⁸ Eğretilmeli sözcelem anlamı, gerçekten de, 'Sally bir buzdolabına benzer' benzetisinden türer, ama bu eğretilme ile benzetinin ikisi aynı zamanda birer *abartı*dır da; her ikisinde durumu büyütme söz konusudur; aslında eğretilmelerin birçoğunda da durum büyütülür. Bu yanıtla göre, eğretilmeler ile benzetilerin ikisini birer *abartı* olarak yorumlarsak, birbirlerine eşdeğer oldukları görülür.

Bu benzeti savını savunan kişi, Sally'yi bir buzdolabına benzer kılan özelliklerin bazılarının eğretilmeli bir biçimde belirtildiğini söylemenin, benzetiyeye dayalı açıklamama bir itiraz olmadığını, çünkü bu eğretilmeli benzetilerin her birini altta yatan başka bir benzetiyeye başvurarak belirtilebileceğimizi ve bunu yapa yapa da, en sonunda, bütün yapının kendisi üzerinde yükseldiği en alt katmanı oluşturan düz benzetiyeye ulaşacağımızı da ekleyebilir. Nitekim 'Sally bir buzdolabıdır', 'Sally bir buzdolabına benzer' demektir; 'Sally bir buzdolabına benzer' ise, 'Sally bir buzdolabıyla ortak birtakım özelliklere sahiptir, özellikle çok soğuktur' anlamına gelir. Ancak 'Sally çok soğuktur'daki 'soğuk' da eğretilmeli bir ifade olduğu için Sally'nin duygusal durumuyla soğuk olmaklık arasında bir benzerlik ilişkisi kuran daha temel birtakım başka yönlerin daha olması gerekir. İşte bu yönlerle ulaştığımızda da söz konusu eğretilmeyle ilgili çözümlememiz sona ermiş olur.

Aslında bu yanıtın iki katmanı var: İlki, zaman zaman eğretilime ile *abartı* gibi öteki değişmeceli kullanımların iç içe girdiğine işaret ediyor; ikincisi ise ele aldığımız eğretileninin çevirisi olarak verebileceğimiz kimi benzetilerin kendilerinin de bir eğretilme olduğunu teslim ediyor, ama eğretilmeli bir benzeti

---

⁸ Dahası, bu örnekte 'buzdolabı'nın bir düzdeğişmece işlevi gördüğü de aynı ölçüde savunulabilir.

üzerine yapılacak birbirini takip eden bir dizi çözümleme sürecinin bizi en sonunda düz bir benzetiyeye ulaştıracağına da ısrar ediyor.

Peki, bu yanıt gerçekten yeterli mi? Ben olmadığını düşünüyorum. Sıkıntı, soğuk nesnelerle duygusuz insanlar arasında, eğretilmeli bir biçimde birinin soğuk olduğunu söylediğimizde söylemek istediğim şeyin o kişinin duygusuz olduğu şeklindeki görüşünü haklı gösterecek birtakım düz benzerlikler varmış gibi görünmemesi. İnsanlar, soğuk nesneler gibi, tam olarak hangi bakımlardan duygusuz olurlar? Elbette bu soruya verilebilecek birtakım yanıtlar var, ama hiçbirisi de bizde tam bir tatmin duygusu yaratmıyor.

Örneğin, bir insanın bedeni soğuduğunda duyguları ciddi ölçüde bir kısıtlamaya uğrar, diyebiliriz. Fakat bu doğru olsa bile, bizim söz konusu eğretilmeli sözcelemeyle anlatmak istediğimiz şey bu değildir. "Soğuk nesneler ile duygusuz insanlar arasında, 'soğuk' sözcüğünü duygudan yoksun olma durumunu anlatmak amacıyla eğretilmeli bir biçimde kullanmamızı haklı gösterebilecek bağ nedir?" sorusuna verilebilecek tek yanıt, insanların algılarından, duyarlılıklarından, bir de dilsel uygulamalardan yola çıkarak, soğuk olmaklık kavramı ile duygudan yoksun olma arasında zihinlerinde bir çağrışım ilişkisi kurduklarıdır. Soğuk olmaklık kavramı, duygusuz olmaklığı çağrıştırmaktan başka bir şey yapmaz.

Ayrıca, bu eğretilmenin, birkaç farklı kültürde de geçerli olduğu konusunda birtakım veriler var: Bizim konuştuğumuz dili konuşan insanlarla sınırlı bir eğretilme değildir (krş Asch, 1958). Dahası, giderek bir ölü eğretilme haline gelmeye başladığı, ya da geldiği bile söylenebilir. Kimi sözlükler (örneğin OED⁹), duygudan yoksunluğu 'soğuk' sözcüğünün anlamları arasında saymaktadır. Duygusal ve kişisel özellikleri anlatmak için ısı eğretilmelerine başvurmak çok yaygın bir durumdur, altta bulunan birtakım düz benzerliklerden de türetilmiş değil-

⁹ Oxford English Dictionary gibi Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'ü de (ç.n.).

lerdir. Örneğin “hararetli tartışma”, “sıcak karşılama”, “soğuk ilişki”, “cinsel soğukluk” deriz. Bu tür eğretilmeler, *S* ve *P* terimleri için ortak olan, taşınan eğretilmeli anlamı eksiksiz bir biçimde açıklamaya yeterli düz bir *R* terimi gösterilemediği sürece benzeti savı açısından ölümcül niteliktedir.

Bu nokta tartışmalı olduğu için, burada söz konusu edilen şeyin tam olarak ne olduğunu vurgulamak iyi olacak. Ben, ortada sözcelem anlamını açıklamaya yetecek benzerliklerin olmadığını ileri sürerken olumsuz bir varlık savında bulunuyorum; dolayısıyla benim savım, örnekler üzerinden yapılacak sonlu bir incelemeyle kanıtlanabilir bir sav değildir. Söz konusu benzerlikleri dile getirip onların sözcelem anlamını nasıl ortadan kaldırdığını gösterme sorumluluğu benzerlik kuramını savunanlara aittir. Ama benzerlik kuramını savunanların, kendi kuramlarının sınırlarını zorlamadan bunu yapabileceklerini düşünmek pek mümkün görünmüyor.

Elbette, bir *S*’nin kendisi bakımından bir *P*’ye benzediği söylenebilecek birçok yön düşünülebilir; örneğin Sally’nin bir buzdolabına benzediği söylendiğinde Sally’nin *F* olmaklığının bir buzdolabının *G* olmaklığına benzer olduğu söylenebilecek birçok *F* ve *G* düşünülebilir. Fakat bu yeterli değildir. Birinin adını koyabileceği böyle benzerlikler sözcelem anlamını ortadan kaldırmazlar, bunu yapan başkaları varsa da onların neler olduğu kesinlikle belli değildir.

Her şeye rağmen birinin çıkıp sözcelem anlamını ortadan kaldıran bir benzerlik bulmayı becerdiğini varsayalım. Fakat böyle olsa bile, bir benzerlik bulup ortaya çıkarmanın bir beceri istiyor olmasının bizzat kendisi, eğretilme besbelli olduğu sürece benzerliğin eğretilmeli yorumun temelindeki ilke olmasını imkânsız kılmaktadır. Eğretilmenin yapıldığı dili ana dili olarak konuşan biri açısından onun ne anlama geldiğini açıklamakta hiçbir zorluk olmaz. ‘Sam bir domuzdur’ eğretilmesinde hem sözcelem anlamı hem hangi benzerliklerin söz konusu olduğu bellidir; oysa ‘Sally bir buzdolabıdır’ eğretilmesinde bir tek sözcelem anlamı bellidir. Dolayısıyla, şimdi irde-

leyeceğim birçok başka eğretileme gibi bu eğretilemenin de benzerlikten daha başka ilkeler temelinde işlevini yerine getirdiği varsayımını kabul etmek daha kolaydır.

Bu tür eğretilemeleri ararsak onların çok fazla sayıda olduğunu görürüz. Örneğin zaman aralıkları için başvuru uzamsal eğretilemeler düz benzerliklerden çıkmazlar. ‘Zaman uçup gidiyor’ ya da ‘Saatler ilerlemiyor’ eğretilemesinde, zamanın ya da saatlerin sözcüğün düz anlamında uçuyor ya da ilerliyor gibi yaptıkları şey ne olabilir? İnsanın aklına sırasıyla hızlı geçmek ve yavaş geçmek demek geliyor, ama ‘hızlı geçmek’ ile ‘yavaş geçmek’ de başka uzamsal eğretilemelerdir. Aynı şekilde, anılarımızı nitelendirirken kullandığımız tat eğretilemeleri de ortak özelliklere dayanmazlar. ‘Tatlı bir anı’ ya da ‘acı bir anı’ deriz, ama bunların gerisinde, tatlı anılar ile acı anıların, tatlı ve acı tatlarla ilgili eğretilemeli sözcelemin sözcelem anlamını ortadan kaldıran düz ortak özelliklere sahip oldukları gibi bir ima yoktur.¹⁰ Elbette, tatlı anılar da tatlı şeyler de insana hoş gelirler, ama söz konusu eğretileme, insana hoş geliyor olmaktan daha fazlasını anlatmaktadır.

Kurulan birtakım eğretilemeli bağlantılar bütün düşünce-mize öylesine sinmiştir ki, bizde ortada bir benzerlik olması *gerektiğini*, hatta kurulan bağlantının kendisinin bir benzerlik bağlantısı olduğunu düşünme eğilimine neden olurlar. Bunun içindir ki bizde zamanın geçişinin uzamsal devinime *tıpatıp benzediğini* ileri sürmek gibi bir eğilim vardır, ama bu arada “geçmek” sözünün zaman için kullanılan başka bir eğretilemeli ifadeden başka bir şey olmadığı, yalın bir benzerlik kesinle-mesinin benzerliğin hangi bakımdan olduğu konusunda herhangi bir saptama yapmayan içeriksiz bir kesinleme olduğu çoğunlukla aklımıza gelmez.

Benzeti savının benim gördüğüm en gelişmiş biçimi, George Miller’inkidir (1979), ben de bu gelişmiş savın bazı özel yönle-

¹⁰ Kaynak metinde “kişilik özelliklerini” belirten ‘sweet disposition’ (tatlı huy) ve ‘bitter person’ (nefret ve öfke dolu kişi) tat eğretilemeleri örnek olarak kullanılmaktadır. (ç.n.)

rini değerlendirmek için tam bu noktada küçük bir parantez açacağım. Miller, diğer benzeti kuramcıları gibi, eğretilmeli bildirimlerin anlamlarının birer benzerlik bildirimi olarak dile getirilebileceğine inanmaktadır, ama o bu benzerlik bildirimlerinin, eğretilmeli bildirimleri “yeniden kurgulayan”, (bu arada, daha çok Aristoteles’in dile getiriş biçimlerinden birine çok yakın olduğunu söyleyebileceğimiz) özel türden benzerlik bildirimleri olduğu düşüncesindedir. Miller’e göre, *S* ile *P* anlamlarının birer ad öbeği olması durumunda, ‘*S* *P*dir’ biçimindeki eğretilmeler şu biçimdeki tümcelere eşdeğerdirler:

23. $(\exists F) (\exists G) (\text{BEN } (F(S), (G(P))))$.

Dolayısıyla, Miller’e göre, örneğin ‘İnsan bir kurttur’ eğretilmesi şöyle çözümlenebilir:

24. Öyle bir *F* ve öyle bir *G* özelliği vardır ki, insanın *F* olması kurdun *G* olmasına benzer.

Bir *F* fiilinin ya da *F* sıfatının ‘*x F*’ ya da ‘*x, F*dir’ biçimindeki bir tümcede eğretilmeli bir biçimde kullanılıyor olması durumunda ise ilgili eğretilmenin çözümlemesi şudur:

25. $(\exists G) (\exists y) (\text{BEN } (G(x), F(P))))$.

Dolayısıyla, örneğin, ‘Hayat dikenlidir’ eğretilmesi de şöyle çözümlenebilir:

26. Öyle bir *G* özelliği ve öyle bir *P* nesnesi vardır ki, hayatın *G* olması, *P*’nin dikenli olmasına benzer.

Ben bu açıklamanın da öteki benzeti kuramlarının sahip olduğu bütün güçlükleri taşıdığına inanıyorum –yani, eğretilmeli bir yüklem kullanmanın, konuşan kişi açısından, o yüklem düz anlamında haklarında doğru olduğu nesnelerin var olduğunu kabul etmek demek olduğunu varsayma yanlısına

düşüyor; eğretilmeli bildirimin doğruluk koşullarını, o bildirimin kavranmasını sağlayan ilkelerle karıştırıyor; değişkenlerin değerlerini hesap etmenin yoluyla ilgili bize bir şey söylemiyor (Miller bu problemin farkında ve “yorumlama” problemi deyip onu “yeniden kurgulama” probleminden ayrı bir yere koyuyor); ayrıca da her eğretilmede geride yatan düz bir benzerlik bildirimi olmadığı gerçeği bu açıklamayı çürütüyor. Ancak, Miller’in getirdiği açıklamanın fazladan içerdiği başka problemler de var. Benim görüşüme göre, onun açıklamasının en zayıf yanı, eğretilmeli sözcelemlerin çoğunun semantik içeriğinin çok fazla yüklem içerebileceğini kabul etmesi ve aslında çok az sayıdaki eğretilmenin onun bize sunduğu biçimsel yapıyı gerçekten taşıyor olması. Örneğin ‘İnsan bir kurttur’ eğretilmesini alalım. Benim en akla yakını olduğuna inandığım benzeti savına göre, bu eğretileme aşağı yukarı şöyle bir şey demek istiyor:

27. İnsan, R gibi belli bakımlardan bir kurda benzer.

Bunu da

28. BEN_R (insan, kurt)

biçiminde simgeleştirebiliriz. Dinleyen kişinin yapması gereken, sadece, tek bir yüklem kümesini, yani R ’nin alabileceği değerleri hesap etmektir. Oysa Miller’in getirdiği açıklamaya göre, dinleyen kişinin en az üç yüklem kümesi için hesaplama yapması gerekir. Benzerlik boş bir yüklem olduğuna göre, ortada iki şeyin birbirine benzer olduğunu söyleyen bildirim varsa, elimizde bilgilendirici bir içerik olması için, söz konusu bildirimin benzer olduğunu ileri sürdüğü iki şeyin hangi bakımlardan birbirine benzediklerinin bize söylenmesi lazım gelir. Miller’in yukarıdaki eğretilmeli sözcelem için yaptığı simgeleştirme şudur:

29. $(\exists F)(\exists G)(BEN(F(\text{insan}), (G(\text{kurt}))))$.

Benzerliğin hangi bakımdan olduğunu da belirtecek biçimde bu simgeleştirmeyi tamamlamak gerekirse, onu

30. $(\exists F)(\exists G)(\exists H)(BEN_H(F(\text{insan}), G(\text{kurt})))$

biçiminde düzeltebiliriz. Hem 30 simgeleştirmesi, hem de Miller'e ait 29 simgeleştirmesi çok sayıda yüklem değişkeni içermektedir. 'İnsan bir kurttur' derken, insana ait, kurda ait olanlardan farklı özellik kümeleri olduğunu söylemiyorum; *aynı* özellik kümesinin ikisine de ait olduğunu söylüyorum (yani demek istediğim, en azından benzeti kuramının daha akla yakın görünen yorumuna göre böyle diyebiliriz). Fakat Miller'in getirdiği açıklamaya bakılırsa, söylediğim şey, insanın F gibi bir özellikler kümesine sahip olduğu, kurtların G gibi farklı bir özellikler kümesine sahip olduğu, bir de insanın F' 'ye sahip olmasının, H gibi başka bir dizi özellik bakımından kurtların G' 'ye sahip olmasına benzediğidir. Ben, Miller'in yaptığı bu "yeniden kurgulama"nın, (a) sezgilerimize aykırı iddia ortaya attığını, (b) herhangi bir gerekçeye dayanmadığını, bir de (c) konuşan ve dinleyen kişilere olanaksız bir hesaplama görevi yüklediğini savunuyorum. Bu F , G ve H özellikleri neler olabilir? Dinleyen kişi onları nasıl bulabilir? Miller'in yorumlama problemiyle ilgili değerlendirmelerinin çok kaba olması şaşırtıcı değildir. Onun eğretilmeli sözcelemlerin sözdizimsel yapıları konusunda getirdiği açıklamaya da benzer itirazlar yöneltilebilir.

Benim "ilişkisel eğretilmeler" diyeceğim, Miller'in çözümlemesine benzer bir çözümlemenin uygun düşebileceği bir eğretilme sınıfı vardır. Nitekim söz konusu olan

8. Gemi denizi yarıdı

ya da

31. Washington ülkesinin babasıdır

eğretilemeleri ise, bunlar onunlike benzer bir biçimde yorumlanabilir. 8 eğretilemesi şu 32 tümcesine eşdeğer sayılabilir:

32. Gemilerin denizle *R* gibi bir bağıntısı vardır ve bu *R* bağıntısı pulluğun toprakla toprağı yararken girdiğı ilişkisine benzer

31 eğretilemesi de şu 33 tümcesine eşdeğer sayılabilir:

33. Washington'un ülkesiyle *R* gibi ilişkisi vardır ve bu *R* ilişkisi babaların çocuklarıyla olan ilişkisine benzer

Bu 32 ve 33 tümceleri çok kolaylıkla Miller tarzında simgeleştirilebilirler. Ama bu çözümlemeler bile bana Miller'in yaklaşımlına çok fazla ödün vermek gibi geliyor: 8 eğretilemesinde toprağı açık ya da örtük hiçbir gönderme olmadığı gibi 31 eğretilemesinde de çocuklara açık ya da örtük herhangi bir gönderme yoktur. Benzeti savının en yalın ve en akla yakın görünen biçimine göre 8 ve 31 eğretilemeleri sırasıyla aşağıdaki 34 ve 35 tümcelerine eşdeğerdir:

34. Gemi denize yarmak gibi bir şey yapar

35. Washington ülkesiyle baba olmak gibi bir ilişki içerisindedir.

Dinleyen kişiye düşen her bu iki durumda kastedilen ilişkiler konusunda bir hesaplama yapmaktır. Ancak, bundan sonraki başlık altında geliştireceğim benim açıklamama göre, benzerlik, genel olarak, Miller'de ya da benzeti kuramının yalın biçiminde olduğu gibi doğruluk koşullarının bir parçası olarak işlevini yerine getirmez; işlevini yerine getirdiğinde, bunu daha çok bir yorumlama stratejisi olarak yapar. Dolayısıyla, çok kabaca söylemek gerekirse, benzerliğin 8 ve 31 eğretilemelerinin yorumlarında işgal ettiği yer, sırasıyla, aşağıdaki 36 ve 37 tümcesiyle verilebilir:

36. Gemi denize bir şey yapar (onun ne olduğunu bulmak için yarmak gibi bir işlev ara)

37. Washington ülkesiyle belli bir ilişki içerisindedir (onun ne olduğunu bulmak için baba olmak gibi bir ilişki ara).

Ancak, söz konusu eğretilmelerde, anılan ilişkileri benzer kılan birtakım yönlerin olduğu iddiasında bulunulmadığı için, dinleyen kişinin bu yönlerin neler olduğu konusunda bir hesaplama yapması da gerekli değildir. Daha çok, geminin denize bir şey yapmakta olduğu ve Washington'un ülkesiyle belli bir ilişki içerisinde olduğu iddia edilmekte; dolayısıyla dinleyen kişinin de, geminin denize yaptığı şey ile Washington'un ülkesiyle içerisinde bulunduğu ilişkiyi, *yarmak* ve *baba olmak* ilişkilerine benzer ilişkiler arayarak bulması gerekmektedir.

Bu bölümü toparlamak gerekirse, eğretilme problemi ya çok zor bir problemdir ya da çok kolay. Eğer benzeti kuramı doğru olsaydı ortada eğretilme gibi ayrı bir semantik kategori de olmayacağı –yalnızca, sözcelenen tümcede 'benzer' ya da 'gibi' sözler çıkarılarak elde edilen bir *eksiltili sözcelem*ler kategorisi olacağı– için çok kolay olurdu. Fakat ne yazık ki benzeti kuramı sağlıklı bir kuram değil, dolayısıyla da eğretilme problemi de zor bir problem olarak varlığını koruyor. Benzeti kuramıyla ilgili olarak yaptığımız bu epeyce uzun irdelemelerin en azından şu noktaları gözler önüne serdiğini sanıyorum: Birincisi, en gerisinde, eğretilmeli sözcelem anlamını açıklamayı sağlayacak hiçbir bir düz benzerlik olmayan birçok eğretilme vardır. İkincisi, ortada düz bir benzerlik bildiriminin olduğu durumlarda bile doğruluk koşulları, dolayısıyla da eğretilmeli sözcelemin anlamı ile benzerlik bildirimi genelde bir ve aynı değildir. Üçüncüsü, benzeti kuramından kurtarabileceğimiz tek mal, eğretilmeli sözcelemleri benzerliği kullanarak üretmeyi ve anlamayı sağlayan bir dizi stratejidir. Dördüncüsü ve sonuncusu, böyle alındığında, yani bir anlam kuramından çok bir yorumlama kuramı olarak anlaşıldığında bile, benzeti kuramı bize, benzerliğin hangi bakımlardan olduğuyla, ya da konuşan

kişinin eğretilemeli bir biçimde hangi benzerlikleri kastettiği konusundaki hesaplamaların nasıl yapılacağıyla ilgili hiçbir şey söylememektedir.

Eğretilemeleri Yorumlama İlkeleri

Eğretilemelerin kendilerine dayanılarak üretildiği ve anlaşıldığı ilkeleri dile getirmeye çalışmanın zamanı geldi artık. Tekrarlamak gerekirse, yanıtlamaya çalıştığımız soru en basit biçimiyle şu: Konuşan kişinin, açık açık R'yi anlatmaya çalışmayıp eğretilemeli bir biçimde 'S Pdir' deyip 'S Rdir'i anlatmaya çalışması nasıl olanaklıdır? Ayrıca, 'S Pdir'i duyan dinleyen kişilerin de, konuşan kişinin 'S Rdir'i anlatmak istediğini bilmesi nasıl olanaklıdır? Bunun açıklayıcılıktan uzak ama en kısa yanıtı şu: *P* sözcelemi, eğretilemeli sözcelemlerin söylenenden başka şeyleri akla getirmesini sağlayan özel birtakım yollarla, ilgili anlamı ve dolayısıyla R'yle ilintili doğruluk koşullarını akla getirir. Fakat bu yanıt, biz ilgili sözcelemin kendilerine dayanarak eğretilemeli anlamı akıllarımıza getirdiği ilkelerin hangileri olduğunu öğrenene ve bu ilkeleri "akla getirmek" gibi eğretilemeli anlatımlara başvurmadan dile getirene kadar açıklayıcılıktan uzak kalmaya devam edecektir. Ayrıca, ben ortada tek bir eğretileme ilkesi olduğuna da inanmıyorum.

"Eğretilemeler işlevlerini nasıl yerine getirirler?" sorusu, biraz "Bir şey bize nasıl başka bir şeyi hatırlatır?" sorusuna benzer. Bu iki sorunun yanıtında da benzerlik önemli bir yer işgal eder ama iki sorunun da tek bir yanıtı yoktur. Aralarındaki iki önemli fark, eğretilemelerin hem özel hem de dizgesel olmasıdır. Özeldirler, çünkü bir şeyin bize başka bir şeyi hatırlatması anlamında her hatırlatma yolu eğretilemeye bir temel sağlamaz; dizgeseldir, çünkü eğretilemelerin, ortak bir ilkeler dizgesi aracılığıyla konuşan kişiden dinleyen kişiye iletilebilir olmaları gerekir.

Probleme dinleyen kişinin bakış açısıyla bakalım. İletişimin başarısı konuşan ve dinleyen kişilerin paylaştıkları ortak bir il-

keler dizgesine bağlı olduğuna göre, dinleyen kişinin kendilerine dayanarak eğretilmeli sözcelemleri anladıkları ilkeleri bulup ortaya çıkarabilirsek, dinleyen kişinin eğretilmeli sözcelemlerde bulunmasının nasıl mümkün olduğunu anlama konusunda da büyük bir mesafe almış oluruz. Dinleyen birinin 'Sally bir buzdolabıdır', 'Richard bir ayıdır', ya da 'Bill bir ambar kapısıdır' gibi bir sözcelem duyduğumu düşünelim. Onun böyle sözcelemleri kavramak için atması gereken adımlar nedir? Elbette bu soruya verilecek yanıtın dinleyen kişinin bilinçli olarak attığı bir dizi adımı ortaya koyması zorunlu değildir; bu yanıttan beklenen, daha çok, böyle eğretilmeleri anlama yeteneğimizin temelindeki çıkarım örüntülerinin akla yakın bir kurgulamasını bize sunmasıdır. Ayrıca, her eğretilme burada irdeleyeceklerimiz kadar yalın da olmayacaktır; ama yine de yalın eğretilmeleri açıklamak için tasarlanmış bir model, çok daha genel bir uygulama alanına sahip olduğunu kanıtlamalıdır.

Ben, burada irdelediğimiz türden yalın eğretilmeler söz konusu olduğunda, dinleyen kişinin en azından üç dizi adım atması gerekir diye düşünüyorum. Öncelikle, ilgili sözcelemin ilk etapta eğretilmeli bir yorumunu araştırıp araştırmaması gerektiğini belirleyecek bir stratejiye sahip olmalıdır. İkinci olarak, eğretilmeli bir yorumlama araması gerektiğine karar verirse *R*'nin olası değerleri konusunda bir hesaplama yaparken kullanacağı bir stratejiler ya da ilkeler kümesine sahip olmalıdır; üçüncü olarak da, *R*'lerin alanının sınırını belirlerken –yani, hangi *R*'lerin konuşan kişinin *S*'nin olduğunu söylediği şey olabileceğine karar verirken– kullanacağı bir stratejiler ya da ilkeler kümesine sahip olmalıdır.

Dinleyen kişinin 'Sam bir domuzdur' sözcelemini duyduğunu düşünelim. Böyle bir durumda o bunun düz anlamıyla doğru olmadığını, sözcelemin düz anlamıyla alındığında esastan hatalı olduğunu bilir. Aslında, esastan hatalı olmak, şimdiye kadar dikkate aldığımız neredeyse bütün eğretilme örneklerinin ortak yanıdır. Dinleyen kişiye ortada çok açık bir yanlış, semantik bir saçmalık, söz edimlerini yöneten kurallara

bir aykırılık, ya da iletişimin konuşma ilkelerinin bir ihlali olabileceği konusunda bir ipucu veren de belki bu tür hatalardır. Bu da, ilk adımın temelinde şöyle bir stratejinin bulunduğunu düşündürüyor:

Düz anlamıyla alındığında sözcelem hatalıysa, tümce anlamından farklı bir sözcelem anlamı ara.

Dinleyen kişinin kendisine dayanarak bir sözcelemin eğretilmeli bir anlam taşıyor olabileceğini söylemesini sağlayan tek strateji bu değildir, ama diğerlerinden çok çok yaygın olarak karşımıza çıkan budur. (Şiir yorumunda da yaygın bir strateji- dir. Bir eski Yunan urnası hakkında birinin 'sükûnetin dilsiz bakir gelini'¹¹ diye bir tasvirde bulunduğunu duyarsam, benim için en iyi yol, başka anlam seçenekleri aramaktır.) Fakat, düz anlamıyla alındığında herhangi bir şekilde hatalı olmak eğretilmeli sözcelemler için elbette zorunlu bir koşul değildir. Disraeli eğretilmeli bir biçimde

5. (EĞR) Bir yağlı direğin tepesine tırmandım

demiş olabilir, ama o gerçekten yağlı bir direğin tepesine tırmanmış da olabilirdi. Eğretilmeli sözcelemleri saptamak için kullanacağımız başka değişik ipuçları da vardır. Örneğin Romantik dönem şairlerini okurken eğretilmelerle karşılaşmaya hazırızdır; bildiğimiz bazı isimler eğretilmeler yapmaya diğerlerinden daha fazla yatkın olurlar.

Dinleyen kişi başka anlam seçenekleri araması gerektiğini saptayınca R'nin olası değerlerini hesap ederken dayanacağı bir sürü ilkesi de olur. Birazdan bunların bir listesini vereceğim, ama bunlardan biri şudur:

¹¹ "still unravish'd bride of quietness". İngiliz şairi John Keat'in "Ode on a Grecian Urn" (Bir Eski Yunan Urnasına Övgü) başlıklı şiirinin ilk mısrasından. (ç.n.)

'S Pdir' sözcelemine duyduğunda R'nin olanaklı değerlerini bulmak için S'nin onu P'ye benzer kılacak yönlerini bulmaya çalış; S'nin hangi bakımdan P'ye benzer olabileceğini yakalamak için de P olan şeylerin göze çarpan, iyi bilinen ve ayırt edici olan özelliklerini bulmaya çalış.

Böyle bir durumda, konuşan kişi, büyük bir olasılıkla domuzlar hakkındaki bilgisine başvurup onların şişko, pispogaz, kötü görünümlü, iğrenç vb. olmak gibi özelliklere sahip oldukları düşüncesine varır. Bu sınırsız özellikler dizisi, R'nin olası değerlerini verir. Ancak domuzların aynı ölçüde ayırt edici olan ve iyi bilinen başka pek çok özelliği daha vardır: örneğin çok ayırt edici bir biçime ve çok ayırt edici kıllarla kaplı bir vücuda sahiptirler. Dolayısıyla, sözcelemi anlaması için konuşan kişinin üçüncü bir adım daha atıp olası R'ler dizisinin sınırını da belirlemesi gerekir. Dinleyen kişi aynı şekilde burada da bunu yapmasını sağlayacak çeşitli stratejilere başvurabilir, ama bunlardan en yaygın olarak kullanılanı şudur:

S terimine geri dön ve R'nin olabilecek birçok değerinden hangilerinin S'nin muhtemel ya da en olası özelliği olabileceğine bak.

Dolayısıyla, dinleyen kişiye "Sam'in arabası bir domuzdur" denirse, o bu eğretilmeyi, 'Sam bir domuzdur' sözceleminden farklı bir biçimde yorumlar. İlkinde, muhtemelen, Sam'in arabasının domuzların yiyeceklerini tükettiği gibi benzin tükettiğinin, ya da Sam'in arabasının şeklinin bir domuza benzettiğinin anlatılmak istendiğini düşünür. Bununla birlikte, belli bir anlamda, her iki durumda da aynı eğretilme yapılmakta, ama her birinde S terimi farklı sınırlamalar getirmektedir. R'nin olası değerlerinden hangisinin eğretilmeli olarak yapılan yüklemeye en uygun aday olduğunu bilmek için dinleyen kişinin S olan şeylerle P olan şeyler hakkındaki bilgini kullanması gerekir.

Etkileşimci kuramlar ile nesne karşılaştırmacı kuramlar arasındaki anlaşmazlığın büyük bir bölümü, onların farklı sorula-

rın yanıtları diye alınabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Nesne karşılaştırmacı kuramlar, pekâlâ, ikinci adımla ilgili olan soruya, yani “ R ’nin olası değerlerini nasıl hesap ederiz?” sorusuna yanıt verme girişimleri olarak alınabilirler. Etkileşimci kuramlar da, pekâlâ, üçüncü adımla ilgili olan soruya, yani “Elimizde, R ’ye ilişkin bir olası değerler dizisi olduğunda, S terimiyle P terimi arasındaki ilişki bu diziye nasıl bir sınır getirir?” sorusuna yanıt verme girişimi olarak alınabilirler. Ben, bu ilişkilerin “etkileşimler” olarak betimlenmesinin yanıltıcı olduğunu düşünüyorum; buna karşılık S teriminin eğretilemelerde bizim dikkate aldığımız türden bir rol oynaması gerektiğini düşünmek daha uygun görünüyor. Etkileşimci kuramın aynı zamanda ikinci adımla ilgili soruya verilen bir yanıt da olduğunu göstermek için, R teriminin, S ve P terimleri birlikte elimizde olduğunda belirlenebilen, elimizde bir tek S terimi olduğunda belirlenemeyen birtakım değerleri olduğunu göstermemiz gerekebilir. Gösterilmesi gereken şey, S teriminin R dizisine bir sınırlama getirmediği, aslında yeni R ’ler yarattığı olabilir. Ancak ben bunun gösterilebileceğine inanmıyorum, ama daha sonra bazı olasılıklardan söz edeceğim.

Elimizde P terimi olduğunda, R terimini hesap ederken kendilerine dayanacağımız çeşitli ilkeler –yani P sözceleminin kendileri aracılığıyla eğretilemelere özgü yollardan R anlamını aklımıza getirebildiği çeşitli ilkeler– olduğunu söylemiştim. Bu ilkelerin hepsini bilmediğim kesin ama bir başlangıç olsun diye işte size birkaç tanesi (bunların birbirlerinden bağımsız olmaları da şart değil):

1. İlke: P olan şeyler tanım gereği R ’dirler. Genellikle, eğretileme eğer işlevini yerine getiriyorsa, R P ’nin önde gelen tanımlayıcı özelliklerinden biridir. Nitekim söz gelişi

38. (EĞR) Sam bir devdir

eğretilemesi,

38. (AÇM) Sam iriyarıdır

anlamında alınır, çünkü devler tanımları gereği iriyarıdırlar. Bu onlara özgü olan bir özelliktir.

2. İlke: P olan şeyler olumsal olarak R 'dirler. Ayrıca, eğretileme eğer işlevini yerine getiriyorsa, R özelliğinin, P olan şeylerin önde gelen ya da iyi bilinen bir özelliği olması gerekir.

39. (EĞR) Sam bir domuzdur

eğretilmesi,

39. (AÇM) Sam iğrenç, pisboğaz ve pasaklıdır

anlamında alınır. Hem birinci hem de ikinci ilke, eğretilmeli sözcelemleri, 'Sam bir dev gibidir', 'Sam bir domuz gibidir' düz benzetileriyle ilişkilendirmektedir. Unutmayalım ki, P terimindeki birtakım küçük değişiklikler, bu ve bir sonraki ilke nedeniyle, R terimlerinde büyük değişikliklere neden olur. Söz gelişi 'Sam bir domuzudur', 'Sam bir yaban domuzudur' ve 'Sam bir domuzcuktur' sözcelemleri arasındaki farkları düşünün.

3. İlke: Konuşan ve dinleyen kişilerin ikisi de P hakkında R demenin yanlış olduğunu biliyor olabilirler, ama çoğu zaman P olan şeylerin R oldukları söylenir, ya da R olduklarına inanılır. Nitekim, konuşan ve dinleyen kişiler ayların aslında çekingen, ürkek ve hassas yaratıklar olduklarını biliyor olsalar bile

6. (EĞR) Rihard bir ayıdır

eğretilmesi,

6. (AÇM) Richard vahşi, kaba ve şiddete eğilimlidir

anlamında sözcelenebilir; ayılar hakkında kuşaktan kuşağa aktarılan efsaneler, konuşan ve dinleyen kişiler bunların gerçeğe aykırı olduğunu bilseler bile, bu eğretilemenin işlev görmesini sağlayacak çağrışımları yaratır.

4. *İlke*: P olan şeyler R olmadıkları gibi, ne R olan şeylere benzerler, ne de onların R olduklarına inanılır, ama bunlara rağmen, kültürel ya da doğal birtakım nedenlerle bu ikisi arasında bir bağlantı kurarız ve böylece P bizim zihnimizde R özelliklerini çağırıştırır. Nitekim,

4. (EĞR) Sally bir buzdolabıdır

40. (EĞR) George etrafa ateş saçıyor

41. (EĞR) Mary tatlıdır

42. (EĞR) John acı zamanlar geçiriyor

43. (EĞR) Uçağı beklerken saatler

yavaş ilerledi
gıdım gıdım ilerledi
ağır ilerledi
akıp geçti
ışık hızıyla geçti

tümceleri, eğretilemeli bir biçimde, Sally'nin duygusuz biri olduğunu, George'un öfkeli olduğunu, Mary'nin kibar, yumuşak ve hoş vb. biri olduğunu, John'un üzüntülü günler yaşadığını; uçağı beklerken zamanın nasıl (farklı şekillerde) geçtiğini anlatmak için sözcelenebilirler. Ancak ortada bu eğretilemelerin dayandığı hiçbir düz benzerlik de yoktur. Dikkat edilirse, çağrışımlar genellikle niceliksel olma yönünde: duygu yelpazesiyile ısı dereceleri, zaman akışıyla hız dereceleri... çağrışım ilişkisi içindeler.

5. *İlke*: P olan şeyler R olan şeyler gibi değildir, R olan şeylere benzer olduklarına da inanılmamaktadır; bununla birlikte P olma koşulu R olma koşuluna benzemektedir. Nitekim son za-

manlarda büyük bir terfi alan birine, onun kişi olarak artık bir asilzadeye *benzediğini* değil de, yeni konumunun ya da durumunun bir asilzade olma durumuna *benzediğini* anlatmak amacıyla,

44. Artık bir asilzade olmuşsun

diyebilirim.

6. İlke: *P* ile *R*'nin anlamca aynı ya da benzer oldukları durumlar vardır, ama bunlardan biri, genellikle de *P*'nin uygulanma alanı sınırlıdır ve düz anlamında *S* için kullanılmaz. Nitekim, 'cılık' yalnızca yumurta için kullanılabilen bir sözcüktür, ama eğretilmeli bir biçimde şunları söyleyebiliriz:

45. Bu sufle cılık

46. O parlamento cıktı

47. Onun beyni cılık

7. İlke: Bu ayrı bir ilke değil, 1-6 ilkelerinin, '*S Pdir*' biçiminde olmayıp ilişkisel nitelikli yalın eğretilmelerle bir fiil ya da yüklem oluşturan bir sıfat içeren diğer sözdizimsel kalıplarda karşımıza çıkan yalın eğretilmelere uygulanmış şeklidir. Örneğin aşağıdaki ilişkisel eğretilmeleri alalım:

48. Sam kitapları yalayıp yutar

8. Gemi denizi yarar

31. Washington ülkesinin babasıydı

Bunların üçünde de kaşımızda düz anlamıyla sözcelenmiş iki ad öbeği ve eğretilmeli bir biçimde sözcelenmiş bir ilişkisel terim (bu 48 ve 8 eğretilmelerinde olduğu gibi geçişli bir fiil olabilir, ama 31 eğretilmesinde olduğu gibi öyle olmayabilir de) bulunmaktadır. Böyle durumlarda dinleyen kişiye düşen iş, '*S Pdir*' den '*S Rdir*'e değil, "*S P*-ilişkisi *S*" dan "*S R*-ilişkisi *S*"a

gitmektedir. Bu ikincisinde dinleyen kişiye düşen görev, ilkindekinden oldukça farklıdır. Çünkü söz gelişi, bizim ilkinde söz konusu olan benzerlik ilkelerimiz, dinleyen kişinin, *S* olan şeylerle *P* olan şeylerin sahip oldukları ortak özelliği, yani *R* özelliğini bulmasını sağlar; oysa ikincisinde dinleyen kişinin bulabileceği şey *S* olan şeylerle *P* olan şeylerin diğer şeylerle girdikleri ortak bir ilişki değildir: dinleyen kişinin yapması gereken şey, *P* ilişkisinden farklı ama bir bakımdan *P* ilişkisine benzeyen bir *R* ilişkisini bulmaktır. Dolayısıyla, bu son örnekleri göz önünde bulundurarak 1. ilkeyi şöyle dile getirebiliriz:

P-ilişkileri tanım gereği *R*-ilişkileridir.

Örneğin *yarmak*, tanımı gereği, keskin bir nesneyi başka bir nesneye batırıp ileri hareket ettirerek o başka nesnede yarık açma işidir. *P*-ilişkisiyle *R*-ilişkisi arasındaki bu tanımsal benzerlik dinleyen kişinin *R*-ilişkisi konusunda bir çıkarımda bulunmasını sağlayabilir ama benzerlik yönü *R*-ilişkinin içeriğini, '*S* *P*dir'in en yalın biçimlerinde ilgili benzerliğin *R* teriminin içeriğini birebir belirlediği gibi birebir belirlemez. Böyle durumlarda dinleyen kişiye düşen iş, *P* eğretilemeli anlatımıyla düz bir biçimde anlatılan ilişkiye ya da özelliğe benzeyen, ya da en azından çağrıştıran bir ilişki (ya da bir özellik) bulmaktır; ilgili ilkeler de, dinleyen kişiye *P*-ilişkisiyle *R*-ilişkinin benzer olabilecekleri, ya da en azından birbirlerini çağrıştırdıkları yönü verir ve böylece dinleyen kişinin o ilişkiyi ya da özelliği seçip ayırmasını sağlarlar.

8. İlke: Düzdeğişmeceler ile kapsamlamaların özel eğretileme durumları olarak mı, yoksa bağımsız değişmeceler olarak mı alınacağı, benim eğretileme anlayışına göre, bir terminoloji sorununu olmuştur. '*S* *P*dir' denip bununla '*S* *R*dir' anlatılmak istendiğinde *P* ile *R* parça-bütün, içeren-içerilen, ya da hatta elbise ve elbiseyi giyen arasındaki ilişkiye benzer bir ilişkiyle yan yana getirilmiş olabilir. Bunların hepsinde de, su katılmadık eğ-

retilemelerde olduğu gibi, *P* teriminin semantik içeriği bir çağrışım ilkesi gereği *R* teriminin semantik içeriğini ifade eder. Eğretileme ilkeleri zaten çok çeşitli olduğuna için, ben düzdeğişmeceler ile kapsamlamaları özel eğretileme biçimleri olarak ele almaktan ve onların dayandıkları ilkeleri eğretileme ilkeleri listeme eklemekten yanayım. Örneğin, bilinen çağrışım ilkelelerinden yararlanarak İngiliz hükümdarına ‘Saray¹²’, Birleşik Devletler yönetiminin yürütme organına ‘Beyaz Saray’ diyerek göndermede bulunabilirim. Ama dediğim gibi, bunların özel eğretileme durumları olduğu savı, bana tamamen bir terminoloji sorunu gibi geliyor; sadeleştirmeciler eğretileme ilkelerinin düzdeğişmece ve kapsamlama ilkelerinden tamamen ayrı tutulmasında ısrar ederlerse de benim buna ancak taksonomi açısından birtakım itirazlarım olabilir.

Bu sekiz ilkeye ek olarak bir dokuzuncusunun olup olmadığı merak edilebilir. *S* ile *P*’yi daha önce pek görülmemiş bir biçimde bir tümcede bir araya getirmek suretiyle *P* ile *R* arasında daha önceden hiç kurulmamış bir çağrışım ilişkisinin kurulabildiği durumlar var mıdır? Benin anladığım kadarıyla, etkileşim kuramını savunanların savı budur. Fakat ben, “etkileşim”in neyi anlattığının düşünüldüğünü ortaya koyan ikna edeci bir örneğe hiç rast gelmediğim gibi yarım yamalak olsun herhangi bir açıklamaya da rast gelmedim. Biz birtakım örnekler oluşturmaya çalışalım ve şu ikisi arasındaki farkı anlamaya çalışalım:

49. Sam’in sesi — { çamurdur
çakıl taşıdır
Zımparadır

50. Kant’ın transcendental tümdengelimle ilgili ikinci kanıtı çok — { çamurdur
çakıl taşıdır
zımparadır

¹² Kaynak metinde: ‘the Crown’. (ç.n.)

Çok açıktır ki, ikinci üçlü küme birinci üçlünden farklı eğretilemeli anlamlar $-R$ için farklı değerler- sunmaktadır. Bunun nedeninin, farklı S terimlerinin, P terimlerinin yarattığı olanaklı R dizisine bir sınırlama getirmesi değil, farklı $S-P$ bileşimlerinin yeni R 'ler yaratması olduğu savunulabilir. Ama bu açıklama bana hiç de inandırıcı gelmiyor. Bunun daha inandırıcı olan bir açıklaması var: insanda, 'çamur', 'çakıl taşı' ve 'zımpara kağıdı'ndan oluşun P terimlerinin yarattığı bir çağrışımlar kümesi vardır. Bu çağrışımların gerisindeki ilkeler de 1-7 ilkeleridir. Farklı S terimleri R 'nin değerlerine farklı sınırlamalar getirir, çünkü sesler için doğru olan R 'ler, transcendental tümdengelimle ilgili kanıtlar için doğru olanlardan farklıdır. Peki, şimdi burada "etkileşimden" söz etmek mümkün mü?

Bu alt bölüm benim eğretilemeli yüklemelerle ilgili açıklamamı içerdiğine göre, burada onun temel noktalarını özetlemek iyi olur. Konuşan ve dinleyen kişilerin düz sözcelemelerle iletişim kurmalarına yeterli olacak ortak dilsel ve olgusal bilgilere sahip olmaları koşuluyla, konuşan kişinin S 'nin P olduğunu söyleyerek ($P \neq R$ olmak koşuluyla) eğretilemeli bir biçimde S 'nin R olduğunu anlamak istediği durumlarda, konuşan kişiyle dinleyen kişinin ' S P dir' kalıbındaki sözcelemleri oluşturup anlayabilmeleri için aşağıdaki stratejiler ve ilkelerin her biri tek tek gerekli, hepsi birlikte yeterlidir.

Öncelikle, ortada, konuşan ve dinleyen kişilerce paylaşılan, dinleyen kişinin kendilerine dayanarak ilgili sözcelemin düz anlamında kastedilmediğini kavramasını sağlayan birtakım ortak stratejiler olmalıdır. Bunlar yalnızca biri ama en genel olanı, kullanılan sözcelemin düz anlamıyla alındığında çok açık bir biçimde kusurlu olması olguna dayanır.

İkinci olarak, ortada, konuşan ve dinleyen kişilerce paylaşılan, P terimi (burada söz konusu olan şey anlam da olabilir, doğruluk koşulları da, ya da böyle bir şey varsa ana-imlem de) ile R 'nin alabileceği değerlerden oluşan bir olanaklı değerler dizgesi arasında çağrışım ilişkisi oluşmasını sağlayan birtakım ortak ilkeler olmalıdır. Eğretileme probleminin can damarı, bu

ilkelerin ortaya konulmasıdır. Ben bunların birkaçını dile getirmeye çalıştım, ama daha fazlası olduğundan da hiç kuşku yok.

Üçüncü olarak, ortada, konuşan ve dinleyen kişilerce paylaşılan, konuşan kişiyle dinleyen kişinin *S* terimine ilişkin bilgilerini (bunlar, ilgili anlatımın anlamına ilişkin olabilir, göndergesinin doğasına ilişkin bilgiler olabilir, bunların her ikisine ilişkin bilgiler olabilir) kullanarak *R*'nin alabileceği olanaklı değerler dizisinin içinden *R*'nin gerçek değerini seçip çıkarmasını sağlayan ortak birtakım stratejiler olmalıdır. Bu adımın temel ilkesi şudur: *R*'nin olanaklı değerlerinden ancak *S*'nin olanaklı değerlerine işaret edenler *R*'nin gerçek değeri olabilir.

Eğretileme, İroni ve Dolaylı Söz Edimleri

Sözlerimi bitirmeden önce, eğretilemeyi yöneten ilkeleri, ironiyi ve dolaylı söz edimlerini yönetenlerle kısaca karşılaştırmak istiyorum. Önce bir ironi örneğini ele alalım. Paha biçilmez bir K'ang Hsi vazosunu kırdığınızı, benim de bunun üzerine ironik bir biçimde

"Yapılacak en akıllıca şeydi" dediğimi düşünelim. Eğretilemede olduğu gibi burada da konuşan kişinin kastettiği anlam ile tümce anlamı birbirinden farklıdır. Peki, böyle bir durumda, dinleyen kişinin 'Yapılacak en akıllıca şeydi' tümcesini duyduğunda, aslında bununla konuşan kişinin "Yapılacak en aptalca şeydi"yi anlatmaya çalıştığı sonucunu çıkarabilmesini sağlayan ilkeler hangileridir? Çok kabaca söylemek gerekirse, ironilerin işlevlerini yerine getirmelerini sağlayan şey, ilgili sözcelemin düz anlamıyla alındığında duruma açık bir biçimde aykırı düşmesidir. Ortada çok büyük bir aykırılık olduğu için dinleyen kişi sözcelemi duruma uygun düşecek bir biçimde yeniden yorumlamaya mecbur kalır. Bunun için ilk akla gelen yol da sözcelemi düz olarak anlattığının *tam tersi* anlamda yorumlamaktır.

Kuşkusuz, ironilerde bütün olup bitenin bundan ibaret olduğunu söylemeye çalışmıyorum. Bir sözcelemin ironik olup

olmadığını belirten dilsel ve dildışı ipuçlarının kapsamı ve çeşitleri bakımından kültürler ve alt kültürler büyük değişiklikler gösterirler. Aslında, çeşitli dillerin ironili sözcelemlerde kullandığı birtakım belirli tonlamalar vardır. Ancak, eğretilemeler gibi ironilerin de dilsel ya da başka türlü uyuşmalar gerektirmedini kabul etmek gerekir. Ironileri yöneten temel ilkeleri belirlemek için konuşma ilkeleri ve söz edimlerinde bulunmayı yöneten genel kurallar yeterlidir.

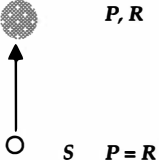
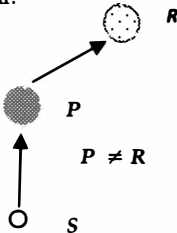
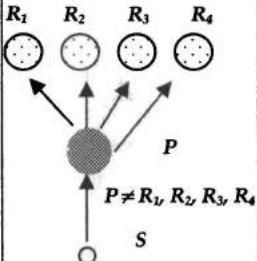
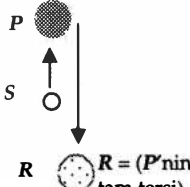
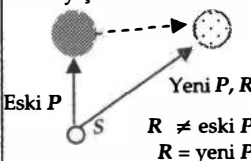
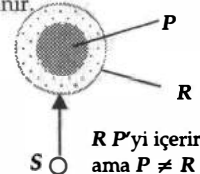
Şimdi de bir dolaylı söz edimi örneği alalım. Sıradan bir akşam yemeğinde size “Tuzu uzatabilir misin?” dediğimi düşünün. Böyle bir durumda normal olarak bu sözcelemi “Lütfet, tuzu uzat” anlamında alırsınız. Yani, sizin yeteneklerinizle ilgili olan soruyu, bir eylem gerçekleştirme yönünde bir rica olarak alırsınız. Peki, bu çıkarımın yapılmasını sağlayan ilkeler nelerdir? Dolaylı söz edimleri ile diğer ikisi, yani ironilerle eğretilemeler arasında kökten bir fark vardır. Dolaylı söz edimlerinde konuşan kişi söylediği şeyi anlatmaya çalışır. Ama buna ek olarak anlatmaya çalıştığı bir şey daha vardır. Tümce anlamı sözcelem anlamının bir parçasıdır, ama bütün yönleriyle sözcelem anlamını vermez bize. Bu örnekte söz konusu çıkarımın yapılmasını sağlayan ilkeler çok yalın şekliyle (daha ayrıntılı bir açıklama için bkz, Searle 1975b, bu kitabın 2. bölümü) şunlardır: Öncelikle konuşan kişinin elinde bu sözcelemin dolaylı söz edimi olabileceğini kavramasına olanak veren bir malzeme olmasıdır. Bu da, bizim sözcelemin kullanıldığı bağlamda dinleyen kişinin yetenekleriyle ilgili bir sorunun yapılan konuşma açısından tamamen yersiz olduğu gerçeğidir. Konuşan kişi, bu yüzden, başka bir anlam seçeneği arama gereği hisseder. İkinci olarak, dinleyen kişi söz edimlerini yöneten kuralları bildiği için, karşıdaki kişinin tuzu uzatma yeteneğine sahip olmasının o kişiye tuzu uzatması yönünde ricada bulunmak için gereken hazırlayıcı koşullarından biri olduğundan da haberdardır. Bu nedenle, dinleyen kişi, kendi yetenekleriyle ilgili olan bu sorunun, nazik bir rica edimi olduğunu çıkarabilecek bir durumdadır. Düz sözcelemler, eğretilemeli sözcelemler, ironili sözcelem-

ler ve dolaylı söz edimleri arasında var olan farklılıklar ve benzerlikler aşağıda Şekil 2'de verilmeye çalışılmıştır.

Her eğretilmeli sözcelemin düz bir açıklamasının olup olmayacağı sorusuna verilecek yanıtın çok önemli olmaması gerekir. Belirli bir biçimde yorumlandığında yanıt hiç düşünmeden "evet" olurken, başka bir biçimde yorumlandığında yine hiç düşünmeden "hayır"dır. Eğer soruyu, "S'nin R olduğu anlatılmaya çalışılarak sözcelenen 'S Pdir' biçimindeki her eğretilmeli sözcelem için, R'nin doğruluk koşulları olarak anlaşılan kastedilen eğretilmeli anlam R'yi tam olarak ifade edecek bir anlatım bulmak ya da uydurmak mümkün müdür?" biçiminde yorumlarsak, sorunun yanıtının kuşkusuz "evet" olmalıdır. Bir dilde anlatılmak istenen her şeyi o dilde dile getirmenin mümkün olduğu Dilegetirilebilirlik ilkesi'nin (bkz. Searle 1969) dolaysız sonucudur bu.

Eğer soruyu, "Konuşulan her dil, belirli bir eğretilmede bulunarak dile getirmek istediğimiz her şeyi düz bir biçimde dile getirmenin yolunu eksiksiz bir biçimde sağlar mı?" biçiminde yorumlarsak, o zaman da sorunun yanıtı elbette "hayır" olur. Çoğu zaman eğretilmeye başvurmamızın nedeni, tamamen, anlatmak istediğimiz şeyi eksiksiz olarak dile getiren hiçbir düz anlatımın olmamasıdır. Ayrıca, eğretilmeli sözcelemlerde, yalnızca S'nin R olduğunu bildirmekten daha fazlasını yaparız; Şekil 2'nin de gösterdiği gibi, 'S Pdir'in anlattığı şey üzerinden S'nin R olduğunu bildiririz. Eğretilmelerin bize bir ölçüde özleri itibarıyla açıklamaları olmayan şeyler diye görünmesinin nedeni de budur. Açıklamaları yoktur, çünkü dinleyen kişinin sözcelemden anladığı semantik içeriği eğretilmeli anlatımı kullanmadan daha sonra yeniden oluşturamayız.

Açıklama sırasında yapabileceğimiz en iyi şey, eğretilmeli sözcelemin doğruluk koşullarını yeniden oluşturmaktır, ama eğretilmeli sözcelem de başkalarına kendi doğruluk koşullarından daha fazlasını taşır. Kendi doğruluk koşullarını, doğruluk koşulları kendisinininkinin bir parçası olmayan başka bir semantik içerik yoluyla başkalarına taşır.

Düz Sözcelem: Konuşan kişi S'nin P olduğunu söyler ve S'nin P olduğunu anlatmaya çalışır. Dolayısıyla, konuşan kişi S nesnesini P kavramının altına koyar ve burada $S=R$'dir. Tüme anlamı ile sözcelem anlamı birbirleriyle çakışır.	Eğretilemeli Sözcelem (yalın): Konuşan kişi S'nin P olduğunu söyler ama eğretilemeli bir biçimde S'nin R olduğunu anlatmaya çalışır. Sözcelem anlamına, düz tümce anlamı üzerinden varılır.	Eğretilemeli Sözcelem (açık uçlu): Konuşan kişi S'nin P olduğunu söyler, ama eğretilemeli bir biçimde S'nin R_1, S'nin R_2 vb. gibi bir dizi şey olduğunu anlatmaya çalışır. Yalın eğretilemede olduğu gibi, eğretilemeli anlamı, düz anlam üzerinden varılır.
İronili Sözcelem: Konuşan kişi söylediği şeyin tam tersini anlatmaya çalışır. Sözcelem anlamına, önce tümce anlamına, oradan da tümce anlamının tam tersine gidilerek varılır.	Ölü Eğretileme: Orijinal tümce anlamı atlanır ve tümce önceki eğretilemeli anlamla özdeş yeni bir tümce anlamı alır. Burada yukarıdaki eğretilemeli sözcelem şemasından, düz sözcelem şemasına bir kayış söz konusudur.	Dolaylı Söz Edimleri: Konuşan kişi söylediği şeyi anlatmaya çalışır ama ayrıca bunun dışında başka bir şey daha anlatmaya çalışır. Dolayısıyla sözcelem anlamı tümce anlamını içerir ama onun ötesine uzanır.

● P, tümce anlamı   ○ R, sözcelem anlamı   ○ S, nesne

Şekil 2: Tümce anlamının "S P'dir", sözcelem anlamının "S R'dir" olduğu, yani konuşan kişinin düz anlamında alındığında ilgili S nesnesinin ilgili P kavramının altına girdiğini anlatan bir tümce sözcelediği ama bu sözcelemle S nesnesinin R kavramının altına girdiğini anlatmaya çalıştığı bir durumda tümce anlamı ile sözcelem anlamı arasında var olan ilişkilerin şematik bir karşılaştırması.

İyi bir eğretilerede hissettiğimiz ifade gücü büyük ölçüde iki şeye bağlıdır. Dinleyen kişinin, konuşan kişinin anlatmaya çalıştığı şeyi çözmesi –iletişime edilgen bir alıcının katkısından daha fazla katkıda bulunması; bunu da iletilen semantik içerikten başka ama onunla bağlantılı bir semantik içerik üzerinden yapması gerekir. Dr. Johnson’un eğretilemelerin bize bir yerine iki fikir verdiği sözünden de ben bunu anlıyorum.

5. Bölüm

DÜZ ANLAM

I

Birçok felsefeciyle dilbilimcinin sözcüklerle tümcelerin düz anlamı ve onun belirsizlik, eğretileme, doğruluk gibi diğer semantik kavramlarla ilişkisi hakkında benimsedikleri belli bir anlayış vardır. Ben bu bölümde, yaygın olarak kabul edilen bu anlayışın bir yönüne, yani “hangi tümce söz konusu olursa olsun, düz anlam o tümcenin her tür bağlamdan bağımsız anlamı olarak anlaşılabilir” şeklindeki görüşe itirazlarımı belirtmek istiyorum. Burada, genel olarak ancak bağlamsal sayılıtlar ya da arkaplan sayılıtları diyebileceğimiz bir sayılıtlar kümesine göre bir tümcenin düz anlamından söz edilebileceğini savunacak, en sonunda da bu alternatif görüşün sonuçlarını gözden geçireceğim. İtiraz edeceğim görüş, zaman zaman bir tümcenin düz anlamının onun “sıfır bağlam”da ya da “boş bağlam”da taşıdığı anlam olduğu şeklinde de dile getirilmiştir. Ben, çok büyük sayıda tümcenin yorumunda kendisine dayanan sıfır ya da boş bağlam diye bir şeyin hiç olmadığını, anlamlandırma yetimizin sınırları içerisinde böyle tümcelerin anlamlarını ancak ilgili tümcenin uygun bir biçimde sözcelenebildiği bağlamlara ilişkin bir arkaplan sayılıtları kümesine sırtımızı dayayarak anlayabileceğimizi savunacağım.

Yaygın olarak kabul edildiğini belirttiğim anlayışı, bir önermeler kümesi biçiminde dile getirerek başlayayım:

Tümcelerin düz anlamları vardır. Bir tümcenin düz anlamını, onun oluşturucusu olan sözcüklerle (ya da an-

lambirimlerle) bu öğeleri yan yana getirirken dayanılan sözdizimi kuralları belirler. Bir tümcenin birden fazla düz anlamı olabileceği (belirsizlik) gibi bir tümcenin düz anlamı kusurlu da olabilir (içlemsizlik).

Bir tümcenin düz anlamının, konuşan kişinin o tümceyi bir söz ediminde bulunmak için sözcelediğinde o tümceyle anlatmaya çalıştığı şeyden keskin çizgilerle ayrılması gerekir; çünkü konuşan kişinin sözcelemiyle anlatmaya çalıştığı şey değişik biçimlerde düz tümce anlamından farklı olabilir. Örneğin, konuşan kişi bir tümce sözeleyip tıpkı eğretilmelerde olduğu gibi o tümcenin anlattığı şeyden farklı bir şey anlatmaya çalışabilir, tıpkı ironilerde olduğu gibi o tümcenin anlattığı şeyin tam tersini anlatmaya çalışabilir, ya da tıpkı konuşma sezdilerinde ve dolaylı söz edimlerinde olduğu gibi tümcenin anlattığı şeyi anlamaya çalışıp bir de ayrıca ondan daha fazlasını anlamaya çalışabilir. Tümcenin anlattığı şeyin konuşan kişinin anlatmaya çalıştığı şeyle tamamen aynı olduğu durumlar çok sınırlıdır; örneğin konuşan kişi belirli bir bağlamda 'Kedi paspasın üzerinde' tümcesini sözeleyip tamamen bu tümcenin düz anlamında kedinin paspasın üzerinde olduğunu anlatmaya çalışabilir. Daha açık bir dille söylemek gerekirse, bütün diğer anlam türleri –ironi anlamı, eğretilmeli anlam, dolaylı söze edimler ve konuşma sezdirileri– hiçbir biçimde tümcelerin değil, tersine konuşan kişilerin, konuşan kişilerin sözcelemlerinin özellikleri olduğu için, 'tümcenin düz anlamı' sözündeki 'düz' sözcüğü gereksiz bir sözcüktür.

Bildiri kipindeki tümcelerde, tümcenin anlamı bir doğruluk koşulları kümesi belirler; daha açık bir deyişle öyle bir koşullar kümesi belirler ki, bir tümceyi bir bildirimde bulunmak üzere düz bir biçimde sözcelemiş bir kişi, ancak ve ancak bu koşullar kümesi geçerliyse doğru bir bildirimde bulunmuş olur. Bazı açıklamalara göre, böyle bir tümcenin anlamını bilmek, onun doğruluk koşulların bil-

mekten başka bir şey değildir. Ancak öyle bazı anlamlı tümceler vardır ki, bu tümcelerin düz bir biçimde sözcelendikleri bağlam değiştikçe tümcelerin doğruluk koşulları da değişir. Örneğin, ‘Ben açım’ tümcesi, biri tarafından onu doğru bir bildirim kılacak bir bağlamda sözcelenmiş olabilir; ama bir başkası ya da başka bir durumda aynı kişi tarafından onu yanlış bir bildirim kılacak bir bağlamda da sözcelenenebilir. Bu tür “belirtisel” ya da “somut dönüşlü” tümceler, ‘Kar beyazdır’ gibi sözcelen bağlamı değişse bile doğruluk koşulları değişmeyen tümcelerden farklıdır. Ancak, tümce anlamı kavramının tamamen bağlamdan bağımsız olduğunu hiç unutmamak gerekir. Hatta belirtisel tümceler söz konusu olduğunda bile anlam bağlama göre değişiklik göstermez. Sabit anlam, sadece sözcelen bağlamıyla ilgili olan bir doğruluk koşulları kümesini belirleyen anlamdır. Tümcenin düz anlamı, tümcenin hangisi olursa olsun bütün bağlamlardan bağımsız olarak sahip olduğu anlamdır. Tümce, tarih içerisinde ortaya çıkan değişiklikler bir yana, tümce sözcelendiği her bağlamda bu anlamı korur.

Yukarıda kabaca çizilen resim bize son zamanlarda “anlam-bilim” ile “kullanımbilim” alanlarında yapılan tartışmaların arkasındaki sayılılar kümesini de veriyor. Bu sayılılar kümesi aslında bir kuramdan çok hangisi olursa olsun her bir kuramın belirtip doğrulamasını yapması gereken bir taslak sunuyor bize. Doğru, bu sayılılar kümesine kuşkuyla yaklaşanlar olmuştur. Kimi felsefeciler bu anlam kavramının yeterince deneysel olmadığını, onun konuşan ve dinleyen kişilere ait uyarım-tepki örüntüleri çerçevesinde ifade edilmiş daha davranışçı kavramlarla değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Kimileri de bu resmin, anlamların yersiz bir biçimde ayrı varlıklar olarak görülmesi sonucunu doğurduğunu ileri sürmüştür. Ben bu itirazların ikisinin de geçersiz olduğunu düşünüyorum, ama burada bunlar üzerinde durmayacağım. Ayrıca çok ciddi hatalar içeren

bu yaygın görüşün başka bazı değişik biçimleri de vardır ve ben hemen daha işin başında yolumuzun üzerinden çekmek için bu ciddi hatalardan birinden söz etmek istiyorum. Kimi felsefeciler ile dilbilimciler, yanlış bir biçimde, tümce ile sözcelem arasındaki ayrımın tür ile örnek arasındaki ayrıma karşılık geldiğini, sözcelemlerin tümce örneklerinden başka bir şey olmadıklarını sanıyorlar. Sözcelem anlamı tümce anlamından farklı olabildiği için de tümce örneklerinin, bir şekilde, bağlamdan bağımsız olan tümce türlerinin anlamından başka “bağlamca farklı olan anlamlar” edindiklerini düşünüyorlar. Ben bu görüşün her iki yönünün de hatalı olduğuna inanıyorum. Yani, sözcelem ile örneğin özdeş olduklarını düşünmek bir kategori hatasıdır; sözcelem anlamının tümce anlamından farklı olduğu durumlarda örneğin türün taşıdığı anlamdan farklı bir anlam edindiğini iddia etmek de (sözcelem ile örneğin özdeş oldukları düşüncesinden kaynaklanan) bir ikinci hatadır. Bu iki düşüncenin de hatalı olduğunu gösterecek bir kanıt isteniyorsa, sözcelem ile örneğin özdeş olamayacaklarını, çünkü bir ve aynı sözcelemin birçok örneğinin olabildiğini, örneğin birinin kendi sözcelemini bir de yazılı olarak verebildiğini; bir ve aynı örneğin birçok kez bir sözcelemde bulunmak için kullanılabildiğini, örneğin bir ve aynı ‘DUR’ işaretinin farklı zamanlarda birçok kez kaldırılabilirdiğini belirtmek yeterli olsa gerek. Gerçekten de her sözcelem bir tümce-örneğin üretilmesini ya da kullanmasını gerektirir, ama sözcelem ile tümce-örneği aynı şeyler değildir, sözcelem anlamının tümce anlamından farklı olduğu durumlarda da tümce-örneği anlamını değiştirmez. Zaman içerisinde oluşan değişiklikler, özel şifrelemeler gibi durumları bir yana bırakırsak, tümce-örneğin anlamı her zaman türün anlamıyla aynıdır. Tümce ister tümce türü ister tümce örneği olsun, tümce anlamının konuşan kişinin kastettiği sözcelem anlamından ayrı tutulması gerekir, tümce-sözcelem ayrımı da tür-örnek (tümce türü-tümce örneği) ayrımıyla aynı değildir.

Sözünü ettiğim yaygın görüşün anlam anlayışı konusunda dile getirilmiş olan kuşkuyla görmezden gelip onun belirgin

hatalar içeren biçimlerini bir kenara bırakarak, aşağıda, yaygın görüşün genel hatlarıyla doğru bir görüş olmakla birlikte (özellikle tümce anlamı ile sözcelem anlamı arasındaki ayrımı vurgularken son derece haklıdır) tümcenin düz anlamını bağlamdan bağımsız olan anlam olarak sunma hatasına düştüğünü savunacağım. Buna karşılık olarak da ben, bir tümcenin düz anlamından çoğu durumda ancak bir arkaplan sayılıtları kümesi çerçevesinde söz edilebildiğini; ayrıca bu arkaplan sayılıtlarının da, ilgili tümcenin doğruluk koşullarının önkabulleri ile bağımlı-belirtisel öğelerinin o tümcenin semantik yapısında kendisini belli ettiği biçimde ilgili tümcenin semantik yapısında kendisini tek tek belli etmediklerini, kendilerini tek tek belli etmelerinin de mümkün olmadığını iddia edeceğim.

Kendi görüşümü savunurken izleyeceğim yol, düz anlamın bağlamdan bağımsız olduğu yollu görüşü destekler gibi görünen tümceleri alıp hepsinde de ancak bir sayılıtlar kümesi çerçevesinde o tümcelerin düz anlamından söz edilebildiğini göstermek olacak. Örneğin 'Kedi paspasın üzerinde' tümcesini alalım. Eğer tümceler her tür bağlamdan bağımsız düz anlamlara sahipseler ondan daha beylik eski bir tümce bulamazsınız. Şüphesiz birtakım belirtisel öğeler içeriyor. Bir bildirimde bulunmak amacıyla bu tümce sözcelendiğinde bu sözcelemini anlamak için ihtiyacımız olan şey, göndermede bulunulan kediyle paspasın hangi kediyle paspas olduğunu ve kedinin paspasın üzerinde olduğu söylenen zamanı ve yeri bilmek. Fakat önkabul ile belirtiselliğin bağlama bağımlı olan bu yönleri zaten tümcenin semantik öğelerinde var olan yönlerdir; eğer tümcenin sözcelendiği belirli bir durumda bunlar açık değilse, tümceye daha başka belirtisel öğeler ekleyerek (tam şurada duran şu kedi şimdi tam şuradaki şu paspasın üzerinde), ya da apaçık belirtisel öğeleri çıkarıp yerlerine birtakım betimlemeler, yer ve zaman koordinatları koyarak (şöyle şöyle özelliklere sahip olan kedi, şu şu zaman ve yerde, şöyle şöyle özellikleri olan paspasın üzerinde) onları daha açık bir hale getirme olanağı her zaman vardır. Bu tümce, belirtisel olan yanlarına ek olarak, o be-

lirtisel öğelerin tümcenin sözcelendiği özel durumlarda karşımıza çıkan özel bağlamlara mihladığı sabit ve değişmeyen betimsel bir anlam da taşımaktadır. Bu değişmez betimsel içerik, tümcenin doğruluk koşullarını belirler, belirtisel öğeler de bu betimsel içeriği tümcenin sözcelendiği özel bağlamlarla ilişkilendirir. Bu betimsel öğeyi şöyle (kötü çizim için özür dilerim) gösterebiliriz (bkz. Şekil 3).

Şekil 3

Olup biten böyle bir şey olduğunda kedinin paspasın üzerinde olduğunu söyleme eğiliminde oluruz, değilse olmayız. Bu, tümcenin söylediği şeydir –tümce, kedi ile paspas arasındaki ilişkinin şekilde çizilen ilişki olduğunu söylemektedir. Elbette, tümcenin resim kadar belirgin olmadığı söylenebilir; çünkü kedi paspasın üzerinde oturuyor olabilir, ayakta duruyor olabilir, ya da yüzü diğer yöne dönük olabilir ama tümcenin doğruluk koşulları yine de geçerlidir. Ayrıca ortada bir bulanıklık problemi olduğu da söylenebilir. Eğer kedinin yarısı paspasın üzerinde olsaydı, ne söyleyeceğimizi bilemeyebilirdik, ama bunlar bizim bağlamdan bağımsız düz anlam anlayışımızı zora sokan durumlar değildir.

Ama şimdi de kedi ile paspasın tam da resimde çizilen ilişki içerisinde olduğunu ama her ikisinin de dış uzayda, hatta Samanyolu galaksisinin de dışında serbestçe dolaştığını varsayalım. Böyle bir durumda, ortada kendisi çerçevesinde bir şeyin başka bir şeyin üzerinde olabildiği bir çekim alanı olmadığı için kâğıdı düz tuttuğumuzda da ters tuttuğumuzda da sahne tıpkı çizildiği gibi olurdu. Peki, kedi hala paspasın üzerinde midir? Böyle bir durumda yerin çekim alanı şeklimizde çizdiğimiz şeylerden biri olur muydu?

Benim düşünceme göre, bu sorulara yanıt verirken ilk ağızda söylenecek en doğru şey şu: Kedi ile paspasın dış uzayda serbestçe dolaşıyor olmaları durumunda, ek birtakım sayılıtlar varsaymadıkça 'Kedi paspasın üzerinde' tümcesinin bir düz anlamı olduğu düşüncesinin uygulamada açık bir karşılığı yoktur; ayrıca bizim resimde yerin çekim alanı çizilen şeylerden biri değildir ama tıpkı tümce gibi bizim resmimizin de ancak bir arkaplan sayılıtları kümesi çerçevesinde uygulamada bir karşılığı vardır.

Buna, şöyle bir tepki verilebilir: Peki, bunlar gerçekten tümcemizin düz anlamının gerisindeki sayılıtlarsa, onları neden tümcemizin ek doğruluk koşulları sayıp tamamen açık bir hale getirmiyoruz? Onları Srawson'un önkabullerinin arasına ekleyebirdik, ya da onları doğruluk koşulları olarak değerlendirmek istemiyorsak, tümcemizin uygulamada bir karşılığı olması için gerekli sahne talimatları diye alabilirdik. Yani, nasıl bazı felsefeciler 'Fransa kralı keldir' tümcesindeki 'keldir'in ancak ortada bir Fransa kralı olması durumunda uygulamada bir karşılığı olabileceğini söylüyorsa, biz de 'Kedi paspasın üzerinde' tümcesinin betimsel anlamının ancak yeryüzünde ya da yeryüzüne yakın bir yerdeyse, ya da benzer başka bir çekim alanı söz konusuysa uygulamada bir karşılığı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu, tıpkı her önkabul gibi, tümcenin anlamının bir parçası olarak belirttik bir hale getirilebilir. Tümcenin gerçekte anlattığı şey, şöyle ifade edilebilir: "(Yeryüzünde ya da yeryüzüne yakın bir yerde, ya da benzer başka bir çekim alanı içerisinde) kedi paspasın üzerinde". Parantez içerisinde belirtilen bu koşulu tümcemizin uygulamada bir karşılığının olması için gerekli ek bir sahne talimatı olarak da alabilirdik, ama sahne talimatları da, en azından tümcenin semantik çözümlemesinde tamamen belirttik hale getirilebilen içerikler olarak, düz anlamın bir parçası olabilirler. Bu çerçevede tümcemiz şu hale gelecektir: 'Kedi paspasın üzerinde (bu tümcenin ancak yeryüzünde, yeryüzüne yakın bir yerde, ya da benzer başka bir çekim alanı söz konusu olduğunda uygulamada bir karşılığı vardır)'. Fakat

bu yanıtlar en azından iki nedenle bizim sorunumuza bir çözüm getirmiyor. Birincisi, tümcemizin uygulamadaki düz karşılığının bir çekim alanını gerekli kıldığı her zaman doğru değildir. Yani, kolaylıkla, ortada hiç çekim alanı olmadığı halde kedinin paspasın üzerinde olduğunu söylemenin tümcenin düz anlamında tamamen doğru olabileceği örnekler yaratabiliriz. Söz gelişi, dış uzayda uzay gemimizde kemerlerle koltuklarımıza bağlı bir haldeyken penceremizin önünden süzülerek geçen kedi-paspas çiftleri görüyoruz. Tuhaf gelebilir ama pencerenin önünden süzülerek geçen bu kedi ile paspasların ancak iki konum alabildiklerini varsayalım. Yani bizim bakış açımıza göre ya Şekil 3'te çizilen konumda, ya da Şekil 3'ü ters çevirdiğimizde karşımıza çıkacak konumda olabileceklerini düşünelim. Size "Şimdi hangi konumdalar" diye soruyorum. Siz de "Kedi paspasın üzerinde" yanıtını veriyorsunuz. Peki bu durumda anlatmak istediğiniz şeyi tam ve düz bir biçimde söylemiş oldunuz mu?

Sonra, ikinci olarak, çekim alanıyla ilgili bütün bu sayıtların tümcenin semantik içeriğinin bir parçası olarak bir biçimde bize sunulduğunu kabul etsek bile, geride hala ele almamız gereken sonsuz sayıda başka bağlamsal sayıtlar bırakmış değil miyiz? Şu örneği düşünelim. Kedi ile paspasın, yerin yüzeyinde, Şekil 3'te çizilen uzamsal ilişki içinde olduğunu, ama ikisinin, yani kedi ile paspasın karmaşık bir dizi kabloyla, kedinin paspasa hiç basıncı uygulamadan hafifçe temas edecek biçimde askıya alınmış olduklarını varsayalım. Peki, bu durumda kedi hala paspasın üzerinde midir? Bana öyle geliyor ki bu sorunun yine açık bir yanıtı yok ve bunu söylemek 'Kedi paspasın üzerinde' tümcesinin anlamının buraya kadar belirtilen bağlam çerçevesinde uygulamada açık bir karşılığının olmadığını, dolayısıyla da hala açık seçik bir doğruluk koşulları kümesi belirlemediğini söylemenin başka bir yoludur sadece. Yine bana öyle geliyor ki tümcemize uygulamada açık bir karşılık kazandırmak için bağlamı kolayca tamamlayabiliriz. Kedi ile paspasın bir tiyatro sahnesinin parçası olduğunu varsayalım.

Buradaki kablolar, sahnede kurulan bir düzeneğin hızla harekete geçmesini sağlıyor, kedi de bu düzenek sayesinde masadan paspasa, oradan da masaya geçirilebiliyor. Yönetmen sahne arkasından “Şimdi nerede?” diye sesleniyor; yardımcısı da “Kedi paspasın üzerinde” diyor. Peki, şimdi bu yardımcı söylemek istediği şeyi tam ve düz bir biçimde söylemiş oldu mu? Bu tümcenin düz anlamının uygulamada bir kaşılığının olmasının bağlama bağımlı olduğunu gösteren daha başka örnekler bulmak çok kolaydır. Paspasın bir tahta parçası kadar sert olduğunu ve bir aç oluşturacak şekilde yere tutturulduğunu varsayalım. Kedinin de bir ilaçla uyuşturularak aşağıda gösterilen konumda o paspasın üzerine yerleştirildiğini düşünelim.

Şekil 4

Peki, bu durum ‘Kedi paspasın üzerinde’ tümcesinin doğruluk koşullarını karşılıyor mu? Ben yine sorunun bir yere kadar belirgin bir yanıtının olmadığını, ek bir dizi sayıltı çerçevesinde durumun tümcenin doğruluk koşullarını karşıladığını, başka bir dizi sayıltı çerçevesinde ise karşılamadığını söyleyebileceğim; ama bunun bulanıklıkla, belirtsellikle, sayıltıyla, belirsizlikle, ya da çağdaş “anlam” ve “kullanım” kuramlarının sermayesini oluşturan ve geleneksel anlamlarında alınan başka kavramlarla hiçbir ilgisi yoktur. Kedinin sahibinin yan odada olduğunu, onun haberi olmadan kedisine ilaç verdiğimi, paspası da elimdeki özel bir sertleştirici çözeltiyle sertleştirdiğimi varsayalım. Kedinin sahibi, yan odada bulunduğu yerden “Kedi nerede?” diye soruyor; ben de “Kedi paspasın üzerinde” diye yanıtlıyorum. Peki, bu durumda doğruyu mu söylemiş ol-

dum? Benim tercihim, verdiğim yanıtın yanıltıcı olduğunu, en iyi ihtimalle de olsa olsa hesaplı bir yalan olduğunu söylemek; çünkü 'Kedi paspasın üzerinde' tümcesinin sözcelendiğini duyup onu düz anlamıyla yorumlayan kedi sahibinin anladığı şeyin bu olmadığını bilirim. Ama aynı örneği şimdi de başka bir biçimde kuralım. Paspas Şekil 4'te gösterildiği gibi sertleştirilmiş olarak açılı bir şekilde duruyor ama bu kez benzer bir biçimde tuhaf açılarla yere tutturulmuş bir dizi başka nesnenin – bir tahta parçası, bir çit dikmesi, demir bir çubuk– arasında yer alıyor. Konuşan da dinleyen de bunları biliyor. Kedi bu nesnelerden birinden diğerine sıçrayıp duruyor. Kedi Şekil 4'te çizilen konumdayken 'Kedi nerede?' sorusuna verilecek en uygun yanıtın ne olması gerektiği çok bellidir: Kedi paspasın üzerinde.

Bütün bu örnekler şu sav konusunda kafalarda şüphe yaratmak için kurgulandı: 'Kedi paspasın üzerinde' gibi belirsizlikten uzak¹ her tümcenin, mutlak olarak bağlamdan bağımsız olan ve sözcelendiği bağlamda tümce düz anlamında doğru da olsa yanlış da olsa her zaman geçerli olan düz bir anlamı olur.

Bütün bu örnekler ayrıca şu alternatif savı desteklemek için kurgulandı: 'Kedi paspasın üzerinde' gibi belirsizlikten uzak geniş bir tümce sınıfında, tümcenin bir düz anlamı olduğu anlayışının ancak bir arkaplan sayılırları kümesi çerçevesinde uygulamada bir karşılığı vardır. Bu arkaplan sayılırları değiştikçe tümcenin doğruluk koşulları da değişir; birtakım arkaplan sayılırlarının varlığı ya da yokluğu belirtilmedikçe de tümcenin doğruluk koşulları belirlenemez. Bu değişkenliğin, felsefe ve dilbilim alanlarında yapılan çalışmalarda sürekli tartışıldıkları biçimleriyle belirtisellik, anlam değişikliğiyle, belirsizlikle, konuşma sezdirileriyle, bulanıklıkla, ya da önkabullerle hiçbir ilgisi yoktur.

---

¹ Bu tümcede de birtakım belirsizlikler olduğu ileri sürülebilir; örneğin bu tümcede geçen 'paspas' sözcüğü, yer silmekte kullanılan, özel olarak yapılmış bir sopa ve onun ucuna tutturulmuş olan bezden oluşan temizlik aracı için de kullanılır. Ne var ki, bu tür belirsizliklerin şu anda yürüttüğümüz tartışmayla bir ilgisi bulunmamaktadır.

Düz anlamın tamamen bağlamdan bağımsız olduğu yollu katı savı yumuşatarak şöyle bir sav ileri sürenler çıkabilir: gerçekten de, ancak bir arkaplan sayılıtları kümesi çerçevesinde bir doğruluk koşulları kümesi belirleyen geniş bir tümce sınıfı olabilir, ama yine de bu sınıfa giren her tümce için o tümcenin düz anlamıyla kullanıldığı her durumda geçerli olacak bir arkaplan sayılıtları kümesi saptamak mümkündür (ya da bir arkaplan sayılıtları kümesi saptamanın mümkün olduğu ileri sürülebilir).

Fakat bizim örneklerimiz bu yumuşatılmış sav konusunda da kafalarda şüphe yaratacak türden örnekler; çünkü 'Kedi paspasın üzerinde' tümcesinin doğruluk koşulları, ancak, bizim "sıra dışı" bağlamlarımızın her birinde söz konusu sıra dışı bağlama bazı başka sayılıtlar eklenmesi kaydıyla geçerli olabilir. Dolayısıyla düz anlam anlayışının uygulamada bir karşılığının olmasını sağlayan herhangi bir değişmez sayılıtlar kümesi bulunmamaktadır; bizim tümce, olsa olsa, farklı sayılıtlar çerçevesinde, geleneksel anlamda anlaşıldıkları şekilleriyle belirsizlikle, belirtisel olarak bağlama bağımlılıkla, önkabul hatasıyla, bulanıklıkla, ya da anlam değişikliğiyle ilişkisiz olarak farklı doğruluk koşulları belirleyebilir. Ayrıca bizim örneklerimiz, en az iki nedenle, sayılıtların tümcenin semantik içeriğinin bir parçası, ya da bu semantik içeriğin uygulamada bir karşılığı olmasıyla ilgili önkabuller olarak belirlenebilir şeyler olmadıklarını gösteriyor. Birincisi, sayıca ve içerikçe sabit ve kesin değerler; belirlemelerimizi ne zaman bitireceğimizi asla bilemeyiz. İkincisi, bir sayılıtlarla ilgili yapılan her belirleme, o belirlemede bulunulurken kullanılan tümcenin düz anlamının uygulamada bir karşılığının olması için gerekli olan başka sayılıtları da beraberinde getirir. Fakat bir noktanın belirtilmesinde yarar var: şimdiye kadarki örneklerim, yalnızca, arkaplan sayılıtlarının kendisinin semantik çözümlemesinin bir parçası olarak belirlendiği bir tümcenin olabileceği fikrinin doğruluğunu tartışma konusun yapan örneklerdi; buna karşılık, konuşan kişilerin kendilerine dayanarak tümcelerin düz anlamlarını anlayıp uygulamada onların bir karşılığını yarattığı sayılıtların hepsinin

bir belirlemesini yapmanın olanaklı olup olmadığı sorusunu ise yine şimdiye kadar hiç sormadım.

Dikkat edilirse, örnekleri kurgularken çok sınırlı sayıda kaynağa başvurduk. Yalnızca, örnek tümcemizde geçtiği biçimiyle 'üzerinde' sözünün bağlamsal bağımlılığı üzerinde yoğunlaştık. Bir de 'kedi' ve 'paspas' sözlerini dikkate alsaydık, bağlamsal bağımlılığın çok daha köklü biçimlerini bulabilirdik. Bir ikinci nokta da şu: doğa yasalarında hiç bir değişiklik olmadığını kabul ettik. Ayrıca doğa yasalarına müdahale etme özgürlüğünü de kullanmadık. Bu özgürlüğümüzü de kullansaydık, inanıyorum ki, tümcelerin düz anlamlarının uygulamadaki karşılıklarının bağlamdan tamamen bağımsız oldukları görüşünde çok daha belirgin gedikler açmak mümkün olurdu.

II

Bildiri tümcelerinin doğruluk koşullarına karşılık, emir tümcelerinde emre itaat etmenin koşulları, dilek tümcelerinde dileğin yerine gelmesinin koşulları söz konusudur; eğer emir kipini ve diğer kipleri de dikkate alırsak buraya kadar dikkate alınan noktaların birçoğu bir kez daha karşımıza çıkacaktır. Söz gelişi, anlatmak istediğim şeyi tam ve düz bir biçimde söyleme kararıyla, yani isteklerimi eksiksiz bir biçimde ifade eden emir tümceleri kullanma kararıyla bir restorana girdiğimi varsayalım. Söze şöyle başlıyorum: "Bana, ketçap ve hardallı, az baharatlı orta boy bir hamburger ver." Her şeyden önce, buraya kadar belirtildiği gibi bu örnekte kullanılan müthiş sayıda bir arkaplan bilgisi bulunduğuna dikkat çekmek isterim (restoranlarla ve parayla ilgili bütün o kurumlar, parayla hazır gıda satın almakla ilgili bütün o kurumlar, hemen ilk akla gelenler); eğer o kurumlar olmasaydı, ya da aynı tümce kökten bir biçimde farklı olan bir bağlamda sözcelenseydi, örneğin bir rahip tarafından duasının bir bölümü olarak söyleneceydi, ya da yeni seçilen bir ABD Başkanı tarafından yemin töreninde yaptığı yeminin sonuna eklenseydi, bu tümce nasıl aynı itaat koşullarına

sahip olabilirdi düşünmek çok zor. Buna rağmen, ticari işlemi başlatan ‘ver’ sözünün işleminin, kısmen bu kurucu kural dizgeleri tarafından tanımlandığını savunanlar çıkabilir. Buna göre, bu bağlamsal bağımlılığın büyük bir bölümü, kısmen tümcemizin semantik yapısında kendisini belli eder. Fakat (gerekli olup olmadığı pek açık değil ama) bunu kabul etsek bile, tümcemizin uygulamadaki karşılığının kendilerine dayandığı, tümcemizin semantik yapısında kendisini birazcık olsa bile belli etmesi asla söz konusu olmayan her türden başka sayılıtlar var. Söz gelişi hamburgerin bana, açmak için bir kaya matkabının gerekli olduğu, bir metreküplük sert lusit plastikten bir kap içinde getirildiğini²; ya da hamburgerin on metre genişliğinde olduğunu ve restoranın duvarı yıkılıp köşesinden bana “servis edildiğini” düşünelim. Peki, bu durumlarda ‘Bana, ketçap ve hardallı, az baharatlı orta boy bir hamburger ver’ buyruğum yerine getirmiş ya da buyruğuma uyulmuş diyebilir miyiz? Ben, “Hayır” demekten yanayım. Buyruğum yerine getirilmiş ya da buyruğuma uyulmuş olmadı, çünkü tümceyi düz anlamıyla sözcelediğimde anlatmak istediğim şey bu değildir (yine de, önce de belirtildiği gibi, arkaplan sayılıtlarımızda buyruğumuza uyulduğunu söylemezi olanaklı kılan birtakım değişiklikler yapmak çok kolaydır). Ama buyruğumuza uyulmamış olması –yani, tümcemizin itaat koşullarının söz konusu bağlam çerçevesinde yerine getirilmemiş olması– anlatmaya çalıştığım şeyi tam ve düz olarak söylemekte başarısız olduğumu, asıl söylemem gereken sözlerin ‘Bana, ketçap ve hardallı, az baharatlı orta boy bir hamburger ver; lütfen plastik kaba koymayın, on metre genişliğinde de olmasın’ olduğunu göstermez. Eğer bunu söylersek, artık anlatmak istediğimiz şeyi söylemek de imkânsızdır demektir; çünkü arkaplan sayılıtlarımızda, verili bir bağlamda bize itaat koşullarının yerine gelmemiş olduğunu söyletecek başka kırılmalar olması her zaman mümkündür. Bana öyle geliyor ki, böyle durumlarda söylenmesi en doğru şey şu: anlatmak istediğim şeyi tam ve düz olarak anlattım ama

² Bu örneği, bir başka sorunu tartışırken H. Dreyfus vermişti.

tümcem, dolayısıyla da sözcelemimin düz anlamının, uygulamada, ancak bir arkaplan sayılırları kümesi çerçevesinde bir karşılığı var ve bu arkaplan sayılırları kümesi tümcenin semantik yapısında kendini belli etmeyen, genellikle de kendini orada belli etmesi mümkün olmayan sayılırlardır. Bildiri tümcelerinde olduğu gibi bu tür tümcelerde de söz konusu ek sayılırların kendilerini tümcenin semantik yapısında belli etmesinin mümkün olmamasının iki nedeni vardır: birincisi sayıca sonsuzdurlar, ikincisi bu sayılırların düz bir biçimde dile getirilmeye çalışıldığı her durumda bu dile getirişlerin kendileri de onların anlaşılmasını sağlayan başka birtakım sayılırlara dayanırlar.

Düz anlamın uygulamadaki karşılığının bağlama bağımlılığıyla ilgili örnekleri kolaylıkla çoğaltabiliriz. 'Kapıyı kapat' emir tümcesini alalım. Bu tümceyi duyar duymaz kafamızda, bu tümcenin uygulamadaki açık karşılığı olduğu düşünülebilecek şöyle çok bildik bir sahnenin canlanması çok muhtemeldir: Konuşan ile dinleyen kişiler bir odadırlar. Odanın açık bir kapısı vardır ve bu kapı kapandığında kapı kasasına oturabilmekte, kapının dili de kapı kasasındaki yuvaya geçebilmektedir. Fakat evlerde karşımıza çıkan bu sahnede köklü bir değişiklik yaptığımızda, tümcenin uygulamadaki bu karşılığı da ortadan kalkar. Konuşan ile dinleyen kişilerin kapıyla birlikte okyanusun ortasında olduklarını varsayalım, ya da ikisinin yanlarında kapı bulunduğu halde Sahra çölünün ortasında oturduklarını düşünelim. Peki, bu durumlarda 'Kapıyı kapat' emrine itaat etmiş sayılmanın koşulları nelerdir? Her şeye rağmen şöyle bir şey diyen çıkabilir: okyanusun ortasında ya da Sahra çölünde tümcemizin düz anlamının uygulamadaki bu karşılığı ortadan kalkar ama ortada bir kapının olması ve bu kapının kapı kasasına oturmuş bir vaziyette olması gibi ön kabuller, tümcemizin itaat koşulları açısından standart ön kabullerdir. Evet, böyle bir şey en azından iddia edilebilir. Ama buna karşılık şu da söylenebilir: Böyle bir şey iddia ettiğimizde soruna çözüm getirmiş olmayız. Herkesin ilk aklına gelen bildik sahnenin geçerli olduğunu, konuşan kişinin "Kapıyı kapat"

dediğini, bununla da anlatmak istediği şeyi tam ve düz bir biçimde dile getirdiğini varsayalım. Yine varsayalım ki, bunun üzerine dinleyen kişi de kapıya gidip bütün her şeyi (kapıyı, kapı kasasını, menteşeleri, kilidi ve geri kalan her şeyi) söküp odanın ortasına yığıyor, sonra da kapıyı kapı dili kasadaki yuvaya oturacak şekilde odanın ortasında menteşelerinden kasaya tutturuyor. Peki, bu durumda kapı kapanmış, yani tümcenin itaat koşulları yerine getirilmiş oldu mu? Ben, duvarda kapı ve diğerlerinden kalan boşluğa şöyle bir bakıp, “Hayır” dememiz, söz konusu itaat koşullarının yerine gelmemiş olduğunu söylememiz gerektiğini düşünüyorum. Ama sayılıtlarda tümcemizin itaat koşullarının yerine geldiğini söylememizi sağlayacak birtakım değişiklikler yapmak da yine çok kolaydır. Ayrıca, bu tür uçuk bağlamlar yaratma yeteneğimizin önünde hiçbir sınır da yoktur. Konuşan kişinin bütün her şeyi (duvarı, kapıyı, kapı kasasını, kilidi) yuttuğunu, sonra da sindirim sırasında bağırsaklarındaki kasılmalar yoluyla kapıyı kasasına oturttuğunu varsayalım. Peki, şimdi kapıyı kapatmış oldu mu? Dahası, önkabulleri dile getirmek için kullandığımız tümceler (bir odanın olduğu, odanın duvarları olduğu, duvarların en azından birinde kasasıyla birlikte bir açık kapının bulunduğu) asıl tümcemiz gibi yine o önkabulleri elemek için kurguladığımız bağlamsal bağumluluklara konu olacaktır. Ancak benim söylemeye çalıştığım şu: bütün bu örneklerde konuşan kişi anlatmak istediği şeyi tam ve düz bir biçimde söyler, ya da böyle söylemesi mümkündür. ‘Bana... bir hamburger ver’ ya da ‘Kapıyı kapat’ derken ortada konuşan kişinin belirsiz, bulanık ya da eğretilemeli bir biçimde konuşması gibi bir sorun yoktur; ancak bu tümceler düz olarak sözcelendiklerinde ancak bağlamla ilgili bir dizi sayılı çerçevesinde bir itaat koşulları kümesi belirlerler. Farklı sayılıtlar farklı itaat koşulları kümesi belirleyebilir; yinelemek gerekirse, tümce, dolayısıyla da sözcelem belirsizlikten tamamen uzak olsa bile, kimi sayılıtlar için hiçbir itaat koşulu olmayabilir.

Eğer, hangi tümce söz konusu olursa olsun bütün bu sayıl-

tıları, Peano ve Frege'nin aritmetiğin sayılıtlarını belirttik hale getirmeleri, ya da tündengelimli bir iktisat modeli geliştiren bir iktisat kuramcısının kendi sayılıtlarını bir ilksavlar kümesi halinde belirttik hale getirmesi gibi, bir ilksavlar kümesi halinde belirttik hale getirebileceğimiz gibi bir düşünceye yol açıyorlarsa, burada 'sayılı' ve 'bağlam' sözcüklerinin kendileri bizi yanıltıyor olabilir. Tamam, tümcelerin anlaşılmaclarını ve uygulamada bir karşılıkları olmasını sağlayan sayılıtları tümce tümce belirlemenin olanaksız olduğunu kabul edelim. Peki, dili anlamamızı sağlayan bütün sayılıtlarımıza, bütün örtük kabul-lerimize ilişkin tamamen genel birtakım belirlemeler yapmamız olanaklı mı? Bütün bir anlayış şeklimizi tamamen belirttik kılabilir miyiz? Bana, bu yazıda ortaya atılan fikirler bu soruya olumlu ya da olumsuz bir yanıt vermemizi sağlamıyor gibi geliyor. Çok büyük sayıda tümce için sayılıtların değışken ve sayıca belirsiz olması ve her sayılı için yapılacak bir belirlemenin başka sayılıtları beraberinde getirmesi gerçeğı, tek başına, tek tek tümcelerin semantik çözümlemelerinden bağımsız olabilen ama birlikte alındıklarında tümcelerin düz anlamlarının uygulamada bir karşılıklarının olmasını sağlayabilen bütün bir kümeyi belirlememizin olanaksız olduğunu göstermez. Böyle bir belirleme yapmaya çalışırken uygulamada muazzam güçlüklerle karşılaşabiliriz ama bunu yapmaya çalışmanın önünde de herhangi bir kuramsal engel olduğunu düşünmüyorum. Kuramsal bir engel olduğunu göstermek için, tümcelerin temsil etmelerini sağlayan koşulların kendilerinin, tümcelerle temsil edilebilen şeyler olmadığını göstermemiz gerekirdi. Bu sav belki de doğru bir sav ama onun doğru olduğunu göstermek bu yazının amacı değil.

Burada tümceler hakkında ileri sürdüğüm savlar bizi doğal olarak bir sonraki savımıza görüyor: tümcelerin düz anlamları hakkında söylemiş olduklarım, genel olarak yönelimsel durumlar³ için de geçerlidir. Kedinin paspasın üzerinde olduğuna

---

³ 'Yönelimsel durum' derken burada, dünyadaki nesnelerle olgu durumlarına yönelik ya da dünyadaki nesne ve olgu durumları hakkın-

inanan, ya da kendisine orta boy bir hamburger getirileceği beklentisi içinde olan bir insan, ancak örtük olan bir “sayılıtlar” arkaplanı temelinde böyle bir şeye inanır, ya da böyle bir beklenti içerisinde olur. Nasıl bir tümcenin düz anlamı farklı sayılıtlı kümelerine göre farklı doğruluk ya da itaat koşulları belirlerse, bir inanç ya da bir beklenti de farklı sayılıtlı kümelerine göre farklı tatmin koşullarına sahip olur. Aslında düz anlam ile yönelimsel durumlar arasında böyle bir koşutluk olması bizi hiç şaşırtmamalıdır, çünkü düz anlam fikri, bir yere kadar, uylasimsal ve dolayısıyla bir başka şeyin yerine konabilir yönelimsellik fikriyle aynıdır. Ancak, bir tümceyi kamu önünde bir şeyi temsil eder hale getirenin düz anlam olmasına karşılık inançlarım, arzularım ve beklentilerim, kamusal ifade kalıplarının olmasından yardım alsınlar ya da almasınlar, yalnızca kendilerinin (kısaca söylemek gerekirse) tatmin koşullarını temsil ederler. Burada asıl önemli olan, ister dilsel olsun ister başka türlü, bir temsiliyetin, genelde, çoğunlukla o temsiliyetle ilgili önkabullerin arasında tam olarak temsil edilmesi mümkün olmayan bir arkaplan sayılıtları temelinde sürmesidir. Bir temsileyet, daha önce sözünü ettiğimiz iki nedenle, o temsileyetle ilgili önkabullerin arasında tam olarak temsil edilemez: sayılıtlar sayıca belirsizdir ve o sayılıtları bir şeyle temsil etme girişimi beraberinde başka sayılıtları da getirmektedir. Bu son belirtilen durumla resimlerde karşımıza çıkan temsiliyet biçimi arasında çok açık bir benzerlik vardır; çünkü birinin resminin bir başka resmi yansıtma yöntemi çizilmeye çalışılıyorsa, bu ikinci resmin de henüz çizilmemiş bir yansıtma yönteminin olması gerekir.

III

Buraya dek sunduğum çerçevenin abartılmaması gerekir. Yapmaya çalıştığım şey, hiç bir şekilde, bir tümcenin düz anla-

---

daki inançlar ve arzular gibi zihin durumlarını anlatmak istiyorum. Bunlar, herhangi bir şeye yönelik ya da herhangi bir şey hakkında olmayan acı ve gıdıklanma durumlarından ayırırlar.

murun uygulamadaki karşılığının bağlama bağımlılığını tanıtlamak değil. Daha çok, birtakım örnekler verip, bu örneklerde karşımıza çıkan görüngülerle ilgili hangi genellemeleri yapabileceğimiz konusunda düşündüklerimi sıraladım. Ayrıca tuhaf tuhaf örnekler verildiği için onları betimlerken yararlandığımız dilsel sezgilerimizin de öyle çok güvenilir olduğu söylenemez. Dahası, bu örnekler konusunda haklı olduğum kabul edilse bile sözünü ettiğim türden bağlamsal bağımlılığın hiç olmadığı birtakım tümceler bulmak da mümkündür. Örneğin, belki biri çıkıp bize, aritmetikte karşımıza çıkan ' $4+3=7$ ' gibi tümcelerin uygulamadaki karşılıklarının gerisinde herhangi bir bağlamsal sayıltı bulunmadığını gösterebilir. Ne var ki, bu örnekte bile, verilen tümcenin düz anlamının uygulamada bir karşılığının olabilmesi için, gerisinde, toplama gibi matematiksel bir işlemin doğası konusunda⁴ birtakım sayıltıların bulunması gerekiymiş gibi görünüyor. Bir mantıkçının bakış açısıyla, buna, sözü edilen sayıltıların bir bakıma tümcenin anlamının bir parçası olduğu şeklinde bir yanıt verilebilir. Böyle bir temellendirme matematik felsefesindeki birçok geleneksel tartışmayı yeniden başlatabilir ama ben burada bu tartışmalara girmeyeceğim. Bu yazının amacı dikkate alındığında, bağlamdan mutlak olarak bağımsız düz anlam fikrinin genel olarak tümceler açısından uygulamada bir karşılığı olmadığını belirtmek yeterlidir. Gerçekten de, düz anlamın uygulamadaki karşılığının bağlama bağımlı olduğunu ileri sürerken daha önce yapmış olduğumuz temellendirmeleri kullanabileceğimiz çok sayıda tümce var.

Bütün burada söylenenler, insanların aklına, benim burada açıkça karşı çıkmak istediğim iki kuşkulu düşünceyi getirebilir. Birincisi, benim tümcelerin düz anlamları olmadığını söylemeye çalıştığım düşüncesidir. Hayır, ben tümcelerin düz anlamları

⁴ Nitekim Wittgenstein'ın örneğinde $A=3$, $B=4$ 'tür ama $A+B=5$ 'tir:

olmadığını söylemiyorum. X görüngüsünün ancak başka bir Y görüngüsü çerçevesinde saptanabildiğini göstermek, X'in olmadığını göstermek demek değildir. Daha açık benzer bir durumu örnek vermek gerekirse, hareketin uygulamada ancak bir eşgüdüm sistemi çerçevesinde bir karşılığı olduğu söylendiğinde, hareket reddediliyor değildir. Hareket bağımlıdır ama yine de harekettir. Tıpkı bunun gibi, ben de, bir tümcenin anlamının uygulamada ancak arkaplan sayılıtları gibi bir eşgüdüm sistemi çerçevesinde bir karşılığı olduğunu söylerken, tümcelerin düz anlamları olduğunu reddetmiyorum. Düz anlam bağlama bağımlıdır, ama yine de düz anlamdır. Peki öyleyse, bir tümcenin düz anlamının ancak bir arkaplan sayılıtları çerçevesinde “uygulamada bir karşılığı” olduğunu söylerken “uygulamadaki karşılık” ile kastedilen nedir? Kastedilen basitçe şu: Anlam kavramından bizim için yapmasını beklediğimiz birtakım işler vardır: dil kuramımızla ve dile ilişkin kuram öncesi inançlarımızla bütün sistematik yollardan bağlantıya geçmesi; doğruluk koşulları, sıkı-gerektirme, tutarsızlık ve anlama kavramlarımızla birlikte anlamla ve zihinle bağlantılı daha bir yığın başka kavramla ilişki içerisinde olması. Dolayısıyla anlamın bağlama bağımlı olduğu iddiasında bulunmak demek, bütün bağlantıların ancak arkaplan sayılıtları gibi bir eşgüdüm sistemi çerçevesinde kurulabileceği iddiasında bulunmak demektir. Örneğin doğruluk koşullarını (ya da emir tümcelerinin itaat koşullarını) alırsak, anlamın bağımlı olduğu savının, bir tümcenin, tümcenin kendisinde bir anlam belirsizliği söz konusu olmadığı halde, belli bir sayıltı kümesi çerçevesinde belli bir doğruluk koşulu kümesi, başka bir sayıltı kümesi çerçevesinde başka bir doğruluk kümesi belirleyebildiği ve bu değişikliğin nedeninin belirtisel bağımlılık olmadığı, ayrıca bir tümcenin bir arkaplan sayılıtları kümesi olmadan belirli bir doğruluk koşulları kümesi belirlemesinin de mümkün olmadığı gibi (benzer biçimde, hareketin bağımlı olduğu savının, bir ve aynı şeyin bir ve aynı zamanda, belli bir eşgüdüm sistemi çerçevesinde belli bir biçimde, başka bir eşgüdüm çerçevesinde de

başka bir biçimde hareket etmesinin olanaklı olduğu, ama böyle bir durmada ortada iki ayrı hareket biçiminin olmadığı gibi) bir sonucu vardır. 'Kedi paspasın üzerinde', 'Bill mutfakta', 'Arabamın lastiği patlak' gibi çok çeşitli tümcelerde arkaplan sayılırları tümcelerin o derece derinlerindedir ki, bizim onların farkına varmamız neredeyse mümkün olmuyor. Onları ortaya çıkarıp incelemek bilinçli bir çaba istiyor; kazara biri çıkıp onları ortaya çıkardığında da bu durum felsefeciler, dilbilimciler ve ruhbilimciler arasında bir rahatsızlık ve bir güvensizlik duygusu yaratıyor –ya da en azından benim tecrübelerim bu yönde.

Burada söylediklerimin insanların aklına getirdiği ama benim burada açıkça karşı çıkacağım ikinci düşünce, düz anlamın bağımlı olduğu savının, benim bu yazının başında yaygın anlam açıklamasını kısaca özetlerken sözünü ettiğim ayrımları, yani sözcelem anlamının şu ya da bu biçimde düz tümce anlamından ayrılmasının mümkün olduğu yerlerde düz tümce anlamı ile konuşan kişinin kastettiği anlam arasında yapılan ayrımı merkeze alan ayrımları ortadan kaldırdığı ya da bu ayrımlarla çeliştiğidir. Hayır, ben bu ayrımların olduğu gibi kaldığı düşüncesindeyim. Örneğin, düz tümce anlamı ve eğretilmeli, ya da ironili sözcelem anlamı diye bir ayrım vardır. Benzer şekilde, dolaysız söz edimi ve dolaylı söz edimi diye de bir ayrım vardır. Anlamın bağımlı oluşunun bütün bu sözü edilen ayrımları da etkilediğini söylemek demek, eğretilmeli sözcelemelerin, dolaylı söz edimlerinin, ironili sözcelemelerin, konuşma sezdirilerinin kullanılmasında ve anlaşılmasında bağlamanın nasıl bir rolü olduğunu açıklamaya çalışırken bütün bu durumlarda sözcelem bağlamının oynadığı özel rolü, düz anlamın yorumlanmasında arkaplan sayılırlarının oynadığı rolden ayırmamız gerektiğini söylemek demektir. Dahası, düz anlamın bağımlı olduğu savının, Dilegetirilebilirlik İlkesiyle, yani anlatmak istenen her şeyin eksiksiz bir biçimde dile getirilmesinin mümkün olduğunu söyleyen ilkeyle de çelişen herhangi bir yanı yoktur. Eksiksiz bir biçimde dilegetirilebilmeleri özleri ge-

reği mümkün olmayan anlamlar olduğu, benim anlamın bağımlı olduğunu göstermeye çalışırken yola çıktığım düşüncelerden birisi olmadığı gibi, benim anlamın bağımlı olduğunu gösteremeye çalışırken söylediklerimden çıkarılabilecek bir sonuç da değildir.

Geleneksel mutlak-düz-anlam kuramını savunanlar, benim düz anlamın bağımlı olduğu savını göstermek için verdiğim bütün bu örnekler karşısında bilinen itirazlarını ileri sürebilirler, hatta pekala böyle bir şeye gerek bile duymayabilirler. Fakat bizim örneklerimiz karşısında ne tümce-sözcelem (tür-örnek de aynı şekilde) ne edim-edinç ayrımı, mutlak olarak bağlamdan bağımsız düz anlam savı için bir kurtarıcı olabilir. Yazı boyunca yalnızca tümcelerden söz ettim ve yalnızca sözcelem anlamının tümce anlamıyla örtüştüğü, yani konuşan kişinin söylediği şeyi düz anlamıyla anlatmaya çalıştığı durumlardaki sözcelemelerin anlamlarını tartışmama konusu yaptım. Dahası bir tümcenin düz anlamının konuşan kişi tarafından anlaşılmasını, konuşan kişinin semantik edincinin bir bölümü olarak ele aldım. Benim ileri sürdüğüm şey, çok geniş bir tümce sınıfında, konuşan kişinin bir tümcenin düz anlamının, gerisinde birtakım arkaplan sayılırları bulunması koşuluyla uygulamadaki karşılığının ne olduğuna dair bilgisinin konuşan kişinin dil edincinin bir parçası olduğudur. Eğer haklıysam, konuşan kişinin dil edinci ile dünyaya ilişkin bilgisi arasında keskin bir hattın da olmaması gerekir; üstelik bunu destekleyen sayısız başka kanıt da var. Çoğunlukla “Durum şöyle şöyle olduğuna göre ne söylememiz gerekir?” diye akılyürüttüm, ama bu irdelemekte olduğumuz şeyin tümce anlamı olmadığı, ya da yine irdelemekte olduğumuz şeyin dil edinci olmadığı anlamına gelmez.

Benim yaptığım betimlemenin doğru olduğunu varsayalım varsaymasına da, peki her şeyin benim betimlediğim gibi olduğu nereden belli? Yani, söz gelişi, ‘Kedi paspasın üzerinde’ ya da ‘Şu kapıyı kapat’ tümcesinin anlamının mutlak biçimde bağlamdan bağımsız olacağı konusunda neden bir kural koymayalım. Anlam, her şeyden önce uylaşım konusu olan bir şey-

dir ve eğer şimdiye kadar anlam uyulaşmaları arkaplan sayılıtlarına bağlandıysa, bu bağımlılığa, bundan böyle bağımlılıklar hiç olmayacak şeklindeki yeni bir uyulaşım ile neden son veremeyelim? Uyulaşimsal olmayan diğer yönelmişlik biçimlerinin bağlama bağımlı olması gibi düz anlamın da bağlama bağımlı olduğunu, bu diğer yönelmişlik biçimleriyle bağlarını asla inkâr edemeyeceğimiz düz anlam söz konusu olduğunda da bu bağımlılığın, dolayısıyla da düz anlamın yönelmişliğinin asla görmezden gelinemeyeceğini söylemek dışında benim bu sorulara verebileceğim bir karşılık yok.

Algı her yönüyle yönelmişliğin başat biçimi, bütün diğer yönelmişlik biçimlerinin kendisine dayandığı temel biçimi olduğu için, en iyi başlangıç, algılarımızın içeriklerinin uygulamadaki karşılıklarının bağlamsal bağımlılıklarını göstermektir. ‘Kedinin paspasın üzerinde olduğunu görüyorum’ diyebileceğimiz bir durumda söz konusu olabilecek tipik görsel deneyimleri alalım. Bu deneyimlerin tamamen niteliksel olan görsel yönleri açısından konuşmak gerekirse (doğrusu, neden bahsettiğimi anlatmak için “niteliksel olan görsel yönler” sözünden daha iyisi aklıma gelmiyor), çok sayıda durumda ve çok sayıda nedenle bu sözünü ettiğim yönler ortaya çıkabilir. Beynimdeki görme merkezlerinin, tıpkı benim şu anki görsel deneyimlerimde söz konusu olan yönler gibi görsel yönleri olan deneyimler sağlayacak şekilde uyarılması sonucunda ortaya çıkmış olabilirler. Ancak benim asıl söylemeye çalıştığım şey, her iki durumda da neler olup bittiğini bildiğimi varsaymak koşuluyla, benim mevcut görsel deneyimlerimin, yani benim kedinin paspasın üzerinde olduğunu söylememi sağlayan görsel deneyimlerimin, diğer deneyimlerimin sahip olmadığı bir yönelmişlik biçimine sahip olduğudur. Mevcut deneyimimde, kedi ile paspası kendimin bulunduğu belli bir bakış açısından algıladığımı; söz konusu görsel deneyimlerin nederinin algıladığım olgu durumunu olduğunu; başımın üstünde durup kedi ile paspası tepetaklak bir durumda görmediğimi vb. varsayayım. Fakat bütün sayılıtların da, bir çekim alanı içerisinde bulunduğum, kedi ile

paspası birbirine tutturan hiçbir kablonun olmadığı vb gibi daha genel nitelikli sayılıtların üzerine eklenen sayılıtlar olduğunu da hemen belirtmek gerek. Dolayısıyla, sözünü ettiğimiz görsel deneyimin yönelmişliği, bir tatmin koşulları kümesi belirleyecektir. Fakat bu görsel deneyimin tamamen görsel olan yönleri, ancak ve ancak bu görsel deneyimin bir parçası olmayan bir arkaplan sayılıtları temelinde bir tatmin koşulları kümesi üretecektir. Örneğin, kedinin paspasın üzerinde olduğunu gördüğüm bakış açısının kendisi, kedi ile paspasın içerisinde bulundukları çekim alanı gördüğüm şeyler arasında değildir. Ancak, algının içeriğinin belirlediği tatmin koşullarının temelinde kısmen bu sayılıtlar yatar. Gerçekten de, düz anlamda olduğu gibi bu durumda da görsel algının yönelmişliğinin ancak ve ancak bu arkaplan sayılıtları çerçevesinde uygulamada bir karşılığı vardır, ancak ve ancak bu arkaplan sayılıtları çerçevesinde bir tatmin koşulları kümesi belirler. Dolayısıyla, düz anlamın dayandığı öteki yönelmişlik biçimlerinde de bulunduğu için düz anlamın bağlamsal bağımlılığı asla görmezden gelinip yok sayılamaz. Wittgenstein'ın sözlerini ödünç alarak söylemek gerekirse, "Bu, 'kedinin paspasın üzerinde olduğunu görmek', 'kedinin paspasın üzerinde olduğuna inanmak' vb dediğimiz şeydir", 'Kedi paspasın üzerinde'nin dilbilgisinin bir paçasıdır. Kedinin paspasın üzerinde olduğu tümcesi ile kedinin paspasın üzerinde olduğu *algısı*, ya da kedinin paspasın üzerinde olduğu inancı arasındaki bağlantılar koparılmadıkça 'Kedi paspasın üzerinde' tümcesinin bağlamsal bağımlılığı görmezden gelinip yok sayılamaz; 'Kedi paspasın üzerinde' tümcesinin anlamı, bu bağlantılara dayanır.

6. Bölüm

GÖNDERGESEL VE NİTELEYİCİ

Belgili betimlerin göndergesel kullanımı ile niteleyici kullanımı arasında bir fark var mıdır? Ben, Donnellan'ın yaptığı (Donnellan 1966 ve 1968) bu ayrıma söz edimleri kuramı açısından bakanların, yani gönderme yapmayı bir tür söz edimi olarak görenlerin, böyle bir ayrım olmadığı, onun bize sunduğu durumların konuşan kişinin kastettiği anlam ve tümce anlamı diye yapılan genel ayrımın örnekleri olarak açıklanabileceğini belirteceklerini; söz konusu her iki durumda da bir nesneye göndermede bulunuyor olmak anlamında göndergesel bir kullanımın söz konusu olduğunu, aradaki tek farkın ise konuşan kişinin sözceleminin gerisindeki yönelimleri tamamen belirttik kılma derecesi olduğunu söyleyeceklerini sanıyorum. Aslında bu konuda yazılan yazılarda da bu konuda yapılan konuşmalar da böyle eleştiriler çok sık yapıldı, ama benim gözlemim, bütün bu eleştirilerin doyurucu olmaktan çok uzak olduğu yönünde. Bu bölümdeki amacım işte bu boşluğu doldurmaya çalışmak.

I. Donnellan'ın Ayrıma Getirdiği Açıklama

Donnellan, bizim genelleştirebileceğimizi düşündüğü belli birtakım örnekler üzerinden bu ayrımı yapıyor. Bilmediğimiz biri tarafından öldürülmüş Smith'in kanlar içindeki bedeniyle karşılaştığımızı varsayalım. Böyle bir durumda, 'Smith'in katili' sözüyle belli birini değil de Smith'i öldüren, *artık her kimse onu kastederek "Smith'in katili deli" diyebiliriz.* Bu niteleyici bir kullanımdır. Ama bir de, Smith'in öldürülüşiyle ilgili görülen

davada sanık sandalyesinde oturan John'un tuhaf davranışlarını gördükten sonra, 'Smith'in katili' sözüyle sanık sandalyesindeki tuhaf davranışlar sergileyen adamı, yani Jones'u kastederek "Smith'in katili deli" dediğimizi düşünelim. Bu durumda kastettiğimiz kişi Smith'i öldüren *her kim ise o* değildir; karşımızda gördüğümüz *belirli* bir adam, yani karşımızda görmekte olduğumuz adamdır. Bu da göndergesel bir kullanımdır. Bu ayrımın en önemli özelliği, göndergesel kullanımda kullandığımız belgili betimin gönderme yapmakta olduğumuz nesne için gerçekten doğru olup olmamasının herhangi bir sorun yaratmamasıdır. Önümüzde duran adamın aslında Smith'in katili olmadığını, Smith'in öldürülmüş olmayıp intihar ettiğini düşünelim. Donnellan'a göre, o anda göndermede bulunduğumuz adam gerçekten deliyse, dile getirdiğimiz bildirim en azından belli bir anlamda doğrudur. Göndergesel kullanımda, ilgili anlatımı, o anda hakkında doğru ya da yanlış bir şey söylemekte olduğumuz bir nesneyi etraftaki benzer nesnelerden ayırt etmek için kullanmak dışında başka bir şey yapmadığımız için, o anlatımın o nesne için doğru olup olmaması bir sorun teşkil etmez. Oysa, niteleyici kullanımda belgili betimimiz herhangi bir nesne için doğru değilse, dile getirdiğimiz bildirimin doğru olması mümkün değildir. Donnellan, dolayısıyla, göndergesel kullanıma bir açıklama getiremedikleri gerekçesiyle Russell ile Strawson'un belgili betimler kuramına itiraz etmektedir.

İnsana sezgileri bu durumlarda ortada bir fark varmış izlenimi veriyor. Peki, bu fark tam olarak nedir? Donnellan, bu kullanımların her birini tanımlayan gerekli ve yeterli koşulların neler olduğunu hiçbir yerde bize söylemiyor, ama kesinlemlere uyguladığı biçimiyle bu ayrımı şöyle özetliyor:¹

K gibi konuşan biri, eğer 'φ' gibi belgili bir betimi göndergesel bir biçimde kullanırsa, ortada hakkında şu aşağı-

---

¹ (Donnellan, 1968, s. 206) Donnellan yaptığı ayrımı (benim de burada yapacağım gibi) çoğunlukla bildirimlere uyguluyor, ama kuramı belirli sınırlar içerisinde diğer söz edimlerine uygulama niyeti de var.

dakilerin doğru olduğu e gibi bir varlık var (ya da, en azından, konuşan kişinin gözündə var) demektir:

(1) K , e gerçekten $\varnothing$ olsun ya da olmasın, e 'ye göndermede bulunmuş olur.

(2) K , e gerçekten $\varnothing$ olsun ya da olmasın, (bulunduğu söz ediminin geri kalan bölümüyle ilgili olarak her şey yerli yerinde olmak koşuluyla) e hakkında doğru ya da yanlış bir şey söylemiş olur.

(3) K , e 'ye göndermede bulunmak için ' $\varnothing$ ' anlatımını kullanırken, e 'nin $\varnothing$ olduğunu önceden kabul etmiş ya da ima yoluyla bildirmiş olur.

(4) K 'nın söz edimini başkasına aktarırken, en uygun yol, K 'nın e hakkında bir bildirimde bulunduğunu söylemek; bunu aktarırken de e 'ye göndermede bulunmak için ' $\varnothing$ ' anlatımından ya da eşanlamlısı olan bir anlatımdan daha başka bir anlatım kullanmak olur.

Aynı belgili anlatım niteleyici bir biçimde kullanılırsa, ortada e gibi böyle bir varlık (ya da konuşan kişinin gözündə var olan e gibi böyle bir varlık) yok demektir.

Bu tanımlamanın, akla hemen Donnellan'ın da farkında olduğu ama kendi kuramı açısından ciddi bir tehlike yaratmadığını düşündüğü belli birtakım karşı örnekler getirdiği için, Donnellan'ın kendi anlatımı temele alındığında bile pek doğru olmadığı artık anlaşılıyor. Smith'in doğal nedenlerle öldüğünü ama ölmeden hemen önce saldırıya uğrayıp tartaklandığını, bize "Smith'in katili"nin deli olduğunu düşündürenin de işte bu saldırının izleri olduğunu varsayalım. Böyle bir durumda, ortada 'Smith'in katili' belgili betimine karşılık gelen hiçbir şey olmadığı halde dile getirdiğimiz bildirimin doğru olduğunu söyleyebiliriz. Yani, bu niteleyici kullanımda, yukarıda göndergesel kullanımda söz konusu olduğu belirtilen (1)-(4) koşullarını karşılayan bir durumla karşı karşıyayız, bu yüzden de ayırım tehdit altında görünüyor. Yukarıdaki (1)-(4) satırlarında ' $\varnothing$ ' yerine 'katil', ' e ' yerine 'saldırgan' dediğimizde, çizdiğimiz bu

son durum, göndergesel kullanım için gerekli bütün koşulları karşılayan, ama niteleyici olduğu kabul edilen bir durum olarak karşımızda dikilmektedir. Ayrınımı tehlikeye atmadan bu tür örneklerle nasıl bir açıklama getirebiliriz? Donellan'a göre, böyle durumlar niteleyici kullanım durumlarından "kıl payıyla farklı", ama gerçek göndergesel kullanım durumlarından çok farklı olan durumlardır: "Kıl payıyla farklı durumlar, niteleyici olan kullanımlarda, ortalıkta kullanılan betime tam olarak uyan hiçbir şey olmadığı halde kullanılan o betime bir şekilde anlamca yakın başka bir betime uyan şu ya da bu birey varsa ortaya çıkarlar. Ancak, konuşan kişinin göndermede bulunmak istediği belirli bir şeyin hafifçe kusurlu bir şekilde betimlenmiş olduğunun görerek fark edilmesi, oldukça farklı türden bir 'kıl payıyla farklı' durum örneğidir" (1968, s. 209). Ancak ve ancak göndergesel bir kullanımda, karşımızda niteleyici kullanımdan "fersah fersah farklı" bir durum vardır.

Bu karşı örnekler, yine de, bir parça rahatsız ediciler; çünkü en azından geri dönüp (1)-(4) koşullarını, bu kıl payıyla farklı niteleyici kullanım durumlarını, bizi onları göndergesel kullanım durumları olarak nitelendirmekten uzak tutacak şekilde yeniden dile getirmek mümkün; ama bunu da "anlamca yakın" ya da "kıl payı farklı" gibi ifadelerin yardımına muhtaç sorular sordurmadan nasıl yapabileceğimizi de doğrusu bilmiyorum. Ama bu noktada yapmak istediğim şey Donnellan'ın çizdiği çerçeveye itiraz etmek değil, mümkün olduğunca çok ışık tutmak. O bu karşı örnekleri irdelerken şöyle eğretilmelere başvuruyor. Göndergesel kullanımda konuşan kişi belli bir hedefe nişan almaktadır, ama bu sırada hedefe onu ucu ucuna kaçırarak şekilde nişan alıyor olabileceği gibi fersah fersah kaçırarak şekilde de nişan alıyor olabilir (dile getirdiği bildirim, kullandığı belgili betim ister kıl payıyla farklı olsun isterse müthiş farklı, o sırada göndermede bulunduğu nesne için yine de doğru olabilir). Oysa niteleyici kullanımda belirli bir hedefe nişan almamaktadır; nişan aldığı hedef "ya şudur ya da bu" (dile getirdiği bildirim ancak ve ancak hedefi tutturursa ya da kıl payı

farkla kaçırırsa doğru olur). “Bu görülürse, kıl payıyla farklı durumların getirilen açıklamanın içerisinde yer alıyor olmasının ayrımı bulanıklaştırmadığı da görülür. Böyle durumların olması ayrımın ne olduğunun görülmesini sağlar” (1968, s. 210).

Ayrıca, Donnellan ayrımın, eğer varsa, konuşan ve dinleyen kişilerin ilgili nesne hakkındaki, kullanılan belgili betimi karşılayan inançlarının sayısı arasındaki basit bir ayrım olmadığını da ısrarla belirtmeye özen göstermektedir. Burada söz konusu olan, yalnızca, göndergesel kullanım durumunda Smith’in katili hakkında birçok inanca sahip olunması, niteleyici kullanımda ise çok az inanca sahip olunması ayrımı değildir. Çünkü birçok inancımın olduğu durumlarda bile belgili betimleri niteleyici bir biçimde kullanabilirim. Örneğin, Indianapolis 500 mil yarışını kazandığını varsaydığım kişi hakkında, onun adının Brown olduğu, kendisinin benim kayınbiraderim olduğu vb. bir yığın inancımın olduğunu düşünelim. Yine de “Indianapolis 500 mil yarışını kazanan kişi türbinli motoru olan bir araba kullanıyordu” diyerek bir iddiaya girebilirim. Burada, ilgili anlatıma karşılık gelen kişi hakkında bir yığın inancım olmasına rağmen söz konusu anlatımı göndergesel bir biçimde kullanıyor değilim. Yarışın galibi kayınbiraderim olmasa bile iddiayı kazanma, kayınbiraderim türbinli motoru olan bir araba kullanıyor olsa bile iddiayı kaybetme ihtimalimin olması bunu kanıtıyor. Çünkü benim yarışı kazanmam için tek gerekli olan, yarışın galibinin, artık o her kimse, yarışta türbinli motoru olan bir araba kullanmış olmasıdır.

Bu son tür örnekler Donnellan’ı, yukarıdaki 4 koşuluyla ilgili benim en iddialısı olduğuna inandığım bir sav ortaya atmaya götürmüştür: Niteleyici kullanımda konuşan kişi aslında hiçbir *gönderme ediminde* bulunmaz. Biçimsel bir dille söylemek gerekirse, söz konusu olan niteleyici bir kullanımsa, konuşan kişinin ‘ ϕ ’ anlatımıyla ilgili niteleyici kullanımını aktarırken, *e*’nin ‘ ϕ ’yi karşılıyor olması koşuluyla, onun *e*’ye göndermede yaptığını, hatta herhangi bir *gönderme ediminde* bulunduğunu söyleyemeyiz. Bu savı şöyle bir örnekle perçinleyebiliriz. 1960 yılında bi-

rinin çıkıp, Cumhuriyetçi Partinin politikalarına ilişkin bilgisine dayanarak “1964 yılında Cumhuriyetçi Partinin başkan adayı bir muhafazakâr olacak” öndeyisinde bulunduğunu düşünelim. 1964 yılında adaylık yarışını bir muhafazakar olan Goldwater kazandığına göre şöyle dememiz gerekiyor: 1960 yılında söz konusu kişinin dile getirdiği bildirim doğrudu, öndeyide bulunurken niteleyici bir biçimde kullandığı belgeli betim de Goldwater için doğrudu. Russell’ın terimleriyle söz konusu belgeli betimin *ana-imleminin* Goldwater olduğunu söylememiz mümkün, ama Donnallan’a göre, o sırada başkan adayının kim olacağını bilmediği, konuşan kişinin anlatmak istediği şey başkan adayının *her kim olursa olsun* bir muhafazakar olacağı olduğu için, konuşan kişinin Goldwater’e, hatta herhangi birine (bir nesneyi diğerlerinden ayırt etmek ya da tanılamak anlamında) göndermede bulunduğunu söylememiz mümkün değildir. Oysa göndergesel kullanımlarda, konuşan kişinin *aklında* özel bir kişi ya da nesne vardır; bu nedenle de, yerine getirdiği söz edimini aktarırken onun o nesne ya da kişiye *göndermede bulunduğunu* söyleyebiliriz.

Bana, Donnallan’ın getirdiği açıklamanın, her rakip açıklamanın hesaba katması gereken üç boyutu varmış gibi geliyor:

1. Sezgilerimiz bize, göndergesel kullanım durumlarıyla niteleyici kullanım durumları arasında belirgin bir fark olduğunu söylüyor. Sezgilerimizin bize söylediklerine bir açıklama getirmek gerekiyor.

2. Göndergesel kullanımlar içeren sözcelemlerin, niteleyici kullanımlar içeren sözcelemlerden farklı doğruluk koşullarına sahip görünmesi sezgilerimizi de destekliyor. Bir insan belirsizliğin kanıtı olarak daha başka ne isteyebilir?

3. Niteleyici kullanımlarda, ‘Smith’in katili, artık o her kimse, bir delidir’ örneğinde olduğu gibi, ‘artık o her kimse’ ya da ‘artık o her ne ise’ sözlerinin araya sokulabiliyor olması da bu ayrımın yapılabileceğini sözdizimsel yönden gösteren ek bir kanıttır.

II. Farklı Bir Açıklama Denemesi

Benim için yukarıdaki açıklamayı tartışmaya açmanın en kolay yolu, ikinci bir açıklama ortaya atmak ve onun neden Donnellan'ın getirdiği açıklamadan daha üstün olduğuna inandığımı göstermek.

Konuşan kişilerin birtakım nesnelere göndermede bulunmasına sağlayan şeyler neler olabilir? Özel adlar, belgili betimler, adılar ve işaret zamirleri gibi çeşitli sözdizimsel araçlarla gönderme ediminde bulunuruz. Konuşan kişiler de, bu araçlar belli nesnelerle belli bir ilişki içinde oldukları için söz konusu nesnelere gönderme yapmak amacıyla onları kullanabilmektedir. Örneğin konuşan kişi söz konusu nesneye verilen özel adı biliyor olabilir, o nesneyle ilgili birtakım gerçekleri biliyor olabilir; söz konusu nesne konuşan kişinin görüş alanı içerisinde olabilir, ya da o şeyin tam tepesinde oturuyor olabilir. Konuşan kişilerin nesnelerle içerisinde bulundukları böyle değişik ilişkilerin, onların sözü edilen değişik sözdizimsel araçlara başvurarak o nesnelere nasıl göndermede bulunmalarını sağladığı konusunda bir dizi değişik felsefe kuramı vardır. Benim burada amacım, bu değişik kuramlar arasındaki tartışmalara katılmak değil, bunun için de onların hepsine eşit mesafede duran bir terminoloji kullanmaya çalışacağım.² Bütün bu kuramlar konuşan kişinin nesneye göndermede bulunmak için kullandığı dilsel bir aracın olması gerektiği konusunda anlaştıkları için, biz

---

² Belki de en sonunda hepsine, yani çeşitli gönderme kuramlarına tamamen eşit mesafede duran bir terminoloji yaratmanın mümkün olmadığı ortaya çıkacaktır. Fakat Donnellan göndergesel-niteleyici ayrımını kendi gönderme kuramının geri kalan bölümünden bağımsız bir biçimde sunduğu için, onun ayrımını tartışırken kullanacak olduğum terminolojinin onun gönderme kuramının geri kalan bölümüne bire bir oturmuyor olduğu gerçeği, onun bize sunduğu biçimiyle bu ayrımı adil bir şekilde ele almamızın önünde bir engel olarak düşünülmemelidir. Benim buradaki amacım onun bütün bir gönderme kuramını değil, ortaya attığı göndergesel-niteleyici ayrımını eleştiri süzgecinden geçirmek.

de konuşan kişinin göndermede bulunduğu her durumda dağarında göndermede bulunduğu nesneye ilişkin dilsel bir temsilcinin (bir özel adın, bir belgeli betimin, vb) olması gerektiğini; bu dilsel temsilcinin göndermede bulunulan nesneyi şu ya da bu *yönden* temsil ettiğini söyleyebiliriz. ‘Smith’in katili’ sözcelemi, bir nesneyi Smith’in katili olması yönüyle temsil eder; ‘Jones’ sözcelemi bir nesneyi Jones olması yönüyle temsil eder; ‘orada duran adam’ sözcelemi, bir nesneyi orada duran adam olması yönüyle temsil eder, vb. Dile getirilirken özel adların kullanıldığı “yönler” gibi kimi “yönler”in ayrı bir incelemeye tabi tutulması gerektiğini düşünüyorum; ama burada bütün gönderme kuramlarına eşit mesafede bir terminoloji kullanmaya çalıştığım, gönderme ya da özel ad kuramlarından özellikle birini savunma işine girişmediğim için şimdilik bu problemi bir yana bırakabiliriz. Ama kısaca şunları da söyleyebiliriz: her gönderme belli bir yön dikkate alınarak yapılır, bu bütün kuramların üzerinde anlaştıkları temel bir düşüncenin sonucudur, yani gönderme edimi, her zaman, göndermede bulunulan nesnenin temsilcisi olan dilsel bir anlatımın kullanımını gerektirir; bu da bize, şu an için, yalnızca Smith’in katili olma ya da orada duran adam olma gibi yönleri değil, Jones olma ya da adı ‘Jones’ olma gibi yönleri de işin içine katma imkanı sağlıyor. Ayrıca, dilsel bir bilgi eksikliğinin olduğu durumlarda, konuşan kişinin dikkate aldığı yönün, sözcelediği anlatım tarafından doğru bir şekilde dile getirilmemesinin de mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Smith’in adının ‘Schmidt’ diye söylendiğini sanabilir ve böyle bir durumda ‘Schmidt’in katili’ ifadesini sözcelediğinde gerçekte “Smith’in katili” yönünü dikkate alarak göndermede bulunmuş olur; çünkü doğru bir biçimde nasıl ifade etmesi gerektiğini bilmiyor olsa bile kullandığı dilsel temsilci aracılığıyla dikkate almak niyetinde olduğu yön tam da bu yöndür. Böyle durumları, aslında dikkate alınan yönün karıştırılmış olduğu gerçek yanlış kişi durumlarıyla karıştırmamak gerekir.

Dil felsefesinde, bir tümcenin ya da anlatımın anlattığı şey ile konuşan kişinin o tümceyi ya da anlatımı sözcelediğinde

anlatmaya çalıştığı şey arasında yapılan benzer bir ayrım vardır. Fakat bu ayrımı yapma kaygısının gerisinde konuşan kişinin kullandığı tümcenin ya da anlatımın anlamını bilmiyor olabileceği gerçeği değil, konuşan kişinin mükemmel bir dil edinci olmasına rağmen kullanılan tümce ya da anlatımın düz anlamının konuşan kişinin kastettiği sözcelem anlamıyla uyuşmayabileceği gerçeği vardır. Konuşan kişinin bir şey söyleyip başka bir şey anlatmaya çalıştığı eğretilmeler, konuşan kişinin bir şey söyleyip söylediği o şeyin tam tersini anlatmaya çalıştığı ironiler, konuşan kişinin bir şey söyleyip hem söylediği o şeyi hem de o söylediği şeye ilave olarak başka bir şeyi daha anlatmaya çalıştığı dolaylı söz edimleri, bu uyuşmazlık durumlarının bilinen örneklerinden bazılarıdır. Ben dolaylı söz edimlerine getirdiğim açıklamada (Searle, 1975b, bu kitabın 2. bölümü), konuşan kişinin sözcelemiyle düz bir biçimde dile getirmediği birincil edimsöz edimi ile sözcelemiyle düz biçimde dile getirdiği ikincil edimsöz edimi arasında bir ayrım yapmıştım. Bu ayrıma göre, birincil edimsöz edimi, ikincil edimsöz edimi yerine getirilerek yerine getirilen edimdir. Örneğin, birinden ona “Ayağıma basıyorsun” diyerek ayağımın üzerinden inmesini rica edebilirim. Böyle bir durumda ilgili kişinin ayağıma basmakta olduğu yollu bir bildirimde bulunurum bulunmasına ama yaptığım tek şey o değildir. Söylediğim şeyi anlatmaya çalışmak edimsözsel yönelimlerim arasındadır, ama bu yönelimler ondan daha fazlasını içermektedir. Çünkü anlatmaya çalıştığım şey yalnızca kişinin ayağıma basmakta olduğu değil, ayrıca bir de bir zahmet ayağımın üzerinden inmesidir. Böyle bir durumda kişinin ayağıma basmakta olduğunu bildirmek şeklindeki ikincil edimsöz ediminde bulunmak yoluyla, dolaylı bir şekilde, kişinin ayağımın üzerinden inmesini rica etmek şeklindeki birincil edimsöz ediminde bulunduğum için, bir sözcelemle iki söz ediminde birden bulunmuş olurum. Bir kişinin ikincil olanı yerine getirmek yoluyla birincil olanı yerine getirmeyi tam olarak nasıl başardığını açıklamak oldukça karmaşık bir iştir, ama bu tek örnek bile böyle şeylerin mümkün olduğunu

açıkça gösteriyor olsa gerektir.

Donnellan'ın göndegesel kullanım dediği durumlarda da olan basitçe budur. Kimi zaman bir kişi bir nesneye göndermede bulunduğunda, o nesneye göndermede bulunurken dikkate alabileceği ya da o nesneye göndermede bulunmasını sağlayabilecek her bir yönü biliyor olduğu halde bu yönlerden yalnızca birini dikkate alarak o nesneye göndermede bulunuyor olabilir. Konuşan kişinin nesnede dikkate aldığı yön de, genellikle, dinleyen kişinin de o nesnede dikkate alacağını düşündüğü yöndür. Böyle durumlarda, konuşan kişi, tıpkı dolaylı söz edimlerinde olduğu gibi, söylediği şeyi anlatmaya çalışmakta, ama onun yanı sıra bir de başka bir şey daha anlatmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, dinleyen kişinin ilgili nesneyi diğer nesneler arasından seçip ayırmasını sağlaması koşuluyla, söz konusu edilen yön, herhangi bir yön olabilir. (Hatta Donnellan'ın verdiği, konuşan ile dinleyen kişilerin bir adama, onun bir zorba olduğuna inandıkları halde 'Kral' diye göndermede bulunmaları örneğinde olduğu gibi, söz konusu edilen yön, konuşan ve dinleyen kişilerin ikisinin de nesne için yanlış olduğuna inandıkları bir yön olabilir.) Dolayısıyla kişi "Smith'in katili" deyip ayrıca bir de şunları anlatmak isteyebilir: orada duran adam, Jones, cinayetle suçlanan kişi, şu anda başsavcı tarafından çapraz sorguya alınan kişi, şu çok tuhaf davranışlar sergileyen adam, vb. Böyle durumlarda kişinin ilgili nesneye göndermede bulunmak için seçtiği yön beklenen sonucu yaratmazsa kişi dönüp başka bir yön seçebilir. *Fakat unutmamak gerekir: her "göndergesel" kullanımda, kullanılan anlatım göndermede bulunan nesne için yanlış olabilir, dolayısıyla da nesne göndermede bulunulurken dikkate alınan yönü karşılamayabilir; ama bunlara rağmen, ortada, konuşan kişinin kendisini dikkate alarak nesneye göndermede bulunabildiği, söz konusu nesnenin de karşılık geldiği başka bir yön olmalıdır. Ayrıca, dikkate alınan yön, kendisine karşılık gelen herhangi bir nesne bulunmayan bir yönse, dile getirilen bildirim de doğru olamaz. Örneğin, konuşan ve dinleyen kişilerin ikisinin de o sırada bakmakta oldukları bir adam için söylenmiş 'Smith'in*

katili delidir' sözcelemindeki belgili betimin göndergesel kullanımını düşünelim. Ne o bakmakta oldukları adam ne de bir başkası 'Smith'in katili' belgili betimine karşılık gelmiyor olabilir, ama yine de konuşan ve dinleyen kişiler, konuşan kişinin *o adam*, yani o sırada bakmakta oldukları adam için doğru olan bir bildirimde bulunduğu konusunda anlaşıyor olabilirler. Dolayısıyla, konuşan kişinin, dönüp 'ikimizin de bakmakta olduğu adam' ifadesinin dile getirdiği yönü dikkate olarak şöyle dediğini düşünelim: "Evet, ikimizin de bakmakta olduğu adama göndermede bulundum. Smith'i öldüren ister o olsun ister olmasın kastettiğim o." Fakat bir de o sırada herhangi birine bakmadıklarını, halüsinasyon gördüklerini düşünelim. Konuşan kişinin söylediği şeyin yine doğru olduğunu söyleyebilir miyiz? Konuşan kişinin yine dönüp bir başka yönü dikkate alarak göndermede bulunması koşuluyla, söyleyebiliriz. Örneğin şöyle diyebilir: "Evet Smith'i hiç kimse öldürmedi, şu anda birine de bakmıyoruz, ama şu anda aklımdan geçen kişi, Başsavcılığın Smith'in öldürülmesiyle ilgili olarak açtığı davada suçladığı kişi. Deli olduğunu söylediğim kişi işte o kişi." Fakat şimdi de, 'Başsavcılığın Smith'in öldürülmesiyle ilgili olarak açtığı davada suçladığı kişi' anlatımına karşılık gelen herhangi birinin olmadığını varsayalım. Yine aynı süreci işletip daha başka bir yönü dikkate alarak göndermede bulunabilirim, ama en sonunda gelip toslayacağımız bir kaya olacaktır. Yani, en sonunda öyle bir yöne geliriz ki, dile getirdiğimiz bildirim eğer ortada onu karşılayan hiç kimse yoksa doğru olamaz, eğer onu karşılayan biri varsa, bu kez de o kişinin deli olup olmamasına göre doğru ya da yanlış olur. Bana, gerçekten de, Donnellan'ın belgili betimlerin "göndergesel" kullanımına örnek diye gösterdiği her durum için şu söylenebilirmiş gibi geliyor: konuşan kişinin yönelimlerinin, onun gerçekten de anlatmak istediği şeyi bildiğini söyleyebilmemizi sağlayacak ölçüde açık olması koşuluyla, "aklından geçen" nesne, ya da hiçbir nesne sözcelediği anlatımla dile getirdiği yönü karşılamıyor olsa bile, ortada, dile getirilen bildirimin, kendisini (ya da kendilerini) karşılayan hiçbir

nesne olmaması halinde doğru olmasının mümkün olmadığı, kendisini (ya da kendilerini) karşılayan en az bir nesnenin olması halinde ise o nesnenin yüklenen özelliğe sahip olup olmamasına göre doğru ya da yanlış olacağı başka bir yönün (ya da başka bir dizi yönün) daha olması gerekir. Dolaylı söz edimlerine getirdiğim açıklamayla koşutluklar kurmayı sürdürceğim ve göndermenin kendisi dikkate alınarak yapıldığı bu yöne *birincil* yön deyip onu *ikincil* yönün karşısına koymayı önereceğim. Konuşan kişinin aslında özellikle belirtmek istemediği, yalnızca söz konusu olduğunu düşündüğü birincil yönü karşılayan hiçbir nesne yoksa dile getirdiği bildirimin doğru olması mümkün değildir. İkincil yön, konuşan kişinin, dikkate aldığı birincil yönü karşılayan nesneye yaptığı göndermeyi perçinlemeye çalışırken bir belgeli betimle (ya da başka tür bir anlatımla) dile getirdiği, ama o sırada bulunmaya çalıştığı bildirimin doğruluk koşullarının bir parçası olarak düşünmediği bir yöndür. Bu söylenenlerden dile getirilen her ikincil yön için ortada bir de bir birincil yönün olması gerektiği çıkıyor ki Donnellan'ın bütün örneklerinde karşımıza çıkan durum budur: her "göndergesel" kullanım bir ikincil yönü dile getiren belgeli bir betimin sözcelenmesini içermekte ve her "göndergesel" kullanımın temelinde bir birincil yön bulunmaktadır. Örneğin Donnellan'ın şu örneğini alalım. "Elinde bir şampanya kadehiyle orada duran adam mutlu" diyebilirim. Ama orada duran adamın elinde sadece bir su bardağı olduğunu düşünelim. Böyle bir durumda söylediğim şey, kendisini tanımlamak için kullandığım belgeli betim onun için doğru olmasa bile, *orada duran adam* için doğru olmayı sürdürebilir. 'Orada duran adam' ile birincil yön, 'elinde şampanya kadehiyle orada duran adam' ile de ikincil yön dile getirilmektedir. İkincil yön doğruluk koşullarına ilave edilmez (birincil yönü içeriyor olması dışında), birincil yön ise edilir: orada duran adam olma yönünü karşılayan hiçbir şey yoksa bildirim doğru olamaz. Donnellan'ın verdiği bütün göndergesel kullanım örneklerinde, konuşan kişi, gönderme yaparken dikkate aldığı ikincil bir yönü dile getiren bel-

gili bir betim kullanmaktadır. Fakat belgili bir betimin ya ikincil bir yönü ya da birincil bir yönü dile getirmek için sözcelenebiliyor olduğu gerçeği, tıpkı ‘Ayağıma basıyorsun’ tümcesinin ya kişiden ayağının üzerinden inmesini rica etmek gibi ikincil bir edimsöz ediminde, ya da kişinin ayağına basmakta olduğu bildiriminde bulunmak gibi birincil bir söz ediminde bulunmak için kullanılabiliyor olduğu gerçeğinin, bu tümcede bir belirsizlik olduğunu ya da bu tümcenin iki ayrı kullanımı olduğunu göstermesi gibi, belgili betimlerde ortada bir belirsizlik olduğunu, ya da belgili betimlerin iki farklı kullanımının bulunduğunu gösterir.

Tıpkı dolaylı söz edimlerinde kişinin düz bir biçimde ikincil söz ediminde bulunmak yoluyla birincil söz edimini yerine getirmesi gibi, belgili betimlerin göndergesel kullanımında da kişi ikincil bir yönü dile getiren bir gönderme ediminde bulunmak yoluyla birincil yönü karşılayan bir nesneye göndermede bulunma edimini yerine getirmektedir. Her iki durumda da kişinin iletişim yönelimi, eğer dinleyen kişi ikincil yönelimi dile getiren anlatımı duyup birincil yönelimi kavarsa bir karşılık bulur. Ayrıca her iki durumda da ikincil söz ediminin şu ya da bu şekilde kusurlu olduğu birtakım durumlarda kişinin birincil yönelimini yerine getirmede başarılı olması mümkündür. Ayağına basmıyor, ayağının üzerine oturuyor olsanız bile “Ayağıma basıyorsun” diyerek başarılı bir biçimde sizden ayağının üzerinden inmenizi rica edebilirim; ne o ne de bir başkası Smith’i öldürmemiş olsa bile, ikimizin de baktığı adama “Smith’in katili” diyerek başarılı bir biçimde göndermede bulunabilirim.

Her göndergesel bildirimde bir birincil yönün söz konusu olmasının gerekli oluşu, böyle her bildirimin tayin edilebilir bir içeriğe sahip olması gerektiğini gösterir yalnızca. Göndermede bulunulan kişi Smith’in katili olmasa bile ‘Smith’in katili deli’ sözcelemini dile getiren kişinin doğru bir bildirimde bulunduğu düşünülüyorsa, o zaman bildirimin içeriğinin tümcenin anlamından farklı olması gerekir. Ortada “Smith’in katili” diye biri olmasa da bildirim doğru olabildiğine göre, bildirimin içe-

riği ‘Smith’in katili deli’ ile dile getirilemez. Peki, o halde bildirimin içeriği nedir? Bu sorunun yanıtı, birincil yönü belirleyecektir. Bulunulan bildirimin belirlenmesi (sözcelenen tümcenin belirlenmesinin aksine), göndermenin kendisi dikkate alınarak yapıldığı, bildirimin doğruluk koşulları içerisinde sayılan yönün belirlenmesi demektir. Bu, eğer bildirim doğruysa, bildirimin doğru olarak bildirdiği şeyin tam olarak ne olduğunu belirlemenin mümkün olması gereğinin dolaysız bir sonucudur. Böyle durumlarda yerine getirilen biri birincil biri ikincil iki ayrı gönderme edimi olduğunu gösteren de, beni dinleyen kişinin benim “Smith’in katili deli” şeklindeki göndergesel bildirimimi duyunca, buna “İkimizin de bakmakta olduğu adamın deli olduğunu söylemekte haklısın, ama onun Smith’in katili olduğunu düşürmekte haksızsın” diye karşılık vermesinin mümkün olmasıdır. Dinleyen kişi, böyle bir yanıt verirken, birincil yönü dikkate alarak bulunduğum bildirimi kabul etmekte, ama birincil yönü (“ikimizin de bakmakta olduğu adam”) dikkate alarak göndermede bulunduğum nesneye (‘Smith’in katili’ ile ifade ettiğim) ikincil yönü yakıştırmamı reddetmektedir.

Birincil ve ikincil yönler arasındaki bu ayrım özel adlara için de geçerlidir. Söz gelişi, “Shakespeare *Hamlet*’te Ophelia karakterinden çok daha inandırıcı bir Hamlet karakteri yaratmıştır” dediğimi düşünelim ve bir an için Shakespeare’in *Hamlet*’i yazmadığını, ona mal edilen oyunlar içinde bir tek *Hamlet*’in aslında başka biri tarafından kaleme alınmış olduğunu varsayalım. Peki, benim bildirimim yanlış mı? Hayır, zorunlu değil. Kastettiğim şey yalnızca *Hamlet*’in yazarı olabilir. ‘Shakespeare’ ikincil bir yönü dile getiriyor olabilir; birincil olan yön ‘*Hamlet*’in yazarı’, kastettiğim şey, dolayısıyla bulunduğum bildirim “*Hamlet*’in yazarı Ophelia karakterinden daha inandırıcı bir Hamlet karakteri yaratmıştır” olabilir. Bu bildirim de, Donnellan’ın belgili betimlerin göndergesel kullanımıyla ilgili olarak verdiği örnekler gibi, sözcelediğim tümceyle tam olarak dile getirilmemiş olsa bile, doğru olabilir. Böyle bir durumda, sözcelediğim tümceyle dile getirilen yön kullanılarak bulunduğum bildirim de elbette yanlış olurdu.

Belgili betimlerin niteleyici kullanımları denilen durumlara gelince, bunlarda olan, basitçe söylemek gerekirse şu: Sözcelesen anlatım, gönderme yapılırken dikkate alınan birincil yönü dile getirmektedir. Eğer ortada o yönü karşılayan hiçbir nesne yoksa, bulunulan bildirimin doğru olması da mümkün değildir; eğer ortada o yönü karşılayan bir nesne varsa, bulunulan bildirim, o yönü karşılayan bu nesnenin kendisine atfedilen özelliğe sahip olup olmamasına bağlı olarak doğru ya da yanlış olacaktır. Kısacası, niteleyici kullanımlarda konuşan kişinin kastettiği anlam ile tümce anlamı aynıdır. Donnellan'ın verdiği örneklerde sözcelesen anlatımlar şu iki nedenden biri yüzünden birincil bir yönü dile getiriyor olmak zorundadır. Ya söz konusu edilen yön dinleyen kişinin ilgili nesneye gönderme yaparken dikkate alabileceği dağarındaki tek yöndür (Smith'in katili örneğinde "niteleyici" kullanım durumu), bunun için de yaptığı göndermeye dayanarak yapabileceği tek yön odur; ya da konuşan kişinin dağarında yaptığı göndermeye dayanak yapabileceği birkaç yön vardır (500 mil yarışı örneği) ama bunlardan yalnızca biri bulunduğu söz ediminin başarı koşullarına sonucu belirleyecek şekilde eklenmektedir ve sözceleminde dile getirdiği yön de işte bu yöndür. Bu iki durumu şimdi sırasıyla ayrı ayrı ele alalım.

Smith'in kanlar içindeki bedeniyle karşılaştığımız ama katilin kimliğiyle ilgili elimizde hiçbir bir bilginin olmadığı bir durumda, deli olmaklığı kendisine yüklemek istediğimiz kişiye göndermede bulunurken dikkate alabileceğimiz, o kişinin katilliği dışında pek bir yön yoktur. "Ucu ucuna kaçırma" durumlarını bir yana bırakırsak, ortada birincil yön işlevi görecektir başka hiçbir yön olmadığı için bizim kastettiğimiz sözcelem anlamını tümce anlamından ayırmak için başvurulabilecek herhangi bir şey de yoktur. Bu göstermek için Donnellan'ın örneğine biraz müdahale etmek gerekiyor. Smith'in cesedinin etrafında dolaşırken sizin değil de benim koşarak uzaklaşan bir adam gördüğümü varsayalım. Siz, Smith'in cesedini görünce "Smith'in katili deli" diyorsunuz. Ben de, "Evet, o kesinlikle de-

li" ya da hatta "Evet, Smith'in katili kesinlikle deli" diye karşılık veriyorum. Benim iddiam Donnellan'ın terine şu: siz 'Smith' in katili' ben de 'o' ve 'Smith'in katili' sözlerini göndermede bulunmak için kullanmaktayız. Dahası, bu sözlerle göndermede bulunulurken dikkate alınan yön de hep aynıdır. Fakat sizin kullandığınız anlatım bir birincil yönü dile getirirken benim kullandıklarım bir birincil yönü dile getiriyor olabilir de olmayabilir de. Benim onlarla bir de ayrıca "biraz önce koşarak uzaklaştığını gördüğüm adam"ı kastediyor olabilirim; o adamın daha sonra Smith'in ölümünden sorumlu olmadığı ortaya da çıkabilir ama deli olma özelliğini kendisine yüklemek istediğim kişi de o olabilir. Benim gönderme ediminde bulunurken dikkate aldığım, birisi birincil olabilecek iki yön var. Siz tek bir yönü dikkate alıyorsunuz, bütün göndergesel bildirimlerde bir birincil yön söz konusu olduğu için de sizinkinde söz konusu olanın birincil olması gerekmektedir.

500 mil yarışının sonucu konusunda girişilen bahiste konuşan kişinin dağarında dikkate alabileceği bir dizi yön vardır ama bunlardan yalnızca birisi birincil olabilir, çünkü onlardan yalnızca birisi iddianın başarı koşullarıyla ilgilidir. Konuşan ve dinleyen kişilerin, ilgili kişiye gönderme yapılmasının tek nedeninin onun yarışı kazanan kişi olduğunu, bahse de onun bu yönü dikkate alınarak girişildiğini bilmeleri koşuluyla, yarışı kazanan kişiye ikincil bir yön kullanarak gönderme yapıp bahse girişmek de mümkün olurdu. Dolayısıyla, siz de ben de yarışı kazandığını varsaydığımız kişiye bakmaktaysak, "Bahse girerim ki şu adam türbinli motoru olan bir araba kullanıyordu" diyerek de aynı bahse girebilirdim. Burada 'şu adam' ikincil bir yönü dile getirmektedir, birincil olan yönü dile getiren 'Indianapolis 500 mil yarışını kazanan kişi' sözcelemidir. "Aklımdan geçen" kişi, o ister 'şu adam' olsun ister olmasın, gerçekten de yarışı kazanan kişi olduğu için, bu son çizilen durum Donnellan'ın göndergesel olma koşulunu da yerine getirmektedir.

Benim açıklamam ile Donnellan'ın açıklaması arasındaki farkları artık özetleyebiliriz. Onun getirdiği açıklamaya göre,

belgili betimlerin iki farklı kullanımı söz konusudur ve bunlardan da yalnızca biri gönderme yapmak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla ona göre belgili betimlerde bir belirsizlik söz konusudur. Ama o yine de bu belirsizliğin semantik değil, pragmatik bir belirsizlik olduğunu da teslim etmektedir.³ Bana göreyse, böyle bir belirsizlikten söz edilemez. Onun verdiği bütün örneklerde belgili betimlerin hepsi de gönderme yapmak için kullanılmaktadır. Var olan tek fark, göndergesel kullanım denen durumlarda göndermenin ikincil bir yön dikkate alınarak, niteleyici kullanım denen durumlarda ise birincil bir yön dikkate alınarak yapılıyor olmasıdır. Bir gönderme içeren her bildirimde bir birincil yönün söz konusu olması gerektiğine göre, “göndergesel” bir kullanımda, bir ikincil yönü dile getiren sözcelenmiş bir anlatım, gönderme yapılan nesne ya da herhangi bir nesne için doğru olmasa bile konuşan kişi, böyle bir gönderme edimiyle, birincil yönü karşılayan o nesneye başarılı bir biçimde gönderme yapabilir. Bir bildirimde bulunmak üzere üretilmiş bir sözcelemin içerdiği bir belgili betimin birincil bir yön olarak mı yoksa ikincil bir yön olarak mı kullanıldığı ta-

---

³ Bu arada, onun “pragmatik belirsizlik” derken neyi kastettiği de hiç açık değildir. ‘Bankaya gideceğim’de semantik açıdan bir belirsizlik vardır. ‘Çalış baban gibi tembel olma’da sözdizimsel açıdan bir belirsizlik vardır. Peki pragmatik açıdan belirsiz olmak nasıl bir şey olabilir? Kimi bağlamlarda bir olguyu bildirmekten daha fazlasını yapabildiği için ‘Ayağıma basıyorsun’da pragmatik açıdan bir belirsizlik olduğu mu anlatılmak isteniyor? Eğer öyleyse, o zaman her tümcede bir “pragmatik belirsizlik” var demektir. Eğer “pragmatik belirsizlik” diye bir kavramımız varsa, o zaman bir de “pragmatik tek-anlamlılık” diye bir kavramımızın daha olması gerekir, ama bu iki kavram da doğrusu öyle çok fazla bir şey ifade etmiyor. [Burada ‘Çalış baban gibi tembel olma’ şeklinde çevrilen örnek tümce, kaynak metinde ‘**Flying planes can be dangerous**’ şeklindedir. Öznede adı geçen şeyin tehlikeli olabileceği söylenmektedir, ama o şeyin uçan uçaklar mı, yoksa uçakla uçmak mı olduğu belirsizdir Türkçe örnekte de, benzer bir biçimde, tembel olunmaması söylenmektedir, ama babanın olumlu bir figür olarak mı yoksa olumsuz bir figür olarak mı alınmasının istendiği belli değildir. (ç.n.)]

mamen konuşan kişinin yönelimine bağlıdır; yani bu bulunduğu bildirimle ilgili bir meseledir, sözcelediği tümceyle sınırlı bir mesele değildir.

Peki, Donnellan'ın niteleyici kullanımda asla bir gönderme yapılmadığı yollu iddialı savı için ne diyebiliriz? Onun bu savının gerisinde, 1960 yılında "1964 yılında Cumhuriyetçi Partinin başkan adayı bir muhafazakâr olacak" diye söylemem gibi bir durumda, Cumhuriyetçilerin adayının kim olacağı konusunda o sırada hiçbir fikrim olmadığı için, Goldwater'a gönderme yapıyor olmamum mümkün olmadığı düşüncesi yatıyor. Donnellan'ın yaptığı eğretilmeyi kullanarak söylemek gerekirse, söz konusu tümceyi sözcelediğim sırada nişan aldığım belirli bir hedef olmadığı için birine gönderme yapmam da söz değildir. Buna karşılık ben, o sırada gerçekten de göndermede bulunduğum, 1964 yılındaki Cumhuriyetçi adaya gönderme yaptığım iddiasını sürdürmek istiyorum. Olası çeşitli adaylardan hangisinin Cumhuriyetçilerin adayı olacağını bilmediğim için onlardan hangisine gönderme yaptığımı o sırada bilmiyordum elbette. Göndermede dikkate aldığım birincil yönü dile getiren anlatım "Cumhuriyetçilerin 1964'teki adayı" idi, elimde kendisini dikkate alarak göndermede bulunabileceğim başka herhangi bir yön de yoktu. Fakat bütün bu gerçekler sözceleminin göndergesel olmadığını göstermez. Böyle olduğunu görmek için, şu anda "Bu günden geriye dönüp bakarsak, 1960'ta Cumhuriyetçilerin 1964'teki adayının bir muhafazakâr olacağını söylediğimde elbette haklıydım, çünkü Cumhuriyetçilerin 1964'teki adayı gerçekten de bir muhafazakârdı" dediğimi varsaymak yeterli olacaktır. Bana kalırsa, daha önce sözcelemiş olduğum "Cumhuriyetçilerin 1964'teki adayı" anlatımı, daha sonra sözcelediğimden ne daha az ne daha fazla göndergeseldir. 1960'ta bilmem hiçbir şekilde mümkün değildi elbette, ama her iki durumda da gerçekte Goldwater olan kişiye gönderme yapıyordum. Bunu görmeyi engelleyen şey, Donnellan'ın da işaret ettiği gibi, kişi gönderme yapmak için 'ø' gibi belgili bir betim kullandığında, ø'nin e'ye özdeş olduğu varsayılarak bile, onun

yerine getirdiği söz edimini onun *e'*ye gönderme yaptığını söyleyerek rahatça başkasına aktarmanın her zaman mümkün olmamasıdır. Goldwater'ın Cumhuriyetçilerin 1964'teki başkan adayı olduğunu biliyor olduğumuz bir durumda bile, kişinin sözcelemiş olduğu, 'Cumhuriyetçilerin 1964'teki başkan adayı' sözünü içeren bir tümceyi, "Goldwater'a göndermede bulundu" diyerek aktarmamız her zaman mümkün olmaz. Oysa göndergesel kullanımın söz konusu olduğu söylenen durumlarda bu çoğu zaman mümkün görünmektedir. Kişi 'Smith'in katili' sözünü içeren bir tümce sözceliyor, biz de onun aklından geçen kişinin Jones olduğunu biliyorsak, onun yerine getirmiş olduğu söz edimini "Jones'a göndermede bulundu" şeklinde başkasına aktarabiliriz; ayrıca da bunu yalnız Smith'in katilinin Jones'la aynı kişi olduğu değil, Jones'la aynı kişi olmadığı durumlarda bile yapmamız mümkündür.

Ben bütün bu olanların, "*S*, *x'*e göndermede bulundu" biçimindeki tümcelerle, "*S*, *x'*in *P* olduğunu söyledi" biçimindeki tümcelerin içlemsel bağlamlar oldukları gerçeğiyle ve daha önce yapılan çözümleme çerçevesinde basit bir açıklamasının olduğuna inanıyorum. Normal bir biçimde aynı nesneye göndermede bulunmak için kullanılan anlatımlardan birinin diğerinin yerine konulması, genelde, içlemsel bağlamlar söz konusu olduğunda geçerli bir çıkarım biçimi değildir. Niteleyici denem kullanımlarla göndergesel denem kullanımlar arasında bir fark olduğunu düşünmeye meyilli olmamızın nederi, göndergesel kullanımlarda konuşan kişinin dağarında göndermede bulunan şeye gönderme yaparken dikkate alabileceği birkaç yönün bulunduğunu bilmemiz, onun bulunduğu söz edimini başkasına aktarırken de bu diğer yönleri dikkate almaya, "niteleyici" kullanımlarda söz konusu olduğundan çok daha fazla istekli olmamızdır. Eğer kişi "Smith'in katili deli" diyor, biz de onun Smith'in katilinin Jones olduğunu bildiğini ya da buna inandığını biliyorsak, onun yerine getirmiş olduğu söz edimini "O, Jones'un deli olduğunu söyledi" biçiminde başkasına aktarma eğiliminde oluruz, ama onun bildirimde bulunduğu sı-

rada Smith'in katilinin kim olduğunu bilmediği bir durumda böyle bir şeye pek meyletmeyiz. Gerçekten de göndermenin dikkate alınarak yapıldığı birincil yönü biliyorsak (kullandığı anlatıma ve kullandığı o anlatımın seçtiği birincil yönü karşılayan nesne için doğru olup olmadığına bakmadan) kişinin bildirimini o birincil yönü dikkate alarak başkasına aktarmak, bulunan bildirimin göndergesel içeriğini aktaran o yön olduğu için, genelde en uygun olanıdır. Aslında göndergesel ve niteleyici denemelerin kullanımları başkalarına aktarıldıklarında, bu aktarımların ikisinin hem içlemsel hem de kaplamsal okumaları yapılabilir. Nitekim Jones katilse, Jones'un arkadaşları da polis şefinin "niteleyici bir biçimde" "Smith'in katili deli" dediğini duymuşlarsa, bu arkadaşlar duyduklarını Jones'a "Polis şefi senin deli olduğunu söyledi" biçiminde aktarabilirler pekâlâ. Benzer şekilde göndergesel denemelerin kullanımlarında da yönler arasında yersiz olabilecek değişimler söz konusu olabilir. Söz gelişi 1910 yılında birinin çıkıp Bayan Goldwater'a, o zaman bebek olan Goldwater'la ilgili olarak, "Bayan Goldwater en küçük oğlunuz biraz daha süt istiyor" dediğini varsayalım. Şimdi burada göndergesel bir kullanımın söz konusu olduğu düşünülebilir. Bebek Goldwater'ın en küçük oğul olmadığı ortaya çıktığında konuşan kişinin söylediği sözün kiminle ilgili olduğunu bilmediğini söyleyemeyiz. Bununla birlikte, o kişinin Cumhuriyetçilerin 1964 yılı başkan adayına gönderme yapmakta olduğunu söylemek ve onun bulunduğu söz edimini Cumhuriyetçilerin 1964 yılı başkan adayının biraz daha süt istediğini söylediğini belirterek başkasına aktarmak son derece tuhaf olur. Fakat bütün bu gerçekler, içlemsel bağlamların, birinin yaptığı bir göndermeyi başkasına aktarırken o göndermenin dikkate alınarak yapıldığı yönleri aktarmakla yükümlü olduğumuz gerçeğinden çıkan çok bilinen yanlarıyla yakından ilgilidir. Niteleyici denemelerin kullanımlarında konuşan kişinin gönderme ediminde bulunmadığını göstermezler. Asıl gösterdikleri şey, bütün göndermeler bir dizi yön çerçevesinde yapıldığı için, bir nesneye yapılan bir göndermenin, konuşan kişinin gerçekte kullanmadığı

ya da kendisinin dikkate alarak gönderme yaptığı yönleri karşılayan o nesnenin, kendisinin dikkate almadığı başka yönü de karşıladığını bilmesi mümkün olmadığı için kullanmasının mümkün olmadığı bir yön kullanılarak başkasına aktarımın yanlıtıcı, hatta düpedüz yanlış olabileceğidir.

III. Geriya Kalan Son Birkaç Sorun

1. 'Artık her kim ise' ve 'Artık o her ne ise'

Peki, "her kim ise" sınaması için neler söylenebilir? Niteleyici kullanımlarda 'artık o her kim ise', 'artık o hangisi ise' ve 'artık o her ne ise' yan tümcelerinin çok doğal bir şekilde araya sokulabilmesi, birincil ve ikincil yön ayırımının ötesinde başka bir ayırımın olduğunu göstermiyor mu? Ben göstermediğini düşünüyorum. Her şeyden önce, "göndergesel" olan (yani ikincil yönlerin dikkate alındığı) kullanımlarda da bu yan tümceleri, 'Şuradaki tuhaf şapkalı adam, artık o her kim ise, bizim arabaya zorla girmeye çalışıyor' örneğinde olduğu gibi, rahatlıkla araya sokabiliriz. Buradaki kullanımın da "göndergesel" olduğu çok açıktır, çünkü o kişi tuhaf şapkalı bir adam değil, söz gelişi ilginç saçlı bir kadın da olabilir. Bu soru adıllarının kullanımı, tıpkı birinin (ya da bir şeyin) kim (ya da ne) olduğunu bilmek durumunda olduğu gibi, daima, o kişinin (ya da o şeyin) sözcelem bağlamında içerisinde bulunduğu bakımlarla çok yakından ilgili olacaktır. Örneğin ben Klaus Heidegger'in kim olduğunu bazı bakımlardan biliyorum, bazı bakımlardan bilmiyorum. Bana "Klaus Heidegger kim?" diye sorarsanız, söz gelişi "1977 Dünya Kupasında yarışı Ingemar Stenmark'ın ardından ikinci olarak bitiren kişi" diye karşılık verebilirim, ama birtakım başka bakımlardan onun kim olduğu konusunda en küçük bir fikre bile sahip değilim. Örneğin, polisin karşıma dizdiği kişiler arasında olsaydı onu tanıyamaz ya da onun yaşamı konusunda size belirgin bir şey söyleyemezdim. Gerçekten de Klaus Heidegger 1977'de birden sahnede belirdiğinde "Şu Heidegger denen adam, artık o her kimse, bir başka yarışta

daha dereceye girdi" demek en uygun şey olurdu. Öncekilerde olduğu gibi bu örnekte de 'artık o her kim ise' ('artık o her ne ise', 'artık o hangisi ise') sözünün kullanılması, ilgili tümcede dile getirilen yönün dışındaki yönler konusunda bilgisi olmadığını, şüpheleri ya da tereddütleri olduğunu belirtir. Böyle kullanımlar, çoğu zaman (örneğin 'Smith'in katili' anlatımının "niteleyici", yani birincil kullanımında olduğu gibi) diğer başka yönleri bilmediğimiz için, diğer başka yönleri bildiğimiz ama sözcelemin amacını dikkate alarak onları askıya aldığımız durumlarda ise (örneğin, "Bahse girerim ki yarışın galibi, artık o her kimse, türbin motorlu bir araba kullandı") o yönler sözcelemin içeriğinde yer alan yönler olmadığı için, birincil yönler söz konusu olduğunda kendisini çok daha fazla gösterebilir.

2. Ucu ucuna kaçan niteleyici kullanım

Donnellan'ın ele aldığı ucu ucuna kaçma durumlarında nelerin olup bittiğini de artık açıklayabilecek bir durumdayız. Benim konuştuğum gibi, dünya hakkındaki inançlarımızın, nesnelere gönderme yaparken dikkate aldığımız yönlerin, üzerlerine hemen birincil ve ikincil yön diye etiketler yapıştırabileceğimiz derli toplu minik paketler halinde elimizin altında bulunduğu duygusu yaratacak şekilde konuşmak hiç de gerçekçi değildir. Aslında, inançlarımız iç içe geçmiş karmakarışık inanç ağları halinde işin içindedirler; gözlemlerimiz temelinde 'Smith' in katili' gibi anlatımları gönderme yapmak için kullanabilecek durumda olduğumuzda da, muhtemelen, elimizin altında gönderme yaptığımız kişiye ilişkin bir yığın başka yön daha bulunur. Söz gelişi, "Smith'e saldıran kişi", "şu silahı cinayet yerinde bırakan kişi", "cinayet yerindeki şu parmak izlerinin sahibi" (ve daha başka birçok anlatım), gönderme yaparken dikkate alınabilecek diğer yönleri dile getiren anlatımlar olabilirler: öyle ya, elimizde bu diğer yönlerden birini kullanarak gönderme yapmamızı sağlayacak kanıtlar yoksa, elimizde kendisine "Smith' in katili" diyerek gönderme yapılacak birinin olduğuna ilişkin bir kanıtın olması da muhtemel değildir. Hatta "niteleyici" kul-

lanımlarda bile, elimizin altında kendilerini dikkate alarak gönderme yapabileceğimiz bir yığın başka yön olabilir; bunlardan birinin göndermemizi başarısız kılması halinde, tıpkı “göndergesel” kullanımlarda olduğu gibi, geriye dönüp diğerlerine başvurabiliriz; çünkü söz konusu göndermeyi yaparken aslında aklımızdan geçen, örneğin “tanık olduğum şeyden sorumlu olan kişi”den başka bir şey değildir. Dolayısıyla birincil bir yönü dikkate alarak gönderme yapmak ikincil bir yönü dikkate alarak gönderme yapmak arasında keskin çizgi bulunmamaktadır. Her şey yolunda gittiği sürece ortaya bir sorun da çıkmaz. Ancak ortada bir yanlışlık olduğunda, söz gelişi Smith’in aslında öldürülmediği, yalnızca ağır bir saldırıya maruz kaldığı anlaşılırsa, tam olarak ne demek istediğimizi, dikkate aldığımız birincil yönün hangisi olduğunu daha açık belirtmek zorunda kalırız.

3. Konuşan kişinin yaptığı gönderme ile semantik gönderme

Kripke (1977), Donnellan’ın ayırımına az çok benimkine benzeyen bir donanım ile yaklaşıyor, ama bana kalırsa getirdiği açıklama da bir noktada çıkmaza giriyor. Bunun tam olarak nasıl olduğunu söylemek öğretici olabilir. O, ayırımın *konuşan kişinin göndermesi ile semantik gönderme* arasında olduğu görüşündedir. Niteleyici kullanımlarda, konuşan kişinin semantik göndermeye gönderme yapmaktan başka bir yönelimi olmadığı için, konuşan kişinin göndermesi semantik göndermeyle çakışır; göndergesel kullanımlarda ise eğer konuşan kişinin inandığı gibi dinleyen kişi de konuşan kişinin belirlediği nesneyi belirliyor ise konuşan kişinin göndermesinin semantik göndermeyle çakışması mümkün olur, ama bu gerekli değildir; eğer konuşan kişi bir yanlışlık içindeyse semantik gönderme konuşan kişinin göndermesinden farklı olabilir (s. 264). Ancak Kripke’nin bu açıklaması öyle görüldüğü yerinde bir açıklama olamaz; çünkü “göndergesel” kullanımlarda, Donnellan’ın vermiş olduğu bir zorbaya ‘Kral’ diye gönderme yapılması örneğinin de gösterdiği gibi, konuşan kişinin gönderme yapılan nesnenin

kullandığı betimi karşılıyor olduğuna inanması bile gerekli değildir. Bununla birlikte onun konuşan kişinin göndermesi ile semantik gönderme arasında yaptığı ayrım, benim konuşan kişinin kastettiği anlam ile tümce anlamı arasında yaptığım ayrıma da benzemiyor değildir. Ama gönderme anlamdan farklı olarak bir söz edimi olduğu için Kripke'nin ayrımı ortaya koyarken sıradışı bir yol izlediğini de söylemem gerek. Konuşan kişinin gönderme yapması anlamında alırsak, anlatımlar söz ya da emir vermediği gibi gönderme de yapmazlar. Buna rağmen, "semantik gönderme" düz anlamca belirlenen yönler diye yorumlanırsa, bu güçlüğü kolayca aşmak mümkündür. Kripke de bunu yapacakmış gibi işe başlıyor (s. 263) ama sonra konuşan kişinin göndermesi ile semantik göndermeye farklı türden yönelimler çerçevesinde birer açıklama getirmeye çalışıyor: "Belirli birinin bireysel dilinde (içerisinde belirtisel öğeler barındırmayan) bir tanımlayıcı anlatımın semantik göndermesini, o tanımlayıcı anlatımın kullanıldığı her durumda kendisini gösteren, konuşan kişinin belirli bir nesneye gönderme yapmakla ilgili *genel* yönelimi verir. Konuşan kişinin göndergesini ise, göndermenin yapıldığı andaki, belirli bir nesneye gönderme yapmakla ilgili *özel* yönelimi verir (s. 264, italikler ona ait). Açıklamasının çıkmaza girdiği yer de işte burasıdır. Söylenen gerçekte hem genel hem özel yönelimlerimin olduğuyse (söz gelişi, yarı Berkeley'e arabayla gitmekle ilgili özel, Birleşik Devletlerde araba kullandığım her durumda, diğer şeylerin sabit kalması koşuluyla, arabayı yolun sağından sürmekle ilgili genel bir yönelimim vardır) bu doğrudur; ama belgili betimlerle ilgili böyle genel yönelimlerimin olduğu hiç doğru değildir. Eğer benim belgili betimleri kullanışım böyle genel yönelimleri gerekli kılıyorsa, kendi dilimde kullanıp anlayabileceğim belgili betimlerin sayısı neredeyse sonsuz olduğuna göre, oluşturmam gereken neredeyse sonsuz sayıda genel yönelimim olurdu. İçerisinde belirtisel öğeler barındırmayan '17 Haziran 1953'te, sabah saat 10'da, Empire State Binasının tepesinde jambonlu bir sandviç yiyen adam' belgili betimini alalım. Kripke bize, benim kendi

bireysel dilimde bu tanımlayıcı anlatımın semantik göndergesini verenin, bu tanımlayıcı anlatımı kullandığım her durumda kendisini gösteren, belirli bir nesneye gönderme yapma genel yönelimim olduğunu söylüyor. Benim tek söyleyebileceğim şey şu: ben asla böyle bir yönelim oluşturmam, hatta iddia ediyorum ki, siz de asla böyle bir yönelim oluşturmadınız. Bu anlatımın ne anlama geldiğini biliyorum; bunu bildiğim için de bu anlatımı, kendisiyle gönderme söz ediminde bulunma özel yönelimiyle hangi koşullar altında kullanmamın uygun olacağını da biliyorum. Yani, bir nesneye, belgili betimlerle dile getirilen yönler karşılık geliyor diyerek göndermede bulunabilmem için o nesnenin hangi koşulları karşılaması gerektiğini biliyorum. Evet, anlamını bilirim ve özel durumlarda özel yönelimlerim olur, ama bu kadar: Kripke'nin sözünü ettiği türden herhangi bir genel yönelimim olmaz. Bu defa genel bir yönelim oluşturduğumu düşünsek bile, böyle genel yönelimlerin olmadığı durumların sayısı kelimenin tam anlamıyla sayısız olduğu için, bu da bir şey demek olmazdı. Söz gelişi, yukarıdaki anlatımı sadece Jones'a göndermede bulunmak için kullanmaya karar verdiğimi varsayalım. O zaman gerçekten de benim kendi bireysel dilimde, "17 Haziran 1953'te, sabah saat 10'da, Empire State Binasının tepesinde jambonlu bir sandviç yiyen adam' anlatımını kullandığım her sefer Jones'a gönderme yapmak gibi genel bir yönelimim var" sözleriyle dile getirilebilecek genel bir yönelim olurdu; ama bu kez de geride böyle genel yönelimlerimin olmadığı sonsuz sayıda başka belgili betim bulunduğunu unutmayalım. Ayrıca, benim belgili betimleri kullanışıma bir açıklama getirebilmek için böyle genel yönelimlere de hiç ihtiyacım yok. Kullandığım dildeki öğelerin anlamlarını ve onlardan daha geniş birleşimler oluşturmanın kurallarını biliyorum. Bu bilgi, benim duyduğum ya da oluşturduğum yeni belgili betimlerin hangi yönleri dile getirdiğini anlamamı sağlıyor; özel durumlarda özel nesnelere göndermede bulunma özel yönelimiyle özel belgili betimler sözcelerken bu bilgiyi kullanıyorum. Genel yönelimlerin fazladan yaptığı şey ne olabilir ki? Bel-

ki de, Donnellan'ın sözde ayırımına benim yanlış olduğuna inandığım "genel yönelimler" kuramı çerçevesinde bir açıklama getirmeye çalıştığı için, gendermede bulunurken dikkate alınan birincil yönlerle ikincil yönler arasındaki gerçek ayrımı göremiyor.

4. *De re ve de dicto*

Birçok felsefeci, her nedense, göndergesel-niteleyici ayrımının *de re-de dicto* ayrımıyla çok yakından ilgili, hatta bir ve aynı olduğuna inanmaktadır. Bense her iki ayrımın da büyük ölçüde sahte olduğunu düşünmekteyim. Fakat neden insanların böyle ayrımların olduğuna inandıklarını (yani, onların bu ayrımların olduğuna inanmalarına yol açan gerçek ayrımları) görmek, neden bu iki sözde ayrımın birbiriyle bağlantılı ya da bir ve aynı olduğunu düşündüklerini anlamak öğretici olabilir. Göndergesel ve niteleyici ile ilgili şüphelerimi iyice ortaya koydum sanıyorum. *De re-de dicto* ayrımıyla ilgili görüşüm daha kısa ve öz olacak; bütün bir tartışmayı anlatmaya çalışmayacağım; ayrıma, ancak inanç ve arzu gibi yönelimsel durumlara, söz edimlerine, bunların da yalnızca tikellere gönderme yapılanlarına uygulandığı kadarıyla değineceğim. Kısacası, kipsel bağlamlara uygulandığı ya da sayılar gibi soyut varıklara yapılan göndermelerle ilgili olduğu yönüyle *de re-de dicto* ayrımına girmeyeceğim.

Ben, *de re ve de dicto* (söz gelişi) inançlar arasında bir fark bulunduğu yollu kuramın, inançların başkalarına aktarılışına özgü yanlarla başkalarına aktarılmış inançlara özgü yanların birbirine karıştırılmasından kaynaklandığına inanıyorum. Ralph'ın görmüş olduğu kahverengi şapkalı adamın bir casus olduğuna inandığını, o kahverengi şapkalı adamın da B. J. Ortcutt olduğunu biliyorsam, onun bu inancını, ya "Ortcutt var ya, Ralph onun bir casus olduğuna inanıyor" ya da "Ralph görmüş olduğu kahverengi şapkalı adamın bir casus olduğuna inanıyor" diyerek bir başkasına aktarabilirim.⁴ Bu aktarımlardan birincisi,

⁴ Örnek elbette Quine'dan (1956) alınma.

aktarımda bulunan kişi olarak bana, Ralph'ın inancının göndergesel içeriğini karşılayan bir nesnenin varlığı konusunda bir sorumluluk yükler, ama ikincisi bana böyle bir sorumluluk yükleyemez; bunlara da sırasıyla *de re aktarım* ve *de dicto aktarım* diyebiliriz. Fakat bir inancı başkalarına *aktarmanın* iki farklı yolunun olduğu gerçeği, ortada başkasına aktarılmış iki farklı *türden* inanç olduğu sonucunu içermez. Her iki durumda da Ralph'ın inancı aynıdır. Aradaki fark, aktarımda bulunan kişi olarak benim, Ralph'ın inancının doğruluk koşullarının aslında geçerli olduğu konusunda üstlenmek istediğim sorumluluğun derecesiyle ilgili bir farktır. Kısacası, *de re-de dicto* ayrımı inanç türleri arasındaki değil, inançları aktarma yolları arasındaki bir farka karşılık gelmektedir.

Bunu görmek için yapılacak en basit şey, Ralph'ın inancını aktarırken aktarımda bulunan kişi olarak benim yapabileceğim ayrımın, Ralph'ın de kendi inancını dile getirirken yapabileceği bir ayrım olup olmadığına (ki değildir) bakmaktır. Söz gelişi, kendi inancını dile getirirken bir "Görmüş olduğum kahverengi şapkalı adam var ya, onun bir casus olduğuna inanıyorum" dediğini varsayalım, bir de "Görmüş olduğum kahverengi şapkalı adamın bir casus olduğuna inanıyorum" dediğini. Onun açısından bu ikisi arasında yapabileceği hiçbir ayrım yoktur. Görünen sözdizimsel yapıda 'kahverengi şapkalı adam' birinde "inanç"ın sınırları dışında görüldüğü halde diğerinde dışında görünmemektedir, ama aslında her iki tümce de kendi bütünlükleri içinde Ralph'ın inancı bakımından aynı içeriği dile getirmektedir. Bildirimler söz konusu olduğunda bu kendini daha çok belli eder. Ralph'ın

'Görmüş olduğum kahverengi şapkalı adam bir casus'

ve

'Görmüş olduğum kahverengi şapkalı adam var ya, o bir casus'

sözcelemleri yoluyla bulunduğu bildirimleri alalım. Doğruluk

koşulları her iki durumda da tamamen aynıdır. Aktarımda bulunan kişinin Ralph'in yapmasının mümkün olmadığı bir ayırımı yapabilmesinin nedeni, aktarımda bulunan kişinin Ralph'in inancının ne kadarını yalnızca aktaracağına, kendisini de ne kadar sorumluluk altına sokacağına karar verebilmesidir. Bir *de dicto* aktarımda kişi bütün bir inanç içeriğini aktarır ama o inancın hakkında olduğu gözle görülür nesnenin varlığı konusunda bir sorumluluk üstlenmez. Yukarıda örnek verilen türden bir *de re* aktarımda ise, kişi, ilgili inancın yalnızca 'bir casus olduğuna' sözüyle dile getirilen parçasını aktarmakta, o inancın hakkında olduğu gözle görülür bir nesnenin varlığı konusunda, onda dikkate aldığı yön Ralph'inkiyle aynı olmayabilse bile, bir sorumluluk da üstlenmektedir. Oysa Ralph nesnenin varlığı konusunda kendisinin dikkate aldığı yönleriyle birlikte tam sorumluluk üstlenmektedir. Burada söz konusu olan inancı ya da bildirimi Ralph'in malı haline getiren de işte budur.

Bu sorun üzerinde boşuna uzun uzadıya durulmuştur: bir söz ediminin ya da zihin durumunun aktarımı ne zaman o zihin durumunun ya da söz ediminin hakkında olduğu nesnenin var olmasını gerektirir? Bir "taşımaya" ne zaman geçerli bir çıkarım biçimi halini alır? Sorunun yanıtı şu: eğer yaptığımız şey, yalnızca, inancın ya da edimin içeriğini, adamın inandığı ya da söylediği şeyi başkasına aktarmaksa, asla geçerli bir çıkarım kalıbı olamaz. Nasıl olabilir ki? Bir adamın belirli bir inanca sahip olduğu, ya da belirli bir bildirimde bulunduğu gerçeği, onun inancının ya da bildiriminin doğruluk koşullarının ne kadarının geçerli olduğu konusunda hiçbir sonuç içermez. Soru pekâlâ "Bir adamın inancının aktarımı ne zaman o inancın doğru olmasını sıkı-gerektirir?" şeklinde de sorulabilirdi. Her iki durumda da yanıt aynıdır: bir adamın belli bir içerikte bir inancı olduğunu aktarmak farklı bir şeydir, onun ne ölçüde doğru olduğunu aktarmak ayrı bir şey. İlk türden aktarımlar asla ikinci tür aktarımları gerektirmez.

De re ile *de dicto* aktarımlar arasındaki ayırmadan başka, Ralph'in "Ortalıkta casuslar var" ve "Kahverengi şapkalı adam

bir casus" sözleriyle dile getirebileceği, ayrı sırayla söylersek, genel inançlarla özel inançlar arasında yapılabilecek gerçek bir ayrım daha vardır. Ancak bu, özel inançların *de dicto* ve *de re* aktarımları arasındaki ayırmadan tamamen farklıdır.

De re-de dicto ayrımı ile göndergesel-niteleyici ayrımı arasındaki bağı artık görebiliriz: literatürde genel olarak belirttikleri biçimiyle bu ayrımların ikisi de geçersizdir. Ama yanıltıcı bir biçimde böyle iki ayrım olduğu kanaati yaratan başka birtakım ayrımlar da aslında vardır: birincil ve ikincil yönler dikkate alınarak yapılan göndermeler arasında yapılması gereken bir ayrım vardır; inançların aktarımları arasında yapılması gereken bir ayrım vardır; aktarımda bulunan kişide göndermede bulunduğu nesnenin varlığı konusunda bir sorumluluk yaratan söz edimlerinin aktarımlarıyla, aktarımda bulunan kişide böyle sorumluluk yaratmayan söz edimlerinin aktarımları arasında yapılması gereken bir ayrım vardır. Birincil ve ikincil göndermeler ile *de re* ve *de dicto* aktarımlar arasındaki bağ, ikincil yön göndermelerinin *de re* aktarımlarını, birincil yön göndermelerinin *de dicto* aktarımlarını yapabilmemizdir. Neden? Çünkü yapılan bir ikincil yön göndermesinin aktarımında, konuşan kişinin sözceleminin fiili olarak dile getirdiği yönün, bulunmakta olduğu bildirim açısından çok önemli olmadığını, aslında onun aklında yapmakta olduğu göndermede dikkate alabileceği başka yönler de bulunduğunu biliriz. Bir bildirimin, göndermenin açık açık birincil yön dikkate alınarak yapıldığı bir durumda başkasına aktarıldığı durumlarda ise, eğer aktarılan, bu birincil yön değilse, yapılan aktarımda söz konusun bildirimin içeriği açısından önemli olan bir şey atlanmış olur.

Ancak, yukarıda Donnellan'ın 4. koşulunu ele alırken görmüş olduğumuz gibi, bunlar çoğunlukla böyledir; yoksa birincil yön göndermelerinin *de re* aktarımları da mümkündür, ikincil yön göndermelerinin *de dicto* aktarımları da (bu, eski jargonda, niteleyici inançların *de re* göndergesel inançların ise *de dicto* olabildiklerini söylemeye denk düşebilir, ama ben bu dile getirme biçimini kabul etmediğimi hemen söyleyeyim). Nite-

kim eğer polis şefinin “niteleyici bir şekilde” “Smith’in katili deli” dediğini, Smith’in katilinin de Jones olduğunu biliyorsam, gerçekten de, Jones’a “Jones, polis şefi senin deli olduğuna inanıyor” diyebilir, ya da hatta “Şu Jones var ya, polis şefi onun deli olduğuna inanıyor” diyerek bunu başkasına aktarabilirim. Dahası hatta Jones’un Smith’in katili olmadığını, Ralph’in ise göndergesel bir şekilde “Smith’in katili deli” dediğini ve bunu söylerken aklındaki kişinin Jones olduğunu bildiğim bir durumda, onun yerine getirdiği söz edimini, yine de, “Ralph, Smith’in katilinin deli olduğunu söyledi” diyerek başkasına aktarabilirim; aktarabilirim, çünkü Ralph’in söylediği tam da budur. Her iki aktarım da, doğru olmakla birlikte yanlıcıdır; çünkü dinleyen biri, haklı olarak, benim ilkiyle, polis şefinin Jones’un *onun* ‘Jones’ olma yönünü dikkate alarak deli olduğunu söylediği, “Smith’in katili” demediği, ama Jones’un deli olduğunu söylerken onun Smith’in katili olması yönünü dikkate aldığı imasında bulunduğumu; aslında Ralph’in aklındaki kişi Jones olduğu halde ikincisiyle de Ralph’in aklındaki adamın aslında Smith’i öldüren kişi olduğu imasında bulunduğumu düşünebilir.

Bu arada şunu da unutmamak gerek: Eğer polis şefi, tolojilerden örnek verecek olursak, “Smith’in katili Smith’in katilidir” ya da “en küçük casus bir casustur” derse, biz Jones’un Smith’in katili, Boris’in de casusların en küçüğü olduğunu bilsek bile, Jones’a “Polis şefi senin Smith’in katili olduğunu söylüyor”, Boris’e de “Polis şefi senin bir casus olduğunu söylüyor” diyemeyiz. Neden diyemeyiz. Çünkü polis şefinin göndermede bulunduğu bir nesneyle ilgili bir şey söyleyebilmesi için, onun söylediği şeyin, göndermesini yaparken dikkate aldığı yönün dışında bir şey olması gerekir; yoksa söylenenin söylendiğini söylemekten başka hiçbir şey söylenmiş olmaz.

5. Russell ve Strawson

Göndergesel ve Niteleyici üzerine bu tartışmanın kaynağı tamamen Russell ile Strawson’un belgeli betimlerin çözümle-

meleri konusunda düştükleri ihtilaftır. Donnellan her ikisinin de göndergesel kullanımı ihmal ettiğini, dolayısıyla ortaya attıkları çözümlerin ikisinin de çok zayıf çözümler olduklarını ileri sürmektedir. Eğer benin çözümlemem doğruysa, Donnellan'ın görüşlerinin Russell ile Strawson'un açıklamaları ve aralarındaki tartışma konusunda herhangi bir faydası yoktur. İşin doğrusu, onların getirdikleri açıklamalar, herhangi bir ikincil yönün söz konusu olmadığı, konuşan kişinin anlatmak istediği şeyin söylediği şeyle örtüştüğü durumlarla ilgilidir. Konuşan kişinin söylediğinden daha fazlasını anlatmaya çalıştığı durumların; konuşan kişinin sözcelediği tümcenin, bulunduğu bildirimin doğruluk koşulları içerisinde sayılan birincil yönü dile getirmeyip göndermenin dikkate alınarak yapıldığı bir ikincil yönü dile getirdiği durumların olduğu gerçeği, aslında, Russell ile Strawson'un arasındaki tartışmanın tamamen dışındadır; çünkü böyle durumlarda konuşan kişinin bulunduğu bildirimini dile getiren zaten bir tümce vardır, Russell'ın ya da Strawson'un istediği türden çözümlemeye konu olacak tümce de işte bu tümcedir.

7. Bölüm

SÖZ EDİMLERİ VE DİLBİLİMDE SON GELİŞMELER

Çok yakın zamanlara kadar, dilbilim ile dil felsefesi arasında, biraz belirsiz de olsa, bir sınır çizmek olanaklı görünüyordu: dilbilim, doğal insan dilleriyle ilgili deneysel olguları, dil felsefesi ise her olanaklı dilin ya da iletişim dizgesinin altında yatan kavramsal hakikatleri ele alırdı. Bu ayrım çerçevesinde söz edimleri araştırmaları çok açık bir biçimde dil felsefesi tarafında görünüyordu, son birkaç yıla gelene kadar da söz edimleri üzerine yapılan araştırmaları yapanlar da dilbilimciler değil, felsefecilerdi. Ama bütün bunlar değişti. Son açılım döneminde dilbilimciler daha önce yalnızca felsefecilerin çalıştığı geniş alanlara girdiler; Austin'in, Grice'in ve daha başka birçok felsefecinin çalışmaları şimdilerde çağdaş dilbilimcilerin çalışmalarında kullandıkları birer alet haline geldi. Dilbilimciler, en azından geçmişte dil konusundaki saf felsefe çalışmalarında eksik olan sözdizimsel çözümleme teknikleriyle doğal insan dillerine özgü olguların bilgisine de işlerlik kazandırdıkları için, dil felsefecileri bu gelişmeden ancak memnuniyet duyarlar. Dilbilimcilerle felsefecilerin işbirliği, meyvelerini, özellikle benim dil incelemelerinde yanıtı aranması gereken soruların en ilginçlerinden biri olduğunu düşündüğüm, yapı ile işlevin birbirleriyle nasıl bir etkileşim içinde oldukları sorusunun yanıtı aranırken verecektir. Bu soru, örneğin, çeşitli söz edimleriyle, onların değişik doğal dillerde gerçekleştirildiği sözdizimsel kalıplar arasında nasıl bir ilişki bulunduğu sorusu gibi soruları da içermektedir.

Ne var ki, dilbilimcilerin söz edimleri incelemelerine bütün katkıları aynı ölçüde yararlı değil, ben de bu bölümde, bana

yanlış gelen, en bilinen iki yaklaşımı ele almak istiyorum. Bunlar da John R. Ross'un çalışmalarından (özellikle 1970 tarihli "On Declarative Sentences" başlıklı makalesinden) kaynaklanan edimseli-silme çözümlemesi ve en iyi örneğine David Gordon ile George Lakoff'un "Conversational Postulates" (1971) başlıklı makalelerinde rastladığımız dolaylı söz edimleri incelemelerine konuşma koyutları yaklaşımıdır. Bana bu kuramların ikisi de söz edimleriyle ilgili verilere ilişkin yanlış açıklamalar olarak görünüyorlar; ayrıca ikisi de, çok farklı yollardan olmakla birlikte, belli birtakım olgulara, ortada o olgulara açıklama getirecek zaten her şeyin üzerinde bir söz edimleri kuramı olduğu halde, ondan çok daha fazla güçlü bir açıklama arama yanlısına düşüyorlar.

Başlamadan önce hemen bir şey söylemem gerek: ele aldığım yazarların, söz konusu makalelerde ileri sürdükleri görüşleri bugün artık kabul etmemeleri çok mümkün. Beni burada ilgilendiren adı geçen dilbilimcilerin hayat hikâyeleri değil, daha çok onların ileri sürmüş oldukları belli çözümleme kalıpları. Bu çözümleme kalıpları, dilbilim alanında yapılmış olan çalışmalara şöyle bir bakınca da hemen görüleceği gibi, dilbilimde yığın olarak kullanılmıştır, ben de bu yüzden söz konusu kalıpları ilk geliştirmiş olan kişilerin onları hala savunup savunmadıklarına bakmaksızın bu çözümleme kalıplarının yanlışlığını göstermenin önemli olduğu inancındayım.

I

Ross'un 1970 tarihli makalesiyle başlayalım. Ross bu yazının iddiasının "[**Prices slumped**' (Fiyatlar indirildi)] gibi beyan tümcelerinin örtük edimseller olarak çözümleme işlemine tabi tutulup edimsel bir ana fiilin belirttik bir biçimde yer aldığı derin yapılardan türetilmesi gerektiği" şeklinde olduğunu söyler (s. 223). Ross arkasından da, bize, İngilizcede her beyan tümcesinde, öznesi '**I/ben**', dolaylı nesnesi '**you**' (seni/sana), fiili de (büyük bir olasılıkla soyut) bir edimsel fiil olan bir ana tümce-

nin bulunması gerektiğini gösteren 14 sözdizimsel kanıt sunar. Ross bu yazısında, İngilizcede her beyan tümcesinin '**I say to you that S** (Ben sana *T* olduğunu söylüyorum) ya da '**I tell you that S** (Ben sana *T* diyorum) biçiminde bir derin yapıya sahip olduğu sonucuna varmaktadır. Üstelik, onun ileri sürdüğü türden kanıtlar başka tür tümceler için de kolayca kullanılabilir kanıtlardır; ayrıca (kendisi sözünü ettiğimiz makalesinde açık açık dile getirmiyor ama) en sonunda ulaşılan düşünce, İngilizcede bütün tümcelerin derin yapılarında fiili edimsel bir fiil olan bir ana tümcenin bulunduğudır. Bu olağanüstü bir sonuçtur. Onun söz konusu makalede bize sunduğu kanıtlamaların hepsi bana ayrı çıkarım kalıbına sahip görüldüğü için yalnızca ilkinin ele alacağım. Eğer,

1. **Tom believed that the paper had been written by Ann and him himself** (Tom yazının Ann ve onun kendisi tarafından yazılmış olduğuna inandı)

2. **Tom believed that the paper had been written by Ann and himself** (Tom yazının Ann ve kendisi tarafından yazılmış olduğuna inandı)

3. ***Tom believed that the paper had been written by Ann and themself** (*Tom yazının Ann ve onların kendileri tarafından yazıldığına inandı)

gibi örneklere (bu örneklerin hepsi Ross'un makalesinden alındı) bakarsak, bunlardan şöyle bir kural türetmememiz mümkün görünüyor:

4. Vurgu amaçlı bir dönüşlü adılın önünde bir yineleme adılı varsa, o yinelenen adıl, yinelediği ad öbeğinin kontrolü altında bir adılsa, silinebilir.

Ross bunların arkasından,

5. **This paper was written by Ann and myself** (Bu yazı Ann ve kendim tarafından yazıldı)

gibi örnekleri ele alarak devam ediyor.

Daha sonra da 1. tümce ile 5. tümce kalıbında, “kabul edilebilirlik tayfları”nın birbirleriyle tamamen ya da neredeyse aynı olduğunu belirttiği, birçok tümce sıralayarak devam ediyor. Ona göre, 4 gerçekten de geçerli bir kurala, ki örnekler de kesinlikle öyle olduğu izlenimini veriyor, 5 örneğine bir açıklama getirebilmek için, onun derin yapısında “4’te belirtilen kural uygulandıktan sonra, edimselleri silme kuralı gereği yok edilmiş bir ana edimsel tümcecik bulunduğunu” (s. 228) varsaymak zorundayız. Ayrıca, yine ona göre, edimsel çözümleme ister doğru olsun ister yanlış, bütün bu örneklerle aynı kural ya da ilke çerçevesinde bir açıklama getirilmesi gerekmektedir.

Ross’un akılyürütmelerini çok incelikli ve zekice bulduğumu söylemeliyim. Peki ama bu akılyürütmelerin mantıksal biçimi tam olarak nedir? Hepsi de, bir sözdizimsel derin yapının varlığını göstermek için en başta kullandığı tezlerin bazılarında olduğu gibi, aynı mantıksal biçime sahip gibi görünüyorlar. Örneğin şu diziye alalım:

6. **Hit him** (Ona vur)
7. ***Hit you** (Sana vur)
8. **Hit yourself** (Kendine vur)
9. ***She hit himself** (Kadın (erkeğin) kendisine vurdu)
10. **He hit himself** (Adam kendisine vurdu)
11. **You hit yourself** (Kendine vurdun)
12. ***He hit yourself** (Adam kendine vurdu)

Sözdizimsel derin yapılarla ilgili olan bu ilk irdelemelerde, dönüşlülerin beyan tümceleriyle emir tümcelerindeki dağılımına aynı kuralla bir açıklama getirilmek isteniyorsa, emir tümcelerinde dönüşlülerin kullanımına bir açıklama getirebilmek için bütün emir tümcelerinin derin yapısında ‘you’ (sen) ikinci kişi adılının yer aldığını varsaymak zorunda olduğumuz iddia edilmektedir. Tamam da bu akılyürütmelerin mantıksal biçimi

tam olarak nedir?

Bana şuymuş gibi geliyor: Ortada *L* gibi bir dilin *F* ve *G* gibi iki oluşumun olduğu her yerde, *F* ve *G* genellikle tümcelerin yüzey yapılarında birlikte görünüyorlar ve bunlardan birinin oluşumunu ya da bulunuşunu diğerinin doğası belirliyorsa, yüzey yapısında *F* olan ama *G* olmayan her tümcenin, *G*'nin de yer aldığı bir derin yapısı vardır.

Genel bir akılyürütme biçimi olarak baktığımızda, bu kesinlikle geçerli bir akılyürütme biçimi değildir; yani *F* ile *G*'nin genellikle birlikte bulunuyor olduğu ve bunlardan birinin bulunmadığı yüzey yapıda bu ikisinin arasında bir şekilde bir bağ olduğu gerçeğinden, o bulunmayan derin yapıda bulunuyor olması gerektiği sonucu asla çıkmaz. Herhangi bir dilbilimcinin de mantıksal olarak böyle bir sonucun çıktığını düşüneneğini de zannetmiyorum; ama yine de bu son derece yaygın bir akılyürütme biçimi olmuştur. Peki, neden? Bize, bu çıkarım kalıbının olup bitenlere *daha basit* bir açıklama getirebilmemizi sağladığı söylenmektedir. Dönüşlülerin dağılımı konusunda bize yalnızca tek bir kural gerekmektedir; oysa bazı öğelerin derin yapıda bulunduğunu varsaymadığımızda bize iki kural gerekli olacaktır. Bu çıkarım kalıbını bu kadar çekici kılan, basitlik kavramına duyulan işte bu içgüdüsel yakınlıktır. Ama ben bu basitlik arayışının gerisinde, bu bölüm boyunca karşı çıkmaya çalışacağım, hiç tartışılmamış bir sayılıtının yattığına inanıyorum.

Söz konusu sayılı şu: *sözdizimsel öğelerin dağılımını belirleyen kurallar, yalnızca sözdizimsel kategorilerden söz etmelidir.*

Sözdiziminin özerkliğini reddetmekle ünlü dilbilimcileri böyle bir ilkeyi benimsemekle suçlamak tuhaf gelebilir, ama onlar bu ilkeyi benimsemiş olmasalardı, edimseli-silme çözümlemesini, ya da emir tümcelerinde silinmiş bir ikinci kişi öznesi bulunduğunu göstermek için yapılan geleneksel (ve bana göre kafa karıştırıcı) akılyürütmeleri benimsediklerini nasıl kabul ettiklerini görmek de pek mümkün olmazdı.

Bu sayılıtya itirazlarıma geçmeden önce Ross'un makalesinde olmayan ama edimsel çözümlemesini onaylamak için da-

ha sonra kullanılmış olan birkaç aklyürütmeden daha söz etmek istiyorum: şu tümceleri alalım:

13. **Frankly, you're drunk** / (Açıkça, sen sarhoşsun).

Bu 13 tümcesinde geçen '**frankly**' (açıkça) sözü,

14. **Probably, it will rain** (Büyük olasılıkla yağmur yağacak)

tümcesinde geçen '**probabl**' (büyük olasılıkla) sözü gibi bir belirteç tümceciği işlevi görüyor gibi görünmüyor. Hem sözdizimsel hem de semantik açıdan, 13 tümcesinin, onun derin yapısında bir söyleme fiilinin bulunduğunu varsaymamızı gerekli kıldığı iddia edilmiştir. Böyledir, çünkü sözdizimsel açıdan '**frankly**' (açıkça) sözü, normal olarak,

15. **John frankly admitted his guilty** 'John suçunu açıkça itiraf etti'

tümcesinde olduğu gibi söyleme fiilleriyle birlikte bulunur, ama söz gelişi

16. ***It frankly rained** / Yağmur açıkça yağdı

tümcesinde olduğu gibi başka tür fillerle birlikte bulunmaz; böyledir, çünkü semantik açıdan 13 tümcesinin yüzey yapısında '**frankly** / açıkça' sözününün nitelediği hiçbir öge yoktur. Onun nitelediği fiil tümcenin yüzey yapısında olan fiil dışında başka bir fiil olmalıdır. Bu aklyürütme, öyleyse 13'ün derin yapısı,

17. **I fiil you frankly: you're drunk** (Sana açıkça (söyle / de...)yorum: sen sarhoşsun)

kalıbındaki tümcelerin derin yapısıyla aynı olmalıdır diye devam ediyor.

Edimseli-silme çözümlemesi için yapılan akılyürütmelerin bir başka türü de belirteç tümcecikleriyle ilgilidir. Örneğin,

18. Since you know so much, why did John leave? (Madem ki çok biliyorsun, John neden ayrıldı?)

Deniyor ki, burada da belirteç tümceciğinin varlığına bir açıklama getirebilmek için

19. Since you know so much, I ask you (am asking you) why did John leave? (Madem ki çok biliyorsun, sana sorarım (soruyorum) John neden ayrıldı?)

gibi ya da benzeri bir derin yapı varsaymak gerekir. Bunların ve birçok başka akılyürütmenin sonunda varılan sonuç hep aynı. İngilizce ve belki de bütün öteki dillerdeki her tümcenin derin yapısında edimsel bir ana fiil bulunmaktadır. Bu tür akılyürütmelere değişik yazarlar tarafından birtakım ayrıntılı itirazlar ileri sürülmüştür; ama şimdiye kadar hiçbirinin bu akılyürütmelerin dayandığı temel sayılıtlara itiraz yönelttiğine tanık olmadım. Ben bunu yapmadan önce, edimseli-silme çözümlemesinin en sonunda bizi götürdüğü hiç de inandırıcı görünmeyen şu sonuca dikkatinizi çekmek istiyorum: sözcelediğiniz her tümcenin derin yapısı “belli bir öğeyle belirttik bir biçimde temsil edilen bir ana edimsel fiil” içerdiğine göre, onu yerine getirdiğimizi söyleyerek, ‘söylemek’ sözünün çok belli bir anlamında ancak tek bir edimsöz edimde bulunabiliriz. Ele aldığımız türden herhangi bir akılyürütmenin sağduyudan bu kadar uzak bir sonuca bizi ikna edebileceğine pek ihtimal vermiyorum.

Ben olup bitenlerin çok daha basit bir açıklamasının olduğuna, bu açıklamanın da, söz edimleri kuramınca “her şeyin üzerine konan” öğelerle ilgili sayılıtlardan başka bir şey içermediğine inanıyorum. Ross bu açıklamayı büyük ölçüde göz önünde bulunduruyor ama olması gerektiği kadar değil. Bütün olup biten şu:

Her karşılıklı konuşmada ortada bir konuşan, bir dinleyen, bir de konuşan kişi tarafından yerine getirilmiş olan bir söz edimi olur. Konuşan ve dinleyen kişiler, değişik türden söz edimlerinde bulunulurken uyulan kuralların bilgisiyle birlikte o sırada olup bitenlerin bilgisine de sahiptirler. Olup bitenlerle kurallara ilişkin bu iki ortak bilgi, bizim birtakım sözdizimsel öğelere, olup bitenlerin sözdizimsel açıklamaları olduğunu ya da tümcelerin derin yapılarında olup bitenleri temsil eden onları açıklamaya yardım edecek öğeler bulunduğu varsaymak zorunda kalmadan, açıklamalar getirmemizi mümkün kılar. Örneğin 13 tümcesinde **'frankly'** (açıkça), tümce sözcelen-diğinde yerine getirilen söz edimini gösterir. Onun ayrıca bir fiili nitelediğini varsaymak gerekli değildir; yaptığı şey, daha çok, konuşan kişinin yerine getirmekte olduğu edimi nitelemektir ve bu edimin de ilgili tümcenin derin yapısında herhangi bir yerde bir fiille temsil edilmesi gerekmez, 13 tümce-sinde de bir yerlerde bir fiille temsil edilmemektedir; çünkü konuşan ve dinleyen kişilerin bilgileri arasında, o edimin varlığına ilişkin bilgi zaten vardır. 18 tümcesinde de olup bitenin bundan başka bir şey olmadığını görüyoruz. Konuşan kişi bir soru sormakta ve bunu yaparken bir de o soruyu sorma gerekçesini belirtmektedir. Bu açıklama son derece yeterli bir açıklamadır, belirteç tümceciğinin nitelediği 'sormak' fiilinin derin yapıda bir yerlerde bulunması gerektiği şeklinde ek bir açıklamaya hiç ihtiyaç yoktur. Konuşan kişinin bir ve aynı sözcelemle hem bir söz ediminde bulunması hem de o edimde bulunmasının gerekçesini vermesi İngilizcede çok yaygındır. Örneğin şu tümceyi alalım:

20. He must be home by now, because I saw him on his way half an hour ago (Şu anda evde olmalı, çünkü yarım saat önce eve giderken gördüm).

Burada **'because'** (çünkü) ile başlayan tümcecik kişinin evde bulunuyor olması durumunun sebebini ya da nedenini verme-

mektedir; kişiyi görmüş olmam, onun şu anda evde olmasına nedeni değildir; bu tümce, benim kişinin evde olması gerektiğini söylememin ve buna inanmamın dayanağı olan şeyi belirtmek suretiyle, benim kişinin evde olması gerektiğini söylememin gerekçesini verir.

Ross bu yaklaşımı büyük oranda dikkate alıyor ama tam olarak değil. O, "pragmatik çözümleme" dediği yaklaşımı dikkate alıyor. Ross, bu çözümleme, "bir söz edimi bağlamında birtakım öğelerin bulunduğunu, sözdizimsel süreçlerin de böyle öğelere işaret edebildiğini iddia eder" diyor. Bu bağlam bize, bir 'I' (ben), bir 'you' (seni / sana), bir de "deyim yerindeyse 'havada olan'" bir edimsel fiil verir (Ross, 1970, s. 254 vd). Ross'un pragmatik çözümleme konusundaki bu anlatımında dikkat çeken şey, konuşan kişilerin, dinleyen kişilerin ve edimlerin değil, 'I' (ben) ve 'you' (seni / sana) sözleriyle edimsel fiillerin varlığından söz ediliyor olmasıdır. Fakat pragmatik çözümlemenin sözcüklerin varlığını temele aldığı kabul edildiğinde, onunla Ross'un taraftarı olduğu edimseli-silme çözümlemesi arasında çok küçük bir fark varmış gibi görünmektedir; gerçekten o da "[Edimsel ve pragmatik çözümlemeler arasındaki] bu eşbiçimlilik dikkate alındığında, pragmatik çözümlemenin edimsel çözümlemeden nasıl ayrıldığı pekala sorulabilir: bunlar arasındaki fark sakın yalnızca bir yazım farkı olmasın?" diyor. Ben onun bize sunduğu biçimleriyle bu ikisi arasında yazım farkı dışında bir fark olmadığına, ama tam da bu nedenle de Ross'un, söz ediminin yerine getirildiği "bağlam"dan söz etmenin asıl amacını gözden kaçırdığına inanıyorum: konuşan kişi, dinleyen kişi ve konuşan kişi tarafından yerine getirilen söz edimi havada uçan şeyler değildir, son derece somuttur. Benim sunmakta olduğum çözümlemede dikkate alınan "öğeler" 'I' (ben) ve 'you' (seni / sana) sözleri ve edimsel fiiller değil, konuşan kişiler, dinleyen kişiler ve konuşan kişilerce yerine getirilen edimlerdir. Bir kişi, ancak ve ancak, sözdizimi kurallarının yalnızca sözdizimsel kategorilerden söz edebileceği şeklindeki bu kadar haksız ve savunulamaz bir sayıltıyı kabul

ederse Ross'un dikkate aldığı türden bir "pragmatik çözümleme" kalıbı oluşturmak isteyebilir. Benim savunduğum şeyse şu: havada uçuşan ya da derin yapıda bulunan 'I' (ben), bir 'you' (seni / sana) ya da bir fiil varsaymaya hiç gerek yok; bizim elimizde, bir karşılıklı konuşmada ortada konuşan ve dinleyen kişilerin, yerine getirilen bir söz ediminin bulunduğu, ilgili sözdizimi kurallarının kendilerinde gönderme yapılan öğelerin de bunlar olduğuna inanmak için zaten yeterince neden var; bunun için bu sayıltıyı hemen bir yana bırakabiliriz. Bir kere sinde bana (David Reiner tarafından), bir kullanma-anma yalnlıısına düştüğü için Ross'un bu karıştırmayı yapmış olabileceğı söylenmişti; yani o konuşan kişiye gönderme yapan 'I' (ben) ile konuşan kişinin kendisini, dinleyen kişiye gönderme yapan 'you' (seni / sana) ile dinleyen kişinin kendisini, yerine getirilen edimi belirten fiil ile edimin kendisini birbirine karıştırıyor. Elbette, konuşan ve dinleyen kişilerle edimi anan kuralların ifadesinde konuşan ve dinleyen kişilerle edime gönderme yapan anlatımlar *kullanılacaktır*, ama unutmayalım ki kuralların ifadesinde bu anlatımlar anulan değil kullanılan anlatımlar olacaktır. Benim önerdiğim gibi yapılacak bir çözümlemede de kural ifade edilirken, örneğin, bir edimsöz fiili kullanılacaktır, ama o kuralın bir fiili andığını (bir fiile gönderme yaptığını, ya da bir fiilden söz ettiğini) düşünmek korkunç derecede basit bir kullanma-anma karışırması olurdu. Ross'un bu kadar temel bir hata yapabileceğine inanmak pek mümkün değil; onun, kuralların yeterli olması isteniyorsa, kuralların yalnızca sözdizimsel öğelerden söz etmesi gerektiğı yollu sayılıya çok sıkı sarıldığını düşünmek daha makul görünüyor. Bana kalırsa, bu yüzden de onun bize "pragmatik çözümleme" diye sunduğı şey hiç de pragmatik bir çözümleme değil, aslında sözdizimsel çözümlemenin bir türü.

Peki, edimseli-silme çözümlemesi ile emir tümceleriyle ilgili silinmiş-özne çözümlemesi basit sözcüğünün gerçek anlamında benim onlara karşı önerdiğim çözümlemeden daha basit değiller mi? Sanırım bu kuramlar Ockhamlı'nın usturasının basitlik

testini aşamıyorlar: bir kuram olguları açıklamak için gerekli olandan daha fazla şeyin varlığını koyut almamalıdır. Bir karşılıklı konuşma durumunda ortada bir konuşan, bir dinleyen, bir de bir söz edimi olduğunu zaten bildiğimize göre, araya bu şeylere karşılık gelen silinmiş birtakım öğeler sokmak gereksiz bir karmaşa yaratacaktır. Eğer sözdizimi kurallarının ancak sözdizimsel öğelerden söz edebileceği yollu ilkede ısrar edersek, yalnızca daha basit görünür o kadar. Bu sayılıtdan vazgeçtiğimiz için bizim önerdiğimiz kuram iki bakımdan daha basit bir kuramdır. Birincisi her şeyin üzerinde olan semantik ve “pragmatik” bir bilgiyi kullanmıyoruz, ikincisi herhangi bir silinmiş öğe varsaymak zorunda değiliz. Bunun emir tümcelerinde nasıl bir işlev gördüğüne bakalım. Yöneltilici söz edimlerinde, bir yöneltilicinin önerme içeriğinin dinleyen kişiye gelecekte bir davranışta bulunma sorumluluğu yüklediği yollu her şeyin üzerinde bir önerme içeriği kuralı vardır (Bkz, Searle 1969, s. 66). İngilizcede emir kipi yöneltiliciler için kullanılan yaygın bir edimsöz gücü belirtme aracı olduğuna göre, emir kipindeki bir tümcenin düz bir biçimde sözcelenmesi dinleyen kişiye zorunlu olarak böyle bir sorumluluk yükleyecektir. Dolayısıyla dinleyen kişiyi temsil eden fazladan bir öğe varsaymak hiç gerekli değildir. Söz edimini yöneten ilgili kurallarda dinleyen kişiye zaten bir gönderme vardır. Dönüşlülük kuralları gerçekten de bir ögenin yinelenmesini ister, ama o ögenin sözdiziminde bulunması da her zaman gerekli değildir. Örneğin,

He hit himself (O kendisine vurdu)

tümcesinde, özne ile yüklem aynı kişiye göndermede bulunduğu için, dönüşlü öğeye izin veren yinleme sözdiziminde yer almaktadır; buna karşılık,

Hit yourself (Kendine vur)

tümcesinde, öyle bir şeye ihtiyaç olmadığı için, sözdiziminde

herhangi bir yineleme yoktur. Bu tümcenin sözcelendiğinde ‘hit’ (vur) fiilinin vurma eylemini dinleyen kişiye yüklendiği, söz edimleri kuramından çıkan bir şeydir. Fakat aynı söz edimleri kuramından, bu tümcenin ‘you’ (sen) diye sözdizimsel bir öznesi olduğu olgusu çıkmaz. Bu kuramdan çıkan şey, daha çok, İngilizce bir emir olması yüzünden bir ihtiyaç olmadığı için söz konusu tümcenin sözdizimsel bir öznesinin olmadığıdır. Elbette, her dil bu bakımdan İngilizce gibi değildir. Burada önemli olan nokta, söz edimleri kuramının emir tümcelerinde bizi özne anlatımını elemek zorunda bırakıyor olması değil, kuramın böyle bir elemanın nasıl olanaklı olduğunu açıklıyor olmasıdır.

Ele almakta olduğumuz akılyürütme biçimlerinin geçerli olmadığını, hatta insana ilk bakışta bile makul gelmeyen çıkarım biçimleri olduğunu düşünüyorum. Sözdizimi kurallarının nasıl olması gerektiğiyle ilgili birtakım üstü örtülü sayılıtlar yüzünden onlara başvurulduğu düşüncesindeyim. Söz konusu akılyürütme biçiminde şüpheli olan noktalar olduğunun bir başka işareti de ona sıkı sıkıya bağlı kalınca ortaya çıkacak bazı akla aykırı sonuçlar; ayrıca bunlara da dikkatinizi çekmek isterim. İngilizcede fiilin önüne ‘please’ (lütfen) belirteci alan ama emir tümcesi olmayan tümceleri, örneğin

21. **Can you please pass the salt?** (Lütfen tuzu uzatabilir misin?)

22. **Will you please leave us alone?** (Lütfen bizi yalnız bırak mısın?)

tümcelerini alalım. ‘Please’ (Lütfen), normal koşullarda

23. **Please pass the salt** (Lütfen tuzu uzat)

tümcesinde olduğu gibi emir kipinde kullanılan bir belirteç olduğu için, Rossu’un akılyürütme biçiminin sıkı takipçisi olan biri bizi, sanırım, 21 ve 22 tümcelerinin bir emir derin yapısına

sahip olduklarını, dolayısıyla sırasıyla

24. **Can you** + gönüllü olarak yapılan fiil

25. **Will you** + gönüllü olarak yapılan fiil

kalıbında olan söz konusu tümcelerin, hem emir hem de beyan derin yapısına sahip oldukları için aslında anlamca belirsiz olduklarını söylemek zorunda bırakırdı. Bu bana, özellikle, '**please**' (lütfen) sözünün yukarıdaki gibi emir kipinde olmayan tümcelerdeki kullanımının çok basit bir açıklaması olduğu için, hiç de kabul edilebilir bir açıklama gibi görünmüyor: bu tümceler sıklıkla dolaylı yoldan rica ediminde bulunmak için kullanılırlar, '**please**' (lütfen) sözü de bu ricayı daha nazik bir hale getirir. Rica edilen edimi adlandıran fiilin önüne '**please**' (lütfen) sözü getirilebilir. Benzer bir saçmaya indirgeme akılyürütmesine önünde herhangi bir AÖ bulunmayan bir yineleme adılı içeren tümceler için de başvurulabilir. Söz gelişi,

26. **He's drunk** (O sarhoş)

gibi bir tümcenin derin yapısında '**he**' (o) yineleme adılından önce gelen bir AÖ olduğunu mu söylemeliyiz? Geleneksel akıl yürütme biçimlerini sıkı sıkıya savunun birine göre, evet, söz konusu tümcenin derin yapısında böyle bir ad öbeğinin bulunduğunu söylemek zorundayız.

Bölümün bu yarısını benim söylediklerim ile benim söylemediklerimi belirterek bitireyim. Tümcelerin derin yapılarındaki silinmiş sözdizimsel öğelerle ilgili olarak ortaya atılmış açıklamaların hiçbirinin iyi olmadığını söylemiyorum. Söz gelişi,

27. **I met a richer man than Rockefeller** (Rockefeller, daha zengin biriyle karşılaştım¹)

---

¹ Sözü edilen iki anlamlılığı yansıtmak için tümce Rockefeller'e hitap eden bir tümce haline getirildi. (ç.n.)

gibi bir tümcede silinmiş olması muhtemel sözdizimsel ögenin birden fazla oluşu, yani

28. I met a richer man than Rockefeller met (Rockefellerin , *senin karşılaştıklarından* daha zengin bir adamla karşılaştım)

tümcesinde ya da

29. I met a richer man then Rockefeller is (Rockefeller, *sen-den* daha zengin bir adamla karşılaştım)

tümcesinde fazladan yer alan öge olması ondaki anlam belirsizliğinin başlıca kaynağıdır. Silinmiş olması muhtemel ögenin bu ikisinden biri oluşu nedeniyle de, 27 tümcesini kullanarak 28 ve 29 tümcelerinde ifadesini bulan birbirinden farklı iki şey söylememiz mümkün olmaktadır. Ancak, ben fiyatların indirildiğini söylerken, 'söylemek' sözünün bu anlamında, bir de bunu söylediğimi söylüyor değilim. Ancak ve ancak derin yapısında belirttik bir edimsel fiil olan bir tümce kullanarak bir edimsöz ediminde bulunmanın mümkün olduğunu varsaymak akla uygun görünmeyen bir sonuçtur; insanı bu sonuca yönelebilecek savlara, doğru olduğuna inanmak için elimizde gerekçeler olan söz edimleri kuramıyla bir açıklama getirmek çok daha kolaydır.

II

Şimdi de bu bölümün ikinci yarısına, yani, en iyi örneğine Gordon ile Lakoff'un makalesinde rastladığımız, dolaylı söz edimleri incelemelerine konuşma koyutları yaklaşımı bahsine gelmiş bulunuyoruz. Kısa ve öz olması için onların makalesini şu dört başlık altında ele alacağım: (1) Problem nedir? (2) Önermiş oldukları çözüm nedir? (3) Onların çözüm önerileri neden yetersizdir? (4) Benim söz edimleri kuramı çıkış noktası yaparak önerdiğim çözüm hangisidir? Biraz erken olacak

ama benim onların yaklaşımına, açıklanmaya ihtiyaç olan görüngüleri, açıklamaların kendisi gibi sundukları yolunda bir eleştirim olacak.

Basitçe söylemek gerekirse problem şudur. Konuşan kişinin bir şey söyleyip hem söylediği o şeyi, hem de onun yanında başka bir şeyi daha anlatması nasıl olanaklı olmaktadır? Söz gelişi,

30. Can you reach the salt? (Tuza uzanabilir misin?)

ya da

31. I would appreciate it if you would get off my foot
(Ayağımın üzerinden inseydin memnun olurum)

deriz, ama yalnızca söylediğimiz bu şeyleri değil, bir de bunların yanı sıra *tuzu uzat ve ayağımın üzerinden in* iletilerinde de bulunuruz. Böyle durumlarda sözcelemin birincil edimsöz ereği bir şey yapma ricasının edimsöz ereğidir, ama düz ve ikincil edimsöz ereği sırasıyla bir sorunun ve bir bildirimin edimsöz ereğidir. Konuşan kişinin bütün sözcelediği düz ve ikincil olan edimsöz ereğini ifade eden bir tümceyken konuşan kişinin düz-olmayan birincil edimsöz ereğini anlatması, dinleyen kişinin de bu düz-olmayan birincil edimsöz ereğini anlaması nasıl olanaklı olmaktadır? Problemin ikinci bir yönü de şudur: dolaylı söz edimlerinde bulunulurken en sık kullanılan tümcelerin birçoğunun, dolaylı yoldan iletmek için kullanıldıkları birincil edimsöz ereğiyle yakın bir ilişkisi varmış gibi görünmektedir. Söz gelişi, dinleyen kişinin eylemi yerine getirme yeterliliğiyle ilgili olan şu tümce dizisini alalım:

Can you pass the salt? (Tuzu uzatabilir misin?)

Could you pass the salt? (Tuzu uzatabilir miydin?)

Are you able to reach that book on the top shelf? / En üst raftaki kitaba uzanabilecek misin?)

You can go now (Şimdi gidebilirsin)

You could get off my foot (Ayağımın üzerinden inebilseydin).

Bunların hepsinin dolaylı rica olarak kullanılmaları bizim için çok sıradan bir durumdur ve kimilerine 'please' (lütfen) eklenebilir. Dahası, yöneltici sınıfına giren söz edimlerini yöneten kurallardan biriyle, yani dinleyen kişinin ilgili edimi yerine getirebilecek durumda olması, konuşan ve dinleyen kişilerin de buna inanıyor olmaları gerektiğini söyleyen kuralla yakından ilişkilidirler. Ya da şu tümce dizisini alalım:

I would like you to go now (Şimdi gitmeni arzu ederdim)

I want you to leave the room (Senden odadan çıkmanı istiyorum)

I would appreciate it if you would get off my foot (Ayağımın üzerinden inseydin memnun olurum)

I should be most grateful if you could take off your hat

(Şapkanı çıkarabilseydin çok minnettar olurum).

Bütün böyle örnekler, konuşan kişinin, dinleyen kişinin bir şey yapması arzusuyla ilgilidir, söz edimleri kuramına göre, konuşan kişinin, dinleyen kişinin bir eylemde bulunması arzusunda ya da isteğinde olması yöneltici sınıfına giren söz edimlerinin içtenlik koşuludur.

Will you leave the room? (Odadan çıkar mısın?)

Would you kindly go now? (Hemen iyilikle gider miydin?)

Are you going to continue to make so much noise? (Böyle gürültü etmeye devam edecek misiniz?)

vb gibi tümceler de üçüncü bir kümeyi oluşturmaktadır. Yine aynı şekilde, bunların da hepsi söz edimleri kuramına göre bir koşulla, yani dinleyen kişinin konuşan kişiye gelecekte bir davranışta bulunma sorumluluğu yüklediği yollu içtenlik koşu-

luyla ilgilidir. Dolayısıyla karşımızda düz olandan birincil edim-söz ereğine geçişe bir açıklama getirmek gibi genel bir problem, onun içerisinde de birtakım tümce kümelerinin hem dolaylı söz edimleriyle hem bizim genel söz edimleri kuramımızla yakın bir ilişki içerisinde olduğu olgusuna bir açıklama getirmek gibi özel bir problem vardır.² Peki bu problemlere nasıl bir açıklama getirebiliriz?

Gordon ile Lakoff'un (1971) çözümleri aslında oldukça basittir. Onlar, konuşan kişinin, yöneltici söz edimlerini yöneten yukarıdaki kurallara (hazırlayıcı koşul kuralı ile içtenlik koşulu ve önerme içeriği koşulu kurallarına) ek olarak konuşma koyutları denen başka bir kurallar kümesinin de bilgisine sahip olduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre, "bizim belli bir söz ediminden onun sıkı-gerektirdiği başka bir söz edimine geçişimizi mümkün kılan işte böyle koyutlardır". Buna göre, örneğin

ASK (a, b, CAN (b, Q))* → REQUEST (a, b, Q)

SORU (a, b, YETERLİLİK (b, Q))* → RİCA (a, b, Q)

şeklinde simgeleştirebileceğimiz konuşma koyutu, bize, *a* kişinin *b* kişisine *b*'nin *Q* ile belirtilen edimi yerine getirme yeterliliğinde olup olmadığı gibi yersiz bir soru sorması halinde, kişinin sorduğu bu sorunun *a*'nın *b*'den *Q* ediminde bulunması ricasını "sıkı-gerektirdiğini"³ söylemektedir. Yani, bu konuşma koyutlarının, konuşanın ve dinleyenin iddia olunan "sıkı-gerektirme" üzerinden yoluna devam etmesini sağlayan ek kurallar olduğu ileri sürülmektedir.

Peki, Gordon ile Lakoff'un önerdikleri bu çözümün biçimi

² Bir üçüncü problem de, 'Are you going to continue to make so much noise?' (Böyle gürültü yapmaya devam edecek misiniz?) gibi tümcelerde dolaylı ricanın önerme içeriğini olumsuzluyor oluşudur.

³ Düz anlamıyla bir *edimin* bir başka edimi sıkı-gerektirdiğinden söz etmek anlamsızdır. Sıkı-gerektirme, edim ister söz edimi ister başka tür bir edim olsun, edimler arasındaki değil, önermeler arasındaki bir bağlantıyı dile getirmektedir.

tam olarak ne? Bana bu çözüm şöyle bir biçime sahipmiş gibi geliyor. Önce, en azından yöneltici sınıfındaki çok iyi bilinen dolaylı söz edimi kalıplarını tanımlıyorlar. Sonra da çözümün, bu kalıpların kendileri olduğunu varsayıyorlar; çünkü verileri açıklamak için kullandıkları konuşma koyutları doğrudan doğruya bu kalıplardan çıkıyor. Yani, konuşan birinin kendisini dinleyen birinden, yapacak durumda olup olmadığını sorarak bir şey yapmasını isteyebildiği bir kalıp keşfediyorlar. Buna bir açıklama getirebilmek için de, yaptıkları tek şey, konuşan kişinin, dinleyen birine kendisinin bir şeyi yapma yeterliliği konusunda (yersiz) bir soru sorulursa, bu sözcelemin dinleyen kişiye o şeyi yapma ricası olduğu (bu sözcelemin dinleyen kişiye o şeyi yapma ricasını "sıkı-gerektirdiği") şeklinde bir kuralın ya da konuşma koyutunun bilgisine sahip olduğunu söylemek suretiyle bu durumu tarif etmek. Dahası, bu hata bana, yukarıda Ross'un düştüğünü belirttiğim hatayla aynı yapıdaymış gibi geliyor. Her iki durumda da, olup bitenlere bir açıklama getirebilmek için gereksiz bir sayılıta bulunuluyor. Gordon ile Lakoff'un durumunda, elimizde zaten Grice'ın ileri sürdüğü bir karşılıklı konuşma kuramı, *Speech Acts*'ta sınırları belirtilen türde bir edimsöz edimleri kuramı var, ayrıca konuşan ve dinleyen kişilerin çıkarımlar yapma ve ussal davranışlar sergileme gücü konusunda da birtakım şeyler biliyoruz. Bütün bu bilgilere ek olarak konuşan-dinleyen kişinin bir konuşma koyutları kümesi hakkında da fazladan bir bilgiye sahip olması gerektiğini iddia etmek tamamen faydasız ve nedensiz görünüyor. Kısacası, birtakım konuşma koyutlarını varsaymak, eldeki verilere göre gerekmiyor, eldeki veriler böyle bir varsayımı desteklemiyor; ayrıca da bizim açıklamamızı bekleyen şey, aslında, koyutların dile getirdiği görüngülerin bizzat kendileri. Söz konusu koyutların kendileri bize istediğimiz açıklamayı vermiyorlar.

Sanırım, bu kitabın ikinci bölümünde sunulan alternatif dolaylı söz edimleri kuramını (Searle 1975b) biraz hatırlarsak bu itirazlar daha iyi anlaşılacaktır. Şöyle en basitinden bir örnek

düşünelim: yemek masasında biri bana

Can you pass the salt? (Tuzu uzatabilir misin?)

diyor. Böyle bir durumda, çok özel koşullar söz konusu olmadıkça, bu kişinin yaptığı şey, bana yalnızca tuzu uzatıp uzatamayacağımı sormak olamaz; kişi benden tuzu kendisine uzatmamı istemektedir. Bunun karşılığı, tek başına

Sure I can pass the salt (Elbette tuzu uzatabilirim)

olamaz. Peki, ben bunu nereden biliyorum. Kişinin bana tuzu uzatıp uzatamayacağımı sorduğu bilgisinden, onun benden tuzu kendisine uzatmamı istediği bilgisine nasıl geçiyorum? Bu soru, yani kişinin bütün söylediği ikincil edimsöz edimi olduğu halde benim nasıl olup da birincil söz edimini anladığım sorusu, bütün söylediği ikincil söz edimi olduğu halde kişinin nasıl olup da birincil söz edimini *anlatabildiği* sorunun yanıtın bir parçasıdır. Benim kabul etmediğim iki yanıt var: birincisi, yukarıdaki tümcenin anlamca belirsiz olduğu, yani aslında iki farklı anlamı olduğu; ikincisi ise, bana bir şeyi yapıp yapamayacağım gibi bir sorunun sorulduğu her durumda, benim fazladan, bu soruyu soran kişinin aslında benden o şeyi yapmamı istediği yollu bir kuralın ya da konuşma koyutunun bilgisine sahip olmam gerektiği. İşin aslına bakılırsa, ben bunun bir genelleme olarak geniş ölçüde haklı olduğunu düşünmekteyim; yani bizim kültürümüzde biri size belli türden sorular sorarsa, genellikle size bir şey yaptırmaya çalışıyor demektir; fakat bizim kuramımızın açıklamasını istediğimiz tam da bu genellemedir. Yanlış olan, bizim bu genellemeye “konuşma koyutu” diyerek onu ya da başka bir şeyi açıkladığımızı düşünmektir.

2. bölümde ayrıntılı olarak belirttikleri için dinleyen kişinin düz olan ikincil edimsözden dolayı olan birincil edimsöze geçmek için atması gereken adımlara burada girmeyeceğim. Dinleyen kişinin bu çıkarımı yapması için gereken şeyler, bir

söz edimleri kuramı, bir karşılıklı konuşma kuramı, olup bitenlerle ilgili arkaplan bilgisi, bir de ussal davranışlarda bulunup çıkarımlarda bulunma gücüdür. Bunların hepsi de her şeyin üzerinde bulunurlar, yani herhangi bir dolaylı söz edimleri kuramından bağımsız olarak biliyoruz ki, konuşan-dinleyen kişide dilsel ve bilişsel edincin bu yönleri bulunmaktadır. Söz konusu bölümde, karşımıza çıkan her durumun, herhangi bir “konuşma koyutunu” işe karıştırmadan eldeki bu malzeme kullanılarak çözümlenebileceği ileri sürülmekteydi.

Bu yaklaşımla konuşma koyutları yaklaşımı arasındaki farkı şöyle özetleyebiliriz: Her iki yaklaşım da, dolaylı söz edimleri konusunda, dinleyen birinden ona bir şeyi yapabilecek yeterlilikte olup olmadığını sorarak o şeyi yapması için dolaylı bir ricada bulunulabileceği gibi, yapılabilecek birtakım genellemeler olduğunda hemfikirdir. Benim yaklaşımına göre, bu genellemeler, bir karşılıklı konuşma kuramıyla birlikte bir söz edimi kuramına ve ayrıca konuşan ve dinleyen kişilerin dünya hakkında birtakım genel bilgilere ve ussal davranışlarda bulunma gücüne sahip olduğu sayılına dayanılarak açıklanmalıdır. Konuşma koyutları yaklaşımıysa, bu genellemelerin her birini bir kural ya da bir konuşma koyutu konumuna yükseltmekte, bizden de insanların bu kuralları bildikleri için dolaylı söz edimlerini anladıklarını düşünmemizi istemektedir: “bizim belli bir söz ediminden onun sıkı-gerektirdiği başka bir söz edimine geçişimizi mümkün kılan işte böyle koyutlardır”. Benim açıklamama göre, böyle birtakım kuralların bulunduğu inanmak için ortada hiçbir neden yoktur. Çünkü mevcut kuramlarımız dolaylı söz edimlerinin varlığına zaten bir açıklama getirmekte; ayrıca da işin aslına bakılırsa, bizim açıklamamız lazım gelen malzemeye ilgili birtakım betimlemelerden başka bir şey olmadıkları için bu kuralların hiçbir açıklama gücü bulunmamaktadır.

Bu arada, onların ortaya attıkları kuralların da zaten herhangi bir işlerliği yok. Söz gelişi biraz yukarıda sözünü ettiğimiz konuşma koyutunu alalım. Kullanılan simgeleri dikkate alma-

dan dile getirirsek, bu kural bize, bir kişinin, birine bir şeyi yapıp yapamayacağı yollu yersiz bir soru sorduğu her durumda, aslında o kişiden o şeyi yapmasını istediğini söylemektedir. Burada “yersiz” derken iletilmek istenen şeyin o soru olmadığı, dinleyen kişinin de kendisine iletilmek istenen şeyin o soru olmadığını varsaydığı anlatılmak istenmektedir. Ne var ki, ben bunun doğru bir sav olmadığına inanıyorum. Söz gelişi, eğer

Can you eat the square root of Mount Everest? (Everest Dağının karekökünü yiyebilir misin?)

diye soracak olursam, tam da onların kastettiği anlamda yersiz bir soru sormuş olurum: çünkü ‘**The square root of Mount Everest**’ (Everest dağının kare kökü) şeklindeki ad öbeğinde bir kategori hatası yapıldığını elbette biliyorum, size gerçek bir soru iletmeye çalışmak gibi bir niyetim yok, sizin de bunu bildiğinizi varsayıyorum. Fakat bütün bunlardan bu sözcelemimin bir rica iletisi olduğu, bu sözcelemimle bir rica imasında bulunduğum, ya da bu sözcelemimin bir ricayı “sıkı-gerektirdiği” sonucu çıkmaz ve zaten bunlar mümkün de değildir. Onların ortaya attıkları konuşma koyutlarının hepsi için böyle karşı örnekler bulmak mümkündür. Ayrıca belirtmeye değer başka bir şey daha var: başarılı olan bütün dolaylı söz edimlerinde, her zaman, düz olan ikincil söz edimi karşı tarafa iletilir, birincil edim de ancak o ikincil edim başarılı bir biçimde iletilirse başarılı olur.

Şimdi de bu iki çözümleme şekliyle ilgili bütün bu söylenenden birtakım genel sonuçlar çıkarmak istiyorum. Her ikisi de, bana, bir söz edimleri kuramının genel bir dil açıklaması içerisindeki yeriyile ilgili hatalı bir anlayışı ortaya koyuyormuş gibi geliyor.

Chomsky’dan beri, insanlardan, dilbiliminin görevinin ses ile anlamı birbirine bağlayan kurallar kümesini belirlemek olduğunu duyuyoruz. Her dil bize, biri olanaklı ses dizilerinden, öteki de olanaklı anlamlardan oluşan (muhtemelen de sonsuz

olan) iki küme verir. Dilbilgisinin sesbilgisi, sözdizimi ve anlambilgisi bileşenlerinin de bize, konuşan kişilerin bildikleri ve onların sestən anlama ve anlamdan sese gitmelerini sağlayan sonlu bir kurallar kümesi verdiği düşünülür. Ben bunun o kadar da yanlış bir dil tasarımı olmadığını düşünüyorum. Ama bu dil tasarımı, araştırmaları olmadık sonuçlara götürmüş olan son derece yanıltıcı bir dil tasarımı. Bana göre, şöyle bir dil tasarımı daha az hatalı: Dilin amacı iletişimdir. İnsan iletişiminin dildeki en küçük birimi edimsöz edimi denilen türden söz edimleridir. Dil kuramı açısından problem (ya da en azından en önemli problemlerden birisi), bizim birtakım seslerden edimsöz edimlerine nasıl ulaştığımızı betimlemektir. Deyim yerindeyse, ağzımdan çıkan seslere ne eklenmesi gerekir ki, bu sesleri çıkarmak soru sormak, bildirimde bulunmak, emir vermek vb. gibi bir edim olsun. Bizim birtakım sesler çıkarmak gibi bir kaba olgudan insan iletişimine özgü edimsöz edimlerinde bulunmak gibi kurumsal bir olguya geçmemizi sağlayan şey kurallardır. Dolayısıyla, eğer durum buysa, söz edimleri kuramının dilbilgisinde oynadığı rolün, hem üretici sözdiziminden yana olan kişilerin düşündüğünden hem de üretici anlambiliminden yana olan kişilerin çoğunun düşündüğünden çok farklı olması gerekir. Söz edimleri kuramı dil kuramımızın bir eklentisi, “pragmatik”in alanına sevk edilmesi gereken bir şey değildir; söz edimleri kuramı, bir zamanlar anlambilim ve kullanımbilim denen şeyin hepsini kapsayacağı için, bizim dilbilgisinde merkezi bir role sahip bir şeydir daha çok.

Dahası, kuram bize, edimsöz edimlerinde bulunurken takip edilen, dil kuramımızın, sözdizimi gibi diğer bölümlerinde birtakım sonuçları olması muhtemel kurallar kümesini verecektir. Söz edimleri kuramının sözdizimsel sonuçları olması hiç şaşırtıcı değildir. Tümceler zaten bunun içindir. Tümceler birleriyle konuşmak için kullanılır. Benim bu bölümde ele aldığım iki kuramda itiraz ettiğim şey, bunların ikisinin de var olan söz edimleri kuramlarını kaynak olarak kullanmamasıdır. Her ikisi de karşılarına kafa karıştırıcı veriler çıktığında, birtakım fazla-

dan ve hiç gerekli olmayan öğelerin devreye sokulmasını gerektiren çözümler ortaya atıyor. Her ikisinde de söz edimlerinin rolü konusunda doğru bir anlayış, o verileri birtakım gereksiz öğeleri işe karıştırmadan açıklamamızı sağlayabilirdi.

KAYNAKÇA

- G.E.M. Anscombe (1957), *Intentions*, Blackwell.
- Aristotle, *Rhetoric and Poetics*.
- Asch (1958), "The metaphor: a psychological inquiry", *Person, Perception and Interpersonal Behavior*, Tagiori & Petrullo (eds.), Stanford University Press.
- J. L. Austin (1962.), *How to Do Things With Words*, J. O. Urmson (ed.), Oxford, Clarendon Press.
- M. C. Beardsley (1962.), "The metaphorical twist", *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 22.
- M. Black (1962.), "Metaphor". M. Black, *Models and Metaphors* içerisinde.
- (1979), "More about metaphor", *Metaphor and Thought*, Andrew Ortony (ed.), Cambridge University Press.
- S. Cavell (1976), *Must We Mean What We Say?*, Cambridge University Press.
- Keith S. Donnellan (1966), "Reference and Definite Descriptions", *Philosophical Review*, Vol. 75.
- (1968), "Putting Htnpty Dumpty Together Again", *Philosophical Review*, Vol. 77.
- David Gordon and George Lakoff (1971), "Conversational Postulates", *Papers from the Seventh Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, Chicago.
- H. Paul Grice (1975), "Logic and Conversation", *Syntax and Semantics*, Vol. 3, *Speech Acts*, Peter Cole & Jerry L. Morgan (eds.), Academic Press.
- Paul Henle (ed.) (1965), *Language, Thought and Culture*, U. of Mich. Press.
- David Holdcroft (1978), *Words and Deeds*, Oxford, Clarendon Press.
- Saul Kripke (1977), "Speaker's Reference and Semantic Reference", *Midwest Studies in Philosophy*, Vol. 2.
- G. Miller (1979), "Images and models, similes and metaphors",

Metaphor and Thought, Andrew Ortony (ed.), Cambridge University Press.

- W. V. Quine (1956), "Quantifiers and Propositional Attitudes", *Journal of Philosophy*, Vol. 53.
- I. A. Richards (1936), *The Philosophy of Rhetoric*, Oxford University Press.
- J. R. Ross (1970), "On declarative sentences", *Readings in English Transformational Grammar*, R. A. Jacobs & P. S. Rosenbaum (eds.), Ginn & Co., Waltham, Mass.
- John R. Searle (1968), "Austin on Locutionary and Illocutionary Acts", *Philosophical Review*, Vol. 57.
- (1969), *Speech Acts*, Cambridge University Press.
  - (1975a), "A Taxonomy of Illocutionary Acts", *Language, Mind and Knowledge*, Minnesota Studies in the Philosophy of Science, Keith Gunderson (ed.), University of Minnesota Press.
  - (1975b), "Indirect Speech Acts", in P. Cole and J. L. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics*, Vol. 3, *Speech Acts*, Academic Press.
  - (1975c), "The Logical Status of Fictional Discourse", *New Literary History*, Vol. 6.
  - (1975d), "Speech Acts and Recent Linguistics", *Developmental Psycholinguistics and Communication Disorders*, Annals of the New York Academy of Sciences, Vol. 263, Doris Aaronson and R. W. Rieber (eds.).
  - (1978), "Literal Meaning", *Erkenntnis*, Vol. 13.
  - (1979a), "Metaphor", *Metaphor and Thought*, Andrew Ortony (ed.), Cambridge University Press.
  - (1979b), "Referential and Attributive", *The Monist*, Vol. 13.
- Ludwig Wittgenstein (1953), *Philosophical Investigations*, Oxford, Blackwell.

Adlar Dizini

—A—

Alston, W.....38

Anscombe, Elizabeth.....24

Aristoteles 125, 126, 135, 143

Austin, J. L..... 13, 21, 28, 29, 30,
31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 42,
43, 47, 51, 105, 221

—B—

Black, M..... 126, 132, 135

Boyd, Julian.....38

—C—

Cavell, S.....137

Chomsky, N.....116

—D—

Donellan, K. S. 190, 192

Dreyfus, H.....9, 177

—F—

Franck, Dorothea 80

Frege, G. 15, 35, 134, 180

—G—

Gordon, D. 16, 222, 234, 237,
238

Grice, H.P. 62, 83, 221, 238

—H—

Henle, P. 126

Holdcroft, D..... 13

—K—

Kearns, J. 38

Kripke, S..... 211

—L—

Lakoff, G 16, 222, 234, 237, 238,

—M—

Miller, G. 128, 143, 144, 145,
146, 147

Murdoch, I. 97, 98, 99, 100, 101,
105, 107, 109, 110

—P—

Platon 96

—Q—

Quine, W. V 215

—R—

Richards, I. A. 132

Ross, J. R..... 9, 16, 222, 223, 224,
226, 228, 229, 238

Russell, B..... 133, 190, 194, 219

—S—

Strawson, P..... 190, 219

—W—

Wittgenstein, L.. 11, 57, 94, 104,
182, 187

Sözlükçe

A

acceptability spectra: kabul edilebilirlik tayfı

adverbial clause: belirteç tümcecği

ambiguity: belirsizlik

“pragmatic” ambiguity: kullanımsal belirsizlik

“semantic” ambiguity: semantik belirsizlik

syntactic ambiguity: dizimsel belirsizlik

argument_s: usamlama/lar, tartışma/lar

aspects:

qualitative visual aspects : niteliksel (olan) görsel yönler

aspects of reference: gönderme yönleri

primary aspects: birincil yönler

secondary aspects : ikincil yönler

assertions: kesinlemeler

metaphorical assertions: eğretilmeli kesinlemeler

rules of assertion: kesinleme kuralları

assertion of similarity: benzerlik kesinlemesi

assertives: kesinleyiciler

attributive: niteleyici

attributive beliefs: niteleyici inançlar

attributive terms: niteleyici terimler

attributive use of definitive descriptions: belgeli betimlemelerin

niteleyici kullanımı

B

“because” clause: “çünkü” tümcecği

behabitive/s: davranış-belirticiler

belief/s: inanç/lar

attributive <belief/s> vs referential <belief/s>: niteleyici X

göndergesel <inanç/lar>

general belief/s: genel inanç/lar

specific belief/s : özel inanç/lar

C

command/s: komut/lar

commissive/s: sorumluluk-yükleyiciler

indirect commissives: dolaylı sorumluluk-yükleyiciler

comparison theory of metaphor: karşılaştırmacı eğretilme kuramı

conditions: koşullar

essential conditions: temel koşullar

felicity conditions: yerindelik koşulları

fulfillment conditions:

obedience: itaat koşulları
 preparatory conditions: hazırlayıcı koşullar
 propositional contents conditions: önerme içeriği koşulları
 satisfaction: tatmin koşulları
 sincerity conditions: içtenlik koşulları
 truth conditions: doğruluk koşulları

constative/s: saptayıcı/lar

content: içerik

referential content: göndergesel içerik

context: bağlam

intensional context: içlemsel bağlam

"null" context: "boş" bağlam

"zero" context : "sıfır" bağlam

contextual assumptions: bağlamsal sayıltılar

conventions: uyulaşımalar

horizontal conventions : yatay uyulaşımalar

vertical conventions : dikey uyulaşımalar

conversation: konuşma

principles of conversation: konuşma ilkeleri

theory of conversation : konuşma kuramı

conversational: konuşma

conversational cooperation: karşılıklı konuşma / konuşmada
 işbirliği

conversational postulates : konuşma koyutları

"could": yapabilirirdi... / yapabilir miydi...

D

date: tarihlendirmek

de re vs de dicto: de re X de dicto

declaration/s: beyan/lar

assertive declaration/s: kesinleyici beyanlar

declarative: beyan

declarative deep structure : beyanların derin yapısı

declarative sentences: beyan tümceleri

deep structure: derin yapı

alternative deep structure: alternatif derin yapılar

declarative deep structure: beyanların derin yapısı

imperative deep structure: buyruk değerli derin yapı

definite descriptions: belgili betimlemeler

deleted subject analysis:

denotation: ana-imlem

descriptions: betimlemeler

definite descriptions: belirli betim(leme)ler

attributive use of descriptions : betimlerin niteleyici kullanımı

referential use of descriptions : betimlerin göndergesel kullanımı

desire/s: arzu/lar

diagnose/s: tanı / tanı koyma

direction of fit: uydurma doğrultusu

directives: yönelticiler

indirect directives: dolaylı yönelticiler

performances of indirect directives:

E

ellipsis: eksilti

entailment: sıkı gerektirme

exercitive/s: erk-belirticiler

explanation/s: açıklama/lar

exportation: açıklama

expositive/s: serimleyiciler

expressibility, principle of: dilegetirilebilirlik ilkesi

expressions: anlatımlar

literal use of expressions: anlatımların düz kullanımı

metaphorical use of expressions: anlatımların eğretilmeli kullanımları

performative expressions: edimsel anlatımlar

expressives: dışavurucular

extension: kapsam

null extension: boş kapsam

extra-linguistic institutions: dil-dışı kurumlar

F

family resemblance: aile benzerlikleri

fiction: kurgu

fiction vs fictional discourse: kurgu X kurgusal söylem

fiction vs lies: kurgu X yalan

fiction vs literature: kurgu X yazın

fiction vs nonfiction: kurgusal olan X kurgusal olmayan

fictional discourse: kurgusal söylem

as distinguished from fiction: kurgu X kurgusal söylem farkı

speech vs figurative speech: kurgusal söylem X değişmeceli sözler

figurative speech: değişmeceli sözler

vs fictional speech: değişmeceli sözler X kurgusal sözler

vs literal utterances: değişmeceli sözler X düz sözcelemeler

first-person narrative: birinci tekil kişi anlatısı

focus: odak

frame: çerçeve

G

good vs bad: iyi X kötü

H

hint/s: ihsas (etmek)

How to Do Things with Words: Söylemek ve Yapmak

hyperbole: abartı

I

"I": I (ben)

idiom: deyim

imperative idioms: buyruk değerinde deyimler

"if" clause: şart tümcesi / 'if' tümcesi

illocutionary: edimsöz/el

illocutionary act: edimsöz edimi

vs illocutionary verb: X edimsöz fiili

indirect (non-literal):

literal: düz edimsöz edimi

pretended: muş gibi yapılmış edimsöz edimi

primary: birincil edimsöz edimi

representative class of: temsil-edici edimsöz edimi

secondary: ikincil edimsöz edimi

types of: edimsöz edimi türleri

illocutionary effect: edimsöz etkisi

illocutionary force: edimsöz gücü

imperative: buyruk değerli edimsöz gücü

indirect: dolaylı edimsöz gücü

nonimperative: buyruk değerli olmayan edimsöz gücü

illocutionary force indicator: edimsöz gücü belirtici

illocutionary intention: edimsözel yönelim

illocutionary logic: edimsöz mantığı

illocutionary point/s: edimsöz ereği

differences in: edimsöz ereğindeki farklılıklar

intensity of: edimsöz ereğinin şiddeti

literal: düz edimsöz ereği

primary: birincil edimsöz ereği

secondary: ikincil edimsöz ereği

illocutionary verbs: edimsöz fiilleri

vs performative verbs: edimsöz fiilleri X edimsel filler

imperative/s: buyruk/lar

deep structure: buyruk değerli derin yapı

force: buyruk değerli güç

mood: buyruk kipi

sentence/s: buyruk tümcesi / tümceleri

implication-complexes: sezdiri-bileşikleri

indexical: belirtisel

dependence: belirtisel bağımlılık / bağımlı-belirtiseller

elements: belirtisel öğeler

sentences: belirtisel tümceler

indirection: dolaylı söz

inference: çıkarım

patterns of: çıkarım kalıpları

principle of: çıkarım ilkeleri

indefinitive phrases:

intentional states: yönelimsel durumlar

intentionality: yönelmişlik

intentions: yönelim/ler / niyetler

general: genel yönelimler

specific: özel yönelimler

interaction: etkileşim

intonation, pattern of

irony: ironi

principles of: ironinin ilkeleri

relation to metaphorical utterances, literal utterance and indirect

speech acts: ironilerin eğretilmeli sözcelemlerle, düz

sözcelemlerle ve dolaylı söz edimleriyle ilişkisi

L

language: dil

games of: dil oyunları

philosophy of: dil felsefesi

theory of: dil kuramı

literal utterance: düz sözcelem

vs metaphorical and utterances: düz ve eğretilmeli sözcelemler

and indirect speech acts: düz sözcelem ve dolaylı söz edimleri

principles of: düz sözcelem ilkeleri

literature vs fiction: yazın ve kurgu

M

meaning: anlam

conventions vs. usage conventions (/conventions of usage):

anlam uylaşımları ve kullanım uylaşımları

literal: düz anlam

relativity of: düz anlamın göreliliği

literal sentence vs. speaker's utterance: düz tümce anlamı X K'nın
<kastettiği> sözcelem anlamı

metaphor: eğretileme

common mistakes about: eğretileme konusundaki yaygın
yanılgılar

dead: ölü eğretileme

existing theories: mevcut eğretileme kuramları

vs literal sentence meaning: eğretileme ve düz tümce anlamı

mixed: karma eğretileme

open ended: açık uçlu eğretileme

principles of: eğretileme ilkeleri

relational: ilişkisel eğretileme

simple: basit eğretileme

spatial: uzamsal eğretileme

taste: tat eğretilemesi

metonymy: düzdeğişmece

mind, philosophy of: zihin felsefesi

morphemes: anlambirim

N

nonfiction vs fiction: kurgu-dışı X kurgu

nonliteral vs nonserious: düz-olmayan X ciddi-olmayan

nonsense: içlemsiz

nonserious vs nonliteral: ciddi-olmayan X düz-olmayan

O

Ockham's razor: Ockham'ının usturası

orders: emir/ler

P

paraphrase: açıklama

perception: algı

performative/s: edimsel/ler

performative: edimsel

clause: edimsel tümcecik

of declaration:

deletion analysis: edimseli-silme çözümlemesi

sentences: edimsel tümceler

verbs: edimsel fiiller

phatic acts: dillendirme edimi

phonetic acts: seslendirme edimi

"Please": 'lütfen'

conversational postulates: konuşma koyutları

pragmatic: pragmatik

ambiguity: pragmatik belirsizlik

theory: pragmatik kuram

"pragmatic analysis": "pragmatik" çözümleme

predication: yükleme

literal: düz yükleme

metaphorical : eğretilmeli yükleme

presupposition/s: önkabul /ler

Strawsonian: Strawson'un önkabulleri

proclaim: ifşaatta bulunmak

promise/s: söz verme/ler

pronouns: adılar

anaphoric: yineleme adılı

interrogative: soru adıları

second person: ikinci kişi adıları

proper names: özel adlar

proposal/s: teklif/ler

propositional content: önerme içeriği

negative: olumsuz önerme içeriği

rule: önerme içeriği kuralları

Q

question/s: sorular

defective: yersiz sorular

yes-no: evet-hayır sorusu / soruları

R

reference: gönderme

rules of: gönderme kuralları

speaker vs. semantic: konuşan kişinin göndermesi X semantik

gönderme

theory of: gönderme kuramı

referential: göndergesel

referential beliefs: göndergesel inançlar

use of definite descriptions: belgili betimlemelerin göndergesel

kullanımı

reflexive/s: dönüşlü <fiil>

reflexive X emphatic: dönüşlü X vurgu amaçlı

report: aktarımda bulunmak / (başkasına) aktarmak

report/s: aktarım/lar

de re vs de dicto: de re aktarım X de dicto aktarım

request/s: rica/lar

idiomatic: deyim değerinde ricalar

indirect: dolaylı ricalar

rules: kurallar

- of assertion: kesinleme kuralları
- essential: temel kurallar
- of expressed proposition:
- of meaning: anlam kuralları
- preparatory: hazırlayıcı kurallar
- propositional content: önerme içeriği kuralları
- of reference: gönderme kuralları
- reflexive: dönüşlülük kuralları
- relating sound to meaning:
- sincerity: içtenlik kuralları
- of speech acts: söz edimlerinin kuralları
- of statement making: bildirimde bulunma kuralları
- syntactical: sözdizimi kuralları

S**semantic: semantik**

- ambiguity: semantik belirsizlik
- analysis: semantik çözümleme / açıklama
- competence: semantik edinç
- content: semantik içerik
- elements: semantik öğeler
- interaction theory of metaphor: semantik etkileşimci eğretileme kuramı
- reference: semantik gönderme
- structure: semantik yapı
- theory: semantik kuram

semantic, generative: üretici anlambilim**sentence/s: tümce/ler**

- declarative: beyan tümcesi/tümceleri
- imperative: buyruk tümceleri
- indexical: belirtisel tümceler
- literal meaning vs speaker utterance: düz tümce anlamı X K'nun kastettiği sözcelem anlamı
- nonimperative: ...
- optative: istek tümceleri
- performative: edimsel tümceler
- token reflexive: somut dönüşlü/tümceler
- token vs type: örnek X tür

serious vs. fictional: ciddi X kurgusal**similarity: benzerlik**

- literal: düz benzerlik

statements of: benzerlik bildirimleri

simile: benzet

figurative: değişmeceli benzet

literal: düz benzet

metaphorical: eğretilmeli benzet

theory of metaphor: benzet temelli eğretileme kuramı

speech acts: söz edimleri

indirect: dolaylı söz edimleri

vs. irony and metaphor: söz edimleri X ironi ve eğretileme

principles of: söz edimi ilkeleri

rules of: söz edimi kuralları

serious vs fictional: ciddi söz edimleri X kurgusal söz edimleri

theory of: söz edimleri kuramı

types of: söz edimi türleri

statements: bildirimler

assertive: kesinleyici bildirimler

metaphorical: eğretilmeli bildirimler

in response to proposals:

rules for making: bildirimde bulunmanın kuralları

of similarity: benzerlik bildirimleri

truth of: bildirimlerin doğruluğu

subjunctive: şart kipi

suggestion: öneri

surface structure: yüzey yapı

synecdoche: kapsamlama

synonyms:

syntactical: dizimsel / sözdizimsel

analysis: sözdizimsel / dizimsel çözümleme

categories: sözdizimsel kategoriler

syntactical devices: sözdizimsel / dizimsel araçlar

elements: sözdizimsel öğeler

deleted: silinmiş sözdizimsel öğeler

distribution of: sözdizimsel öğelerin dağılımı

rules: sözdizimi kuralları

syntax: sözdizimi

generative syntax: üretici sözdizimi

T

taxonomy: taksonomi

Austin's: Austin'in taksonomisi

of illocutionary acts: edimsöz edimleri taksonomisi

of illocutionary verbs: edimsöz fiilleri taksonomisi

tenor: gidişat

"that" clause: ki tümcesi / tümceciği

theatrical plays: tiyatro oyunları

third-person narratives: üçüncü kişi anlatıları

token sentence: tümce örneği

trope: değişmece

true vs false: doğru X yanlış

truth: doğruluk

conditions: doğruluk koşulları
of expressed proposition

U

use-mention fallacy: kullanma-anma yanılığı

V

vehicle: taşıyıcı

verdictive/s: hüküm-belirtici/ler

W

want: istek/ler

"whatever" clause: 'artık o her ne ise' tümceciği

"whichever" clause: 'artık o hangisi ise' tümceciği

"whoever" clause: 'artık o her kim ise' tümceciği

"why not": neden yapılmasın

"would": yapardı... / yapar mıydı...

Y

"you": 'sen'

JOHN R. SEARLE

Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak

Bu kitaptaki denemeler, 1969'da yayımlanan **Speech Acts**'ta (Söz Edimleri) başlayan bir araştırma hattının uzantıları. Birçoğu, aslında, söz edimleri kuramının önemli sorunlarından bazılarını (örneğin eğretileme, kurgu, dolaylı söz edimleri ve söz edimi türlerinin sınıflandırılması sorunlarını) tartışacağı; bütün bu tartışmaları dil felsefesinin hangi bakımlardan zihin felsefesine dayandığını, özellikle de söz edimlerinin belli yönlerinin nasıl zihnin Yönelmişliğinden kaynaklandığını göstermeyi düşündüğüm genel bir anlam kuramının içine yerleştireceğim daha geniş bir yapının bölümleri olarak tasarlanmıştı. Ne var ki, Yönelmişlik üzerine olan asıl bölümün kendisinin müsveddeleri şimdiden bir kitap boyutuna ulaştı. Yönelmişlik boynuzu dil kulağını geçince, bu çalışmaları ayrı bir cilt halinde basmak iyi bir fikir gibi geldi bana. Dolayısıyla elinizdeki, birbiriyle bağlantısız denemelerin yer aldığı bir derleme olmayıp birbirine bağlı denemelerden oluşan bir kitaptır.

